Nyt dansk Maanedsskrift

Udkom 1870-74. Bind 1-6

Mere om tidsskriftet og liste over indekset indhold på:

https://danskforfatterleksikon.dk/1850p/p104350.htm

Udarbejdet 2024 af Niels Jensen

GJENTOFTE
KOMMUNE
BIBLIOTEK
19 18
GKB
EX · LIBRIS ·

Begreber og Forestillinger.

De l'intelligence, par H Taine. Paris 1870.

I.

Naar man fra et høit Taarn kaster Blikket ned paa en befærdet Gade, seer man en Mængde sorte eller forskjelligtfarvede Pletter i uafbrudt Bevægelse. Andet kan Øiet ikke skjelne; men man veed, at der under hvert enkelt af disse Punkter er et levende Legeme, virksomme Lemmer, et tænkende Hoved, som drives frem af en eller anden Attraa, kort sagt et menneskeligt Væsen. Punkterne bringer os til at tænke paa Menneskene; Punkternes Nærværelse er os et T e g n paa Menneskenes Nærværelse. De fleste af vore sædvanlige Slutninger dannes paa lignende Maade; hvert Øieblik møder man Exempler paa, hvorledes en nærværende Jagttagelse hidfører Tanken om en anden Jagttagelse, der kun er mulig; den første er et Incitament for vor Fantasi til at sysle med den anden. Tilsammen udgjør de et nøie forbundet Par; ved Berøring af det første Led (som vi har kaldt T e g n e t) danne vi os en Forestilling om det andet Led.

Indenfor Tegnenes talrige Familie er der en Art, som vi maa betragte nøiere paa Grund af dens særlige Eiendommeligheder; det er N a v n e n e. Lad os tage et Egennavn,

f. Ex. Fredensborg. Naar jeg læser eller hører dette Ord, vækker det et meer eller mindre nøiagtigt Billede hos mig af et Slot, en Indsø, store Bøgetræer og gamle Statuer. Det korte, lille Sandseindtryk, som vi modtager gjennem Øret eller Øiet, har Evne til at fremtrylle et Billede eller en Række Billeder for os. Forbindelsen mellem Tegnet og den tilsvarende Gjenstand er her saa bestemt, at for over hundrede tusinde Mennesker vil saagodtsom bestandig det første Led i det sammenhørende Par drage det andet med sig.

Lad os nu antage, at vi traf paa Ordet Fredensborg i en Opregning af Nordsjællands Slotte, som vi i en Fart gjennemløb med Øinene. Da vil Billedet, der fremkaldes, naar vi dvæler ved dette Ord alene, ikke faae Tid til at vise sig, og tilbage bliver kun den tørre Betegnelse. Den er imidlertid ikke et dødt Tegn, som man ikke mere forstaaer; den er som en Stamme, der har mistet alt sit Løvværk og alle sine Grene, men som atter er istand til at frembringe dem. Læste vi f. Ex. Navnet Fredensborg i en Fortegnelse over Parises Slotte, vilde vi føle en pludselig Modstand: ved nøiere Eftertanke vilde der vækkes en bestemt Forestilling, og Modstanden vilde gjentage sig med større Eftertryk; men sikkert er det, at den allerede var tilstede, inden Forestillingen atter vaktes. Heraf fremgaaer, at der i Ordet selv er et System af tiltrækkende og frastødende Egenskaber, som alle svare til Forestillingens Egenskaber; Ordet har saa at sige ikke længer behov at hjælpes af Forestillingen; ved sin stadige Omgang med Gjenstanden og dens Billede har det tilegnet sig disses Eiendommeligheder, som det nu kan lade operere paa egen Haand. Vi seer altsaa, at Navnet for sig alene kan træde i Gjenstandens og følgelig i Forestillingens Sted; det udfører deres Hverv, er deres Substitut.

Fra Egennavnene, der kun svare til en enkelt Gjenstand, gaae vi nu over til Fællesnavnene, der betegne en talløs Gruppe af Gjenstande. Ligesom alle andre Tegn er de første

Led i et sammenhørende Par og drage et andet Led efter sig; men dette andet Led er, som vi snart skal see, af en ganske særegen Natur. Fællesnavnet er paa eengang almindeligt og abstrakt: almindeligt, fordi det svarer til en Gruppe af Gjenstande med indbyrdes Lighed, abstrakt, fordi det betegner et Uddrag, en Deel af Individet, nemlig den, som gjenfindes i alle de Individer, der høre til samme Gruppe. Disse to Kjendemærker ere nøie forbundne med hinanden; Navnet er almindeligt, fordi det er abstrakt; det svarer til Klassen, fordi den betegnede Gjenstand, der kun er et Brudstykke, kan gjenfindes i alle Klassens Individer, som, skjøndt eens fra det gjældende Synspunkt, ikke destomindre kunne være forskjellige fra andre Synspunkter. Her har vi da et sammenhørende Par af en ny Art, idet det andet Led ikke er en Gjenstand, som er tilgængelig for vor Erfaring, men et Fragment, der kunstmæssigt og vilkaarligt er uddraget af den Heelhed, hvortil det hører. Det er indlysende, at vi ikke kan danne os noget bestemt, indre Billede af dette løsrevne og isolerede Fragment. Vi kan forestille os en Firkant, Femkant o. s. v., men Mangekanten, den rene, det vil sige, abstrakte Mangekant, der er en Figur med flere Sider, uden at disse Sider udgjør et bestemt Antal, er vi ikke istand til at forestille os. Ligeledes kan vi danne os et indre Billede af et Træ, en Piil, en Poppel, en Bøg, men ikke af Træet i Almindelighed; thi Træet i Almindelighed har en Høide, en Stamme, Grene og Blade, uden at have denne Høide, denne Stamme, disse Grene og Blade. Rigtignok vækker Ordet Træ, især naar jeg læser det langsomt og opmærksomt, et utydeligt Billede i mig, saa utydeligt, at jeg i første Øieblik ikke kan sige, om det er af et Æbletræ eller en Gran, ligesom jeg, naar jeg hører Ordet Mangekant, i mit Indre paa en meget ubestemt Maade drager nogle Linier, der skjære hverandre og stræbe at omskrive en Deel af Planet, uden at jeg endnu veed, om Figuren, som er i Begreb med at fremstaae, vil blive fir- eller femsidet. Men dette

Billede er ikke den abstrakte Mangekant, ligesaa lidt som det foregaaende er det abstrakte Træ; dets Konturs Usikkerhed hindrer det ikke i at have en særegen Kontur; det er uklart og foranderligt, medens Gjenstanden, der betegnes af Navnet, hverken er uklar eller foranderlig, men et meget bestemt Uddrag, hvoraf man i de fleste Tilfælde kan give en nøiagtig Definition. Mellem det Billede, Navnet fremkalder, og det Begreb, det betegner, er der saaledes en Afgrund. For yderligere at overbevise sig derom kan man betragte Ordet Myriagon, en Mangekant med titusinde Sider. Det er umuligt at forestille sig en saadan; allerede efter at man i Tanken med stort Besvær har draget en ti—tyve Linier, vil Billedet forvirres og udviskes; og dog er der i min Opfattelse af Myriagonen intet Forvirret eller Udvisket; der er altsaa Noget hos mig, som repræsenterer Myriagonen og nøiagtig svarer til den. Hvori bestaaer da denne indre Repræsentant, og hvorledes lykkes det mig ved Hjælp af et Fællesnavn, som jeg seer eller hører, at tænke en Egenskab, der er fælles for flere Individer, et almindeligt Karaktermærke, et abstrakt Begreb?

Lad os nærmere betragte, hvad der foregaaer i os, naar vi, efter at have gjennemgaaet en Række Gjenstande, der ligne hverandre, deraf uddrager noget Fælles, som vi betegner ved et Navn. Læseren har maaskee besøgt Malerisamlinger, der er ordnet i Skoler; naar man efter et Par Timers Vandring mellem Malerier af Tizian, Tintoret, Giorgione og Veronese sætter sig hen paa en Stol og lukker Øinene, da dukker der en Mængde Fragmenter op for det indre Syn: en Blondines halvt sænkede Aasyn, en majestætisk Olding i sin folderige Silke-Kappe, Kolonnader af aaret Marmor, der hæver sig mod Himlen, en lille Piges skjelmske Blik, eller et fagert Gudinde-Smil. Naar man paa det Punkt søger Hovedtrækkene i denne Mangfoldighed, finder man Intet; man føler godt, at det Altsammen er skjønt, men man skjelner ikke, af hvad Art Skjønheden er; over tyve

forskjellige Tendenser vil gjøre sig gjældende hos En, men de forsvinder ligesaa hurtigt, som de fremstaaer. Man prøver Ord som Vellyst, Lethed, Rigdom; de passer ikke eller kun tildels. Man maa da begynde igjen og gaae methodisk til Værks; først gjør man f. Ex. Landskabet til Gjenstand for sine Betragtninger, dernæst Arkitekturen, saa Dragterne, Typerne, Udtrykkene, Koloriten; i ethvert af disse Fragmenter finder man et Hovedtræk; man betegner det i Forbigaaende, saa godt man kan, ved et eller andet Udtryk fra sin private Ordbog; derpaa tager man alle disse Resuméer for og søger atter at resumere dem i eet Udtryk, der kan tjene til Centrum for alle de spredte Straaler. Man nærmer sig da Maalet, og en definitiv eller næsten definitiv Tendens begynder at fremstaae. Enhver af vore Sandseerfaringer er ledsaget af en eller flere smaa Rystelser og fremkalder en eller flere smaa Tendenser. Neden under vore Forestillinger, som er en Slags Vegetation, der lever i Dagens Lys, findes en dunkel Verden af Indtryk og Tilskyndelser, saa ufærdige, forvirrede og modsigende, at vi knap kan skjelne dem, og dog er de den sydende, uudtømmelige Kilde til vore Handlinger. Det er disse talløse, smaa Bevægelser, der lidt efter lidt forme sig til een stor Tilskyndelse, til en definitiv Tendens, som søger at skaffe sig Udtryk. Hvorledes dette Udtryk nu end er, Kunstnerens efterlignende Gestus, Digterens metaforiske Vision, den Vildes Pantomime, det lidenskabelige Menneskes heftige Udbrud eller den rolige Videnskabsmands abstrakte Ord, saa bliver Fremgangsmaaden bestandig den samme; og ved en Undersøgelse af, hvad der foregaaer i os, naar vi af flere forskjellige Indtryk abstraherer et Begreb, vil vi aldrig finde Andet end Dannelsen og Fuldendelsen af en Tendens, som fremkalder et Udtryk og blandt andre Udtryk ogsaa et Navn.

Lad os tage et andet Exempel: Jeg gaaer igjennem en Skov og betragter efterhaanden dens Ege og Bøge, Kastanie- og Elmetræer, jeg lægger Mærke til Stammens opreiste

Stilling og Toppens Forgrening, Træets to distinktive Karaktermærker; der opstaaer da et almindeligt Begreb i mig, og jeg fremsiger Ordet Træ. Det vil simpelthen sige, at en Tendens, der svarer til disse to Karaktermærker og til dem alene, har udviklet sig og tilsidst faaet Eneherredømmet. Den er nemlig bleven vakt, hver Gang jeg saae paa et af Træerne, og er ikke blevet modvirket en eneste Gang; alle de andre Tendenser, der svarede til de enkelte Træers Eiendommeligheder, er udviskede og tilintetgjorte ved deres indbyrdes Modsigelse; hiin er alene blevet tilbage, og den søger nu, ligesom enhver Tendens, at skaffe sig Udtryk. Resultatet af denne Bestræbelse er i vort Indre et meer eller mindre utydeligt Billede, i det Ydre er det Legemets efterlignende Holdning og Bevægelse, i det primitive Sprog er det en poetisk og symbolsk Efterligning, hvoraf vi endnu finde Spor hist og her; nutildags er det et simpelt tillært Ord, en blot og bar Betegnelse, en hentørret Rest af det lille symbolske Drama og den livlige Mimik, hvorigjennem de første Ord-Opfindere som sande Kunstnere anskueliggjorde deres Indtryk.

Man vil nu let indsee, at det, vi kalde et abstrakt Begreb, i Virkeligheden kun er et Navn, ikke den simple Lyd, som vibrerer i Luften og træffer vort Øre, heller ikke den Samling af Bogstaver, som gjør Indtryk paa vort Øie. For Den, der ikke kan Tydsk, er f. Ex. Ordet Baum intet Begreb; denne Lyd eller disse Bogstaver maa, idet vi opfatter eller forestiller os dem, være i Besiddelse af to Egenskaber: for det Første maa de vække Forestillinger hos os om de Individer, som hører til en vis Klasse, og kun om disse Individer, for det Andet maa de vise sig for os, hver Gang et Individ af denne samme Klasse viser sig for vor Hukommelse eller vore Sandser, men ogsaa kun i disse bestemte Tilfælde. Et Navn, man forstaaer, er da et saadant, som er knyttet til alle de Individer af en Klasse, vi kan iagttage eller forestille os, men ogsaa kun til saadanne Individer. Navnet svarer altsaa

til den almindelige og distinktive Egenskab, som konstituerer Klassen og adskiller den fra andre Klasser, og det svarer alene til denne Egenskab; naar den er nærværende, er Navnet nærværende; dette bestemte Navn fremkaldes for vort indre Syn af denne bestemte Egenskab og fremkaldes kun af den. Navnet er saaledes dens indre Repræsentant, det er Substitutet for Noget, som ligger udenfor vore Sandsers Rækkevidde; det træder i dets Sted, udfører dets Hverv, er dets Ækvivalent.

Hvor beundringsværdig er ikke denne vor Naturs instinktmæssige Fremgangsmaade: Vi kan ikke gjennem Sandse-Iagttagelse komme i direkte Forhold til de almindelige Egenskaber, der er en Slags kostbare Metalaarer, som konstituerer Tingenes Væsen og Klassifikation, og dog maa vi nødvendig, for at hæve os ud over den raa, agregatmæssige Erfaring og forstaae Tilværelsens Love, drage dem frem af deres Leie. Vi gjør da en Omvei; enhver almindelig Egenskab forbinder vi med noget Sandseligt, en Lyd, en Figur, som vi let kan opfatte og forestille os; vi gjør Forbindelsen saa nøiagtig og saa snever, at Egenskaben for Fremtiden ikke kan være tilstede eller mangle i Tingene, uden at Navnet er tilstede eller mangler i vor Bevidsthed, og omvendt.

Man kan hos smaa Børn være Vidne til, hvorledes disse almindelige Ord fødes og udvikler sig. Vi fortæller dem, hvad den eller den bestemte Gjenstand hedder, og med en instinktmæssig Efterligningslyst, der minder om Aber og Pappegøier, gjentager de Navnet. Forsaavidt er de kun Aber og Pappegøier; men nu viser der sig en Fiinhed i Opfattelsen, der er specielt menneskelig. De fremsiger Ordet Papa for en Glut, der ligger i Vuggen, idet De peger paa hans Fader; efter nogen Tids Forløb laller han dette Ord, og De troer, at han tager det i samme Betydning som De selv, det vil sige, at det kun opstaaer hos ham i Faderens Nærværelse. Aldeles ikke; naar en anden Herre af et lignende Udseende, i Paletot, med Skæg og en stærk Stemme, kommer ind i

Kammeret, hænder det ofte, at han ogsaa kalder ham Papa. Navnet var individuelt, han har gjort det almindeligt; De anvendte det kun paa en Person, han anvender det paa en Klasse. Der er med andre Ord opstaaet en vis Tendens i ham, som svarer til det Fælles hos de forskjellige Personer i Paletot, med Skæg og stærk Stemme. Det var ikke denne Tendens, De vilde fremkalde; den er opstaaet ganske af sig selv. Den menneskelige Evne til at tale er heelt og holden grundet paa disse Tendenser, som overlever Indtrykkene af flere Individer med indbyrdes Lighed.

Barnets Sprog er i det Hele taget ligesaa lærerigt for Psykologen, som det organiske Legemes embryoniske Tilstande er det for Fysiologen. Dette Sprog er et andet end vort, det er i en uophørlig Vexlen og Udvikling; ikke blot er Ordene radbrækkede eller opfundne, men selve Ordenes Betydning er aldrig den samme som i vort Sprog. Et Barn, som for første Gang fremsiger et Navn, tager det aldrig nøiagtig i den Betydning, som vi; Betydningen er enten videre eller snevrere; den retter sig efter Barnets nærværende Erfaring og udvides eller indskrænkes Dag for Dag ved dets nye Erfaringer, indtil den faaer de bestemte Grændser, som den har i vort Sprog. — En lille Pige paa atten Maaneder leer hjertelig, naar hendes Moder eller Amme gjemmer sig bag en Stol og siger: Coucou. Naar hendes Suppe er for varm, eller hun strækker sine Hænder frem mod Lyset, eller man giver hende en Hat paa i Haven, fordi Solen skinner, siger man til hende: „Ça brûle".*) Disse Ord har hun mærket sig, de betegner for hende Ting af stor Betydning, den stærkeste af hendes smertelige Fornemmelser, den stærkeste af hendes behagelige Fornemmelser. En Dag seer hun fra Haven, at Solen forsvinder bag en Høi, og udbryder „A bule coucou". Her har vi en fuldstændig Dom, der ikke blot er udtrykt i Ord, vi ikke bruger, men som endog svarer til Begreber, følgelig til Klasser af Gjenstande, til

*) Det brænder.

almindelige Egenskaber, til bestemte Tendenser, der er forsvundne fra vor Bevidsthed. Den for varme Suppe, det brændende Lys, Solskinnet i Haven og endelig selve Solen danner den ene Klasse, som frembringer en Tendens, der skaffer sig Udtryk i Ordene a bule; Ammens eller Moderens Ansigt, som skjuler sig bag en Stol, og Solen, som gaaer ned bag Høien, danner den anden Klasse, der frembringer en Tendens, som udmunder i Ordet coucou. En saadan Tilstand er meget forskjellig fra vor; ikke destomindre er disse Tendenser analoge med vore, fremkaldte paa samme Maade og svarende til almindelige Egenskaber ligesom hos os.

Alt eftersom Børnenes Erfaring nærmer sig det Normale, bliver deres Tendenser mere kongruente med vore; de organiserer sig lidt efter lidt ligesom et Embryo. Paa samme Maade som man i Foetus efterhaanden seer det uforholdsmæssige Hoved indskrænkes til den rette Størrelse, Hjernens Fontaneller lukke sig, Bruskmasserne forvandle sig til Been, de rudimentære Kar forgrene sig, Forbindelsen mellem Moderen og Barnet ophøre, paa samme Maade taber i det barnlige Sprog de to eller tre herskende Navne lidt efter lidt den absolute Overvægt; de almindelige Ord begrændser og præciserer deres Betydning, bringes i indbyrdes Overensstemmelse, fuldstændiggjøres ved Optagelsen af andre Tendenser, indordner under sig Ord af en snevrere Betydning, danner et System, der svarer til Gjenstandenes Orden, og endelig virker de paa egen Haand uden Omgivelsernes Hjælp.

Den menneskelige Aands Overlegenhed bestaaer altsaa i, at Egenskaber af stor Almindelighed kan opvække Tendenser i den; der behøves med andre Ord kun en meget ringe Lighed mellem forskjellige Gjenstande for hos os at fremkalde et Navn eller en særlig Betegnelse; de lykkeligt begavede Racers Overlegenhed, saavelsom de store Aanders, og i Særdeleshed Kunstnernes Geni beroer paa, at de kan opfatte smaa, fine Fællesmærker, det vil sige, at der ved Synet af Tingene vækkes smaa, fine Tendenser hos dem, som skaffer sig Udtryk

i bestemte Ord, der svarer til Nuancer, som ere utilgængelige for ringere Begavelser, til overordenlig fine Karaktermærker, som ligger skjulte under de grove, iøinefaldende Forhold, — de eneste, som ere istand til at efterlade noget Indtryk og fremkalde nogen Virksomhed hos ubegavede Individer.

Dersom man ikke har gjort sig Rede for, hvad et almindeligt Begreb er, bliver man et Bytte for besynderlige Vildfarelser. Man vil da adskille Begrebet fra Ordet og betragte det som Noget for sig, der kun benytter Ordet som et Hjælpemiddel. Man vil sammenligne det med Forestillingen og sige, at det udfører samme Hverv paa et andet Omraade, at det gjør de almindelige Gjenstande nærværende for os, ligesom Forestillingen gjør os de individuelle Gjenstande nærværende. Man bemærker med Descartes, at vi har en meget klar Opfattelse af Myriagonen, men kun en meget forvirret Forestilling om den. Paa den ene Side stiller man da den intelligible Myriagon og det nøiagtige Begreb, som svarer til den, paa den anden Side den sandselige Myriagon og det forvirrede Billede, som svarer til den. Saa seer man, at dette Begreb ikke har nogen Lighed med denne Forestilling, undtagen i sin Anvendelse; ligesom Forestillingen gjør det en fraværende Ting nærværende, det er det Hele; andre Egenskaber har det ikke; det er ikke som Forestillingen et Ekko, Ekkoet af en Lyd, en Lugt, en Farve, et Muskelindtryk, kort sagt ikke den indre Gjentagelse af et eller andet Sandseindtryk; det har ikke noget Sandseligt ved sig, og man definerer det ved at negere alle sandselige Egenskaber; det synes da at være en reen Idee, blottet for enhver Egenskab, undtagen den at gjøre Myriagonen nærværende for os. Man sammenligner det med noget Luftformigt, Noget, der ikke har Udstrækning eller Legemlighed; man supponerer et Væsen, hvoraf det skal være fremgaaet; dette Væsen synes ligesaa reent, ligesaa ætherisk, som Begrebet; man kalder det Aand, og man siger, at vor Aand hinsides alle Forestillinger griber og kombinerer Tingenes abstrakte Egenskaber. — Mekanismen

i denne Illusion er let at skjelne. Man har glemt Ordet, der er Substansen i vor Operation, man har behandlet det som en Biting og betragtet Operationen uden at faae Øie paa dens Indhold. Feil af den Slags er meget hyppige og kan henføres under en almindelig Lov. Naar et Indtryk eller en Gruppe af Indtryk ofte frembyder sig for os, henvendes tilsidst vor Opmærksomhed udelukkende paa den nyttige Deel deraf, den anden glemmer vi, vi har ikke mere Bevidsthed om den, og skjøndt den er tilstede, synes den fraværende. Som Exempel kan nævnes de smaa muskulære Sandseindtryk, der frembringes ved Øiets Afpasning efter forskjellige Afstande; de er Tegnene paa disse Afstande, det er ved Hjælp af dem, vi forestiller os, hvor fjern eller hvor nær en Gjenstand er. Men vi kan ikke mere opfatte dem, hvor meget vi end vilde bestræbe os derfor; det er os, som om de slet ikke var til; vi synes, at vi direkte og uden deres Mægling kan lære Rumforholdene at kjende, som de alene angiver; hvis de engang imellem gjør sig bemærkede, er det paa Grund af Overanstrengelse, f. Ex. naar vi efter en lang, uafbrudt Læsning føler en kjendelig Træthed i Øiemusklerne, ellers er de umærkelige og ligesom forsvundne. Man vil nu let see, hvorfor Ordet i vore Ræsonnementer og alle vore høiere Operationer, skjøndt nærværende, ikke bliver bemærket. Vor Aand er i Virksomhed; den frembringer en Række Begreber, som svarer til en Række Egenskaber eller Karaktermærker hos Gjenstandene; af Virksomhedens Resultater slutter man sig til dens Realitet. Men hvad kan vi da sige om denne indre Virksomhed? Ikke Andet, end at det er en Virksomhed; ved at skyde Ordet til Side, har vi gjort den indholdsløs; vi stiller den da hen paa et særeget Omraade, reen, nøgen eller spirituel, som man kalder det; og naar vi saa senere bemærke, at vi har læst Tegn for at frembringe den, troe vi, at Tegnet kun er et foreløbigt Hjælpemiddel.

Af denne psykologiske Illusion, vi her har belyst, er der

fremstaaet en Mængde falske og komplicerede Theorier, som i vore Dage hindrer Videnskabens frie Udvikling; dem maa man have ryddet afveien, inden Videnskaben atter kan komme ind paa det rette Spor. — Man seer let, hvilke Følger Fjernelsen af hiin Illusion vil have. Det, der er tilstede i os, naar vi tænker Tingenes almindelige Egenskaber og Karaktermærker, det er Tegn og intet Andet end Tegn, det vil sige, visse Sandsebilleder eller spontane Gjentagelser af Indtryk paa vort Syn eller vor Hørelse, som fuldstændig ligne andre Sandsebilleder, undtagen deri, at de svarer til Tingenes almindelige Egenskaber og Karaktermærker. Naar vi da, med Blikket bortvendt fra de nærværende Sandseindtryk, retter vor Opmærksomhed paa de Skarer, som uophørligt strømmer i vort Indre, saa finder vi ikke Andet end Sandsebilleder, nogle fremspringende og i fuld Belysning, andre trængte tilbage i Baggrundens Skygge. Vi seer altsaa, hvorledes et tilsyneladende primitivt Erkjendelseselement reduceres til et andet. Det gjælder nu om at lære dette andet Element at kjende. Da vore Begreber kan henføres under Forestillinger (eller Sandsebilleder), maa deres Love henhøre under Forestillingernes Love; vi vil da gjøre Forestillingerne til Gjenstand for vort Studium.

II.

Naar man tænker tilbage f. Ex. paa et Landskab, som man har seet den foregaaende Dag, viser det sig lidt efter lidt, om end ganske utydeligt, for vort indre Syn; Farverne, Formerne, Tonerne, som tildrog sig vor Opmærksomhed, dukker atter frem. Igaar havde vi Sandse-Indtryk, som blev fremkaldte ved Gjenstandenes Nærværelse og Nervens Bevægelse; idag fremstaaer der analoge, om end svagere Indtryk, og det trods Gjenstandenes og Nervebevægelsens Fraværelse og Tilstedeværelsen af andre Nervebevægelser og andre Gjen-

stande. Sandseindtrykket gjentager sig; man kan bruge forskjellige Ord for at betegne denne Gjentagelse, man kan f. Ex. sige, at den er en Eftersmag, et Ekko, et Fantom, et Billede af det primitive Sandseindtryk. Betegnelsen gjør Intet til Sagen; alle disse Sammenligninger angiver, at vi efter en Sandsning, som er fremkaldt af ydre Gjenstande, og som ikke er spontan, altid i vort Indre finder en anden tilsvarende Begivenhed, som ikke er fremkaldt af ydre Gjenstande, som er spontan, og som ligner Sandsningen. Det oprindelige Indtryk gjentager sig, omendskjøndt mindre distinkt, mindre energisk og berøvet flere af sine Omgivelser.

Denne Udviskning skeer i større eller mindre Grad hos de forskjellige Mennesker, hvilket man udtrykker ved at sige, at Nogle har en stærkere, Andre en svagere Hukommelse. Udviskningen foregaaer ogsaa i større eller mindre Grad hos et og det samme Menneske, alt eftersom det gjælder Indtryk paa Synet, eller paa Hørelsen eller paa de andre Sandser; En kan have særlig god Hukommelse for Former, en Anden for Farver, en Tredie for Toner. Iøvrig gjælder det her som overalt, at Øvelse og Ihærdighed skærper de naturlige Evner. Der gives Malere og Billedhuggere, som efter nøiagtigt at have betragtet en Model, kunne udføre et Billede af den efter Hukommelsen. Gustave Doré og Horace Vernet havde denne Evne; Abercombrie omtaler en Maler, som efter Hukommelsen kopierede St. Peters Martyrdød af Rubens, og Ligheden var saa fuldstændig, at man, naar de to Malerier stilledes ved Siden af hinanden, knap kunde skjelne Kopien fra Originalen.

Man kan følge alle de Grader, gjennem hvilke det almindelige Sandsebillede naaer et saadant Høidepunkt af minutiøs Nøiagtighed. I en Tegneskole i Paris øves Eleverne i at kopiere Modeller, uden at have dem for Øie; efter fire Maaneders Øvelse siger de, at „Billedet“ nu er blevet „meget tydeligere“, og at, hvis det forsvinder, de næsten strax, naar de ville, kunne faae det til at komme frem igjen.

— Brierre de Boismont søgte engang nøiagtig at indpræge sig en af sine Venners, en geistlig Herres Udseende. Han fortæller, hvorledes Billedet snart viste sig som en udvortes Gjenstand, stillet foran ham, i Retning ad Synsstraalen. „Det havde Modellens Størrelse og Attributer; jeg kunde skjelne Ansigtstrækkene, Haarets Snit, Øinenes Udtryk, Klædedragten og alle Detaillerne. Jeg saae ham smile, tale, prædike . . . . Billedet var taaget og af en anden Natur end den objektive Sandsning . . . men begrændset og farvet og i Besiddelse af alle de Karaktermærker, som fandtes hos det virkelige Menneske, eller, for at tale korrektere, af alle de Karaktermærker, som fandtes i det Sandseindtryk, jeg følte i det virkelige Menneskes Nærværelse."

Vi er da komne til det Resultat, at den indre Begivenhed, som vi kalder Sandsning, og som frembringes i os, naar vore Nerver og følgelig vor Hjerne modtager et Indtryk udenfra, at den reproduceres i os uden ydre Tilskyndelse, for det Meste partielt, svagt, ubestemt; stundom med en større Kraft og Tydelighed, og i enkelte Tilfælde saa præcist og nøiagtigt i alle Detaillerne, at Reproduktionen næsten er lig med det primitive Sandseindtryk.

Der gives Omstændigheder, som forøge Forestillingens Intensitet, altsaa ogsaa Ligheden mellem Sandseindtrykket og Forestillingen; en saadan Forøgelse finder t. Ex. Sted, naar Sandsningen er umiddelbart foregaaende eller umiddelbart efterfølgende. Naar man lukker Øinene efter opmærksomt at have betragtet en eller anden Gjenstand, et Portræt, Ryggen paa en Bog i et Bibliothek, da holder Billedet sig næsten i et Sekund, derpaa forsvinder det, kommer saa atter til Syne, men mindre tydeligt, for tilsidst fuldstændig at opløses uden at efterlade Andet end et taaget Omrids, og denne Udviskning, som lidt efter lidt finder Sted, er et Vidnesbyrd om den Styrke, Billedet havde i det første Øieblik. Den samme Iagttagelse kan man gjøre efter en Lugt, en Smag, et Indtryk af Kulde, af Varme eller en lokal Legems-

smerte. — Virkningen bliver den samme, naar Sandsningen er umiddelbart efterfølgende. En Gourmand, der sidder foran sin Yndlingsret, hvis Duft han indaander, og hvori han allerede stikker Gaflen, mærker paa Forhaand dens udmærkede Smag, og hans Tunges Papiller blive fugtige; Forestillingen om den forventede Smag virker som Indtrykket af den nærværende Smag; Ligheden gaaer saavidt, at Spytkjertlerne i begge Tilfælde vædsker i samme Grad. Det er derfor, at Fysiologen, naar han vil forskaffe sig en stor Mængde Spyt, binder en udhungret Hund i to Fods Afstand fra et Stykke Kjød; den forventede Smag bevirker da en stærk Vædske-Udsondring i og omkring Dyrets Mund. Disse sidste Exempler vise fremdeles, at Forestillingens Intensitet ogsaa er afhængig af Sandseindtrykkets Styrke. En Reisende var i Abyssinien Vidne til, at en af hans Folk blev sønderrevet af en Løve; endnu mange Aar efter kunde han ved Tanken om denne Begivenhed høre den Ulykkeliges Skrig, „og han havde en Fornemmelse, som om et skarpt Jern blev stukket ind i hans Øre." Flere Mystikere har forestillet sig Jesus Lidelse med en saadan Energi, at de i deres Kjød troede at føle Smerten af Frelserens fem Saar. — I alle disse Tilfælde har Forestillingen, idetmindste for et Øieblik, ikke været forskjellig fra den tilsvarende Sandsning, og først efter kortere eller længere Tids Forløb har Mennesket indseet sin Feiltagelse.

Forestillingen kan altsaa have de samme Egenskaber, være ledsaget af de samme Omstændigheder og fremkalde de samme Følger som Sandsningen selv, uden dog i sidste Instans at blive forvexlet med denne. Der bliver nemlig et bestemt Skjelnemærke tilbage: vi fatter hurtigt, at den er noget Indre; vi sige os selv efter et Øieblikſ Forløb, at den seete eller hørte Ting kun er et Fantom, at vort Syn, vor Hørelse, vor Smag, vor Lugt ikke fornemmer noget virkeligt Indtryk. Vi har ikke Hallucinationer; vi siger ikke som de Syge: „Jeg har seet det, jeg har hørt det ligesaa tydeligt,

som jeg seer Dem og hører Dem. Jeg forsikkrer, at det, jeg har seet, er saa klart som Dagen; hvis jeg skal tvivle derom, maa jeg tvivle om Deres egen Realitet."

For at forklare en saa bestemt Forskjel, maa man nøie overveie, hvori Erkjendelsen af en Illusion bestaaer. Der er i vore Sandsebilleder to Momenter, det ene affirmativt, det andet negativt. Hvis Billedet er meget nøiagtigt og meget intensivt, ere disse to Momenter iøinefaldende; i første Dieblik synes det at være noget Ydre, situeret i den eller den Afstand fra os, naar Talen er om en Tone, en synlig Gjenstand; i vor Stue, vor Næse, vore Lemmer, naar Talen er om en Smag, en Lugt eller en lokal Fornemmelse. Forestillingens Virksomhed er bestandig ledsaget af en Tro, om end kun en øieblikkelig Tro, paa de Gjenstandes virkelige Existens, som sysselsætter den. Der er meget faa Mennesker, som kan see ned paa Jorden fra et høit Taarn, uden en Fornemmelse af Frygt. Og dog overbeviser vor Forstand os om, at vi ikke er udsatte for nogen Fare. Sagen er den, at vi ikke kan Andet end forestille os, at vi styrter ned paa Jorden, og denne Forestilling gjennemisner os, fordi vi i et Dieblik troer paa dens Virkelighed; vi kaster os instinktmæssig tilbage og har en Fornemmelse, som om vi virkelig faldt. Man seer da, at de Ting, der kun existerer i vor Indbildning, fremkalder en Tro paa deres Realitet, saa længe de fuldstændig lægger Beslag paa vor Opmærksomhed. Det er derfor, at Personer, som have meget levende Forestillinger, anvende de samme Ord for at udtrykke dem som for at betegne Sandseindtrykkene selv, og at de i enkelte Dieblikke ansee deres Forestillinger for Sandsninger. „Jeg hørte engang — fortæller Lieber — en Prædikant beskrive Helvedes-Kvalerne. Med en vis Veltalenhed gik han fra den ene Pinsel til den anden; tilsidst blev han saa stærkt grebet, at han i et heelt Minut kun kunde udstøde en Række Skrig eller uartikulerede Lyde." Det er aabenbart, at hans indre Vision i dette Dieblik havde alle Virkelighedens Karaktermærker;

hans imaginære Helvede var blevet til et virkeligt Helvede, og han troede paa sine Fantomer som paa ydre Gjenstande. „Mine Personer — skriver Flaubert, den klareste og korrekteste af de moderne franske Romanforfattere, i et af sine Breve til Taine — mine Personer paavirker mig, forfølger mig, eller rettere, det er mig, som er i dem. Da jeg beskrev, hvorledes Emma Bovary tog Gift, havde jeg Arsenik-Smagen i Munden, jeg var selv saa nær ved at være forgivet, at der paafulgte to Brækninger, om hvis Realitet der ikke kan tvivles, da jeg kastede hele min Middagsmad op." — En engelsk Maler, som var i Besiddelse af en overordenlig Arbeidshurtighed, forklarede sin Fremgangsmaade saaledes: „Naar en Model sad for mig, betragtede jeg den opmærksomt i en halv Times Tid, idet jeg nu og da skitserede dens Træk paa Lærredet. Længere Tid behøvede jeg ikke; jeg gjemte da Lærredet og tog fat paa et andet Billede. Naar jeg vilde fortsætte det første Portræt, tog jeg Mennesket for i min Fantasi, jeg satte ham paa Stolen, hvor jeg kunde see ham ligesaa tydeligt, som om han havde siddet der i Virkeligheden, ja, jeg kan sige, med Former og Farver, som var fastere og mere levende. Jeg betragtede fra Tid til anden den imaginære Model og gav mig i Færd med at male; jeg standsede af og til mit Arbeide for at undersøge Stillingen, fuldstændig som om Originalen havde siddet for mig. Hver Gang jeg kastede Øinene hen paa Stolen, saae jeg Mennesket." Det er klart, at han stundom i Løbet af flere Minuter maa have taget sit Sandsebillede for Virkelighed. Det endte da ogsaa med, at den forbigaaende Bevidsthedsfeil blev permanent. „Lidt efter lidt — siger han — begyndte jeg at tabe Evnen til at skjelne mellem den imaginære og den reelle Skikkelse, og jeg paastod ofte, naar mine Modeller indfandt sig, at de allerede havde siddet den foregaaende Dag. Tilsidst blev min Vildfarelse fuldstændig; Alting forvirredes; jeg mistede Forstanden og opholdt mig i tredive Aar i et Galehus!" Da han kom ud derfra, havde han endnu den

samme Evne til at male et Portræt efter Hukommelsen; men man forhindrede ham i at arbeide af Frygt for Følgerne.

Enhver veed, hvorledes et dunkelt Sandsebillede kan antage fuldstændig Udvortesshed, naar man er i Begreb med at sove ind. Alienisterne fortælle Exempler paa lignende Forvandlinger. En ung Epileptiker, hvis Anfald stedse begyndte med, at han saae et Tandhjul med et skrækkeligt Ansigt i Midten, forsikkrede, at han kunde fremkalde en Hallucination, naar han vilde. Han morede sig tidt med at tænke paa en eller anden løierlig Ting, og neppe var den dannet i hans Forestilling, før den tydelig viste sig for hans Øine. Man behøver imidlertid hverken at være syg eller i Begreb med at slumre ind, for at denne Metamorfose kan foregaae, hvorved Sandsebilledet projicerer sig i det Udvortes. „En af mine Venner — fortæller Darwin — havde en Dag meget opmærksomt med bøiet Hoved betragtet et lille Kobberstik af Marie og Jesus-Barnet. Da han reiste sig, blev han overrasket ved henne i Baggrunden af Værelset at see en Kvindeskikkelse af naturlig Størrelse med et Barn paa Armen. Da den første Overraskelse havde lagt sig, søgte han efter Kilden til denne Illusion, og saae da, at Skikkelsen nøiagtig svarede til den, som han havde seet paa Kobberstikket. Synet vedvarede i to Minuter." Göethe kunde, naar han vilde, skaffe sig en fuldstændig Illusion: „Naar jeg lukker Øinene — fortæller han — og bøier mit Hoved lidt, viser der sig en Blomst for mig; denne Blomst bevarer ikke sin første Form, den aabner sig, og fra dens Indre vælder der nye Blomster frem, deels med farvede, deels med grønne Blade. Det er ikke naturlige, men fantastiske Blomster, symmetriske som Skulptur-Rosetter. Jeg kan ikke fastholde nogen bestemt Form; men Udviklingen af nye Blomster bliver ved, saalænge jeg ønsker det." — Endelig maa det bemærkes, at Hallucinationer, d. e. Projektioner i det Ydre af det mentale Billede, ikke blot kunne forekomme hos fuldstændig sunde Mennesker, men endog kunne frembringes ved Øvelse af selve Villien. En

tydsk Alienist, Dr. Brosius, fortæller, at han efter længere Tids Øvelse var istand til at frembringe Billedet af sig selv; det kunde sidde for ham i nogle Sekunder, men forsvandt øieblikkelig, naar han forsøgte at rette Tanken paa sin personlige Existens.

Disse Abnormiteter viser os den normale Tilstands Beskaffenhed. Ligesom man ved at dissekere Maver, hvor der er en Hypertrofi tilstede, kan skjelne Beliggenheden af Muskeltraade, som ere usynlige i sunde Maver, saaledes opdager man ved Betragtning af disse Illusioner, der varer i Sekunder, Minuter og undertiden længer, den flygtige Illusion, som ledsager de sædvanlige Forestillinger, men som er saa hurtig, saa kort, saa øieblikkelig, at vi ikke direkte kan isolere og iagttage den. Den har ikke desto mindre Realitet og en simpel Ordanalyse viser den dobbelte Operation, som danner Forestillingen. Vi siger, at den eller den Gjentagelse af et Sandseindtryk, som synes os at befinde sig paa det eller det Sted i vore Organer eller i Yderverdenen, med Urette forekommer os at have denne Situation, at den i Virkeligheden ikke er i det Udvortes, men i det Indre. Denne Sætning angiver Erkjendelsen og Rettelsen af en Feil, altsaa en foreløbig Feil; i det første Øieblik var vi skuffede, i det næste opdager vi Skuffelsen. De tvende Operationer, Illusionen og dens Fordrivelse, er saa hurtige, at de smelter sammen til een; men finder Fordrivelsen ikke Sted, bliver kun Illusionen tilbage. Fra det her indvundne Synspunkt skal vi i næste Artikel gjøre Hallucinationerne til Gjenstand for nærmere Betragtning.

Joh. Lundbeck.

Lottka.

Jeg var endnu ikke sytten Aar, en bleg, opløben ung Kavaleer, i denne forlegne Alder, hvor man føler, man har traadt sine Børnesko, og, endnu yderst usikker, prøver paa at træde den voxne Mands Fodspor. Fantasifuld indtil Yderlighed og paa samme Tid ængstelig og undseelig, kastet frem og tilbage mellem trodsig Selvfølelse og pigeagtig Blyhed, napper og napper man grublende i ethvert Slør, der skjuler Menneskelivets Hemmeligheder for de Dødeliges Øine, kjender idag det sidste Ord om de sidste Ting, indrømmer imorgen, at man endnu sidder midt i ABC'en, og er overhovedet i hele sin Maade at være paa saa ubehageligt fuld af Modsigelser, at man vilde finde sig selv utaalelig, hvis man ikke var omgivet af Lidelsesfæller, d. v. s. Jevnaldrende, der ikke er en Smule bedre faren end En selv, og som dog ikke gaaer ud af deres gode Skind for den Sags Skyld.

Jeg omgikkes dengang meget med en løierlig Fyr, der var et Par Aar ældre end jeg, men som ligeledes var fordømt til at vente næsten et heelt Aar endnu, før han blev Student. Han gik ikke paa samme Gymnasium som jeg, og hans Familie, der ikke boede i Berlin, var ganske fremmed for min. Hvorledes vi trods Alt det alligevel havde stiftet Bekjendtskab og var blevet saa fortrolige med hinanden, at der neppe gik en eneste Dag, hvor han ikke kom klattrende op ad

den steile Bagtrappe, der førte op til mit Værelse over Gaarden — det havde jeg allerede glemt dengang. En Trediemand vilde, selv om han havde seet os sammen, neppe have været istand til at gjætte, hvad der gjorde os saa uundværlige for hinanden. Naar han traadte ind, nikkede han til mig, gik en Stund op og ned ad Gulvet, slog op i en eller anden Bog eller saae paa Billederne paa Væggen, og kastede sig endelig i den store Lænestol, der agerede Sofa hos mig. Der kunde han saa sidde hele Timer igjennem, med korslagte Been og uden at sige et eneste Ord, og vente, til jeg var færdig med min latinske Stiil. Naar jeg undertiden saae op fra Heftet, mødte jeg hans stille, brune Øine, der hviilte paa mig med et drømmende, mildt, broderligt Udtryk. Jeg nikkede til ham, og det gjorde mig godt at vide ham saaledes ved Siden af mig. Bestilte jeg Ingenting, naar han kom, og jeg var i mit snaksomme Hjørne, saa lod han mig, uden mange Afbrydelser, passiare væk en Tidlang, og ogsaa denne tause Høren efter, hvad jeg sagde, tiltalte mig i høi Grad. Kun naar vi kom til at tale om Musik, blev han pludselig Fyr og Flamme, og vi fordybede os ofte i de meest lidenskabelige Debatter. Han havde en mageløs dyb Basstemme, der passede fortrinligt til hele hans mandige Ydre, til de mørke Øine og hans bløde, brunlige, fløielsglindsende Teint. Og da han ligeledes med Iver studerede Musikens Theori, var det ham selvfølgelig en let Sag at bekæmpe mine uvidende Deklamationer med vægtige Grunde. Men naar han saa havde sat mig fuldstændig tilvægs, blev han selv bedrøvet over mit Nederlag. Jeg kan huske, at han engang ved Midnatstid ringede mig op af Sengen, blot for formeligt at bede mig om Forladelse, fordi han i Disputens Hede havde kaldt Rossinis Barbeer, som jeg ivrigt forsvarede, en elendig Skægeskraber, hvis Melodier i Sammenligning med Mozarts ikke var meget mere værd end Sæbeskummet i hans Barbeerbækken.

Foruden denne ubegrændsede Godmodighed — han lod

sig misbruge til en Mængde Tjenester, som ellers kun en yngre Kontubernal viser den ældre — var der endnu to Ting, der befæstede vort Venskab: han havde indviet mig i den Kunst at ryge Tobak, og havde sat Musik til mine første Sange. Der var navnlig en, der forekom os Begge særlig vellykket baade i Henseende til Text og Melodi, og som vi gik og nynnede paa alle vore Spadseretoure:

Mig tykkes: i gamle Dage
Jeg havde en Pige kjær.
Ak! nu er den Tid forsvunden
Med Drømmenes lyse Hær.

Mig tykkes: i gamle Dage
Lo Lykkens Sol om min Vei,
Men det er saa længe siden,
At fast jeg mindes det ei.

Mig tykkes: i gamle Dage
Sang jeg — jeg veed ei hvad,
Thi Sange og Alting glemte
Jeg, dengang vi skiltes ad*).

Kjære, snurrige Ungdomstid! En sextenaarig Poet synger om „gamle Dages" Kjærlighedskvaler, og en attenaarig Musiker sætter i fuldt Alvor de sukkende Strofer i Musik, med et Klaveerakkompagnement, der synes at antyde, hvorledes Dommen og den yderste Dag er paa Nippet til at bryde løs over den vankelmodige Piges Hoved!

Men os forekom, som sagt, dette vort hemmelige Ægteskabs tungsindige Barn saa overordenlig indtagende, at vi i Længden ikke kunde nøies med at gaae og kjæle for det under fire Øine; vi brændte af Længsel efter ogsaa at føre det ud i Verden. Dengang udkom „Dredsner Abendzeitung" under Redaktion af en Hr. Robert Schmieder, der saavidt

*) Man vil let see paa dette og de følgende Digte, at de virkelig skriver sig fra en saa tidlig Tid, men sagtens ogsaa, at en senere Haand hist og her er gaaet hen over dem og med en let Fiil har bortfjernet det altfor Umodne i Formen.

jeg veed, senere er forsvunden, men som dengang optog Digte, der fik min kritiske Selvbevidsthed til at trække medlidende paa Skuldrene. Til ham sendte vi vor Yndling, naturligviis anonymt, og i den faste Overbeviisning, at vi allerede i næste Numer vilde finde baade Text og Komposition, ledsaget af en Anmodning til de ubekjendte Indsendere om ogsaa fremtidig at glæde Bladet med de velkomne Frugter af deres Talent. Med sød Beklemthed, tiltrods for vort Inkognito, søgte vi ind paa de Konditorier, hvor der blev holdt Blade, og speidede rødmende efter vor Førstefødte. Men den ene Uge gik efter den anden, uden at vor Forventning opfyldtes. Jeg for mit Vedkommende havde tilsidst — navnlig efter at vi endnu engang havde skrevet og i en temmelig fornem Tone forlangt Digtet tilbage, men ikke var bleven værdiget noget Svar — opgivet alt Haab og var saa beskæmmet og følte mig saa krænket over dette første Uheld, at jeg først i et længere Digt kastede Handsken til den utaknemlige Samtid og tog min Tilflugt til en retfærdigere Efterverden, og derefter omhyggeligt undgik enhver Hentydning til det feilslagne Haab og forlangte af Bastel (min Vens egenlige Navn var Sebastian), at han heller ikke mere maatte nynne Melodien, fordi den strax bragte mig til at tænke paa hele denne kjedsommelige Historie.

Han føiede mig ogsaa i mit Ønske, men kunde dog ikke lade være med hemmeligt at fortsætte sine Undersøgelser i Konditorierne, saameget mindre, som han var en lidenskabelig Kagespiser. Vi var dengang lige midt i Sommeren, og de smaa, runde, med Kirsebær belagte Butterdeigskager vederkvægede aldeles forunderligt en af græsk og latinsk Gloseopramsning udmattet Tunge. Bastel paastod ogsaa meget alvorligt, at Sødt var godt for hans Stemme; han kunde, sagde han, kun ved Sukker og Frugtsaft faae sin noget raa Stemme gjort bøielig og blød.

Jeg derimod troede at burde foragte alt det flaue Stads og holde mig til Vinen, hvis Værd forresten dengang just

ikke var mig saa overordenlig indlysende. Imidlertid, „Wein, Weib und Gesang" maatte jeg, paa Embedsvegne, holde i Ære, og i det Bind Digte, som jeg arbeidede paa, turde der ikke savnes en Række Drikkesange.

Saaledes var vi naaet ind i Juli, og Sommerferien nærmede sig, da Bastel en Eftermiddag traadte ind i mit Værelse, paa den sædvanlige Tid, men i en yderst usædvanlig ophidset Stemning. Han tændte sig ingen Cigar, satte sig heller ikke, men blev staaende et Kvarteerstid ubevægelig henne ved Vinduet og trommede paa Ruderne Takten til non piu andrai farfallon amoroso, og sukkede fra Tid til anden saa dybt og voldsomt, som om der hvilede en Centnervægt paa hans Hjerte.

— Bastel, sagde jeg: — hvad er der iveien?

Intet Svar.

— Er Du syg, begyndte jeg igjen eller har Du havt en ny Scene med Rektoren? Eller er Du daarlig ovenpaa Gildet igaar? (Han var Medlem af et hemmeligt Selskab af vordende Studenter og havde i Vestelommen et sort-rødt-gyldent Uhrbaand, som kun vovede sig frem ved de Gilder, de stjal sig til at holde).

Den besynderlige Drømmer blev ved at tie og trommede kun stærkere og stærkere løs, saa Ruderne begyndte at klirre paa en høist foruroligende Maade.

Først da jeg tilsyneladende slet ikke mere tog Notits af ham, mumlede han underlig sagte og forknyt: — Der er Ting mellem Himmel og Jord — længere kom han ikke.

Jeg sprang op, gik hen til ham og greb hans Haand. — Bastel, sagde jeg, hvad skal alle disse Firfaxerier til? Der er Noget, der tynger paa Dig. Siig mig, hvad det er, saa vil vi lægge vore Hoveder iblød og see, hvad der kan gjøres; eller lad være at sige det, men skaan saa mine Vindusruder og opfør Dig fornuftigt. Vil Du have en Cigar?

Han rystede paa Hovedet. — Hvis Du har Tid, sagde

han: — saa lad os gaa en Tour; jeg kan kun fortælle Dig det under aaben Himmel. Herinde er der saa kvalmt . . . .

Vi gik ned ad Trappen, og slentrede Arm i Arm gjennem den stille Behrenstraße, hvor mine Forældre boede, henad Friedrichsstraße til. Først da han kom ud i Tummelen og Trængslen af Vogne og Fodgængere, lod han til at begynde at befinde sig bedre. Han trykkede min Arm, blev staaende et Øieblik stille, og sagde: — Det er slet ikke saadan noget Mærkeligt, Paul, men jeg troer, jeg er forelsket, og denne Gang for hele Livet.

Jeg var meget langt fra at smile over denne Slutningsbemærkning. Naar man er sexten Aar, troer man, at alle Følelser er evige. Men jeg havde læst Heine og betragtede det som et Tegn paa daarlig Tone at blive sentimental over Kjærlighedshistorier.

— Hvem er den Lykkelige? henkastede jeg skjødesløst.

— Du skal faae hende at see, svarede han, og hans Øine flakkede tankeløst hen over Mængden, der bølgede gjennem Gaden. — Jeg vil gjerne strax føre Dig hen til hende, hvis Du da overhovedet er oplagt til det.

— Men kan man saadan uden videre, jeg mener uden at være i Selskabsdragt? Og jeg har desuden glemt mine Handsker hjemme.

— Det er ingen Grevinde, sagde han, og der foer en svag Rødme hen over hans brunlige Ansigt. — Tænk Dig, som jeg igaar igjen engang gjør Jagt paa Avisen — jeg veed nok, Du ikke holder af, at jeg taler mere derom, men det hører med til Historien — fører Tilfældet eller min gode Stjerne mig ind i et affides liggende lille Konditori, og der —

Han standsede.

— Der traf Du hende siddende og spise Kirsebærkager, og det røvede Dig dit Hjerte, sagde jeg ironisk. — Naa, Bastel, jeg gratulerer. De Søde maa have det Søde. Men er det allerede kommet saa vidt med Jer, saa Du kan gjøre Regning paa at træffe hende idag igjen paa samme Sted?

Han svarede ikke. Den Tone, jeg talte i, lod til at gjøre

ham forstemt. Det fortrød mig strax, men mine Grundsætninger tillod mig ikke at betjene mig af blødere Udtryk. Moll-Akkorderne var forbeholdt Versene; i Samtale maatte Dur være det Fremherskende, og jo mere ironisk og koldblodigt, desto bedre.

Vi var en god Stund tause gaaet ned ad den lange Friederichsstraße og henimod Hallischer-Porten — jeg, trods min ligegyldige Mine, plaget af Nysgjerrighed og Medfølelse — da han pludselig dreiede af til Venstre og ind i en af de sidste Tvergader, der udmunde i denne den store Bys Hovedaare. Her laae der dengang endnu flere smaa etetages Huse; der var kun faa Butiker og meget lidt Færdsel; en Droskes Rullen hen over Stenbroen var endnu noget saa Sjeldent, at det lokkede Beboerne til Vinduerne, navnlig Børnene, der legede paa Gaden og som ikke behøvede at flygte for nogen af de store Omnibusser. Omtrent ved Enden af Gaden — hvis det ikke var Krausenstraße, maa det vel have været Schützenstraße — blev vi staaende foran et lille grøntmalet Huus. Over Hovedindgangen, der var lukket med en Glasdør, hang der et stort, smudsig-sort Skildt, hvorpaa der med rustne, forgyldte Bogstaver stod skrevet: „Konditori". Paa begge Sider af Døren saae man et Vindu, der, skjøndt Huset ikke laae paa Solsiden, var heelt tildækket af et gammelt brunt Rullegardin. Endnu den Dag idag seer jeg tydeligt for mig det lille Landskab, der var malet paa Gardinet og som forestillede en Tempelruin ved en lille Sø, hvor en Mand uden Næse sad nede mellem Sivene og mede de, medens en Paafugl sad oppe paa en omstyrtet Søileknap og struttede med sin Hale. Glasdøren lod ikke til at være blevet gjort reen i de sidste ti Aar, og dens forhen hvide, hæklede Gardiner havde under Indflydelse af Alder, Støv og Fluer efterhaanden faaet samme Farve som Rullegardinerne.

Jeg blev noget forbauset, da Sebastian gjorde Mine til at gaae ind her, men tog mig vel iagt for at gjøre ham forstemt igjen, og fulgte bagefter i ikke ringe Spænding.

En sødlig, lummer Luft modtog os og vilde under andre Forhold strax have jaget mig paa Døren; der lugtede af gammel Butterdeig og syltede Hindbær, af Chokolade og Vanille, saa et Menneske, der ikke enten var fanatisk Kagespiser eller ogsaa forelsket, neppe kunde faae Veiret herinde. Dertil kom, at Værelset ikke var stort over sex Fod høit og aldrig syntes at blive udluftet paa anden Maade, end naar Døren tilfældig blev lukket op. Hvorledes min Ven havde kunnet haabe at finde „Dresdner Abendzeitung“ i dette Hul af en Butik, var mig en Gaade.

Men snart indsaae jeg, hvad der trods det feilslagne Haab havde lokket ham tilbage til denne beklemte Luft. Bag den lave Disk, hvorpaa der var opstillet et tarveligt Udvalg af just ikke synderligt indbydende Kager og Posteier, stod, i det halvmørke Vindushjørne, henne ved det brune Rullegardin, en ung Pige i den simpleste Kattunskjole af Verden, med det tætte sorte Haar redt ganske glat og klippet af i Nakken, og med et Strikketøi i Haanden, som hun først lagde bort, da vi efter nogen Tids Betænkning havde bestemt os for de uundgaaelige Kirsebærkager. Min Ven, der neppe vovede at see paa, endsige tale til hende, gik ind i det lille etfags og lidet hyggelige Værelse ved Siden af, hvor „Vossische Zeitung“ og „Beobachter an der Spree“ laae paa et rundt Bord foran en gammel Sofa og gjorde forgjæves Forsøg paa at give Stuen Udseende af et Læsekabinet. Paa Væggen hang der et lille Speil, som Fluerne havde sørget for, at man ikke kunde see i, samt paa hver sin Side af Speilet et Par Lithografier i brune Rammer, der forestillede Kong Friedrich Wilhelm III og Dronning Louise. En bronceret Buste af den gamle Blücher, der var klemt ind mellem det lave Loft og Kakkelovnsgesimsen, stod og gloede paa dem med et bistert og barskt Udtryk.

Sebastian havde i feberagtig Hast faaet kastet sig i det ene Sofahjørne, jeg i det andet, da den unge Pige kom ind med Kagerne. Jeg kunde nu i Ro anstille mine Jagt-

tagelser, medens hun tændte en lille Gaslampe; det var nemlig allerede blevet for mørkt, til at man kunde læse uden Lys. Hun var snarere lille end høi, men hendes Figur var saa velproportioneret og saa slank og fyldig, at Ens Øie, trods den tarvelige og uklædelige Dragt, fulgte hver eneste af hendes Bevægelser med Henrykkelse. Fødderne, som man kunde see, da hun for at tænde Gassen stod paa Tæerne, var saa bitte smaa som paa et ti Aars Barn, og de smidige, snehvide Fingre saae ud, som havde de altid hvilet i Skjødet paa et Silkeforklæde. Den lille opstaaende Halsstrimmel, Manskketterne og det hvide Butiksforklæde, kort sagt alt hendes Linned var saa overordenlig propert, at det dannede den skarpeste Kontrast til de plettede Tapeter, de støvede Møbler og det hundredaarige Fluesnavs paa alle hendes Omgivelser.

Jeg burde vel endnu forsøge at tegne Omridset af hendes Ansigt, men jeg opgiver det. Meningen er ikke, at Trækkene var saa uforlignelig deilige, saa de spottede al Malerkunst. Men det, der især gav Ansigtet dets eiendommelige Ynde, var noget Sjæleligt, som det endog skulde vare en Stund, før jeg selv kom paa det Rene med: en tungsindig Ro, et halvt sky, halvt truende Udtryk, et Ungdomsflor, der pludselig syntes at være bleven tilsneet og nu ikke længer forjættede nogen lys og frugtbar Sommer, kortsagt et Ansigt, hvis Gaade ogsaa mere modne Menneskekjendere vilde have opgivet at gjætte og som maatte gjøre et uimodstaaeligt Indtryk paa alle sextenaarige Drømmere.

— Om Forladelse, Frøken, tør jeg være saa fri at spørge, hvad De hedder? spurgte jeg, da min Ven haardnakket lod som om det Vigtigste for ham i denne Verden var at faae spist sin Kage.

— Lottka, svarede den unge Pige; hun saae ikke paa mig og gjorde Mine til strax igjen at forlade Kabinettet.

— Lottka? gjentog jeg: — hvordan har De faaet saadan et polsk Navn?

— Min Fader var Polak.

Og dermed var hun allerede igjen ude i Butiken.

— Vil De ikke være saa venlig, Frøken Lottka, at bringe mig et Glas Biskop, raabte jeg efter hende.

— Strax, svarede hun derindefra.

Sebastian lod til at studere Avertissementerne i „Vossische Zeitung" Linie for Linie, aldeles som om han sad og søgte sit tabte Hjertes redelige Finderske i disse Klatpapirsagtige Spalter. Jeg gav mig til at blade i „Beobachter an der Spree". Der blev ikke vexlet et eneste Ord imellem os.

Tre Minuter efter kom hun atter ind til os, og bragte paa en Tallerken Glasset med den mørkerøde Viin. Jeg kunde ikke faae Øinene bort fra hendes hvide smaa Fingre og mærkede, hvordan mit Hjerte bankede, da jeg tog Mod til mig og igjen begyndte at tale til hende.

— Vil De ikke sætte Dem lidt hen til os, Frøken? sagde jeg: — vær's god, tag De min Plads her i Sofaen, saa henter jeg mig en Stol.

— Undskyld, Herre, sagde hun uden Spor af Snerperi, men ogsaa med en næsten fornærmende Ligegyldighed: — Min Plads er inde i Butiken. Hvis der ikke er Videre, De ønsker . . .

— De kan dog gjerne blive lidt, bad jeg og dristede mig til at gribe den ene af hendes Hænder, der var kold og glat at føle paa, og som strax gled fra mig igjen. — Disse Blade er saa rædsomt kjedelige. Tillader De, jeg præsenterer os for Dem. Det er min Ven, Hr. —

I dette Øieblik gik Butiksdøren op, og en lille Pige pressede sig forlegen ind ad den, med et Par Kobbermønter i Haanden, som hun vilde kjøbe Slikkeri for. Vor Skjønne benyttede Leiligheden til at undgaae det nye Bekjendtskab, og efterat hun havde expederet Barnet satte hun sig igjen hen i Krogen ved Vinduet til sit Strikketøi.

Vor Position blev stadig mere og mere uholdbar.

Kagerne var for længe siden fortærede, jeg havde, deels

af Forlegenhed, deels for at vise, at jeg var vant til at drikke, tømte mit Glas Biskop i eet Drag, og sad nu med brændende Pande og omtaagede Sandser og stirrede paa Fluerne, der krøb omkring paa Randen af Glasset og berusede sig i de mørke Draaber. Sebastian var saa taus som en indisk Eremit og lod til hele Tiden at sidde og lytte efter, hvad der skete inde i Butiken; der hørtes imidlertid ikke Andet derindefra end nu og da en Strikkepinds Klirren mod Disken.

— Kom, Trappist, sagde jeg: — lad os faae betalt, hvad vi har nydt, og saa see at trække lidt frisk Luft. Jeg har en Fornemmelse, som om mine Lunger kunde være blevet kanderede. Naar man ikke tilfældigviis er en Flue, er her ikke til at holde ud herinde.

— Farvel, mit smukke Barn, sagde jeg derinde ved Disken med al den Overlegenhed, som en sextenaarig Roué besidder, naar han har et Bind lyriske Digte i Heines Maneer liggende færdig til Trykken. — Jeg haaber, vi kan fortsætte Bekjendtskabet en anden Gang, naar De ikke er optaget af saa vigtige Forretninger. Farvel saalænge.

Jeg vilde sagtens være kommet med endnu større Dumheder, men hun saae paa mig med et saa besynderligt, fraværende Udtryk, at jeg pludselig blev skamfuld over min egen Dristighed, gjorde et dybt Buk for hende og skyndte mig ud paa Gaden. Sebastian fulgte mig i Hælene; han havde neppe vovet at see paa hende engang til.

— Naa? spurgte han, da vi Arm i Arm slentrede hen gjennem den aftenligt stille Gade: — hvad siger Du saa?

— Biskoppen er meget respektabel, men Kagerne er forfærdelige. Jeg begriber ikke, hvor Du kunde faae først din egen Portion og saa ovenikjøbet min bagefter ned i Dig. Jeg har en lumsk Anelse om, at dette her Konditori ikke fører Andet end gamle Varer, som det sælger ud for et andet.

— Aa, blæse være med det! brummede han. — Det var

ikke det, jeg spurgte om. Jeg vilde have at vide, hvad Du synes om hende?

— Kjære Ven, svarede jeg i en faderlig overlegen Tone: — hvad skal man synes om en ung Pige, der er istand til at trække Veiret i saadan en Luft! Kvinden er altid en Gaade, veed Du nok. — (Han nikkede og sukkede. Jeg havde, Gud skal vide hvordan, bibragt ham den Idee, at jeg var en stor Kvindekjender; jeg betjente mig ogsaa i mine almindelige Sentenser med Forkjærlighed af Ordet „Kvinde", der for unge Mennesker altid har en meget mystisk Klang). — Jeg vil ikke benægte, at dette Enstavelses-Væsen virkelig er endog meget indtagende. Men Du skal tage Dig iagt for hende, Bastel. Tro mig, hun har ikke noget Hjerte.

— Du mener —? afbrød han mig næsten forskrækket og uden at see paa mig.

— Jeg mener, at enten har hun aldrig havt noget, eller ogsaa har Skæbnens Tilskikkelser forstenet det i hendes Bryst. Vilde hun f. Ex. ellers have vendt sig saa koldt bort, dengang jeg talte til hende? Hun har en Fortid, siger jeg Dig, maaskee ogsaa en Nutid, men ingen Fremtid.

Disse store Ord, som jeg henkastede temmelig tankeløst, gjorde en Virkning paa min Trofast, som jeg ikke havde anet. Som bidt af en Slange foer han sammen, trak hurtigt sin Arm ud af min, og sagde:

— Du troer altsaa, at hun — at hun ikke længer — kort sagt: Du tvivler om, at hun er dydig?

Jeg saae nu, hvad jeg havde gjort. — Vær rolig, Barn, sagde jeg og slog Armen om hans Skulder. — Kom, lad os ikke give nogen Scene her. Som sagt: hun er en Kvinde, og følgelig en Gaade. Hvad hendes Karakteer angaaer, saa har jeg ingen Grund til at kaste Skygge paa den. Jeg vilde kun sige, at Du skal tage Dig iagt for at styrte Dig ind i en Historie, som ikke lover noget Godt. Hun seer mig ikke ud til, at hun saasnart igjen vil give Slip paa En, naar hun først har faaet fanget ham. Dersom Du vil have

det, saa skal jeg gjerne have et Øie med hende, og jeg lover, at jeg skal yde Dig al den Hjælp, som den ene Ven kan yde den anden.

Vi var netop udfor et mørkt, menneskøtomt Hjørne. Pludselig omfavnede han mig, trykkede min Haand, som vilde han smelte den sammen med sin egen, og var strax efter forsvunden i den nærmeste Sidegade.

Jeg gik, og gik langsomt for at afkøle mig. Det besynderlige Billede af den unge Pige forlod mig ikke et Øieblik. Ved Aftensbordet var jeg endnu saa feberagtig adspredt, at min kjærlige Moder begyndte at blive ængstelig og fik mig til at gaae tidlig i Seng. Da jeg næste Morgen mødte i Klassen, viste det sig, at jeg havde glemt at forberede mig paa min Plato, og jeg maatte finde mig i nogle temmelig nærgaaende Bemærkninger af vor Historielærer, fordi jeg lagde Slaget ved Cannæ omtrent hundrede Aar for langt tilbage i Tiden.

Det var Regnveir den Dag, og Timerne gik utaalelig langsomt og kjedeligt. Sebastian saae jeg ikke noget til. Jeg stod vel næsten en heel Time henne ved det Vindu, paa hvis Ruder han den foregaaende Dag havde trommet sit Non piu andrai, og stirrede dybsindig ud paa Regnpytterne i Gaarden, hvorfra Spurvene opfiskede enkelte spildte Havrekorn. Jeg kunde høre Hestene stampe nede i Hestestalden og Staldkarlen gaae og fløite Webers „Jungfernkranz" og greb mig pludselig i, selv at staae og fløite paa denne Melodi og at stampe med Fødderne i Gulvet. Jeg forekom mig selv saa ulykkelig og paa samme Tid saa latterlig, saa jeg var nærved at briste i Graad. Endelig bevæbnede jeg mig med en Paraply og løb ud i den vaade, blæstfulde By.

Jeg var inviteret ud til Aften til en Familie, jeg kjendte, men havde en Timestid tilovers. Den syntes jeg ikke, jeg kunde anvende til noget Bedre end til at slentre ned gjennem Gaden, hvor Konditoriet laae, og holde Udkig med Butiken, idet jeg patrouillerede frem og tilbage ovre paa den ande Siden.

Jeg var, tilmed da det begyndte at blive meget mørkt, fuldstændig skjult under min Paraply, men alligevel havde jeg en behagelig uhyggelig Fornemmelse, aldeles som om jeg spillede en vigtig Rolle i en Røverroman. Forresten var der ikke noget Mærkeligt at opdage. Butiken lod til at blive meget søgt, men næsten udelukkende af simple Folk, Børn, Skoledrenge, der skulde slikke deres Lommepenge op, og hostende, gamle Madamer, der kjøbte for en Groschen Bonbons. De farlige unge Herrer syntes ikke at ane, at der inde bag det brune Rullegardin sad en meget farlig ung Pige.

Betydelig beroliget ved denne Jagttagelse styrede jeg endelig tvers over Gaden og lige buus paa Butiken, for at undersøge, om man kunde see derind udefra. Der var tændt Gas i begge Værelserne, men Butiksvinduerne var saa tæt tildækkede, at intet Blik kunde trænge ind igjennem dem. Derimod var der en Flænge i Rullegardinet inde i Kabinettet, lige bag Ryggen af ham, der sad og medede. Jeg blev staaende et Øieblik og kigede ind, skjøndt jeg igrunden skammede mig over dette Spioneri. Jo, ganske rigtigt — i det selvsamme Sofahjørne, som han havde siddet i den foregaaende Dag, sad min brave Sebastian. Der stod en tom Tallerken, som en Fluesværm beleirede, foran ham, og han sad og stirrede frem for sig over det Numer af „Vossische Zeitung", som han holdt i Haanden. Jeg blev greben af en underlig Følelse: det var halvt Skinsyge, halvt Tilfredshed over, at han dog endnu ikke var kommen videre. Strax efter gjorde han en Bevægelse, som om han havde isinde at reise sig og tage sin Hue. Jeg foer tilbage fra Vinduet og sneg mig bort og pressede mig tæt op ad Husene, ligesom en Tyv, der har været lige ved at blive greben paa fersk Gjerning.

I det Selskab, hvor man ventede mig, gjaldt det om at tage sig sammen. Jeg var lystigere end nogensinde, gjorde Kour til Husets Døttre med hele en sextenaarig Verdensmands lidt keitede Nonchalance, lod mig endog overtale til

at læse mine nyeste Digte op, og drak adskillige Glas af en stærk ungarsk Viin, som just ikke gjorde mig hverken klogere eller mere beskeden. Da Klokken gik til Ti, brød jeg pludselig op, idet jeg foregav, at der var en af mine Venner, som jeg nødvendigviis maatte tale med endnu iaften. At blive antaget for Nattesværmer var, forekom det mig, Noget, der absolut hørte til for en ung Digter. Havde man faaet at vide, at det egenlig var en tydsk Stiil, der skulde skrives reent, saa vilde jo hele Nimbus'en være røget i Lyset!

Og desuden stod det skam daarligt nok med den ulyksalige Stiil. Det var en mageløs deilig Nat. Ovenpaa den megen Regn var Luften bleven saa mild og saa forunderlig stille, som et Menneskehjerte, der nylig har udsonet sig med en gammel Fjende — (uvilkaarlig falder jeg atter ind i den lyriske Stiil fra hine Dage), og Himlen funklede og straalede med nyvadskede Stjernebilleder. Skjøndt det allerede var silde, spadserede der en Mængde Koner og Piger passiarende gjennem Gaderne, uden Hat og Shawl paa, kun med et Tørklæde bundet om Hovedet, saaledes som den skjønne Nat havde lokket dem ud af Stuen for at vederkvæge sig i det Fri, ovenpaa den kjedsommelige Dag. Alle Vinduer stod aabne, Roserne duftede ud ad dem, og hist og her var der En, der spillede en af Mendelsohns „Lieder ohne Worte", eller en smuk Damestemme sang halvhøit en Arie.

Hvordan det gik til, veed jeg ikke selv, men pludselig var jeg igjen kommen hen til Butiken og havde allerede Dørgrebet i Haanden, før jeg fik Tid til at tænke over, hvad jeg egenlig vilde her.

Da jeg traadte ind, løftede hun Hovedet op fra Disken, hvor det havde hvilet paa hendes Arm. Man kunde see paa hendes Øine, at hun havde sovet. En Bog, som hun havde læst sig træt i, faldt ned paa Gulvet, idet hun reiste sig.

— Jeg forstyrrer Dem, Frøken Lottka, sagde jeg: — undskyld, jeg skal strax gaae igjen. Jeg kom netop her forbi, og da Natten var saa smuk — og jeg desuden hele Tiden siden igaar — — Vil De ikke være saa venlig at give mig et Glas Biskop, Frøken Lottka?

Underligt nok, men min ellers saa paalidelige Veltalenhed lod mig stadigvæk i Stikken overfor dette stilfærdige unge Væsen.

— Hvad var det, De sad og læste? begyndte jeg igjen nogle Øieblik efter og blev ved at gaae op og ned ad Gulvet. — En Bog fra Leiebiblotheket? Men saadant et forslidt Exemplar er virkelig altfor grimt for Deres hvide smaa Hænder. Hvis De ikke tager mig det ilde op — jeg har en heel Deel gode Bøger hjemme — ogsaa Romaner ....

— Gjør Dem ingen Uleilighed, sagde hun i en rolig, men dog ikke uvenlig Tone: — jeg har ikke Tid til at læse Romaner. Det der er en fransk Grammatik.

— De studerer Fransk, og paa egen Haand?

— Jeg kan allerede tale det en Smule; men jeg vilde gjerne lære det lidt grundigere.

Hun taug igjen, og gav sig til at pusle med nogle Tallerkener og Skeer.

— Frøken Lottka, sagde jeg efter en Pause, som jeg havde benyttet til at hente Mod hos den bidske, gamle Blücher derinde i Kabinettet: — maa jeg spørge Dem om Noget: Føler De Dem lykkelig i den Stilling, som De for Øieblikket befinder Dem i?

Hun saae saa forbauset paa mig med sine store, forvaagede Øine, som et Barn i Eventyret seer paa en Fugl, der pludselig begynder at tale.

— Hvor falder De paa det Spørgsmaal? sagde hun.

— De maa ikke troe, det er simpel Nysgjerrighed hos mig, svarede jeg ivrigt, og væltede i min ophidsede Stemning en lille Biskuit-Pyramide, der stod foran mig. — Jeg forsikkrer Dem, jeg nærer virkelig sand og oprigtig Interesse

for Dem. Hvis De trænger til en Ven — hvis Skæbnen maaskee er gaaet Dem imod, eller — De forstaaer mig — Livet er saa alvorligt, Frøken Lottka — og navnlig Ungdommen . . .

Jeg blev mere og mere forvirret og mærkede, at Sveden perlede ud af Panden paa mig. — Jeg vilde i det Øieblik have givet Meget for, at gamle Blücher derinde ikke havde opmuntret mig til at holde Tale.

Imidlertid blev jeg forskaanet for videre Ydmygelse. Døren, der førte ind til det Indre af Huset, gik op, og Konen, som eiede Butiken, kom ud til os. Det var en godmodig, fiirskaaren Skikkelse, der saa høfligt som muligt forklarede mig, at jeg allerede var blevet et Kvarteer over den almindlige Tid, idet hun nemlig pleiede at slukke Gassen Klokken halv Elleve. Hurtigt betalte jeg det kun halvt tømte Glas, tilkastede den tause unge Pige et meget sigende, halvt bebreidende Blik, og forlod Butiken.

Den Nat sov jeg ikke paa Roser. Jeg gjorde for ramme Alvor endnu et Forsøg paa at faae skrevet min tydske Stiil — „Sammenligning mellem Sophokles' Antigone og Goethes Iphigenia" — men hvad kom disse to Hekubaer mig ved? Saa gav jeg mig til at kradse Vers op i Stilebogens Margina, og Versenes Rythmer beroligede mig tilsidst i den Grad, at jeg kort efter Midnat faldt i Søvn paa Stolen, hvor jeg sad, og tiltrods for den ubekvemme Stilling først vaagnede næste Morgen. Og det uagtet jeg havde tilstaaet i mine Vers, at jeg atter elskede, og, hvad der blandt alle uheldige Omstændigheder var det Allerværste, elskede min Vens Udkaarne!

Det var iøvrig ogsaa min første Tanke om Morgenen. Jeg husker imidlertid godt, at den Ulykke — for naturligviis ansaae jeg det for en Ulykke — egenlig slet ikke gjorde mig ulykkelig, men at den tvertimod forhøiede min Selvfølelse og gjorde mig langt mere interessant i mine egne Øine, da jeg nu kunde tale af personlig Erfaring om Alt det, som jeg

hidtil kun havde læst om. Jeg kunde ikke blive træt af at udmale mig de sørgelige og hjertegribende Scener, som denne Forvikling nødvendigviis maatte føre til, og en sød Medlidenhed med mig selv, med den skikkelige Sebastian og med det uskyldige Ophav til vore Lidelser bemægtigede sig alle mine Tanker.

Istedetfor at gaae paa Gymnasiet, hvor jeg idag havde maattet indfinde mig uden nogen Stiil, foretrak jeg at skulke af Skole, at slentre ud i den zoologiske Have og der, paa en eensom Bænk i den meest menneskétomme Deel af Anlæget, at bringe mine ungdommelige Sorger paa Papiret. Heine og Eichendorff stredes dengang om min udødelige Sjæl. Jeg var dog den Morgen endnu ikke moden for „Buch der Lieder"s Ironi, og Trætoppene ovenover mig susede altfor romantisk, til at de kunde anslaae andre Toner end dem, der passede for en ung „Taugenichts"*). Henimod Middag opdagede jeg med vemodig Tilfredsstillelse, at det Hefte, som jeg nylig havde begyndt paa, og som jeg havde kaldt „Ny Kjærlighed", vilde komme til at afgive en anseelig Tilvæxt til mit Bind Digte, dersom det ellers blev ved at gaae som idag.

Om Eftermiddagen, bedst som jeg — uden at ane Uraad — sad i min Stue og efter Hukommelsen søgte at tegne min hemmeligt Elskedes Profil, hørte jeg Sebastian komme op ad Trappen. I en Fart fik jeg gjemt den paabegyndte Tegning og dyppede en Pen for at lade, som om jeg blev forstyrret i et Arbeide. Da han traadte ind, havde jeg ikke Mod til at see ham i Ansigtet.

Han hilste ligeledes flygtigt og med bortvendt Ansigt, strakte sig saa, som han pleiede, i min Lænestol, og begyndte at ryge paa en kort Pibe.

Først da der var gaaet omtrent en halv Times Tid, sagde han:

— Har Du været derhenne siden?

---

*) Eichendorffs.

— Ja, svarede jeg, og slog, tilsyneladende meget ivrigt, op i mit Lexikon.

— Og hvad mener Du nu om hende?

— Hvad jeg mener? Jeg har endnu ikke gjættet Gaaden. Men Saameget veed jeg dog, at hun ikke er nogen rigtig ung Pige, men saadan Noget som en Havfrue, en Melusine „kühl bis ans Herz hinan"; hvem veed, om hendes Figur ikke ender i en Fiskehale, desinit in piscem. —

Han sprang op. — Jeg vil sige Dig, at den Slags Bemærkninger . . .

— Vær Du bare rolig, min Ven! sagde jeg. — Det er langt fra, kan jeg forsikkre Dig, at jeg tænker letfærdigt om hende. En Fortid har hun, det er sikkert. Men behøver det absolut at være en Brøde? Hvis det nu f. Ex. var en Ulykke, en stor Sorg, eller en stor Kjærlighed?

— Du troer —? Og han saae paa mig med et ængsteligt Blik.

— Jeg vilde paa ingen Maade finde det underligt, vedblev jeg: — om hun — med disse altfor kloge Øine og denne fornemme Ro, hun har — allerede nu havde prøvet hele det Helvede, der ligger i en haabløs Kjærlighed. Vi maa heller ikke glemme den polske Fader. Polakinderne begynder altid baade tidligt at vække og selv at føle Lidenskaber. Hvordan det stakkels Barn er kommet ind i denne Fluehule, det maa Vorherre vide. Men selv om vi To ogsaa slaaer os sammen, saa vil det vist knibe med at redde hende ud af den.

Saa kom der igjen et taust Kvarteerstid, hvor han sad og bladede i mit Hefte med Digte.

— Det Digt kunde jeg have Lyst til at skrive af, sagde han pludselig og pegede paa den Side, det stod paa.

— Hvorfor? spurgte jeg. — Hør, Bastel, jeg troer min Sandten, Du vil pløie med mine Stude.

— Fy, skam Dig, sagde han og blev ildrød i Hovedet. — Mener Du, jeg skulde falde paa at give mig ud for at

være Digter! Nei, men der faldt mig netop en Melodi ind; det er længe siden, jeg har komponeret Noget.

— See at finde noget Bedre, noget mere Hjerteligt. Hvad vil Du med det sentimentale Klynkeri? Digtet er allerede et halvt Aar gammelt (fra hine „gamle Dage" nemlig, som jeg knap kunde mindes længer).

Han havde atter taget Heftet og gav sig nu, med Ansigtet bøiet ned over Bladet — han var nemlig lidt kortsynet — til at nynne Stroferne, i en dæmpet Tone og til en simpel, rørende Melodi:

„Ak, hvor kunde Dig jeg vel vinde,
Tjente jeg end syv lange Aar
Og gjemte trofast dit Minde,
Hvor jeg saa gaaer og staaer.
Ja vandt jeg end stærk og forvoven
Mig Guldets og Hæderens Glands: —
Kjærlighed stammer fra oven
Og ændser ei Ærens Krands!

Du Træ med den sænkede Pande,
Skjøndt med Blomster smykket Du staaer, —
Gud veed, om de himmelske Vande
Kvægende sødt Dig naaer!
Du Hjerte, som stærk og forvoven
Dig stred gjennem Kvaler og Lyst: —
Kjærlighed stammer fra oven
Og ændser ei Livets Dyst!"

Han sprang op, nikkede adspredt til mig, og stormede ud af Stuen.

Ikke længe efter følte ogsaa jeg Trang til at komme ud. Jeg havde ikke noget bestemt Maal, men vilde kun gaae mig træt og faae Uroen i mit Blod til at lægge sig.

Efterat jeg en god Time i Stormskridt var travet omkring i Byen, befandt jeg mig pludselig uforvarende lige i Nærheden af den skæbnesvangre Gade. Jeg følte mig paa eengang baade draget derhen og stødt bort derfra. Jeg havde en dunkel Følelse af, at jeg forrige Aften havde spillet ikke just den allerfordelagtigste Rolle. Jeg maatte være

forberedt paa, at hun modtog det fremmede unge Menneske, der saa paatrængende havde villet gjøre sig selv til hendes Ridder, med et spottende Smiil. Men desto mere magtpaaliggende maatte det jo være mig, at bringe hende til at faae en bedre Mening om mig. Følgelig skød jeg Hjertet op i Livet og dreiede rask om Hjørnet.

I samme Øieblik opdagede jeg min Ven og Medbeiler, der, med lange Skridt og med Huen trykket heelt ned i Panden, ligeledes styrede hen mod det grønne lille Huus. Han havde ogsaa seet mig, og som paa Kommando blev vi begge To staaende; næste Øieblik gjorde vi Begge kort omkring og lod, som vi havde taget feil af Veien.

Mit Hjerte bankede heftigt; en Følelse af Skam over dette latterlige Sammenstød og Ærgrelse over, at den Ene skulde staae den Anden iveien, piinte og plagede mig. Jeg følte, at hvis det skulde blive saaledes ved, vilde jeg komme til at hade min gamle Ven af Hjertensgrund.

I en overordenlig ubehagelig Stemning drev jeg ned ad Gaden og overveiede i mit stille Sind, om det dog ikke vilde være det Rigtigste og meest Mandige at vende om igjen og forsøge mit Held, ligegyldigt, hvem jeg saa kom i Klammeri med, og om saa en heel Legion af gamle Venner stillede sig iveien for mig. Havde jeg ikke ligesaagod Ret som enhver Anden til at gaae hen og forgabe mig i Pigebarnet? Skulde jeg nu feigt trække mig tilbage, efter at jeg igaar havde taget Munden fuld og indtrængende havde tilbudt det gaadefulde Væsen mit Venskab? — Nei! aldrig! Paa Øieblikket hen til hende, om saa ogsaa hele Verden vil gaae ud af sit gode Skind derover!

Jeg gjorde omkring, og — Sebastian stod foran mig. I min ophidsede Stemning havde jeg ikke hørt hans hurtige Skridt, da han søgte at indhente mig.

— Du her? udbrød jeg med hyklet Forbauselse.

— Hør, Paul, sagde han, og hans dybe, velklingende Stemme skjælvede en Smule: — lad os lade være med at spille

Komedie for Fremtiden. Dertil — holder vi dog for meget af hinanden. Jeg veed, hvor Du vilde hen nu, jeg vilde selv været sammesteds hen. Men jeg forsikkrer Dig, skulde det blive saaledes ved, — nei, det vilde være umuligt for mig at holde det ud. Du elsker hende ogsaa, nægt det ikke. Jeg har godt kunnet mærke det paa Dig.

— Naa, og hvis jeg nu ogsaa elskede hende, hvad saa? udbrød jeg halv trodsigt og halv beskæmmet. — Jeg tilstaaer, at det Indtryk, hun har gjort paa mig . . .

— Lad os gaae ind i den Port der, sagde han. — Vi spærrer Veien, og Du taler saa høit, saa Folk lægger Mærke til os. Seer Du, jeg havde Ret; og jeg vilde heller ikke have kunnet forstaae, hvis det havde hængt anderledes sammen. Men Du maa kunne indsee, at paa den Maade lader det sig ikke gjøre. En af os To maa træde tilbage.

— Ja, det er sandt — sagde jeg, og gjorde mig Umag for at sætte en fjendtlig og bestemt Mine op: — En af os maa renoncere, men jeg indseer blot ikke, hvorfor netop jeg — uden maaskee fordi jeg er lidt yngre — de lumpne to Aar — og næste Aar er jeg jo desuden ligesaagodt Student, som Du er.

Jeg havde neppe talt ud, før jeg angrede disse hjerteløse, fremfusende Ord. I dette Øieblik lød Alt det som et ydmygende Praleri.

— Forresten, tilføiede jeg hurtigt: — kommer det jo i det Hele taget slet ikke an paa os, hvem der skal have Fortrinet her, men paa hende, hvem af os To hun foretrækker. Foreløbig synes vi at have lige daarlige Udsigter begge To.

— Du har Ret, sagde han. — Men jeg kan alligevel ikke bringe det over mit Hjerte ligesom at konkurrere med Dig — og desuden, Du er den Dristigste, den meest Veltalende, jeg maatte dog strax give tabt, hvis vi paa samme Tid skulde lade vore Følelser overfor hende . . . . Du forstaaer nok, hvad jeg mener.

— Dersom Sagerne staaer saaledes, sagde jeg og stirrede

med paatagen Kulde tversover den mørke Gaard og ind i en lille Have, hvor der blomstrede en eensom Rosenbusk: — dersom Du ikke har mere Tillid til Dig selv, saa er Du til Syvende og sidst ikke saa forelsket, som Du bilder Dig ind, og som jeg tør sige, at jeg er. Jeg har en søvnløs Nat (at jeg fra Midnat til Klokken Syv om Morgenen havde siddet og nikket paa Stolen, var Noget, jeg ikke tog Hensyn til) og en spildt Dag liggende bag ved mig. Følgelig, tænker jeg ...

Jeg kunde ikke faae Sætningen færdig. Hans brave, trohjertede Ansigt var blevet liigblegt, og denne Bleghed sagde mig, at vor Samtale berørte ham langt dybere end mig, for hvem den nærmest kun havde en Slags novellistisk Tillokkelse. Jeg mærkede igjen, hvor meget jeg dog igrunden holdt af ham.

— Hør sagde jeg: — paa den Maade kommer vi aldrig videre. Frivilligt vil, som det lader til, Ingen af os træde tilbage. Lad saa Skæbnen dømme. —

— Skæbnen?

— Eller Tilfældet, om Du heller vil det. Nu lader jeg dette Otte-Groschenstykke her falde ned paa Jorden; dersom det bliver Krone, har Du vundet, bliver det Plat, . . .

— Det gjælder altsaa?

— Ja, det gjør.

Pengestykket faldt til Jorden. Der var halvmørkt, hvor vi stod. Jeg bukkede mig ned for at see Resultatet. — Hvad er øverst? hørte jeg ham mumle, medens han lænede sig til Portstolpen. Han havde ikke Mod til selv at see efter.

— Ja, Bastel, sagde jeg: — det skal nu eengang saa være. Kronen er ikke øverst. Du vil indsee, at efter at vi eengang har krævet en Gudsdom . . .

Han rørte sig ikke af Pletten, og der kom ikke en Lyd over hans Læber. Da jeg langsomt reiste mig op og puttede det skæbnesvangre Groschenstykke i Lommen igjen, saae jeg, at han havde lukket Øinene og lænede Hovedet tilbage mod Portfløien, ligesom En, der staaer op og sover. —

— Du skal ikke tage Dig det saa nær, sagde jeg. — Hvem veed, maaske jeg allerede om et Par Dage kommer og fortæller Dig, at hun ikke synes om mig, at Du har Lov til at rykke i Marken, og at —

— Godnat, mumlede han pludselig, og stormede bort med lange Skridt.

Jeg betænkte mig kun et Øieblik; den bratte Maade, han havde forladt mig paa, havde revet mig Bindet fra Øinene. Jeg indsaae, at mine Følelser for den gaadefulde Pige ikke kunde maale sig i Styrke med hans, og at det vilde være et daarligt Vennestykke af mig, hvis jeg vilde drage Fordel af denne Tilfældets taabelige Afgjørelse.

Med en Snees Skridt havde jeg indhentet ham. Han vilde rive sig løs med Magt, og jeg maatte opbyde alle mine Kræfter for at holde paa ham.

— Hør, sagde jeg: — jeg har betænkt mig. Nei, Du maa høre mig, hvis Du ikke vil have, jeg skal troe, at Du overhovedet aldrig har meent det rigtig alvorligt med vort Venskab. Jeg lover Dig herved høit og helligt, Bastel, at jeg vil afstaae hende til Dig; jeg giver fuldstændig og for bestandig Afkald paa ethvert Haab, ethvert Ønske. Først i dette Øieblik er det blevet mig klart: dit Liv vilde være forspildt for bestandig, dersom Du skulde gaae og see mig som den Begunstigede. Jeg — jeg finder mig nok i det; Du veed, man døer ikke strax, selv om ikke alle Ens Blomsterdrømme modnes. Ræk mig din Haand, Bastel, og saa ikke et Ord mere om den Sag.

Han faldt mig om Halsen, og jeg forekom mig selv i dette Øieblik saa ædelmodig og ophøiet, som om jeg havde givet Afkald paa et Kongerige, jeg skulde arve, og havde overladt det til en Fætter af mig af en eller anden Sidelinie. Den, der havde seet, hvorledes vi saa en god Stund travede omkring med hinanden i Haanden, og som havde vidst, at vi var gaaet paa Akkord angaaende et elsket Væsen, der rimeligviis ikke brød sig det Allermindste hverken om den Ene eller den Anden af os,

— ja, han vilde sagtens ikke have kunnet bare sig for at lee over denne gjenstandsløse Høimodighed.

Jeg holdt paa, at jeg vilde følge ham lige til Butiksdøren. Jeg vilde vise ham, at Offret ikke oversteg mine Kræfter. „Til Lykke!“ raabte jeg til ham, da han allerede stod med Dørgrebet i Haanden, og satte et fornøiet Ansigt op. Derpaa forlod jeg ham, indhyllet i min Dyd, som med sit heroiske Drapperi gav mig fuld Erstatning for Alt, hvad jeg havde givet Afkald paa.

Jeg sov saa godt den Nat, at jeg næste Morgen formelig skammede mig over ikke engang at have drømt om hende. Var denne min „ny Kjærligheds“ Flamme da virkelig gaaet saa hurtigt ud, og uden at efterlade en eneste Gnist? Jeg vilde ikke tilstaae det for mig selv, for ikke at forringe Vægten af den tragiske Kollision i mine egne Øine. Da det var Søndag, kunde jeg uforstyrret overlade mig til mine saligt ulyksalige Følelser. Jeg husker endnu et Par Strofe af et Digt, som jeg skrev den Morgen:

„Sløvet af Sorg, som et usselt Drog,
En Askepot sidder i Kakkelovnskrog.
Ilden er slukt, der er øde og tyst,
Og Solen har skjult sig ved Skyens Bryst.

Hvorfor blev Venskabet nu saa strengt,
At den stakkels Elskov det ude har stængt?
Den Blege vaager og græder sig træt,
Og dog er de Børn jo af samme Æt.

Elskoven kroer sig i festlig Dragt,
Og dens Kinder blomstre med voxende Pragt.
Den Blege sidder af Verden forglemt,
Bli'er aldrig buden til Dands eller Skæmt.

Men vender Søsteren hjem sin Gang,
Skoggerleer Askepot og straaler sin Sang:
„See Blodet, sivende Blod i din Sko!“
Det røver den Stolte al Søvn og Ro.“

Kom saa endnu og paastaa, at Ungdommen er den utilslørede Lykkes Tid, Ungdommen, som i sin Uklarhed og sine

selvskabte Kvaler bedrager sig selv for Himlens bedste Gaver, som lyver sig Følelser paa, blot for at turde være ulykkelig, og som lidenskabeligt klamrer sig til Alt, hvad den ikke kan opnaae! —

Der var gaaet omtrent fjorten Dage, hvor jeg kun flygtigt og tilfældigt fik min lykkelige Medbeiler at see. Paa Grund af en vis Finfølelse, som jeg regnede ham til megen Ære, brød han med sin gamle Skik, hver Dag at klattre op ad Hønsestigen til mit Værelse, og naar vi mødtes paa Gaden, vexlede vi i Regelen kun nogle ligegyldige Ord og et temmelig køligt Haandtryk med hinanden.

Men da vi kom ind i den tredie Uge, kunde jeg ikke længer finde mig i dette spændte Forhold. Vi havde Ferie, det var saa varmt, saa man hverken kunde arbeide eller spadsere, og ogsaa min Kastales Kilde var endelig tørret ud. Nu mærkede jeg først, at min Vens stille Nærværelse var bleven til en Nødvendighed for mig; jeg længtes endog efter engang igjen at høre ham synge med sin dybe Stemme „Mig tykkes i gamle Dage", og jeg syntes, at jeg i min Eensomhed var ligesaa ulykkelig som Peter Schlemihl, dengang han mistede sin Skygge.

Endelig besluttede jeg mig til at opsøge ham.

Han boede paa den anden Side Spree, i et Huus i Heiligengeiststraße, høit oppe under Taget, hos en Skrædderfamilie, som han var i Kost hos. Jeg maa her indskyde den Bemærkning, at han kun fik en meget ubetydelig Understøttelse fra sine Forældre og at han maatte skaffe det Manglende tilveie ved at give Musikinformationer, som han kun fik temmelig daarligt betalt.

Da jeg traadte ind i hans Stue, sad han netop henne ved et gammel, leiet Klaveer og skrev paa et Nodeblad, der laae i Skjødet paa ham. Han foer op fra Stolen med et Udbrud af Glæde, lod Bladet falde paa Gulvet, greb den

Haand, jeg rakte ham, med begge sine, og rystede den hjerteligt. Saa maatte jeg sætte mig i den haarde Sofa, tænde en Cigar, og trods min Vægring drikke et Glas Øl, som Skrædderkonen hentede fra en Kjælder i Nærheden.

I al den Tid talte vi først, som vi pleiede, saagodtsom slet ikke, men saae tidt paa hinanden, smilte og var inderlig glade over at, vi igjen engang var kommet sammen.

— Hør, Bastel, sagde jeg endelig og indhyllede mig i en umaadelig tyk Røgsky: — jeg har en Tilstaaelse at gjøre Dig: Du behøver ikke mere at genere Dig for mig, hvad den bevidste Sag angaaer. Det Saar, som et Par Øine, Du nok veed, har tilføiet mig, (igjen den gamle lyriske Stil, dennegang med en noget spansk Tone over sig) har enten ikke været saa dybt, som jeg strax i Begyndelsen troede, eller ogsaa har Adskillelsen fra hende gjort Vidundere. Kort sagt, jeg er helbredet, og dersom Du har havt noget Udbytte af disse sidste Uger og er bleven lykkelig, saa, forsikkrer jeg Dig, vil jeg glæde mig derover uden Spor af Misundelse.

Han saae paa mig med straalende Øine. — Er det virkelig dit Alvor? spurgte han. — Gudskelov, saa vælter Du en tung Steen fra mit Hjerte. Over de hundrede Gange har jeg bebreidet mig selv, at jeg modtog dit Offer, og selv de bedste Timer, jeg har havt sammen med hende, er blevet forbittrede for mig ved Tanken om, at jeg berøvede Dig dem. Det er jo rigtignok et Spørgsmaal, om Du vilde have været blot tilfreds med det, der gjør mig usigelig lykkelig. Og desuden følte jeg ogsaa hele Tiden, at det til Syvende og sidst vilde have været mig umuligt at træde tilbage. Naa, men nu, nu er Alting godt igjen.

Han trykkede paany min Haand; hans Glæde var saa rørende, at jeg med mine kunstigt ophedede Følelser forekom mig selv rigtig elendig ved Siden af ham.

Saa fortalte han mig, hvorvidt han var kommen. Der hørte unægtelig et meget beskedent Gemyt og en virkelig sand Kjærlighed til for ikke snarere at blive nedslaaet end

opmuntret ved de Fremskridt, han havde gjort i disse tre Uger. Den ene Aften efter den anden var han gaaet derhen og havde siddet over en Time og kukkeluret inde i det lille Kabinet. Hun var aabenbart bleven rørt over denne stille, ærbødige Hyldest og havde de sidste Par Gange sat sig ind til ham og passiaret med ham i al Uskyldighed. Engang, da han kom et Par Timer senere end ellers, havde hun endog taget imod ham med en Uro, som hun ikke søgte at lægge Skjul paa, og havde af sig selv tilstaaet, at hans Udebliven havde ængstet hende. Hun var, sagde hun, allerede saa vant til at passiare lidt med ham hver Dag, og da hun ellers ikke havde Nogen, der nærede blot den ringeste Interesse for hende — videre var hun ikke kommet, formodenlig fordi han ytrede sin Glæde over dette det første venlige Ord af hende paa en altfor tydelig Maade. Han paa sin Side havde fortalt hende Rub og Stub, hvad der kunde interessere hende at høre, om hans personlige Forhold. Hun derimod havde endnu ikke betroet ham det Mindste, hverken om sit Liv, eller om sin Familie, eller om sin Fortid, men havde kun sagt, at hun længtes bort fra den snevre, triste Butik, og at hun helst vilde drage langt, langt bort til fremmede Lande. Hun havde, sagde hun, nu allerede i over et Aar sparet sammen til Reisepenge, og lærte sig i al Hemmelighed selv Fransk og Engelsk, for ved første givne Leilighed at søge ud i den vide Verden. — Dersom Du, saaledes sluttede han sit Skriftemaal: — dersom Du havde seet hende, Paul, og havde hørt, hvor bedrøvet og taalmodigt hun talte, saa er jeg vis paa, at Du ogsaa vilde indestaae med dit Liv for, at der aldrig har rørt sig en eneste styg Tanke i hendes Hjerte, og at hun er ligesaa reen og uskyldig, som man siger, at Englene og Helgenene er det. Jeg er vis paa, at Du vilde kunne forstaae, at jeg er fast bestemt paa at sætte hele mit Liv ind paa at gjøre hende lykkelig igjen.

— Du tænker altsaa for Alvor paa at gifte Dig med hende?

— Hvor kan Du troe Andet? Det vil sige, hvis hun vil

have mig. At jeg mener det ærligt, det har jeg tydeligt nok ladet hende mærke, skjøndt saadan hvad man kalder en formelig Kjærlighedserklæring — ja Du veed nok, min Mund løber allermindst over, naar mit Hjerte er fuldt. Desuden har det slet ingen Hast. Det varer længe endnu, før hun kan tænke paa at komme bort, og, hvad mig angaaer, saa — selv om jeg tager mig meget sammen . . . før om en fire, fem Aar . . .

— Fire, fem Aar? Til den Tid vil Du jo neppe nok kunne være færdig med din Embedsexamen.

— Nei, det er meget rigtigt, sagde han: — men den tænker jeg heller slet ikke paa. Jeg har ikke isinde at slaae mig ned paa Juristeriets lange Bænk, der desuden er lovlig vaklevoren af sig. Jeg troer, at jeg hurtigere skal kunne bringe det til Noget med Musiken. I værste Tilfælde, dersom det ikke skulde ville gaae her, og mine Forældre vil vel næppe synes rigtigt om det, saa maa vi prøve Lykken ovre paa den anden Side Havet, i Amerika.

Jeg stirrede paa ham med Stolthed og Beundring. Det var mig, som han pludselig var bleven ti Aar ældre, og jeg maatte tilstaae for mig selv, at trods hele min Livsanskuelses lyriske Ophøiethed vilde jeg ikke have været istand til at fatte saa afgjørende Planer.

— Men saa hun? spurgte jeg. — Troer Du, hun vil gaae ind paa det?

— Jeg veed ikke, svarede han og saae stille hen for sig. — Jeg har som sagt endnu ikke kunnet ligefrem spørge hende derom. En Dag kom vi til at tale om Giftermaal. Hun vilde aldrig gifte sig, sagde hun meget bestemt. Heller ikke, hvis den Rigtige kom? mumlede jeg forknyt. Nei, saa netop ikke, sagde hun og sukkede ganske sagte. Hvem kan nu blive klog paa det?

— Bah, Narrestreger! sagde jeg. — Saadan snakker alle unge Piger, naar de lige er blevet konfirmerede. Men det giver sig nok med Tiden.

— Hun er forresten et Aar ældre, end vi troede, og kun fire Uger yngre end jeg. Apropos — der var egenlig Noget, jeg gjerne vilde bedt Dig om — det vil sige, dersom Du selv kunde —

— Bare ingen lange Fortaler, min Ven. Du veed, at jeg just ikke pleier at være videre generet af mig, naar Du kan gjøre mig en Tjeneste.

— Det er hendes Fødselsdag imorgen. Jeg fik Datoen lokket ud af hende for nylig, da hun sad og talte om, at hun allerede følte sig saa gammel og saa træt af Livet. Det vilde ikke et eneste Øieblik gjøre hende ondt, om hun saa skulde døe imorgen, sagde hun. Nu var jeg, ligesom Du kom, ifærd med at skrive den Melodi op, jeg har lavet til din Sang — Du husker nok: „Ak, hvor kunde Dig jeg vel vinde" — og jeg havde ogsaa tænkt paa at give hende en Buket. Men det piner mig dog, at jeg ikke har noget Bedre at forære hende. Hun gaaer for Tiden med en gammel sort Brystnaal, som Glashovedet ovenikjøbet er gaaet itu paa. En lille Brosche vilde vistnok glæde hende, men desværre — mine Klaveer- og Sanginformationer er hørt op, de fleste af mine Elever er reist bort, nogle Honorarer, som jeg har tilgode, kan jeg ikke faae nu saadan lige paa staaende Fod, — og at sælge Et eller Andet af mine Pakkenilliker, lader sig ikke gjøre, for hvad Luxusgjenstande angaaer —

Han saae sig vemodigt ironisk om i sin fattige Stue.

— Vi maa see at finde paa en Udvei, sagde jeg: — det følger aldeles af sig selv, at Fødselsdagen maa feires med den størst mulige Glands. Jeg er rigtignok heller ingen Krøsus for Øieblikket — i det Samme trak jeg en meget slunken Pung op af Lommen, hvori der kun klingrede et Par smaa Mønter — men jeg har forskjellige Sager, som godt kan undværes. Stop, det falder mig ind, at jeg slet ikke har brugt min store Passow*) i de sidste Maaneder,

*) Passows og Rost's Lexika.

efterat jeg tilfældigviis havde opdaget, at Fader havde den lille Rost*), som er meget lettere at slaae op i. Kom! den gamle Foliant maa hjælpe os ud af Kniben.

Efter nogle svage Forsøg paa at forhindre dette Offer paa Venskabets Alter fulgte han hjem med mig og op paa mit Værelse, hvor vi Hver tog sin Deel af det tykke Lexikon. En Time efter traadte vi, sex Daler rigere, ind i en lille Guldsmedbutik; vi havde nemlig ikke Mod til at gjøre vort Indkjøb hos en af de store Juvelerer „unter den Linden."

Manden havde rimeligviis strax taxeret os ganske rigtigt. Men han behandlede os som unge Prindser, der i et Øiebliks Harun-al-Raschid-Lune havde fundet paa at gjæste hans ringe Hytte. For en lille Guldslange, som snoede sig et Par Gange rundt og bed sig i Halen og som skelede ud ad to firkantede Rubinøine, forlangte han tolv Daler, men lod sig prutte af til otte, skjøndt Broschen vel neppe var det Halve værd.

Jeg havde maattet afgjøre hele Forretningen. Sebastian var saa forlegen og fordybede sig saa haardnakket i Betragtningen af de andre Guldsager, at Guldsmeden tilsidst fattede Mistanke og holdt Udkig med ham, som om han havde at gjøre med en vordende Lommetyv.

— Der har Du Klenodiet, sagde jeg, da vi igjen kom ud paa Gaden: — og saa god Nat, Du. Og hør, Du kan ogsaa gratulere hende fra mig imorgen. Jeg vil forresten haabe, at hun slet ikke kan huske mig mere. Jeg har just ikke viist mig for hende fra min allerfordelagtigste Side. Man faaer Dig vel at see engang igjen, og saa fortæller Du mig, haaber jeg, hvad for en Effekt Slangen har gjort i jert Paradiis, lykkelige Adam som Du er!

Dermed forlod jeg ham. En Rest af Misundelse var lige ved at ulme op i mig; men jeg kvalte strax mandhaftig de første Gnister af den, og medens jeg i Aftenkølingen vandrede alene gjennem Dyrehaven, nynnede jeg halvhøit følgende Sang, som, med Undtagelse af Anakronismen om det unge

Rosenflor midt i Hundedagene, forresten var et temmelig tro Udtryk for min daværende Stemning:

Nu blomstrer de deiligste Roser,
Og Kjærligheds straalende Gud
For sværmende Sommerfugle
Kaster snildeligt Garnene ud.

Men blev end af Kjærligheds Lykke
Jeg fanget i Rosernes Vaar,
Med Sorg jeg vilde begræde
Dog min Ungdoms de fagreste Aar.

Thi jeg vil ei sukke og længes
Under drømmende Skoves Hang; —
Høit over Kronerne løfter
Sig min Sjæl med sin jublende Sang.

Næste Aften sad jeg, uden at ane det Mindste og i godt Humør, sammen med mine Forældre ved Thebordet, da jeg pludselig blev kaldt ud: der var en Ven af mig, der ønskede at tale med mig. Klokken kunde vel omtrent være Ti; jeg kunde ikke faae i mit Hoved, hvem det var, der besøgte mig saa seent.

Da jeg kom op paa mit Værelse, traf jeg Sebastian henne paa hans vante Plads i Lænestolen, men blev ganske forskrækket, da jeg holdt Lyset hen til hans Ansigt og opdagede, hvor fortvivlet han saae ud og hvor bleg han var.

— Er det Dig? udbrød jeg. — Og i saadan en Forfatning? Har Fødselsdagshøitideligheden maaskee taget en Ende med Forskrækkelse?

— Paul, sagde han og rørte sig ikke, aldeles som om et voldsomt Slag havde kastet ham hjælpeløst om: — Alt er forbi! Jeg er fortabt, fortabt.

— Aa, Du hitter Dig nok igjen, min Ven, svarede jeg: — jeg skal hjælpe Dig. Men lad mig nu først høre, hvad der er iveien.

— Ingen Ordspil, Paul, ellers gaaer jeg øieblikkelig min Vei. Jeg forsikkrer Dig, det er ramme Alvor. Først nu har jeg tilfulde indseet, hvad for en Engel hun er, og saa skal jeg alligevel have seet hende for sidste Gang!

— Er hun reist? ud i den vide Verden?

Han rystede tungsindigt paa Hovedet. Først lidt efter lidt kunde jeg faae lokket Grunden til hans Fortvivlelse ud af ham, og den var i Korthed følgende: Han havde paa den vante Tid om Aftenen indfundet sig hos sin Elskede, og efter at han først i Anledning af Dagens Høitidelighed havde spiist een Kirsebærkage mere, end han pleiede, og ligeledes havde bedt om et Glas Biskop, var han endelig rykket ud med sine Overraskelser, i en Rækkefølge, der ikke var saa daarlig udspekuleret endda. Først havde han faaet Buketten frem af Papiret, den var indsvøbt i, og hun havde takket for den med et venligt Blik og havde strax sat den hen i en lille Vase. Derpaa overrakte han hende Sangen og sang den sagte for hende, og hun sad ligeover for ham og stirrede tankefuldt ned i Bordet og røbede ikke med den mindste Mine, om hun opfattede Ordene som en Henvendelse til sig eller kun betragtede Sangen som enhver anden Sang. Da han havde sunget Melodien tilende, havde hun rakt ham Haanden, Noget, som hun ellers ikke var meget villig til, og sagt i en hjertelig Tone: „Det er meget venligt af Dem, at De har tænkt paa min Fødselsdag og bragt mig saadanne smukke Blomster og den nydelige Sang. Der er Ingenting, jeg holder saa meget af, som af Blomster og en smuk Sang, og jeg nyder kun sjeldent Godt af nogen af Delene. Det skal ikke vare længe, før jeg har lært Melodien, jeg kan den allerede halvveis udenad.

Han slap ikke strax hendes Haand igjen, og da hendes Venlighed nu havde givet ham Mod, trak han den lille Æske med Slangebroschen frem og lagde den i hendes Haand. — Her er Lidt til, sagde han: — det er kun en beskeden lille Erindring, men jeg vilde være meget lykkelig, hvis De ikke vilde forsmaae at gaae med den.

Hun saae forbauset paa ham, lukkede langsomt og med synlig Uvillie Etuiet op, og saasnart hun fik Øie paa Guldet, der blinkede hende imøde, lod hun det falde ned paa Bordet, som havde hun rørt ved et Stykke rødglødende Metal.

— Hvor kunde De gjøre det? spurgte hun, og reiste sig hurtigt op: — det har jeg ikke fortjent af Dem, idetmindste troer jeg ikke, jeg har opført mig saaledes, at man kunde have Ret til at byde mig den Slags Presenter. Jeg seer, jeg har taget feil af Dem. De har ogsaa kun daarlige Tanker om mig, fordi jeg er fattig og maa tjene for mit Brød. Jeg kan ikke skjule for Dem, at det gjør mig ondt, at netop De skulde komme og byde mig Sligt — og der kom Taarer i hendes Øine. — Nu kan jeg kun bede Dem om, at De strax vil forlade mig og aldrig komme her mere, — og med de Ord havde hun lagt baade Blomsterne og Nodebladet hen til ham igjen, og trods hans bestyrtede Bønner og Forsikkringer havde hun revet sig løs fra ham og var et Øieblik efter gaaet ud, ikke blot af det lille Kabinet, men ogsaa af Butiken.

Han havde forgjæves siddet og ventet paa, at hun skulde komme tilbage; men istedetfor hende var den tykke Konditormadame kommet ind — aabenbart dog uden at have Spor af Anelse om, hvad det var for et Optrin, der havde skræmmet den unge Pige bort. I en god halv Time havde han haardnakket, men i den ulykkeligste Stemning af Verden holdt sin vante Plads henne i Sofaen besat, men da hun saa stadig ikke kom, var han endelig brudt op. Medens han gik op ad Gaden, havde han plukket Buketten itu og revet Nodebladet i smaa Stykker, og her var nu den Ulykkesnaal, der var Skyld i det Altsammen, jeg skulde tage den, for den var jo kjøbt for mine Penge, han havde underveis havt ondt ved at modstaae Fristelsen til at aabne en Aare paa sig med den.

— Og det er det Hele? sagde jeg roligt, da han var færdig med sit Skriftemaal.

Han sprang op, som vilde han storme ud af Stuen. — Jeg mærker, at jeg kunde have sparet mig min Gang, sagde han. — Du er i et saa filosofisk Lune, saa En gjerne kunde gaae hen og omkomme lige for Næsen af Dig, uden at Du vilde finde, at der var Noget ved det. Godnat!

— Stop lidt! sagde jeg. — Du burde være glad over, at

der idetmindste er En af os, der er ved sine fulde Fem. Historien med Naalen er en reen Bagatel. Det er ikke godt at vide, hvad hun kan være bleven stødt over, maaskee naar Alt kommer til Alt det Hele skriver sig fra den gamle Overtro om, at Naale stikker Venskabet ud. Men selv om det havde noget Mere at betyde, selv om hun virkelig bildte sig ind, at Du paa en vis Maade vilde bestikke hende med den Forcæring — om Forladelse, det Ordspil kom virkelig ganske uvilkaarligt — saa er der dog derfor endnu slet ingen Grund til at rive Haarene ud af Hovedet paa sig. Tvertimod, hun har derved viist, at hun er en brav Pige og holder strengt paa sit Rygte, og naar Du imorgen gaaer hen til hende, og lader som Ingenting, og paa din trohjertede Maade forklarer hende det Hele . . .

— Du glemmer, at hun har forbudt mig —

— Aa, Passiar! Jeg tør vædde paa, at hun allerede selv fortryder det. En saa trofast Fridolin som Dig finder hun ikke saa snart igjen, og hvormeget eller hvor lidt hun nu end har tilovers for Dig, saa vil hun dog føle et Savn, naar Du ikke længer kommer hver Dag og spiser dine to Kirsebærkager og beder hende om at strøe Sukker paa dem med sin lille hvide Haand. Kom nu ikke og lær mig at forstaae mig paa Kvindfolk.

Han stirrede en Stund ind i Lampen og sagde saa — Du kunde gjøre mig en Tjeneste, hvis Du vilde gaae med og forklare hende det istedetfor mig. Dig vil hun i ethvert Tilfælde give Lov til at tale ud, selv om Du paa en Maade aflægger Vidnesbyrd for mig . . .

— Det skal jeg gjerne! Jeg skal tale til hende, saa det kunde faae en Steen til at smelte. Stol paa mig, Slangen, der ligger, skal ikke have drevet Dig ud af Paradiset for ret lang Tid, eller ogsaa er Frøken Lottka ikke den Evadatter, som jeg, trods Alt og til hendes Ære, anseer hende for.

Han trykkede min Haand, noget lettere om Hjertet, men dog endnu en heel Deel nedslaaet, og jeg lyste ham ned ad Trappen.

(Sluttes i næste Hefte.) Paul Heyse.

Stuart Mill og det sociale Spørgsmaal.

Stuart Mills Død har tilføiet de sociale Videnskaber et stort og for lang Tid uerstatteligt Tab. I sine „Essays" siger Historiens udmærkede Filosof Buckle *), at dersom man nedsatte en Jury af de betydeligste Tænkere, og man forelagde dem det Spørgsmaal: hvem der af de nulevende Forfattere havde bidraget meest til Videnskabens Fremskridt? vilde de neppe betænke sig paa at udtale Navnet: John Stuart Mill. Den tydske Filosof Albert Lange siger, at Saameget er vist, at i Henseende til klar, skarp og konsekvent Tankeudvikling og fuldstændig Beherskelse af et rigt videnskabeligt Materiale staaer Mill øverst ikke alene i England, men blandt alle Nutidens bekjendte Mænd. Interessen for Mill har knyttet sig til Spørgsmaal, der i strengeste Forstand maa vedrøre Enhver; og det er ikke alene som Medlem af det engelske Parlament, at han er optraadt som Reformator, men i sine forskjellige Skrifter har han fremsat endnu langt radikalere Anskuelser og Grundsætninger.

I England er der desuden et andet Moment, som har bidraget til at bringe ham i en eiendommelig og næsten enestaaende Stilling. Mill var nemlig de engelske Fritænkeres Repræsentant. Den engelske Presse har som Følge heraf mangfoldige Gange mis-

*) Jvfr. dette Tidsskr. 5. Bd. S. 1. — Til nærværende Artikel er benyttet, foruden Mills egne Skrifter, en Artikel i „Unsere Zeit" og Alb. Langes Arbeider.

tænkeliggjort ham som Atheist, og det har, som bekjendt, i det engelske Samfund en endnu større Betydning end de fleste andre Steder. Vi behøve i saa Henseende kun at minde om den Maade, hvorpaa „the Church Herald" anmeldte Mills Død: det behagede sig selv ved at kalde Mill en „literær Nar", hvis Død „ikke var til Tab for Nogensomhelst", ja som det (Bladet) tvertimod havde modtaget „med rolig Tilfredshed".

Mills store Betydning viser sig i en tredobbelt Henseende. Han er for det Første spekulativ Politiker i et Land, hvor Sædvanen hersker paa det meest Haardnakkede; han er dernæst Nationaløkonom, og det paa Grundlag af Anskuelser, der have deres Rod i engelske Samfundstilstande; endelig er han Logiker i et Land, hvis Filosofis Blomstringstid forlængst er forbi. Det, der for den moderne Tid maaskee er det Interessanteste ved Mill, er den Omstændighed, at Nationaløkonomien og Filosofien i lige Grad har lagt Beslag paa hans Studier. Han har ikke, saaledes som f. Ex. Biskoppen og Logikeren, tidligere Professor i Nationaløkonomi Richard Watheley (Introductory lectures on political economy 1832) blot som en Bisag syslet med nationaløkonomisk Terminologi, nei, i begge Videnskaber har han ydet os Værker af første Rang. Men den, der paa en saadan Maade, som Mill har gjort det, har beskæftiget sig med Nationaløkonomi, kan ikke være nogen logisk eller metafysisk Filosof i Ordets gamle Betydning. Han er formeget bunden til Virkeligheden, og derved ikke udsat for at blive en eensidig Ideolog.

De følgende Blades Opgave vil være at omtale Mill som Nationaløkonom, og da fornemmelig hans Stilling til det sociale Spørgsmaal. Men forinden vi gaae ind herpaa, skulle vi i al Korthed fortælle de vigtigste Tildragelser i hans Liv samt give en kortfattet Udsigt over hans Forfattervirksomhed.

John Stuart Mill blev født den 20de Mai 1806 i London. Hans Fader var den bekjendte Forfatter James Mill (født den 6te April 1773 i Montrose, død den 23de Juni 1836 i Kensington), som efter at have studeret i Edingburgh — hvor Lord John Stuart, efter hvem Sønnen blev opkaldt, tog sig af ham — i Aaret 1800 kom til London. Her kom han (Faderen) snart i Berøring med den bekjendte Filosof Bentham og blev ansat i

„India House" (det ostindiske Kompagnis Kontorer i London), hvis egenlige Leder han endog var i en længere Aarrække. Desuden udviklede han en betydelig Forfattervirksomhed og var en flittig Medarbeider af flere Tidsskrifter, f. Ex. af „Edinburgh Review," ja en Tidlang redigerede han endog „Literary Journal". Meest Anseelse har han dog vundet ved sine historiske, filosofiske og nationaløkonomiske Værker af hvilke vi her skulle nævne hans „History of british India" i 5 Bind, som han begyndte i 1806, men først sluttede 1818; den er senere udgivet og fortsat af Wilson. Om denne Bog kunde John Stuart Mill med Rette sige, at den først havde kastet Filosofiens Lys over hiint Lands Anliggender og stillet dens Forfatter i de politiske Skribenters første Række. I 1822 udgav han „Elements of political economy," der giver et godt Afrids af Ricardos System; iøvrig vil man allerede i hans Indiens Historie finde de samme Ideer udviklede og bragte i Anvendelse paa den engelske Politik i Indien. Hans Økonomi vakte, vel nærmest paa Grund af den klare Fremstilling, en betydelig Opsigt og blev allerede i 1823 oversat paa Fransk af Parisot og paa Tysk 1824 af Jacob. — 1829 udkom hans Psykologi, „Analysis of phenomena of the human mind," hvori han søger at forklare de psykologiske Fænomener ved Ideeassociationer. Den nyder den Dag i Dag en stor Anseelse, og 1869 besørgede John Stuart Mill en ny Udgave, hvortil han selv skrev en Indledning, ligesom han i Forbindelse med den bekjendte Filosof Alexander Bain, Sprogforskeren Andrew Findlater og Historikeren Thomas Grote forsynede den med særdeles værdifulde Oplysninger. Henimod den Tid, da Mills Fader fuldendte sin Indiens Historie, blev han Medarbeider af „Encyclopædia britannica" og skrev flere Artikler deri (om Regering, Opdragelse, Retsvidenskab, Folkeret, Pressefrihed, Kolonier og Fængselsvæsen), som senere udkom samlede. Artiklen om Regering (gouvernement) indviklede ham i en Strid med den bekjendte Historiker Macaulay, der førte Kampen i „Edinburgh Review." — Af „Westminster Review," der i 1824, navnlig for at udbrede Benthams Lære, var blevet stiftet af det radikale Parti, hvortil James Mill i Et og Alt sluttede sig, var han en flittig Medarbeider.

Hans sidste Arbeide var en Kritik af Mackintosh's „Den ethiske Filosofis Historie," som han imidlertid udgav anonymt 1835.

John Stuart blev saa godt som udelukkende underviist af sin dygtige, men tillige strenge Fader. Efter ham har han arvet den faste og stive Karakteer. Allerede i en meget ung Alder forstod Faderen at give ham Interesse for Filosofi og Nationaløkonomi, de to Videnskaber, hvori Sønnen senere skulde vinde saa stor Hæder. En overordenlig Indflydelse paa den unge Mill fik den Omstændighed, at hans Faders Huus var Samlingsstedet for flere af Englands dygtigste Forfattere; vi behøve i saa Henseende kun at minde om Jeremy Bentham og den forhenværende Kjøbmand George Grote. Uden Betydning var det heller ikke, at John Stuart i 1820 blev sendt til Frankrig, og at han her først opholdt sig i flere Maaneder i den dygtige og frisindede Økonom Jean Baptiste Says Huus. Say, den Mand, hvem det vist mere end nogen Anden skyldes, at Adam Smiths Principer vandt den store Udbredelse, var nu Professor ved Collège de France. Under Napoleon maatte han en Tid lang gaae i Landflygtighed, fordi han ikke vilde indrette den anden Udgave af Traité de l'économie politique saaledes, at den kom til at indeholde et Forsvar for Førstekonsulens Regeringsforanstaltninger. Say har ikke alene været Lærer for Mill, men ogsaa for den danske Prinds Kristian (Kristian d. 8de), og senere hen skriver Say et Brev til denne, hvori han anbefaler ham at udvikle Danmarks Samfærdselsmidler og iøvrig give økonomisk Frihed, men tillige meget stærkt indprenter ham, hvorledes man for at give Raad først og fremmest maa have Kundskab til de lokale Forhold*). Dette Says Raad til Prinds Kristian har idetmindste Mill ikke tilsidesat, og han adskiller sig heri fra Manchestermændenes store Flertal, der ligesom Fysiokraterne, fra hvem Manchesterskolen jo ogsaa har sit Udspring, ikke forstaaer at modificere deres abstrakte Grundsætninger efter de konkrete Forhold eller at tage tilbørligt Hensyn til de Hindringer, der ligge i Nationernes forskjellige Karakterer. — Fra Say reiste Mill til Montpellier,

*) Se Chr. Friderichsens Afhandling om den fri Konkurrence S. 111 og 12.

hvor han i længere Tid boede hos Samuel Bentham, en Broder til den ovenfor nævnte Filosof.

I 1822 forlod han Frankrig og tog hjem til England. I 1823 fik han en Ansættelse i India House under sin Fader, og avancerede efterhaanden op, saa han tilsidst (1856) kom til at indtage den Stilling, hans Fader havde indtaget. I 1858 tog han imidlertid sin Afsked og afslog den Plads, man tilbød ham i det indiske Raad, der dengang nylig var blevet oprettet. Skjøndt Mill saaledes var kommen i en praktisk Livsstilling, forsømte han dog ikke sine videnskabelige Studier, men fortsatte dem med stor Iver under sin Faders Veiledning. Allerede i 1824 finde vi ham som Medlem af den londonske Diskusionsklub, der paa den Tid kunde regne Englands meest evnerige Mænd blandt sine Medlemmer; alligevel forstod Mill ved sine overordenlige Aandsgaver at gjøre sig gjældende i den Grad, at han allerede i sit tyvende Aar var Klubbens egenlige Leder. Som Forfatter debuterede han med forskjellige botaniske Afhandlinger, thi paa ham som paa saa mange andre Filosofer maatte Botaniken øve stor Tiltrækning, og i hans Logik ville vi ogsaa see, hvorledes han ofte henter Exempler fra denne Videnskab. — Med Bentham, der, som allerede tidligere sagt, var en af hans Faders stadige Omgangsvenner, traadte han tidlig i Forbindelse og fik af ham det Hverv at udgive hans Manuskript om Rationale of judical evidence, der udkom 1827 og var forsynet med Noter og flere supplerende Kapitler af Mill.

Da Julirevolutionen 1830 i England frembragte en politisk Bevægelse i frisindet Retning, kastede Mill sig med stor Iver ind i de Stridigheder, som gik forud for Reformbillens Vedtagelse, og skrev i den Anledning forskjellige Artikler. Ligesom hans Fader havde været en flittig og stadig Medarbeider af den radikale Westminster Review, saaledes blev nu John Stuart det ogsaa, ja i Aarene 1835—40 var han endog Redaktør af det nævnte Tidsskrift, først sammen med William Molesworth og senere alene. Hans Artikler udmærkede sig ved stor Grundighed og Varme samt ved den kritiske, gjennemtrængende og fordomsfri Aand, hvormed de var skrevne.

Sit første store Værk, nemlig: A system of logic ratioci-

native and inductive, udgav Mill i 1843. Overalt nyder det Anseelse som et Hovedværk; i 1868 udkom den 7de engelske Udgave, medens det samtidig er oversat paa de fleste europæiske Hovedsprog. I dette Værk har han samlet Resultaterne af de ældre engelske og tydske Filosofers Aandsarbeide, men derhos nøiere udviklet og ordnet dem, samt, hvad der fortjener den største Opmærksomhed, taget tilbørligt Hensyn til de empiriske Videnskaber, som tidligere var blevne altfor meget ringeagtede og forsømte af de spekulative tydske Filosofer. Den allerede af Frants Baco (Novum organum scientiarum 1643) angivne induktive Methode er her nærmere udviklet og fuldendt. Mills Logik har navnlig havt en overordenlig stor Indflydelse paa Naturforskningen, og en Mand som den navnkundige tydske Kemiker Liebig har flere Gange gjort Publikum opmærksom paa den Nytte, han har havt af Studiet af den.

Som Filosof er Mill især paavirket af Hume, Bentham og August Comte. Da Mills Filosofi selvfølgelig faaer stor Indflydelse paa hans Opfattelse af Nationaløkonomien, vil det maaskee ikke være upassende, med nogle faa Ord at omtale dens allervigtigste Resultater samt de nævnte Mænds Hovedlæresætninger.

David Hume (1711—1776) er maaskee den, der har havt den største Indflydelse paa Mill. Fra ham har baade den moderne Filosofi og Nationaløkonomi sit Udspring, og han udøvede en overordenlig Indflydelse paa hele sin Samtid. Kant siger ogsaa: „Erindringen om David Hume var det, der for mange Aar siden afbrød hos mig den dogmatiske Slummer og gav mine Undersøgelser paa den spekulative Filosofis Mark en ganske anden Retning.“ — I Modsætning til Kant, men i Overensstemmelse med Hume udleder Mill alle Sandheder af Erfaringen, hvorfor han ogsaa fuldstændig følgerigtig, selv i de exakte Videnskaber, kun antager en relativ Sandhed. Selv Mathematikens Axiomer opfatter han, paa samme Maade som Hume, kun som Erfaringssætninger, om hvis absolute Rigtighed vi Intet kunne vide, og som derfor ved fortsat Erfaring kunne vise sig falske. Kausalitetsloven, om hvis ubetingede Gyldighed Hume først vovede at tvivle, er for Mill kun et Resultat af vor sædvansmæssige Kombination af Aarsag og Virkning i Erfaringen.

Jeremy Bentham (1748—1832), med hvem Mill jo tidlig traadte i personlig Forbindelse, har ogsaa havt stor Betydning for hans hele Aandsretning; det er ham, Mill mere end nogen Anden skylder sin frisindede og ægte demokratiske Tænkemaade. Bentham besad en ganske vidunderlig Evne til at paavirke Alle dem, han traf sammen med. Selv Talleyrand siger (se Prof Frederiksens „Den politiske Økonomis Udvikling"): Jeg har kjendt store Krigere, store Statsmænd og store Skribenter,, men jeg har kun kjendt eet stort Geni, og det er Jeremias Bentham. Benthams i høieste Grad frisindede Grundsætning er som bekjendt „den største Lykke og det største Velvære for det størst mulige Antal Mennesker." Dette maa derfor være Statens Opgave og Maal. Moralens øverste Grundsætning bliver Hensigtsmæssigheden; alle enkelte Individers Interesse er det eneste Reelle, og Alt maa dømmes efter, om det tjener dette Formaal. Det fortjener at bemærkes, at Bentham, ligesom Tilfældet var med Hume, Say og Grote, en Tid lang gav sig af med praktiske Forretninger og bl. A. var i Kompagni med den engelske Kommunist og Bomuldsfabrikant Robert Owen. Ligesom Hume (navnlig i sine Essays on several subjects 1753) har behandlet økonomiske Spørgsmaal, saaledes har ogsaa Bentham gjort det og har udgivet en „Manual of political economy" og „Defence of usury," et Skrift, der var fremkaldt ved Adam Smiths Udtalelser i „Wealth of nations" om Rentefoden. Adam Smith havde nemlig udtalt sig for, at Regeringen skulde fastsætte en lovbestemt Rentefod, lidt høiere end den almindelige, idet han gik ud fra, at de Folk, der vilde laane til høiere Renter, enten maatte være Projektmagere eller Ødelande. Til Ære for Adam Smith bør det fremhæves, at han blev aldeles omvendt ved Benthams Skrift og indrømmede, at hans egen Lære var falsk. I et lille Skrift (betitlet: „Observations on the restrictive and prohibitory commercial system") optræder Bentham som Frihandelsmand.

August Comte (1798 † 1857), Stifteren af den saakaldte Positivisme, har ogsaa øvet stor Indflydelse paa Mill, der har skrevet en Bog om ham, og som paa en Tid, hvor Comte var udsat for at lide Nød, skaffede ham fra Grote og to Andre en betydelig Understøttelse. — Comte er den vidunderligste Blanding

af Sværmeri og Exakthed, af rigoristisk Fastholden ved Naturvidenskabernes nøgne Kjendsgjerninger og fantasifulde Bestræbelser efter at skabe en ny Religion. Efter Comte har Menneskets intellektuelle Udvikling tre Trin: det theologiske, det metafysiske og de exakte Videnskabers. Det theologiske Stadium er Barndommens; her have Menneskene tænkt sig de enkelte Gjenstande levende og besjælede af Villie, og ere da fra Fetischtilbedelsen gjennem den almindelige Polytheisme komne til Troen paa en Gud. Fra det theologiske Stadium ere de rykkede frem til det metafysiske, der er en Overgangsperiode, som vor Tid endnu er hildet i, omendskjøndt Metafysiken ligesaavel som Theologien har overlevet sig selv. Paa dette Trin opstille Menneskene fingerede Kræfter som Aarsager. Den eneste Filosofi, som har nogen Betydning for Fremtiden, er den positive, de exakte Videnskabers Filosofi, og det Karakteristiske for denne er, at der ikke søges absolut, men relativ Sandhed. Den positive Filosofi opstiller som sin absolute Grundsætning, at man intet Absolut kan erkjende.

I Aaret 1844 udgav Mill sit første betydelige økonomiske Værk nemlig: Essays on some unsettled questions of political economy. Her behandler han Lovene for Gevinstfordelingen i den internationale Handel, Konsumtionens Indflydelse paa Produktionen, Betydningen af Begreberne produktiv og uproduktiv, Gevinst og Rente, samt den rigtige Begrebsbestemmelse og Methode i Økonomien. — I 1848 udgav han sit økonomiske Hovedværk Principles of political economy with some of their social applications, et Værk, hvori han har sammenfattet sine tidligere spredte økonomiske Afhandlinger til en systematisk Enhed. Af alle hans Værker er der neppe noget, der i den Grad har vundet Udbredelse og Anseelse som dette. I 1871 udkom 7de engelske Udgave; desuden er det flere Gange blevet oplagt i Amerika og oversat paa de fleste europæiske Sprog. — I 1859 udkom Thougths on parliamentary reform, hvori han kæmper for almindelig Valgret, der ikke alene skal tilkomme den myndige Mand, men ogsaa den myndige Kvinde. Han tilraader i denne Bog Hares System, som i det Væsenlige gaaer ud paa at tilstede Enhver Adgang til Parlamentet, som formaaer at samle et vist Minimum af Stemmer fra hele Landets Vælgerskab. I Considerations on represen-

tative gouvernement (1861), hvori han nærmere har udviklet de Ideer, han har fremsat i det sidstnævnte Skrift, anbefaler han som en Modvægt mod Folkemassens Overtal den saakaldte Minoritetsvalgmaade; den Methode, som Mill foreslaaer, har ikke saa faa Ligheder med den, som her i Danmark allerede betydeligt tidligere var foreslaaet af Andræ.

Af andre Skrifter skulle vi nævne Treatise on liberty*) (1862), der paa det Kraftigste bekæmper den Mængde gamle Sædvaner, som i England mere end andetsteds hindre Individets Udvikling. Mill søger her at bestemme Grændserne for Statens Virksomhed, samt fører et glimrende Forsvar for den individuelle Frihed overfor Majoritetens herskesyge Lyst. Man vil i denne lille Bog, der endog af Mills Modstandere betragtes som et Mesterværk, paa mange Punkter finde de samme Ideer, som Wilhelm v. Humboldt i „Ideen zu einem Versuche die Wirksamkeit des Staates zu bestimmen" 1851 (oprindelig skrevet 1792 som Manuskript for Fyrst Karl af Dahlberg) har fremsat, men nærmere udviklede og oplyste. I 1862 udgav han Utilitarianism, som for nylig er bleven oversat paa Dansk**) og indledet af Dr. Brandes; det er et varmt Indlæg for den af Bentham opstillede Hensigtsmæssighedslære. — August Comte and positivism, en Række Artikler, der oprindelig havde staaet i „Westminster Review", udkom 1865, og samme Aar udgav han sin dygtige Bog om den skotske Filosof Hamilton Examination of Sir William Hamilton's philosophy, i hvilken han underkaster denne Filosofs Lære en gjennemgribende og overordenlig lærerig Kritik. Hans sidste Skrift er Subjection of women, der i 1869 blev oversat paa Dansk, ligeledes af Dr. Brandes. Mill kræver heri Kvindens Frigjørelse og viser, hvorledes hun saavel af Lovgivning som af Sædvane, imod Naturens Orden og imod al Hensigtsmæssighed, er underkastet Mændenes Villie. Han mener tillige, at naar Kvinden først er frigjort, vil dette have til Følge, at Befolkningen vil stige langsommere, idet hun vil blive langt forsigtigere med at bortskjænke sin Kjærlighed til den Første den

*) Jvfr. dette Tidsskrift 5te Bd. S. 1—48. **) Dette Tidsskrift 3die Bd. S. 352 og 536 samt 4de Bd. S. 138.

Bedste, naar hun har Adgang til andre Stillinger end den at blive Ægtefælle*). — Af sine Afhandlinger i de forskjellige Reviews udgav Mill i 1859 en Samling i 2 Bind (2den Udgave i 3 B. i 1867) under Titlen: Dissertations and discussions political, philosophical and historical. I 22 Artikler behandler han her forskjellige Forhold og Personer. Der findes saaledes Afhandlinger om Civilisation, Kvindens Emancipation, om forskjellige engelske Personligheder (f. Ex. Bentham) og Forhold, og en Række Artikler ere helligede franske Forhold (f. Ex. den franske Revolution 1848) og Personer (f. Ex. A. Carrel, Vigny, Guizot, Michelet og Toqueville). — Han har desuden skrevet i flere franske Blade, særlig i Journal des économistes, hvor han i 1868 offenliggjorde et vigtigt Arbeide om Irland. I 1860 valgte det franske Academie des sciences morales ham til korresponderende Medlem.

Mill er ogsaa optraadt som praktisk Politiker, og blev trods den Modstand, der blev reist fra det konservative Partis Side, som Arbeidernes Kandidat valgt til Medlem af Parlamentet i 1865. Da han vægrede sig ved at betale de til Valget nødvendige lovlige Udgifter, maatte disse dækkes ved Sammenskud af Vælgerne. I Parlamentet fremsatte han de samme radikale Anskuelser, som han med saa stor Dygtighed og Varme har udtalt i sine forskjellige Skrifter, og hans Taler blev altid hørt med spændt Opmærksomhed; men nogen egenlig Indflydelse opnaaede han dog ikke. I 1867 optraadte han første Gang med sit Forslag om Kvindens Stemmeret, men det fik kun 73 Stemmer. Siden den Tid er det blevet indbragt hvert Aar og har stadig samlet flere og flere Stemmer; sidste Gang det forelaae for Parlamentet, var den 2den Mai d. A., og det fik da 155 Stemmer. Mill, som udenfor Parlamentet selv ledede Bevægelsen, har kunnet glæde sig ved at see Kvindens Valgret indrømmet baade ved Kommunal- og Skoleraadene. — Da Mill i November 1868 atter stillede sig til Valg, faldt han igjennem, vist neppe saa meget paa Grund af sin Optræden i Kvindespørgsmaalet, som

*) Efter Schäffle skal dog de Bidrag, som Carlo Marlo (Prof. Winkelblech) har ydet i Kvindespørgsmaalet, være betydeligere end Mills.

fordi han med stor Iver havde deltaget i den bekjendte Agitator Odgers Møder og opfordret Arbeiderne til at danne Koalitioner imod Arbeidsgiverne. Det konservative Parti gjorde derfor denne Gang de voldsomste Anstrengelser for at forhindre hans Valg, hvilket ogsaa lykkedes dem, og siden har Mill trods forskjellige Opfordringer ikke været at formaae til at stille sig. Efterhaanden blev Mill nu mere og mere bitter og hensynløs imod Samfundet, og i en af de sidste Taler, han holdt i et Møde af sociale Reformvenner, fremtraadte han med et voldsomt Angreb paa Samfundet, saaledes som det nu er ordnet. Ingen havde den fjerneste Adkomst til at faae Mere, end han ved sit eget Arbeide og sin egen Dygtighed havde erhvervet, al Jordeiendom burde gaae tilbage til Staten som dens Fælleseiendom*). Hans Helbred var i de senere Aar stadig blevet svagere og svagere, og under et Ophold i det sydlige Frankrig, hvor han havde et Huus, og hvor han opholdt sig den halve Deel af Aaret, fordi hans begavede Hustru (Enke efter en engelsk Kjøbmand Taylor), hvem han tillægger betydelig Deel i flere af sine videnskabelige Arbeider, ligger begravet der, døde han d. 9de Mai dette Aar. Mill efterlader sig ingen Børn, men kun en Steddatter.

Nutiden har ved Mills Død mistet sin største Tænker og aandrigste Nationaløkonom; men fordi han er død, er dog de Ideer, til hvis begeistrede og ædle Talsmand han hele sit Liv gjorde sig, ingenlunde døde; og derom ere vi fuldt overtydede, at de om kortere eller længere Tid ville trænge igjennem ikke alene i Mills Fædreland, men i hele den civiliserede Verden.

Som vi allerede tidligere have omtalt er Mills „Principles of political economy" vistnok det meest udbredte af alle hans Arbeider, og dygtige Nationaløkonomer som Tydskeren Soetbeer og Franskmanden Courcelle Seneuil have oversat det paa deres Modersmaal. Men endskjønt han i dette Værk har optaget Meget, af hvad han har behandlet i sine «Essays", beholde disse dog stadig deres selvstændige Værd; thi i sine „Essays" har han anderledes kunnet gaae i Enkelthederne, end det lod sig gjøre i en

*) En Afhandling af Mill om Landeiendomsretten er for ganske nylig (efter hans Død) bleven offenliggjort i Examiner.

systematisk Haandbog, og navnlig fortjener den Undersøgelse om Økonomiens Methode, som han giver paa det nævnte Sted, den største Opmærksomhed.

„Principles" er deelt i 5 Bøger. I den første omhandler han Formuens Produktion, i den anden dens Fordeling, i den tredie Ombytningen. I fjerde Bog viser han, hvilken Indflydelse det sociale Fremskridt har paa Produktion og Fordeling. Femte Bog omhandler Statens Stilling overfor Folkets økonomiske Virksomhed; her gives der en Fremstilling af Skattevæsen og Statslaan, af Frihedens Principer og Ordningen i Nationaløkonomien.

I Fortalen til sit Værk gjør Mill opmærksom paa, at han ikke gjør nogetsomhelst Krav paa at have opstillet noget nyt System; han vil kun have udfyldt de Huller, som fandtes i Nationaløkonomien paa Grund af, at der siden Adam Smiths Tid ikke havde været givet nogen sammenhængende Fremstilling af denne Videnskab. Han gjør altsaa kun Krav paa at have gjennemarbeidet, sammenfattet og suppleret med sine egne Undersøgelser, hvad der tidligere er blevet ydet af Andre.

Der er imidlertid et Spørgsmaal, og det det vigtigste af alle økonomiske, nemlig det sociale, hvori Mill adskiller sig i alt Væsenligt fra alle tidligere Økonomer, og Hovedinteressen for Mill som Økonom knytter sig derfor netop til dette Spørgsmaal. Derfor ville vi ogsaa begynde med at fremsætte hans Opfattelse i saa Henseende, idet vi for en stor Deel ville lade Mill selv tale. Men inden vi gaae ind herpaa, maa vi først nedlægge en Protest mod den Paastand, at Mill som Økonom navnlig er en Discipel af Ricardo og Malthus; man kan forsaavidt have Ret heri, som Mill med dem deler den mørke Anskuelse af Udviklingen, som de Begge, Malthus ved Fremstillingen af sin bekjendte Befolkningslære og Ricardo ved Fremstillingen af sin Jordrentelære, ere komne til; men uden videre at slaae dette om Discipelforholdet fast, gaaer ikke an. Man maa vel huske paa, at Mill er Demokrat i Ordets egenlige Betydning — i saa Henseende, som vi tidligere have bemærket, paavirket af Bentham — medens saavel Malthus som Ricardo fremtræde som Talsmænd for aristokratiske Interesser, Malthus som Talsmand for den aristokratiske Landbointeresse, Ricardo som Talsmand for

den aristokratiske Handelsinteresse, og denne Forskjel medfører selvfølgelig paa en Mængde Punkter et meget forskjelligt Syn paa de forskjellige økonomiske Problemer.

Som det fremgaaer af det tidligere Anførte, stiller Mill sig anerkjendende overfor Socialisterne. For at gjøre hans Opfattelse af det sociale Spørgsmaal klar, ville vi anføre nogle af hans Udtalelser. Han siger saaledes: Dersom man skulde vælge mellem Kommunismen med alle dens Chancer og den nuværende Samfundstilstand med alle dens Lidelser og Uretfærdigheder, dersom Privateiendommen nødvendigviis medførte, at Udbyttet af Arbeidet fordelte sig, saaledes som vi nu see det gjøre, næsten i omvendt Forhold til det ydede Arbeide, saaledes at den største Deel tilfalder dem, der aldrig have arbeidet, den næststørste dem, hvis Arbeide er reent nominelt og saa fremdeles, idet Betalingen for Arbeidet bliver mindre og mindre i samme Forhold, som Arbeidet bliver haardere og haardere, indtil endelig det meest anstrengende og Livet hurtigst opslidende Arbeide ikke med Vished kan gjøre Regning paa at skaffe sig endog kun det Nødvendigste til Livets Ophold; dersom, sige vi — Alternativet var: dette eller Kommunismen, saa vilde Betænkelighederne ved Kommunismen være som Avner i Vægtskaalen. Mill siger fremdeles: De sociale Institutioner i Europa have deres Oprindelse fra en Eiendomsfordeling, som ikke var Resultatet af en retfærdig Deling eller Tilegnelse ved Erhvervsvirksomhed, men af Tilegnelse ved Erobring og Vold. (Det følger af sig selv, at en Mand som Mill ikke, som flere af Manchestermændene, f. Ex. Max Wirth, betragter Erobring som en særlig Art Arbeide). Lovene have fastslaaet en Eiendomsret over Ting, som aldrig skulde have fundet Sted, og en ubetinget Eiendomsret i Tilfælde, hvor der kun skulde have været en betinget. Lovene have ikke skiftet ligeligt imellem de forskjellige Klasser, eftersom Ret og Billighed krævede det, men have lagt Nogle Hindringer i Veien for at kunne yde Andre Fordele, de have med Forsæt begunstiget Uligheden og forhindret, at Alle kunne være stillede lige ved Væddeløbet.

Den egenlige Kilde til det sociale Onde maa efter Mills Opfattelse søges i Overbefolkningen, men hans Befolkningslære er dog meget forskjellig fra den, som Malthus har fremsat.

Efter Albert Lange skulle vi ganske kort fremhæve de Resultater, som Malthus's Lære og som Mill's giver.

Efter Malthus:

1) Befolkningen stræber efter at formere sig i en geometrisk Række.
2) Levnetsmidlerne kunne kun forøges i en arithmetisk Række.
3) Idet Befolkningens Formerelse skrider hurtigere frem end Levnetsmidlernes Forøgelse, opstaaer der med Nødvendighed Elendighed og Mangel, hvorved en Deel af Befolkningen direkte eller indirekte igjen maa gaae til Grunde.
4) Et Menneske, der er født i et overfyldt Land, har ingensomhelst naturlig Ret til Subsistensmidler. „Ved Naturens store Gjæstebud er der ikke dækket nogen Kouvert til ham. Naturen byder ham igjen at gaae bort og opsætter ikke selv at bringe dette Bud til Udførelse".
5) Et almindeligt Understøttelsessystem er et Onde, fordi det kun fremmer Folkeformerelsen og dermed ny Elendighed.
6) Det eneste Middel til at hindre den almindelige Nød bestaaer i at sætte Hindringer for, at Befolkningen skal voxe for stærkt.
7) Dette har Regeringen at sørge for ved Lovgivning og Polititvang, og iøvrig maa den overlade Fattigdommen saa meget som muligt til sig selv.

Som Lange med Rette gjør opmærksom paa, ligger det nær at tilføie, at de rige og fornemme Folk altsaa ere fuldstændig i deres Ret, naar de nyde deres Rigdomme rolige og ubekymrede om de Fattiges Skæbne.

Efter Demokraten Mill:

1) Befolkningen søger at formere sig i et geometrisk Forhold.
2) Subsistensmidlerne formere sig ikke efter nogen enkelt Regel, men kun sjelden meget hurtigere end Befolkningen.
3) Den store Masse lider under et stedse voxende Tryk af Elendighed, og Manglen paa Subsistensmidler sætter en Grændse for den faktiske Formering.
4) Ethvert Menneske har en naturlig Ret til Underhold af den, der har avlet det, indtil det har naaet Selvstændighed. At avle et Væsen, som man ikke kan eller vil underholde, er en Forbrydelse.
5) Samfundet bør understøtte de nødlidende Medlemmer, men kan

saa ogsaa kræve, at de, som blive underholdte af de offenlige Midler, afholde sig fra Ægteskab.

6) Det eneste Middel til at fjerne den sociale Nød bestaaer i almindelig Udbredelse af fornuftig og frivillig Selvbeherskelse med Hensyn til det Antal Børn, man vil avle.

7) Regeringen har vel Ret til at fremme denne Selvbeherskelse ad Lovgivningens Vei, men hvis den offenlige Bevidsthed ikke kommer den i Møde heri, saa ere saadanne Love unyttige og derfor forkastelige.

Herefter kunde det maaskee synes, at Differencen imellem Mill og Malthus kun var af ringe Vigtighed; men en nærmere Betragtning vil vise, at dette ikke forholder sig saaledes; vi ville ikke lægge nogen Vægt paa, at Mill ligefrem fjerner positive Vildfarelser hos Malthus (f. Ex. Sætning 2), men derimod paa, at de opstillede Resultater tilstrækkelig klart antyde den afvigende Tendens hos Mill, som ganske utvetydig udtaler sig i hans eiendommelige Krav paa en fuldstændig Reform af Samfundet.

Disse Krav ere:

1) Retfærdighed kræver en total Omdannelse af Samfundets nuværende Tilstand.

2) Ved Forsøgene paa at omdanne Samfundet bliver Privateiendommen at bibeholde som Grundlag, men skulde der paa dette Grundlag ikke kunne opnaaes nogen tilstrækkelig Ordning, maa man prøve Kommunismen eller ethvert andet Middel, som lover et heldigt Resultat.

3) Den fornuftige Selvbeherskelse maa vel opretholdes som en sædelig Fordring, men den kan ikke ventes af Masserne i deres nuværende Tilstand, da de paa Grund af Arbeide, Elendighed og Uvidenhed ikke i tilstrækkelig høi Grad kunne komme til Bevidsthed om dens store Betydning for dem.

4) Der kræves derfor fremfor Alt en storartet materiel og intellektuel Statshjælp.

5) Denne Hjælp maa være saa betydelig og saa vedvarende, at der først ved den kan opvoxe en ganske ny Generation, som er bedre underviist og vant til at stille større Krav til Livet.

6) Lovgivningen maa, istedetfor at vise Tendens til at koncentrere Kapitalen, langt mere vise Tendens til at sprede den.

7) Staten er til enhver Tid berettiget til saadanne Reformer, naar de skee i Massernes Interesse, og den Enkelte har ikke nogen Ret til at sætte sig imod en endog kommunistisk Ordning af Samfundet, saafremt den maatte findes hensigtssvarende.

Af yderste Vigtighed for Forstaaelsen af det sociale Spørgsmaal er dernæst Jordrenten (efter Mill det ulige Udbytte af de paa Jorden anvendte Kapitaler). Jordrenten opfatter Mill i det Væsenlige paa samme Maade som Ricardo.

Til enhver given Tid har man netop saa megen Jord under Dyrkning, at Efterspørgslen efter Korn kan dækkes. Det følger af sig selv, at denne Jord er valgt saaledes, at den relativt, d. v. s. i Forhold til Menneskets Herredømme over Naturen, er den meest frugtbare og lettest behandlelige. Nu tiltager Befolkningen og dermed Trangen til mere Korn. Dette kan kun skaffes til Veie ved at indtage ny Jord, som altsaa er mindre frugtbar, mere møisommelig at dyrke, eller ogsaa ved at anvende mere Kapital og Arbeide paa den allerede tidligere dyrkede Jord under mindre heldige Vilkaar. Vel er der ingen Grændse for hvad Jorden kan frembringe, thi, som Mill siger, Naturen staaer ikke imod som en Muur, men som et elastisk Baand, der aldrig er presset saa langt tilbage, at det ikke kan rykkes endnu længere tilbage; men dets Modstand bliver bestandig stærkere og stærkere. Produktionen af dette Korn bliver dyrere og bringer Prisen paa alt Korn til at stige, og herved har alle Eiere af den tidligere dyrkede Jord en Tillægsgevinst: det er den, man kalder Jordrente, og den voxer stadig, naar Befolkningen voxer.

Forsaavidt er Mill og Ricardo enige, men medens Ricardo bliver staaende herved, er det umuligt, at en saa udpræget demokratisk Natur som Mill kan gjøre det. I Jordrenten seer han netop en af Kilderne til den store sociale Ulighed. Det er rene — af de enkelte Besiddere aldeles uafhængige — Samfundsforhold, som stadig giver disse et større og større Udbytte (uden nogetsomhelst Arbeide fra deres Side), samtidig med at Livsfornødenhederne for den øvrige Befolkning bliver dyrere og dyrere. Mill holder derfor paa, at man, hvis det kan skee paa en hensigtsmæssig Maade, skal unddrage de Enkeltes private Eneraadighed denne Tillægsgevinst og inddrage den under Samfundets d. v. s. Alles:

Han har iøvrig foreslaaet, at denne Konfiskation af Jordrenten skal skee ved en Grundskat, der stiger, efterhaanden som Udbyttet stiger.

Disse Tillægsgevinster udover Produktionsomkostningerne kunne ikke alene fremkomme ved Jorden, men paa mange andre Maader; dog kan man ikke uden videre analogisere alle Tillægsgevinster med Jordrenten (denne Lyst til overalt at finde Analogier er iøvrig et af Manchesterskolens Kjendemærker), men kun saadanne, som ere skabte af Samfundsforholdene. Hvis derfor disse ufortjent berige en Enkelt paa Alles Bekostning, maa Staten hindre dette ved selv at tage Sagen i sin Haand. Nu vil man maaskee indvende, at ligesom der gives Extragevinster, saaledes gives der Extratab (foranlediget ved Samfundsforholdene), og hvis derfor Staten tager hine, maa den ogsaa erstatte disse. Ganske vist, og Mill holder ogsaa netop herpaa; men særlig vigtigt for ham er det, at faae Jordrenten og andre lignende Tillægsgevinster konfiskerede, thi det er dem, der ufortjent og i høi Grad gjør det muligt og let, at store Formuer kunne opsamles paa een Haand, medens det netop gjælder om, at Kapitalen bliver spredt.

Naar Proudhon i sin Tid opkastede det Spørgsmaal: Qu'est ce que la propriété? og derpaa gav til Svar: C'est le vol! og naar Lasalle sagde: Das heutige Eigenthum ist Fremdthum, da sigtede de netop herved til Jordrenten og andre af Samfundsforholdene skabte Tillægsgevinster. Thi hverken Proudhon eller Lasalle (saaledes som vi erindre at have læst i Universitetsprofessorers retsfilosofiske Fremstillinger) have nogensinde meent, at alle Borgere „vare komne til deres Eiendom med Blændlygte eller falske Nøgler eller havde opereret som Lommetyve"; det, de angribe, er Samfundets nuværende økonomiske Ordning som saadan; Ordningen er en saadan, paastaae de, at den tvinger de Besiddende til at skabe sig deres Eiendom ved at tilegne sig Frugten af de Arbeidendes Sved.

Vi have saaledes seet, at Mill i Modsætning til saa mange moderne Økonomer stærkt urgerer, at der gives et socialt Spørgsmaal, og tillige, at den usle Tilstand, hvori Arbeideren befinder sig, ikke er naturnødvendig. En social Reform er derfor en simpel Retfærdighedsfordring. Han siger: Hvis den store Masse af

Menneskeslægten, saaledes som det nu er Tilfældet, skulde vedblive at være Træl af et møisommeligt Arbeide, som det ingen Interesse har i og som det heller ikke føler nogen Interesse for, pinende sig fra den tidlige Morgen til den sildige Aften, blot for at skaffe sig det Allernødvendigste til Livets Ophold, og beheftet med alle de intellektuelle og moralske Mangler, som en saadan Tilstand fører med sig — uden egne indre Hjælpekilder — uden Dannelse, thi deres Dannelse kan ikke være bedre end deres Ernæring — selviske, thi Kampen for deres Underhold lægger Beslag paa alle deres Tanker — uden Interesse og Selvfølelse som Statsborgere og Medlemmer af Samfundet, men derimod med en Sindet nagende Følelse af, at der formeentlig skeer dem Uret med Hensyn til hvad Andre besidde, men hvad de undvære; — hvis en saadan Tilstand var bestemt til at vare evig, saa kan jeg ikke forstaae, hvorledes Nogen, der har sin Fornufts fulde Brug, kan falde paa at bekymre sig videre om Menneskeslægtens Bestemmelse.

Hvad vil nu Mill have, at der skal gjøres for at raade Bod paa Arbeidernes usle Stilling?*)

Han gjør først gjældende, at intet Middel har den ringeste Udsigt til at udrette Noget, naar det ikke virker paa eller gjennem Folkets Sæder og Skikke; det er derfor det Første, man maa tage Hensyn til ved de Midler, man foreslaaer.

Fattigdom, bemærker han fremdeles, har som de fleste andre sociale Ulykker sin Oprindelse fra, at Folk følge deres raa Instinkter uden tilbørlig Eftertanke. Det menneskelige Samfund er netop kun muligt derved, at Mennesket ikke med Nødvendighed behøver at gjøre dette. Civilisation er i enhver Henseende en Kamp mod dyriske Instinkter. Over nogle af de stærkeste af disse har den seet sig i Stand til at faae fuldstændig Herredømme. Store Mængder af Menneskeslægten er i den Grad blevne omdannede ved Civilisationen, at de neppe have Spor af eller Minde om mange af deres meest naturlige Tilbøieligheder. Naar den ikke har bragt Driften til Forplantning under saa megen Tvang som nødvendigt, maa vi huske paa, at den aldrig for Alvor har prøvet derpaa. Religion, Moral og Statsmandskunst

*) Jvfr. dette Tidsskrift 4de Bd., S. 315—38.

have kappedes om at opmuntre til Ægteskab. Religionen har endnu ikke opgivet Opmuntringen dertil. Det romersk-katholske Præsteskab, (man behøver ikke at tale om noget andet, thi intet andet udøver nogen betydelig Indflydelse paa de fattige Klasser) holder det overalt for sin Pligt at befordre Ægteskab for at forebygge Usædelighed. Ogsaa hersker der hos Mange endnu en stærk religiøs Fordom imod Sandheden. De Rige tænke, forsaavidt Følgerne ikke umiddelbart berøre dem, at det strider mod Forsynets Visdom at antage, at Fattigdom kan være en Virkning af en naturlig Drift; de Fattige tænke: „jo flere Børn, desto mere Brød."

Naar Begreberne om hele denne Sag ere saa forvirrede, skyldes dette efter Mill for en stor Deel den Hemmelighedsfuldhed, hvori den paa Grund af en falsk Delikatesse bliver indhyllet, og man aner ikke, hvor dyrt denne overdrevne Ængstelighed kommer til at staae Menneskeheden. Samfundets Onder kunne ligesaa lidt som menneskelige Sygdomme forebygges eller helbredes, uden at man taler aabent om dem. At Mills Bemærkninger i høieste Grad ramme os herhjemme, derom er den Modtagelse, som blev Professor Drachmanns Artikel om dette Emne*) til Deel, et gyldigt Vidnesbyrd; for imidlertid ikke at blive beskyldte for at forsvare det præventive Middel mod Overbefolkning, som Prof. Drachmann anbefaler, skulle vi tilføie, at vi ansee Anvendelsen deraf som en fuldstændig Falliterklæring for Samfundet; men vi ville hævde, at en Debat om Befolkningsspørgsmaalet særdeles vel egner sig til at diskuteres i et Tidsskrift, selv om dette ikke er et videnskabeligt Fagskrift.

Det hedder endvidere, at dersom den Tanke blev almindelig hos den arbeidende Klasse, at Konkurrencen af en for stor Mængde Arbeidere var Hovedgrunden til dens Fattigdom, saa at enhver Arbeider betragtede enhver Anden, der havde flere Børn, end Samfundets Omstændigheder tillod ham at have, som En, der gjorde ham (Arbeideren) Uret, som En, der indtog den Plads, han havde Ret til at indtage, vilde det vise sig at have den største Indflydelse paa Sæderne; og den, som vilde nægte Rigtigheden heraf, maatte være aldeles blottet for Menneskekundskab og aldrig have iagttaget, hvorledes en stor Mængde af de Bevæg-

*) Dette Tidsskrift 4 Bd., S. 1.

grunde, der lede de fleste Mennesker til at vaage over deres egne Interesser, har deres Oprindelse fra Hensyn til den offentlige Mening, fra Forventningen om at blive ilde omtalt eller foragtet paa Grund af det, man gjør eller ikke gjør. Man maa vel huske paa, at den omtalte Anskuelse, saasnart den havde vundet nogen Indflydelse, vilde faae en mægtig Forbundsfælle hos det store Flertal af Kvinder. Det er sjeldent, at det er med Hustruens Villie, at Familien er saa talrig; paa hende hviler (foruden alle de fysiske Lidelser og idetmindste en rigelig Andel af Trangen) det hele huslige Slid og Slæb, der er en Følge af Mangel paa Maadehold. Af de Raaheder, som Lov og Moral endnu ikke have ophørt med at sanktionere, er uden Tvivl den modbydeligste den, at man indrømmer noget menneskeligt Væsen at have Lov til at betragte sig som havende Ret til en Andens Person.

Det gjælder altsaa om at forandre de arbeidende Klassers Sæder, men hertil udkræves der en dobbelt Indvirkning, rettet paa een Gang paa deres Underviisning og deres Fattigdom. Først og fremmest kræves der en Folkeunderviisning af Arbeidernes Børn, men Haand i Haand med den maa der gaae en Række Forholdsregler, som skulle (saaledes som Revolutionen i Frankrig 1789) tilintetgjøre yderlig Fattigdom hos hele den nuværende Generation.

Med Hensyn til Underviisningen maa det kræves, at det ikke blot bliver en Underviisning af Navn, og at man ikke alene, saaledes som det næsten altid er Tilfældet, gaaer ud paa at fylde Børnene med Positiviteter, der tilmed ofte ere uden Værd. Maalet for al Underviisning af Massen af Folket maa først og sidst være det: at dyrke sund Fornuft, at faae dem til at danne sig et sundt, praktisk Begreb om de Forhold, hvori de befinder sig. Hvad man i Henseende til Kundskab ellers kan føie dertil, er i det Væsenlige en Smagssag, medens hiint er det absolut nødvendige Grundlag, paa hvilket en virkelig Underviisning maa hvile. Men Underviisning alene er, som ovenfor sagt, ikke tilstrækkelig. Underviisning er ikke forenelig med yderlig Fattigdom; det er umuligt med noget Udbytte at undervise den trængende Befolkning, de materielle Betingelser maa være tilstede, ellers ville Forholdene i Hjemmet hindre Underviisningen. Mill vil navnlig have, at Skoleunder-

viisningen skal fremme Individets Selvstændighed, og han vil derfor ingenlunde have nogen egenlig Statsskole, men langt snarere kun en almindelig Lov, efter hvilken Forældrene ere forpligtede til at lade deres Børn faae visse Kundskaber, og hvorved Staten forpligter sig til at betale Understøttelser for at gjennemføre dette Øiemed. Al videregaaende Underviisning skal overlades til Forældrene. Mill siger: En almindelig Statsunderviisning er intet Andet end et Forsøg paa at danne alle Mennesker efter det samme Mønster, og da det Mønster, hvorefter Staten danner dem, svarer til den i Staten herskende Magts Tilbøieligheder, hvad enten det nu er en Enehersker, et Præsteskab, et Aristokrati eller Flerheden af Folket, saa maa deraf nødvendigt følge, i samme Forhold som Øiemedet opnaaes, en Magt over Sjælene, der med Naturnødvendighed fører til Magt over Legemerne.

Det gjælder derfor om at finde paa Midler, som kunne hæve Befolkningen til en Tilstand af taaleligt Velvære; og hertil ville navnlig to Midler vise sig gavnlige.

Det første bestaaer i Kolonisation efter stor national Maalestok. Staten maa give en Bevilling af de Midler, der staae til dens Raadighed, og denne Bevilling maa være saa stor, at man ved den kan bringe en betydelig Mængde af den unge agerdyrkende Befolkning til at udvandre og nedsætte sig i Kolonierne. Fortrinet skal man give til Nygifte, eller, naar dette ikke kan opnaaes, til Familier med næsten voxne Børn; thi paa den Maade ville Omkostningerne ved Sagen snarest muligt blive afsluttede, fordi Kolonierne herved ville blive forsynede med det største Forraad af det, som der derovre er Mangel paa og her derimod Overflod af, nemlig nuværende og fremtidig Arbeidskraft.

Man vil heraf see, at Stuart Mill stiller sig overfor Udvandringsspørgsmalet paa en fra de fleste moderne Økonomer forskjellig Maade; thi disse ville ikke have, at Stat eller Kommune maa træde positivt til for at fremme Udvandringen, men kun at Staten skal varetage Udvandrernes Interesser paa selve Overfarten, oprette hjemme i Moderlandet en Institution, til hvilken Udvandrerne kunne henvende sig og faae paalidelige Oplysninger om Forholdene i det Land, hvortil de agte sig, samt ansætte løn-

nede Konsularagenter, der kunne staae Udvandrerne bi med Raad og Daad, paa de vigtigste Handelspladser i Amerika og Australien.

Det andet Middel, som Mill anbefaler, er at offre al hidtil udyrket Fælleseiendom for ved Hjælp heraf at skabe en Klasse af smaa Eiendomsbesiddere.

Hidtil har man ved Udskiftninger kun lagt Jord til de Riges Godser, nu er det paa høie Tid, at det, som er tilbage, bliver offret til Fordel for de Fattige. Mill vil derfor have, at man i alle fremtidige Tilfælde, i hvilke det tillades at udstykke Fælleseiendom, først skal sælge eller anvise en saa stor Deel, som er tilstrækkelig til at erstatte Eierne deres særlige eller fælles Rettigheder, og at det Tiloversblevne derefter skal deles i smaa Lødder paa 5 Acres (1 Acre omtrent $^2/_8$ Td. Land) for derpaa at overdrages til absolut Eiendom til Individer af den arbeidende Klasse, som vilde bringe den i Drift og under Dyrkning ved eget Arbeide. Redskaber, Gjødning og undertiden Kosten maatte ydes af Sognet eller Staten. Renten af dette Forskud maatte paalægges som en stadig Afgift, selvfølgelig med Ret til Afløsning. Disse smaa Landeiendomme maatte fremdeles, saafremt det skulde vise sig nødvendigt, ved Lov værnes imod Udstykning. I Tilfælde af, at der ved Eierens Død ikke fandtes noget Testament, og venskabelig Overenskomst ikke kunde opnaaes mellem Arvingerne, maatte Eiendommen kjøbes af Staten til dens Værdi, og derpaa overdrages til en anden Arbeider, som gav Sikkerhed for Betalingen.

Mill bemærker, at det vilde være til ringe Nytte, om den ene eller begge af disse Forholdsregler blev antagne, hvis det ikke skete efter en saadan Maalestok, at det vilde bevirke, at hele Massen af Dagleiere, som blev tilbage paa Jorden, fik ikke alene Arbeide, men en stor Forøgelse af den nuværende Arbeidsløn. Dersom Velvære ikke kan blive saa almindeligt for en heel Generation, som Trang nu er det, har man Intet opnaaet; halve Forholdsregler spilde kun til Unytte Kræfter, som man langt hellere maatte have gjemt, indtil der ved Fremskridt i den offenlige Mening og i Oplysning opdroges Politikere, der ikke er af den Anskuelse, at en Statsmand ikke bør befatte sig med en saadan Plan ene og alene, fordi den lover et godt Resultat.

Vi haabe hermed at have givet en tilstrækkelig tydelig Fremstilling

af Mills Standpunkt i det sociale Spørgsmaal og at have viist, hvor forskjelligt dette er fra de andre Nationaløkonomers; vi ville nu gaae over til at kaste et Blik paa hans Nationaløkonomi i det Hele taget.

Med Hensyn til Mills Opfattelse af det Omfang, man bør give Nationaløkonomien, staaer han i Modstrid med de enkelte nyere Økonomer, der have villet give den et saa vidt Omfang, at den vilde komme til at omhandle samtlige Bestræbelser til Opnaaelsen af menneskelige Livsformaal: Kunst og Videnskab, Stat og Kirke. Mill gjør i saa Henseende med stor Styrke gjældende, at dette idetmindste for nærværende Tid er aldeles upraktisk, fordi der med Hensyn til den egenlige Formueproduktion foreligger ialfald en Begyndelse til en exakt Erkjendelse, medens man paa de andre Omraader af den menneskelige Virksomhed kun har meget faa Tilknytningspunkter for en streng og videnskabelig Behandling. En altfor viid Opfattelse af Begrebet Økonomi fører derfor let til en løs Methode, og en bred Udvikling af reent subjektive Anskuelser til Udslettelse af Grændsen mellem Forskning og Mening. Medens Mill saaledes paa den ene Side er en aldeles bestemt Modstander af dem, der ville udvide Økonomien til saadanne Omraader, hvor Undersøgelserne kun kunne blive aldeles uvidenskabelige, er han paa den anden Side ligesaa meget imod dem, der ville indskrænke den til Interessespørgsmaal. Han troer i saa Henseende at være den eneste Efterfølger af Adam Smith. I Fortalen til „Principles of political economy", siger han: Den meest karakteristiske Eiendommelighed ved Adam Smiths Værk „Wealth of nations" bestaaer deri, at det bestandig sammenstiller Grundsætningerne og deres Anvendelse, hvorved en langt større Række af Ideer bliver betegnet end ved den abstrakte Behandling af Økonomien. Dette maa imidlertid ikke opfattes saaledes, som om Mill vilde dadle Abstraktionsmethoden. Saa længe Talen er om at udfinde de ledende Grundsætninger, er der vist neppe Nogen, der kan hævde den med mere fuldendt Mesterskab end Mill, men saasnart disse ere fundne, lader han følge en udførlig Diskussion om deres Anvendelse for at vise, hvorledes ved Afgjørelsen af praktiske Spørgsmaal den deducerende Nationaløkonomis Grundsætninger maa sammenholdes med andre

og hyppig langt betydeligere Overveielser, blandt hvilke de moralske selvfølgelig staae i første Række. Det, han dadler hos den største Deel af den engelske Skoles Forfattere, er ikke den ydre Adskillelse af den politiske Økonomi i en theoretisk og en praktisk Deel, men den fuldstændige Tilsidesættelse af den Opgave, som ved Gjennemførelsen af denne Adskillelse vilde tilfalde den praktiske Deel; og det er af denne Tilsidesættelse, den engelske Skoles Extrem, Manchesterpartiets, fuldstændige Nægtelse af sædelige Motiver i de økonomiske Spørgsmaal er fremgaaet. Manchestermændene have som oftest revet selve Livet istykker og tænkt sig et Omraade, paa hvilket ene og alene Interessen hersker, medens derimod visse andre Omraader, som intet have at gjøre med Forretningerne, bliver overladt Dyden til Tumleplads. Inkonsekvenserne ved en saadan Fremgangsmaade ligger klart for, thi gives der overhovedet en over det blotte Retsbegreb gaaende Dyd, saa maa den ogsaa vise sig i det økonomiske Forhold; hersker der i disse den blotte Interesse, saa er, som Albert Lange med Rette bemærker, Max Stirners Moral den umiddelbare Følge, og hvorledes den lyder, skulle vi nu høre.

Pseudonymen Max Stirner, den bekjendte socialøkonomiske Forfatter Dr. Schmidt, opstiller i sin Bog: „Der Einzige und sein Eigenthum" Egoismen som den eneste virkelige Bevæggrund til al Handlen. Et Almeent, hvorover Individet ikke raader som sit eget, anerkjendes ikke. Han siger derfor: De almene Formaal lægge Beslag paa mig for deres egen Skyld, ere altsaa Egoister; men er min Egoisme ikke ligesaa berettiget? Lad os da vende Forholdet om og gjøre det Almene til vor Tjener! Den politiske Liberalisme arbeider for Frihed og Ret, den sociale Liberalisme (Kommunismen) for Samfundet; men Frihed, Ret og Samfund er kun Kimærer. Jeg gjør Alt for min egen Skyld. Kun jeg selv bestemmer, hvad der skal tilhøre mig. Grib til! Thomas Hobbes bekjendte Sætning: bellum omnium contra omnes, (Krig af Alle imod Alle), det er Løsenet. De, der tale om Kjærlighed, ere besatte, have en Skrue løs. Thi Kjærligheden gjør mig afhængig, jeg besiddes, ligesaa meget som jeg besidder. Kjærlighedens Gjenstand kan ikke absolut være Et med mig. (Se Dr. Høffding: Filosofien i Tydskland efter Hegel S. 89 og flg.).

Skjøndt Mill er den store Filosof, maa man dog ikke i hans Økonomi vente at finde bestemte og koncise Definitioner af de forskjellige Begreber; han er i saa Henseende fuldstændig Nominalist og mener, at den Strid, der saa ofte føres mellem de forskjellige Forfattere om det eller det Begrebs rette Definition, kun er en Strid om Ord. Vi behøve i saa Henseende kun at minde om Mills Opfattelse af det i Økonomien saa meget omtvistede Begreb „produktiv". Skjøndt Mill indrømmer, at man herunder i og for sig burde medtage den immaterielle Produktion, vil han dog kun have Begrebet udstrakt til den materielle Produktion, idet han gjør gjældende, at Sprogbrugen kun hjemler det Sidste. At denne mindre skarpe Begrebsbestemmelse paa adskillige Punkter bereder Mill Vanskeligheder og Uklarheder, som han kunde have undgaaet, følger af sig selv. I en videnskabelig Udvikling gjælder det fremfor Alt om: aldeles skarpt og bestemt at fastsætte Begreberne.

Mill bruger den induktive Methode, hvorved han forstaaer den, ved hvilken man gaaer ud fra en eller anden af Erfaringen given Sætning (f. Ex. i Økonomien: at Erhvervsdriften er den egenlige Drivfjer til alle vore Handlinger). Fra denne Erfaringssætning skal man nu deducere, og jo mere der istedetfor blotte Kjendsgjerninger træder egenlige Afledninger eller Deduktioner, desto fuldkomnere bliver Theorien, den angaae saa hvilkensomhelst Gjenstand, det være skal. Man maa imidlertid ikke blive staaende herved, men maa prøve de igjennem Deduktionen vundne Resultater og undersøge, hvorvidt de stemme med den erfaringsmæssige Virkelighed. Det er især de Videnskaber, der faktisk ere i deres Barndom, paa hvilke Mill vil have Deduktionen anvendt som et Middel til at vinde Indsigt; derfor mener han ogsaa, at Politik og Nationaløkonomi skylder Deduktionen meest.

Med Hensyn til Arveretten anerkjender Mill to Grunde, som kunne tale for at overlade en afdød Persons Formue til hans Børn eller til saadanne Personer, som have været afhængige af ham med Hensyn til deres Underhold. Den første Grund er den Forudsætning, at Loven, idet den gaaer frem paa den Maade, langt sandsynligere end ved nogen anden Fremgangsmaade gjør netop det, som Eieren selv vilde have gjort. Den anden Grund er den,

Haardhed, som der vilde ligge i at styrte dem, der havde levet sammen med deres Fader og taget Deel i hans Velstand, i Armod og Trang.

Med Hensyn til Sidebeslægtedes Arveret hedder det derimod hos Mill: Vi maa først og fremmest bemærke, at det med Hensyn til Kollateral=Beslægtede, bortseet fra personlige Grunde for enkelte Individer, ikke er nogen Pligt at træffe pekuniær Omsorg for dem. Ingen venter det, med Mindre direkte Arvinger mangle, og selv i saadanne Tilfælde vilde det ikke have været ventet, hvis ikke Loven selv havde fremkaldt saadanne Forhaabninger. Der synes mig derfor ikke at være nogen Grund til at lade den kollaterale Arveret overhovedet bestaae. Bentham har allerede for lang Tid siden foreslaaet, og andre Autoriteter have sluttet sig til denne Mening, at naar der hverken i den nedstigende eller den opstigende Linie findes Arvinger, og der ikke er truffet nogen anden Bestemmelse, skulde Eiendommen tilfalde Staten. Der gives ingen fornuftig Grund til, saaledes som det nu og da skeer, at en eller anden barnløs Gniers sammendyngede Formue efter hans Død skal berige en fjern Slægtning, der aldrig har seet ham, og som maaskee ikke har vidst, at han var beslægtet med ham, før der var Noget at vinde derved, eller som ikke har noget større moralsk Krav paa ham end en fuldkommen Fremmed. Den samme Grund finder ogsaa Anvendelse paa de nævnte Sidebeslægtede. Børnenes Krav ere derimod af en ganske anden Natur, de ere virkelig begrundede. Men selv her kan jeg ikke Andet end troe, at den sædvanlige Fremgangsmaade er forkeert. Paa den ene Side bliver en af de vigtigste af alle Pligter, nemlig den, ikke at sætte Børn i Verden, naar man ikke kan skaffe dem ordenlig Underhold i Barnealderen og med Sandsynlighed kan opdrage dem saaledes, at de, naar de ere blevne fuldmyndige, kunne skaffe sig selv Underhold — den bliver, paa en for den menneskelige Indsigt lidet hædrende Maade, baade upaaagtet i Praxis og taget let i Theorien. Paa den anden Side, naar Faderen besidder Formue, saa forekommer det mig, at Opfattelsen af Børnenes Krav ligger under for en anden Vildfarelse. Selv om en Fader har arvet endog nok saa stor Formue (eller endnu mere, naar han selv har erhvervet den), kan jeg ikke indrømme, at han skal være forpligtet til at efterlade sine

Børn Rigdom, uden nogen Nødvendighed for dem til Selvanstrengelse, ene og alene fordi det er hans Børn. Jeg kunde ikke engang indrømme dette, naar et saadant Forhold altid var godt for Børnene. Men det er i høieste Grad uvist, hvorvidt det er godt, thi det afhænger af den individuelle Karakteer. Uden at forudsætte extreme Tilfælde kan man trøstigt paastaae, at der som oftest vilde være draget bedre Omsorg ikke alene for Samfundets Interesse, men ogsaa for Individernes, naar disse havde faaet en middelstor Formue istedetfor en stor. Sandheden heraf bliver ogsaa følt af mange indsigtsfulde Forældre, der ligeledes vilde handle derefter, naar de ikke vare svage nok til mindre at tage Hensyn til, hvad der gavner deres Børn bedst, end til hvad andre Folk mener derom.

Som det iøvrig vil fremgaae af det, vi tidligere udviklede, er det en af Mills Eiendommeligheder, at han i mange Forhold vil have en større Indskriden af Staten. Jernbaner og lignende Forretninger, der drives af store Aktieselskaber, skulle saaledes drives af Staten. Han gjør nemlig gjældende, at Bestyrelsen ellers skeer ved uinteresserede, enten for afhængige eller for lidet kontrollerede Embedsmænd, og at der følgelig altid vil mangle meer eller mindre af den offenlige Kontrol og Ansvarlighed, som anvendes i en fri Stat. De store Aktieselskaber have de samme Mangler, men ikke de samme Fordele, som følger med Statsdrift. I Landboforholdene er han af den Mening, at de smaa Brug ere at foretrække for de store; han er en varm Ven af de frivillige Arbeiderassociationer og har med stor Dygtighed gjort opmærksom paa Fordelene ved Association. — Hvad Mills Opfattelse af de specielle økonomiske Spørgsmaal angaaer, kunne vi henvise dem, der ikke have Lyst til at søge Underretning herom i hans Økonomi, til Prof. Frederiksens Bog: „Den politiske Økonomis Udvikling".

Mills Økonomi er ikke alene en fuldstændig systematisk Haandbog, men tillige en storartet Sammenfatning af alle hidtil vundne Erfaringer og videnskabelige Principer, og da Forf. betragter Nationaløkonomien i Sammenhæng med de andre sociale Videnskaber, bliver Bogen af største Vigtighed for Videnskabens Historie. Mill viser overalt en storartet Fagkundskab og rig Er-

faring. Hans Sprog og Fremstillingsmaade er dog noget tung, og Taine tildelte derfor Franskmanden den Opgave at give de Millske Tanker en gjennemsigtig og til almindelig Udbredelse egnet Skikkelse.

Vilhelm Arntzen.

Skitser og Udkast.

Moderne Ethnografi.

Allgemeine Ethnographie, von Prof., Dr. Friedrich Müller. — Bech'sche Universitätsbuchhandlung. Wien 1873.

1.

Saavel Anthropologien som Ethnografien eller Ethnologien ere i strengeste Forstand moderne Videnskaber og tilhøre som saadanne Slutningen af det forrige samt indeværende Aarhundrede. Englænderen James Prichard var den Første, som paa naturvidenskabeligt Grundlag gav en omfattende Fremstilling af Menneskeslægten efter Folkestammer og Folk. Hvor underligt det nu end lyder, saa er det ikke desto mindre faktisk, at uagtet vor ethnologiske Detaillekundskab er voxet aldeles enormt siden 1813, da Prichards Værk udkom første Gang, saa er der dog ikke senere blevet publiceret nogen Bog, som i Henseende til Systematik og videnskabeligt Værd kunde stille hiint første Forsøg i Skygge. Der blev stadig større og større Trang til en ny ethnografisk Haandbog, men saa ofte En eller Anden prøvede paa at tilfredsstille Savnet, slog Forsøget feil. For dette bedrøvelige Resultat bar imidlertid Ethnologerne selv den største Skyld, idet de ikke var istand til at blive enige om en Klassifikation, der blot nogenlunde svarede til Videnskabens Fordringer. Man var ganske

vist utrættelig i at opstille nye Systemer — saa der omtrent blev ligesaa mange Systemer som ethnografiske Forfattere —, men intet af disse formaaede at erobre sig en blivende Plads, eftersom man kun i de sjeldneste Tilfælde havde forsket efter de Love, der maatte lægges til Grund for en saadan Systematik. Medens Nogle søgte Folke-Begrebet i de fysiske Kjendetegn, henlagde Andre det til Aandsvirksomhedernes Sfære. I det Hele taget bestod dog alle hidtidige Systemers store Eensidighed deri, at Mennesket blev betragtet udelukkende efter det Ydre, som dyrisk Væsen. Efterhaanden og parrallelt med Sprogvidenskabens store Fremskridt i Begyndelsen af dette Aarhundrede voxede rigtignok Bevidstheden om Sprogets store Betydning for Menneskets intellektuelle Udviklingshistorie, og der blev gjort enkelte Forsøg paa at inddele Menneskene efter dette Kjendetegn. Men disse Forsøg lede af samme Ensidighed som de, der foretoges i naturvidenskabelig Retning, og da baade Naturforskerne af Faget og Sprogforskerne haardnakket holdt fast hver paa sit eensidige Standpunkt, fulgte det af sig selv, at ogsaa begge Retningers Resultater hyppigt kom i ligefrem Modsigelse med hinanden. Skulde der altsaa overhovedet banes Vei for et Fremskridt paa dette Gebet, maatte begge Retninger forenes, og det var da ogsaa netop den Vei, den udmærkede Sprogforsker og Ethnograf, Prof. Fr. Müller i Wien, slog ind paa. Han var den Første, der søgte at stille Racer, Folkeslag og Sprog ved Siden af hinanden. Derved paaviste han, hvorledes Begreberne Race og Sprog paa ingen Maade dække hinanden, ligesaa lidt som Linnés kunstige Gruppering af Planterne efter bestemte Kjendetegn falder sammen med den i Virkeligheden bestaaende Gruppering af Familier og Arter. Med en for en Sprogforsker sjelden Upartiskhed har Müller i ligesaa høi Grad holdt sig borte fra den linguistiske som fra den udelukkende historiske Retnings Eensidighed, og idet han tog Hensyn til alle Faktorer og saaledes holdt sig den moderne Naturerkjendelses Krav efterrettelig, har han opnaaet det smukke Resultat at see sin Raceinddeling begrundet af Ernst Häckel i den Darwinske Theoris Aand.

Prof. Müller stiller Ethnografien eller Ethnologien overfor Anthropologien og fremhæver Forskjellen mellem disse to Disci-

pliner. Forskjellen ligger ikke i, at Objektet er forskjelligt — thi begge Videnskaber beskæftige sig i Grunden med samme Gjenstand — men deri, at dette Objekt opfattes paa forskjellig Maade. Medens Anthropologien betragter Menneskene som Exemplarer af den zoologiske Species homo, efter deres fysiske og psykiske naturlige Anlæg, tager Ethnografien Mennesket som et Individ, der hører til et bestemt, paa Skikke og Traditioner hvilende og ved fælles Sprog forenet Samfund. I streng logisk Rækkefølge bygger Müller saa sit System op paa denne Definition, idet han begynder med at forklare Forholdet mellem Race og Folk. Det er Naturforskerens, specielt Anthropologens Sag (thi han beskæftiger sig med det fysiske Menneske) at faststille og beskrive Racen. Men medens Mennesket som fysisk Væsen strengt taget kun staaer under Naturlovene, staaaer han som fornuftigt-socialt Væsen tillige under de Love, som Samfundet paalægger ham Dette maa dog ikke forstaaes saaledes, som om Samfundets Love ikke ogsaa var afhængige af Naturlovene; det falder slet ikke Müller ind at opstille en saadan Modsætning, som rigtignok heller ikke vilde have det Mindste at støtte sig til; hvad han mener, er i Virkeligheden kun det: at medens Naturlovene i det første Tilfælde virke umiddelbart, virke de i det sidst anførte Tilfælde middelbart, nemlig gjennem Menneskene selv. Som socialt-fornuftigt Væsen falder Mennesket i en Række Folkeslag, hvis Individer ved fælles Sprog og fælles Sæder bliver holdt sammen til en Folkeeiendommeligheden begrundende Eenhed. Race er et strengt anthropologisk, Folk et strengt ethnografisk Begreb. Og ligesom hos Dyret de Kjendetegn og Egenskaber, der tilkomme det af Naturen, ere de oprindelige, hvorimod de ved Tæmning opstaaede Kvaliteter maa betragtes som senere erhvervede, saaledes maa ogsaa hos Mennesket Racekarakteren betragtes som det Oprindelige, og den ethnografiske Karakteer som Noget, der er fremkommet senere og efterhaanden. Der har følgelig været en Tid, hvor der vel fandtes Racer, men ikke Folk. Dengang existerede der altsaa heller ingen Folkeeiendommelighed, og ligesaalidt de Folkeeiendommeligheden begrundende Faktorer — Sprog og Skikke. Som Medlem af en bestemt Race tilkommer der ikke Mennesket noget Sprog;

Mennesket var paa hiin Tid et Væsen, som, da det savnede Sprog, tillige fuldstændig savnede den paa Sprogvirksomheden beroende aandelige Udvikling.

I Spørgsmaalet: danner Menneskeracerne en eller flere Species? akcepterer Müller i enhver Henseende Darwins Standpunkt, hvorefter Mennesket kun danner een Species og Racerne maa opfattes som Underspecies. Denne Anskuelse antager vor Forf. ikke blot for at være den eneste rigtige, men hele hans Bog gaaer ud paa at bekræfte den ved Kjendsgjerninger. Spørgsmaalet om, hvorvidt Mennesket fra Begyndelsen dannede flere distinkte eller kun en enkelt Race, besvarer han selvfølgelig i samme Aand, idet han med Darwin og Häckel fastholder en gradviis Udvikling af de menneskelige Racer ud fra en til Grund liggende Urform. Af det sprogløse Urmenneskes Stamart (Homo primigenius alalus) udviklede sig ved Kvalitetsvalg forskjellige os ubekjendte og nu for længst uddøde Menneskeracer. Af disse blev to, en uldhaaret og en glathaaret, som divergerede meest og følgelig seirede i Tilværelseskampen, de nuværende Menneskeracers Stamformer, og efter Müllers Mening vil den første af disse, den uldhaarede, være naaet til fuldstændig Udvikling i Syden, rimeligviis i Afrika, den sidste, den glathaarede, derimod i Norden, i Europa og Asien. At Prof. M. heller ikke, ved Spørgsmaalet om Menneskets Oprindelse, undtager det efter Geologiens Lære yngste Væsen fra den for alle Ting naturlige Udviklingsgang, behøver herefter neppe at omtales. Vi ønske ikke destomindre at betone denne en udmærket Sprogforskers fuldstændige Tilslutning til Darwins Ideer, da der netop af andre, ganske vist mindre grundige Sprogforskere, er blevet fremsat Indvendinger mod den saakaldte Descendenstheori.

Efter en skarpsindig Beregning af Menneskets formeentlige Alder som Race- og Folke-Individ — hvorved Prof. M. kommer til det Resultat, at der har krævedes mindst 12,000 Aar, for at Mennesket kunde udvikle sig fra Individ i et sig dannende og Sprog-skabende Samfund til det nuværende Kulturtrin — vender Forf. sig til vor Slægts Urhjem, som han troer at maatte søge i et af den gamle Verdens varme Himmelstrøg. Med den samvittighedsfulde Forskers Forsigtighed henstiller han det fra sit

Standpunkt selvfølgelig som tvivlsomt, hvorvidt det vil være muligt at bestemme Menneskets Urhjem nøiagtigere, end han har gjort det. Han tilføier desuden omhyggeligt, at hans Betragtninger over Menneskets Urhjem og sandsynlige Udvikling er en ad den naturvidenskabelige Spekulations Vei opstillet Hypothese, der ikke har Noget at gjøre med de paa historisk-mythologisk Grundlag opstillede Hypotheser.

Vi troe ikke, at de, der har læst de faa Ord, hvormed Prof. Müller affærdiger Spørgsmaalet om Menneskets Nedstamning fra et eller flere Par, ville for Alvor beskæftige sig mere med den Sag. Han viser, hvor fuldstændig uvidenskabeligt det er, allerede af den Grund, at det paa den ene Side angaaer et Punkt, som unddrager sig al Jagttagelse, og at der paa den anden Side slet ikke lader sig opdrive videnskabeligt Materiale til dets Besvarelse. Han gjør blot dem, som ad denne Vei ville støtte den bibelske Skabelseshistorie, opmærksom paa, at de i deres altfor store Iver have overseet, hvorledes man ved at fastholde et enkelt Par nødvendigviis maa sigte de første Mennesker og deres Efterkommere for — Blodskam.

— Saameget om Bogens ledende Tanker; nu blot nogle korte Antydninger om Et og Andet af dens væsenligste Indhold.

2.

Lad os først see paa Racernes og Folkeslagenes Forskjelligheder, saaledes som Forfatteren fremstiller dem.

Blandt de ydre Kjendetegn, hvorved Racerne adskille sig fra hverandre, er det navnlig Huden og Haaret, der falder i Øinene.

Hudens Farve gaaer hos de forskjellige Menneskeracer fra det dybeste Sort, gjennem Bruunt, Olivengult, Rødt og Straagult til reent Hvidt og gjennemløber alle de Nuancer, der overhovedet kunne tænkes indenfor denne Farveskala. Hudens større eller mindre Dunkelhed lader sig imidlertid ikke opfatte som fremkaldt ved de klimatiske Indvirkninger, Racerne for Øieblikket ere udsatte for, men maa efter de hidtil indvundne Erfaringer opfattes som bestemt Racekarakter. De sorteste Mennesker findes ikke,

som man skulde vente, under Ækvator, ligesaa lidt som man træffer de hvideste Mennesker ved Polerne.

Hvad angaaer Haarets Farve, da finde vi forskjellige Gradationer fra Sortblaat gjennem Sort- og Kastaniebrunt til Blondt og Rødt. De to sidstnævnte Farver er eiendommelige for den middellandske Race og træffes hyppigt sammen med blaa Iris.

Hvad Strukturen angaaer, saa er Haaret enten stridt eller krøllet. Disse to Former afhænger, veed man, af de enkelte Haar-Individers Bygning. Medens Tværsnittet ved det stride Haar viser en kredsrund Form, er det ved det krøllede Haar elliptisk planeret.

Hvad Voxemaaden angaaer, saa voxer Haaret deels tæt sammen, deels skilt i flere Duske.

Disse to iøinefaldende Momenter, Hudfarven og Haaret, faae endnu større Betydning for os, naar vi nærmere betragte den Sammenhæng, der er mellem disse og andre Momenter, og naar vi tage Hensyn til Begges Indflydelse paa Menneskenes Virksomhed.

I Regelen er mørk Hudfarve forenet med mørkt krøllet Haar. Det krøllede mørke Haar voxer for det Meste paa en fløielsagtig Hud, hvis underste Overhudslag (den saakaldte rete Malpighii) er fyldt med mørkt Farvestof. Det synes at være en Følge af Blodets ringe Oxydation i Lungerne, istedetfor hvilken der træder en forhøiet Virksomhed af Leveren og derfor en noget stærkere Galdeafsondring. Krøllet Haar og sort Hudfarve pleie saaledes at karakterisere Bug-Menneskene i Modsætning til Lunge-Menneskene.

Heraf fremgaaer Sidstnævntes, nemlig det glathaarede Lungemenneskes, relativt større aandelige Begavelse overfor Førstnævnte, Bugmennesket med det krøllede Haar. Medens Hjernens Mættelse med friskt arterielt Blod gaaer hurtigt for sig hos Førstnævnte, foregaaer den kun langsomt hos Sidstnævnte. Det energiske Lungemenneske synes derfor at være ulige mere udviklet end det dovne Bugmenneske. De mørke Bug-Folkeslag med krøllet Haar have aldrig svunget sig op paa et høit Trin af Civilisation, de have ikke gjennemlevet nogen Historie i den Betydning, hvori vi bruger dette Ord.

Foruden de to ydre Kjendetegn, Haaret og Huden, er navnlig de indre anatomiske Kjendetegn af stor Vigtighed, og særlig da de, der angaae Hjerneskallen og dens Indhold, Hjernen.

Derved kommer det ikke blot i Almindelighed an paa Hjernemassen (for om ogsaa en større Hjernemasse forraader en større aandelig Kapacitet, saa gjælder denne Regel dog ikke fuldstændig uden Undtagelser), men endnu mere paa de enkelte Hjerne-Deles Uddannelse og Udvikling. Thi som man i den seneste Tid har paaviist ved mangfoldige Experimenter, tjener Hjernens forskjellige Dele som Centralorganer til Sæde for de forskjellige Sfærer af psykisk Virksomhed, og følgelig maa Sjælevirksomheden ytre sig forskjelligt efter de forskjellige Hjernedeles Uddannelse.

Fremdeles er Udviklingen af de enkelte Hjernedele, navnlig af de saakaldte Hjernevindinger, af den allerstørste Vigtighed. Man kan, analogt med hvad angaaer Uddannelsen af de andre Organer, ogsaa her sige, at jo tarveligere udviklet Hjernen er, desto mindre udviklet er ogsaa de forskjellige Sjælevirksomheder, samt at jo mere kompliceret Hjernen og jo finere Planen i dens enkelte Smaadele er, en desto mere udviklet og fuldkommen Sjælevirksomhed tør man forudsætte.

Menneskets psykiske Momenter ere for Størstedelen begrundede i de fysiske. Om det end kun i de allersjeldneste Tilfælde lykkes os videnskabeligt at begrunde Sammenhængen, saa have vi dog et temmelig sikkert og haandgribeligt Kjendetegn, ved Hjælp af hvilket vi kunne slutte til det til Grund liggende Moment. Det er de forskjellige Kulturformer, hvorunder vi see Folkeslagene optræde, og som navnlig tillade en temmelig sikker Slutning i de Tilfælde, hvor de Betingelser, hvorunder to Folk lever, enten ere fuldstændig eens, eller dog kun afvige meget lidt fra hinanden.

Naar vi f. Ex. gjøre den Iagttagelse, at Negeren, der ofte levede under samme Betingelser som den gamle Ægypter, ikke saaledes som denne har bragt det til en varig Kultur, saa maa vi nødvendigvis erklære os for Tilstedeværelsen af en aandelig Inferioritet, der maa føres tilbage til hans Race, og vi gjøre os ganske sikkert ikke skyldige i nogen Feiltagelse, naar vi sige, at Negeren i Henseende til aandelige Evner er langt mere ind-

skrænket end Middellænderen, hvortil som bekjendt Ægypteren hører.

Paafaldende træder Forskjellen i aandelige Evner frem paa et enkelt Punkt, der dybere end noget andet griber ind i Menneskehedens Kulturliv: nemlig, hvad det angaaer at tæmme vilde Dyr og forvandle dem til Husdyr.

Et andet Moment til Bedømmelsen af Folkeslagenes aandelige Evner frembyder Samfundsformerne og de religiøse Ideer, forsaavidt som de pege hen paa Endemaalet for alle disse Indretninger, Menneskets Fuldkommengjørelse.

Der findes en heel Række Folkeslag, som kun kjende den simpleste og oprindeligste Samfundsform, Familien. Andre Folkeslag hæve sig op over Familien til det næste Trin, Stammen. Atter andre naae op til Folket, en Forening af flere Stammer ved fælles Sprog og fælles Skik, men som lader Stamme og Familie blive ved at bestaae som Individer. Kun meget faa Folkeslag have bragt det til Stater, til hiint store Fællessamfund, hvor den Enkelte underordner sig under det Hele for derved desto lettere og sikkrere at kunne tilfredsstille sine Kulturfornødenheder.

Ogsaa i Henseende til religiøse Ideer hersker der en meget stor Forskjel mellem Folkeslagene. Fra Australiernes og de amerikanske Vildes Overtro, der for Størstedelen bestaaer i dunkle, formløse Forestillinger, og til Mexikanernes eller de gamle Ægypteres og de forasiatiske Folkeslags Afgudsdyrkelse, der optræder i bestemte Former, — er der et stort Fremskridt. Et endnu større Fremskridt ligger der i at legemliggjøre bestemte kosmogoniske og ethiske Ideer i guddommelige Former; men hvormegen mandig Kraft og aandelig Virksomhed ligger der ikke særlig i Ideen om et fra Tingene forskjelligt Væsen, saaledes som Hebræernes Profeter og de indogermanske Folkeslags Filosofer opfattede det.

Det vigtigste Kjendetegn paa Menneskenes forskjellige aandelige Begavelse er og bliver imidlertid Sproget.

Professor Müller antager ikke, ligesaalidt som Vilhelm v. Humboldt gjorde det, det menneskelige Sprog for et Værk; han opfatter det som en Aands-Virksomhed, og ikke som en Aands-

virksomhed, der er skabt for eller medfødt Mennesket, men som en, det selv har skabt for Tænkningens Skyld. Følgelig lader der sig med temmelig stor Sikkerhed slutte fra Sproget til den til Grund liggende aandelige Kraft.

Som bekjendt er de Sprog, Mennesket taler, ikke blot meget forskjellige hvad Rødderne angaaer, men ogsaa forskjelligt organiserede. Det er f. Ex. ikke alle Sprog, der formaaer at gribe en Virksomhed som saadan og fremstille den. En stor Mængde Sprog mangler det Udtryk, som vi kalder Verbum, og ligeledes ere flere Sprog vel rige paa konkrete Udtryk, men fattige paa abstrakte, ja adskillige Sprog kunne endog slet ikke betegne Abstrakta.

Nu gaaer de sproglige Udtryk for det Konkrete parallelt med Tænkningens Anskuelser, ligesom de sproglige Udtryk for det Abstrakte svarer til vor Tankevirksomheds Begreber. Man kan altsaa med Rette paastaae, at et Folk, der i sit Sprog mangler Sands for abstrakte Udtryk, heller slet ikke kjender til at tænke i Begreber.

Hvad angaaer Race-Karakteren, da har man ved gjentagne Jagttagelser gjort den Erfaring, at den slet ikke er saa usikker og vaklende, som man kunde fristes til at troe, den var, naar man seer hen til de mange Overgangsled mellem de forskjellige Racer, der er. Race-Karakteren er tvertimod saa sikker og bestandig, at hverken Tiden eller en Forandring af Opholdssted formaaer at modificere den i nogen betydelig Grad.

Spørges der om de enkelte Racers og Folkeslags Blandinger, saa har saadanne fundet Sted i umindelige Tider, idetmindste i den gamle Verden, — men navnlig da i den nyeste Tid, efter at den gamle og ny Verden er bleven rykket nærmere til hinanden ved de forbedrede Kommunikationsmidler.

Alle Racer have i lige Grad Evne til at blandes med hinanden, men de ere ikke alle istand til at levere et kraftigt, vedvarende og frugtbart Produkt. Det lader til, at Modsætninger, navnlig hvad Hudfarven angaaer, frastøde hinanden, idet et af en saadan Raceblanding fremgaaet Produkt stedse nærmer sig til den sletteste af de to Racer, medens der i det modsatte Tilfælde, naar

nemlig Parterne staae hinanden nær, leveres et i enhver Henseende dygtigt Produkt.

Endnu tydeligere viser Blandingens forædlende Indflydelse sig indenfor en og samme Race.

Men i det Hele taget ledsages enhver Raceblanding af en heftig Reaktion, der ytrer sig i epidemiske Sygdomme, som navnlig bortriver den svagere Race. Saadanne Reaktioner pleie at indtræffe selv der, hvor en Blanding i Ordets egenlige Betydning ikke finder Sted, f. Ex. ved store Fester, i Krige, osv.

Den hvide (middellandske) og den gule (mongolske) Race udøver en ødelæggende Indflydelse paa de mørktfarvede Racer; overalt, hvor de ikke selv bliver revet bort af det fiendtlige Klima (som f. Ex. navnlig i Afrika), forsvinder nemlig den indfødte Befolkning for dem. Det er Noget, der navnlig viser sig i de nyopdagede Verdensdele Amerika, Australien og Polynesien. Paa alle disse Punkter gaaer den indfødte Befolkning, forsaavidt der er vandret Europæere og Kinesere ind, med Kæmpeskridt sin Undergang imøde.

I de tropiske Egne med deres for de lyse Racer morderiske Klima, gjør kun den kraftigt byggede afrikanske Neger heldig Modstand mod Europæerens og Kineserens Invasion. Paa den anden Side forsvinder i det tropiske Amerika den spinkelt byggede Indianer for Negeren, som Europæeren har bragt derhen. Efter alle disse Iagttagelser turde kun de tre, ogsaa i numerisk Henseende mægtigste Racer, nemlig den mongolske eller høiasiatiske, den middellandske og den afrikanske Negerrace, have sikker Udsigt til at gaae som Seirherrer ud af den Tilværelseskamp, der netop nu raser med saa stor Voldsomhed.

3.

Vi gaae hermed over til at betragte Professor Müllers Anskuelser om Menneskeslægtens forskjellige Kulturtrin og Kulturbetingelser.

Med Undtagelse af Australierne, der ere ifærd med at døe ud, findes der vel neppe nogen Menneskerace, som staaer paa et saa lavt Trin af materiel og aandelig Udvikling, at man —

dersom den ikke havde noget Sprog og nogen derpaa baseret Samfundsudvikling — vilde have vanskeligt ved at skjelne den fra Dyret. Australierens Fornødenheder ere af reent dyrisk Natur. Hans Bolig adskiller sig ikke fra Dyrets Leie eller Fuglens Rede. Han dyrker hverken nyttige Planter eller samler sig nogetsomhelst Slags Forraad. Han jager og fisker med de simpleste og meest primitive Redskaber, saa ofte han plages af Sult; er den tilfredsstillet, saa er han ogsaa færdig med at arbeide. Med Undtagelse af den naturlige Tilbøielighed for Børnene og, naar Kjønsdriften kommer i Bevægelse, for Kvinden, hvilke Følelser er fælles for alle Dyr, møder man hos ham kun faa Elementer af et Familieliv.

Paa et betydeligt høiere Standpunkt staae Amerikas og Nordasiens Fisker- og Jæger-Folkeslag. Om end Fornødenhederne ere af overveiende sandselig Natur, saa have de dog her et Formaal — Bekvemmeligheden. Boligen bliver i Regelen bygget saaledes, at den yder Ly mod Storm og Regn. Man indretter den hyggeligt og gjemmer der sine Redskaber. I Reglen er Opmærksomheden ikke alene henvendt paa det Nyttige, men ogsaa paa det Skjønne, og Boligen bliver pyntet paa forskjellig Maade.

Omendskjøndt Jægeren og Fiskeren kun en sjelden Gang — og saa blot som en Biting — indlader sig paa at dyrke nyttige Planter, indsamle de dog i Reglen forskjellig Slags Forraad. Allerede paa dette Standpunkt aabenbarer Arbeidet sin forædlende Indflydelse. Den staalsætter Mennesket og giver ham en vis Selvbevidsthed. Den forøger hans fysiske Styrke og indgyder ham en Slags Høisindethed overfor hans Kammerater. Ved at boe sammen i større Kredse udvikles Familieforholdene bestandig mere og mere, og der indfinder sig ligeledes bestemte sædelige og religiøse Begreber.

Paa et høiere Udviklingstrin staae de forskjellige Nomade-Folkeslag. Jagt og Fiskeri er usikkre Leveveie. De stille for store Fordringer til Menneskets Kræfter uden altid at bringe ham tilstrækkelig Næring. De gjøre ham vild og trodsig; ikke blot Vildtet, som han forfølger, men alle hans Medmennesker, der umiddelbart formindske Udbyttet af hans Jagt, ere hans Fjender. Med vild Brutalitet fravrister han Naturen sit daglige Under-

hold. Anderledes er det med Nomaden. Han har fanget Dyret og — ved at behandle det mildt — vænnet det til sig og tæmmet det. Dette Dyr driver han ud paa de bedste Græsgange; og da den Jord, han boer paa, ikke altid frembyder saadanne, drager han omkring med sin Eiendom. Omgangen med de tamme Dyr gjør ham selv mildere og vækker større Medfølelse hos ham. Da han paa den ene Side ikke behøver at anstrenge sine Kræfter i saa høi Grad for at opnaae, hvad der udkræves til hans daglige Ophold, og da han paa den anden Side kan see Fremtiden imøde med større Sikkerhed og Tillid, formaaer han at tilfredsstille forskjellige andre Fornødenheder og at ordne sit Liv paa en behageligere Maade. Da fremdeles Kvægavlen giver et større Udbytte end Jagten, er det ikke længer nødvendigt at boe spredt omkring i afsondrede smaa Stammer. Der kan dannes større Samfund; som en Følge heraf udvikles Familieforholdene mere og mere, og de sædelige og religiøse Ideer blive klarere.

Dog har Nomadelivet en stor Skyggeside. Det tvinger Stammerne til bestandig at flakke omkring, hvorved der gaaer megen Tid spildt, hvad Nomaden selv vel forresten kun bryder sig lidt om. Desuden er dette Liv altfor meget beregnet paa at tilfredsstille de daglige Krav og er ikke istand til i længere Tid at ernære en større Mængde Mennesker. Det formaaer alene Agerdyrkningen.

Derfor staaer Agerdyrkeren høiere end Nomaden. Agerdyrkningen alene er istand til at frembringe en Kultur, der gaaer ud over de daglige Fornødenheder. Agerdyrkningen sætter en Stopper for Omflakningen og bevæger Mennesket ikke blot til at bygge sin Hytte mere solidt og hyggeligt, men ogsaa til at indrette alle dens Omgivelser. Dyrkningen af Jorden kræver regelmæssigt Arbeide, Noget, som Nomaden ikke kjender til. Alligevel vinder Agerdyrkeren, da han nu er kommet ud over den tidsspildende Flakken om, Tid nok til ogsaa at tilfredsstille andre Fornødenheder, som røre sig hos ham. Jordens rigelige Udbytte giver ham ikke blot de fornødne Midler hertil, men sætter ham tillige istand til at ernære Andre til Løn for Arbeide eller Tjeneste, som de have ydet ham.

Medens Nomaden er tvungen til at boe i Samfund, der ere

langt fjernede fra hinanden, eftersom han nødvendigvis maa have større Strækninger til at græsse sin Hjord paa, kunne Agerdyrkerne rykke ganske tæt sammen og boe sammen i større Samfund. Der kan ikke blot dannes Kommuner, men Stater. Tilfredsstillelsen af alle de Krav i Henseende til Klæder og Føde, som hos Jægerne og Nomaderne maatte fyldestgjøres indenfor den enkelte Familie, overtages nu af Folk med særlig Kunstfærdighed: Industrien udvikler sig.

Vi er hermed komne til Betingelserne for Kulturen. Men ikke paa enhver Plet Land, som egner sig til at dyrkes, kan der udvikle sig en høiere Kultur. Det er kun enkelte store, ved vældige Bjerge beskyttede eller af betydelige Floder gjennemskaarne Sletter, eller det er heldigt beliggende Øer, hvor Menneskene kunne samle sig i større Samfund og i Samkvem med hinanden frembringe Kulturens Elementer. Og af saadanne Stæder findes der ikke mange paa hele den beboede Jord.

I Almindelighed taler man allerede om Kultur, naar Mennesket har forladt den vilde Tilstand og vænnet sig til et roligt, ved Skik eller ved Lov ordnet Liv. Saaledes kunne alle de Stater, hvor Menneskene have taget fast Bopæl og ordnet deres Samfundsforhold ved Lov, kaldes Kulturstater. Men en saadan Kultur er fornemmelig en reent materiel og kan kun betragtes som Forudsætning for den aandelige Kultur.

For at der skal fremstaae aandelig Kultur er det først og fremmest nødvendigt, at der er Nogen, som lægger Vind paa den. I Samfund, hvor Enhver maa tage fat for at erholde det daglige Brød, er det simpelthen umuligt, at dette kan skee, hvorimod det lader sig gjøre i de Samfund, hvor en Enkelts Arbeide er istand til at ernære ikke blot ham selv, men ogsaa flere andre Personer. Som vi ovenfor bemærkede, indtræder det sidstnævnte Forhold først i de agerdyrkende Stater.

I ethvert Tilfælde kunne de ovennævnte Tilstande kun udvikles under fredelige Forhold. Thi selv om under Krigene ikke en større, men tvertimod en mindre Del af Befolkningen end ellers beskæftiger sig med Agerdyrkningen, saa er dog enten Flertallet af de sunde Beboere personligt optagne af Krigsførelsen, eller hele Folkets Tanker er koncentrerede saa stærkt om dette Punkt, at der

neppe kan blive tænkt paa Dannelsens Pleie og hvad dermed staaer i Forbindelse.

Ved ulige Fordeling af Grunden mellem et Folks forskjellige Medlemmer og Familier strax ved Landets Besættelse (thi en paa personlig Dygtighed grundet Adel findes der overalt), ved Koncentrering som Følge af Arv paa den ene Side, og ved Adsplittelse som Følge af Deling mellem Efterkommerne paa den anden Side, vil der i kort Tid fremtræde en ulige Fordeling af Besiddelsen mellem Folkets forskjellige Medlemmer. Det kommer tilsidst saa vidt, at Nogle have al Grunden og Jorden til Eiendom, medens Andre faktisk slet Ingenting besidde. De Sidste faae da intet andet Valg end at bearbeide Jorden for de Førstnævnte, der atter heller ikke vilde have nogen Nytte af den, dersom der ikke var Arbeidere. Til Gjengjæld faaer Arbeiderne deres Løn, hvis Størrelse retter sig deels efter Levnetsmidlernes Billighed og deels efter Konkurrencen.

Levnetsmidlerne ere saameget desto billigere, jo Mere et Land frembringer, og jo Mindre det enkelte Menneske behøver af disse Frembringelser til det daglige Underhold. Jo billigere Levnetsmidlerne ere, desto større er ogsaa Befolkningens Tilvæxt, og desto større følgelig Konkurrencen.

I sin dybeste Grund afhænger altsaa Arbeidslønnens Størrelse af Jordbundens Produktivitet og af Konsumtionens Størrelse. Som bekjendt er i de varme Klimaer den første Faktor størst, men den sidste mindst.

Jordbundens Udbytte falder i to Dele. Den ene Deel — Arbeidslønnen — tilhører Arbeideren, den anden Deel — Nytten — Besidderen. Det lader sig nu let tænke, at hvor Jordbunden giver et rigt Udbytte og Arbeidslønnen er lav (i varme Lande), vil Nytten være langt større, end hvor Jordbunden yder et magert Udbytte og Arbeidslønnen er forholdsviis høi (i kolde Lande). I første Tilfælde opsamles der hurtigt Rigdomme, medens det i sidste Tilfælde kun sjeldent kommer til en Ophobning af Formue.

En naturlig Følge af Rigdommen er Luxus, og en Følge af Luxus er det atter, at der opstaaer en Række baade materielle og aandelige Fornødenheder. Dog vil naturligvis Luxus'en og de af den fremgaaede Krav være indskrænket til den Klasse, som

raader over Midler til at tilfredsstille Kravene, altsaa den besiddende Klasse. Denne kan derfor ogsaa betragtes som den dannede Klasse.

Og i Virkeligheden finde vi overalt, hvor vi spørge Historien tilraads, Forholdene ordnede paa denne Maade. Saaledes var det i Indien og Aegypten, hvor en enkelt Klasse kunde glæde sig ved Besiddelse og Dannelse, medens den anden utrætteligt arbeidede. Saaledes synes det ogsaa at have været i Landene mellem Eufrat og Tigris. I det gamle Grækenland og Rom var Dannelse og Frihed ligeledes kun mulig paa Grundlag af Slaveri.

Vi see derfor i de gamle Kulturstater, især i dem, der laae i et varmt Klima, Rigdom og Dannelse fortrinsviis i en enkelt Klasses Besiddelse, medens Resten af Folket er fordømt til stadigt at arbeide og stadigt at blive dummere. Med Rigdommens Betydning voxer Besidderens Anseelse og den Ringeagt, man nærer for de Besiddelsesløse. Deraf følger igjen den ene Parts Hovmod og despotiske Tænkemaade, den anden Parts Ydmyghed og slaviske Underdanighed. I saadanne Stater findes der kun Herrer og Slaver, Lærde og Dumrianer.

Almindelig Velstand og almindelig Dannelse er kun mulig i et Folk af „Herrer.“ Dertil kræves der fremfor Alt en Jordbund, som ikke producerer altfor Meget, og et Klima, som foreskriver Mennesket rigelig og substantiøs Næring. Disse Betingelser opfylder kun Europa og Kina. Nord-Amerika, befolket med europæiske Kolonister og forsynet med den gamle Verdens Kulturplanter og Husdyr, kan dog ligeledes regnes hertil.

Saaledes er de simple Love, som Naturen dikterer Mennesket. Ofte søger rigtignok det kortsynede Menneske dem andetsteds, og mangen Gang troer han endog at have omstødt dem ved sine Anstrengelser. Det kan vel ogsaa lykkes ham for en stakket Stund at twinge Naturen; men tilsidst bryder den Lænkerne og kaster den Forvovne til Jorden.

(Sluttes i næste Hefte.) F. v. Hellwald.

Lottka.

(Sluttet fra forrige Hefte).

Jeg havde forberedt mig paa en meget smuk og rørende Tale, da vi næste Dags Aften tiltraadte vor fælles Vandring, og min Ven, der gik taus ved Siden af mig, gav mig rigelig Tid til at høre mig selv i den. Da vi nærmede os til Butiken, trak han sin Arm ud af min; jeg maatte ikke mærke, at han begyndte at ryste.

Jeg var selv ikke ganske rolig; efter saa lang Tids Forløb skulde jeg nu see hende igjen og saa ovenikjøbet tale en Andens Sag hos hende — jeg var mig Øieblikkets hele Storhed bevidst, men havde ærlig lovet mig selv at holde Tungen lige i Munden og at vogte mig for ethvert egoistisk Tilbagefald til min tidligere Daarskab.

Hun var ikke alene, da vi traadte ind. For første Gang i al den Tid, vi havde kjendt hende, traf vi en elegant Herre i Butiken. Han havde rykket en Stol hen til Disken og sad nu og drak et Glas Limonade og lod til at gjøre meget ivrig Kour til den unge Butiksjomfru. Sebastians mismodige Ansigt fik et endnu mørkere Udtryk ved dette Syn, uagtet man skulde have troet, at den unge Piges kølige Mine og Enstavelses-Svar maatte have kunnet sagt ham, at den lapsede Persons Konversation generede hende i ligesaa høi Grad som os. „Ham skal vi snart faae feiet af," hviskede jeg til Sebastian, bestilte med en Mine, som skulde sige, at jeg var Stamgjæst her, Viin og Kager, og rykkede saa i Forening med min tause Ledsager atter ind i vort velbekjendte Kabinet.

Jeg havde imidlertid gjort Regning uden Vært. Den Fremmede dæmpede blot Stemmen, men blev ellers ved at konversere, og lod slet ikke til at have Lyst til at rømme

Pladsen. I det lille Speil, der hang oppe mellem Kongeparret, kunde jeg i al Ro og Mag holde Øie med ham. Hans kortklippede Haar, der allerede begyndte at forsvinde paa Issen, hans graablonde Bakkenbarter og saa denne Guldlorgnet, der var klemt fast paa Næsen, irriterede mig i allerhøieste Grad, og paa samme Tid kunde jeg dog ikke lade være at beundre den uforskammede Sikkerhed, som han generede sig med, og den skjødesløse Maade, hvorpaa han sad og smuldrede et lille Kagehjerte mellem sine omhyggeligt soignerede Fingre — formodenlig for symbolsk at antyde, at han havde Øvelse i at knuse Hjerter. Jeg antog ham for en ung Godseier eller en anden adelig Løve, og skjøndt jeg ikke nærede Spor af Frygt for, at han skulde gjøre Indtryk paa den unge Pige, piinte det mig dog at see hende i hendes Stilling udsat for saadant et Menneskes Paatrængenhed. Jeg sad just og bryggede paa en dristig Plan til at faae den generende Gjæst jaget paa Døren, da Sebastian pludselig greb mig om Armen og trykkede den krampagtigt.

— Hvad er det? Er Du bleven gal? udbrød jeg.

Han svarede ikke, men pegede paa Speilet, hvori han ogsaa kunde oversee et Stykke af Butiken. — Den Uforskammede! mumlede han og skar Tænder: — Men bi kun! Han skal ikke prøve paa . . .

Jeg havde lige faaet Tid til at see, at den Fremmede bøiede sig ind over Disken og tog Lottka, der var rykket saa langt tilbage, hun kunde, under Hagen, da min Ven med en heftig Bevægelse stødte Bordet tilbage. Det næste Øieblik stod han med blussende Kinder og lynende Øine inde foran den Fremmede.

— Hvad er det, De understaaer Dem til? foer det ud af ham, og hans dybe Stemme klang i hele sin Kraft: — hvem er De, som tør vove at opføre Dem saadan mod en anstændig ung Pige, en ung Pige, som . . .

Forbittrelsen tog pludselig Veiret fra ham. Han havde

løftet Haanden truende iveiret, og saae ud, som han var fast bestemt paa at ville revse øieblikkelig enhver ny Dristighed, som den Ubekjendte fandt paa at tillade sig. Denne traadte et Skridt tilbage, og maalte den ukaldede Trediemand fra Top til Taa med en halvt forundret, halvt medlidende Mine.

— De har formodenlig ikke kunnet taale Biskoppen, min unge Ven, sagde han saa i en skarp Tone, og dreiede sin elegante Spadserestok mellem Tommel- og Pegefingeren. — Se De at komme hjem, før De indlader Dem paa flere unyttige Bemærkninger, og tag Dem bedre iagt en anden Gang; De træffer maaskee ikke altid paa Folk, som vil tage Hensyn til Deres unge Alder. Hvad jeg vilde sige, Lottka...

Som om hans Modstander slet ikke længer existerede, vendte han sig med disse Ord om til den unge Pige, der dødbleg og med nedslagne Øine stod og lænede sig op til Væggen henne i Vinduskrogen.

Jeg var traadt hen til Sebastian og hviskede til ham, at han dog maatte huske paa, hvad han gjorde og sagde. — Men han hørte mig ikke.

— Jeg vilde blot spørge Dem, Frøken, mumlede han i en dump Tone: — om det er med Deres Villie, at denne Herre her tager sig Friheder overfor Dem, som man ellers ikke pleier at tillade sig overfor anstændige unge Damer, om De kjender ham saa nøie, saa han har Lov til at kalde Dem blot ved Deres Fornavn, og om det i det Hele taget er Dem behageligt, at han saa paatrængende bliver ved at opholde sig her?

Hun svarede ikke, men fæstede kun et Øieblik sine store Øine ligesom bedende og besværgende paa den Forbittrede. Han forstod ikke hendes Blik.

— Men hvem er dog denne elskværdige unge Mand, der spiller Deres Ridder her, Lottka? spurgte den Fremmede. — Jeg har en Fornemmelse af, at jeg er kommet til at gribe forstyrrende ind i et ømt Forhold. Det gjør mig

virkelig oprigtig ondt, men jeg kan dog ikke — uden at jeg forresten vil træde Deres Smag for nær, mit Barn — lade være med at raade Dem til, at naar De for Fremtiden vælger Deres Tilbedere, skal De holde Dem lidt mere til det Solide. Skoledrenges Deklamationer kan saamænd undertiden være ganske morsomme at høre paa, men de kan, som De seer, ogsaa undertiden føre til temmelig piinlige Optrin. Hvor Meget har jeg at betale?

Han kastede en Daler paa Bordet.

— De kan give mig Resten tilbage næste Gang. For idag vil jeg ikke forstyrre Dem længer.

Han tog sin Hat og vilde til at gaae. Men Sebastian spærrede Veien for ham.

— De faaer ikke Lov til at gaae, fik han endelig presset frem: — før De i min Nærværelse har bedt Frøkenen om Forladelse og givet Deres Æresord paa, at De ikke oftere vil glemme den Respekt, De skylder hende. Jeg haaber, De har forstaaet mig.

— Fuldstændig, min ærede unge Ven, svarede den Anden, og man kunde høre paa Stemmen, at han nu ogsaa begyndte at blive heftig: — Jeg har forstaaet, at De er en „mærkelig Sværmer“ og at De gaaer og troer endnu, at Verden er en stor Kukkasse. Jeg under Dem gjerne denne barnlige Fornøielse og respekterer Deres Standpunkt, men ønsker dog paa den anden Side ikke at fortsætte Bekjendtskabet med Dem her paa dette Sted, da Spøgen ellers let kunde blive til Alvor, og jeg, trods Frøkenens Nærværelse, kunde blive nødt til at behandle Dem som en næsviis Dreng, der —

Han gjorde en Bevægelse med Stokken, som vanskelig kunde misforstaaes. Jeg fik akkurat Tid og havde Besindelse nok til at træde imellem.

— Min Herre, sagde jeg: — tør jeg bede Dem om Deres Kort; Resten vil det maaskee være rigtigst at aftale paa et andet Sted.

Han brast i Latter, tog med et ironisk Buk sin Tegnebog op af Lommen, og rakte mig et Visitkort. Saa nikkede han fortroligt til den unge Pige, trak paa Skuldrene, trykkede Hatten ned i Panden og forlod Butiken.

Vi andre Tre blev, som om der var svunget en Tryllestav over vore Hoveder, en god Stund staaende ubevægelig i samme Stilling. Jeg, som havde mindst med Sagen at gjøre, kom først til mig selv igjen.

— Men siig mig dog for Himlens Skyld, Frøken, sagde jeg til den blege Statue henne ved Vinduet: — hvem var det Menneske? Hvor kan han falde paa at opføre sig saadan imod Dem? Hvor længe har De kjendt ham? Jeg beder Dem, tilføiede jeg sagtere: — ved Alt, hvad helligt er, tal! See, hvordan min stakkels Ven staaer der, det er gaaet ham dybere til Hjerte, end De troer; De veed ikke, at De er det Høieste og Dyrebareste for ham i Livet . . . De skylder ham at tale . . .

Det lod til, at han havde hørt de sidste Ord. Pludselig gjorde han en Bevægelse, som om han vilde ryste en tung Byrde af sig. Saa gik han med vaklende Skridt heelt hen til Disken, som hun endnu bestandig holdt sig skjult bagved, ligesom bag en Forskandsning.

— Blot et eneste Ord, Lottka, mumlede han: — Kjender De den uforskammede Person? Har De nogensinde givet ham Grund til at tænke og tale saadan om Dem? Ja eller nei, Lottka!

Hun taug; hendes Arme hang slapt ned. Jeg saae tydeligt, at et Par store Taarer trængte sig frem under hendes lukkede Øienlaag.

— Ja eller nei, Lottka! gjentog han indtrængende, og hans Bryst arbeidede heftigt: — Jeg bryder mig ikke om at faae andet Svar. De skal ikke troe, at den første den bedste Slyngel er istand til at rokke min helligste Overbeviisning. Men hvorfor havde De ikke et eneste Ord til at knuse ham med? Hvorfor tier De nu?

Der gik en Skjælven gjennem hele hendes Krop. Hun greb, endnu stadig med lukkede Øine, efter Stolen, som stod ved Vinduet, men satte sig ikke; hun sank ned paa Knæ ved Siden af den og trykkede Ansigtet ind mod Nørfletningen.

— Spørg mig ikke, sagde hun med neppe hørlig Stemme: — hører De, De maa ikke spørge, men gaa Deres Vei og kom aldrig mere igjen. Dersom det kan berolige Dem, saa — saa sandt Gud lever — jeg er uskyldig, men jeg er saa ulykkelig, saa det næsten er værre, end om jeg — bar paa en Brøde. Gaa, jeg takker Dem for Alt, hvad De har gjort for mig, men gaa nu og glem, at jeg existerer her i denne Verden. Jeg vilde ønske — at jeg ikke længer fandtes i den.

— Lottka! foer det ud af ham, og han vilde ile hen til hende og løfte hende op. Men hun strakte med en saa usigelig Angst afværgende Hænderne ud imod ham, saa jeg holdt ham tilbage, og efterat jeg havde forestillet ham, at de i Øieblikket var altfor stærkt bevægede begge To, til at der kunde være Tale om en Forklaring, fik jeg ham langt om længe overtalt til at lade det ulykkelige Barn være alene med sig selv, og vi forføiede os bort med Løfte om at komme igjen næste Dag.

Ude paa Gaden gik vi tause ved Siden af hinanden. Jeg kunde umuligt sige ham, at hele denne Scene havde rystet min Tro paa hans Elskede i høi Grad. Forøvrig var jeg ganske vel fornøiet med den Rolle, han havde spillet, og sagde til mig selv, at hvis jeg havde været i hans Sted, vilde jeg have baaret mig ligesaadan ad.

Først da vi standsede udenfor Huset, hvor jeg boede, brød han Tausheden. — Du maa gjøre mig den Tjeneste, sagde han: — at gaae til ham strax imorgen tidlig (vi havde eet paa Kortet, hvad han heed; det var en Assessor ved Overretten; hans Adresse stod trykt nedenunder Navnet). Alt det Andet overlader jeg til Dig.

— Hør, sagde jeg: — det følger af sig selv, at jeg

gjerne vil gjøre Dig hvad Tjenester jeg kan; men denne her — jeg har endnu aldrig været Sekundant, jeg har kun to Gange været tilstede ved en lille Dyst paa Kaarder — og efter hvad jeg kan skjønne, vil det her komme til at gaae løs paa Pistoler. Dersom Du kjendte Nogen, der forstaaer sig bedre paa den Slags Sager — især ligeoverfor denne Fyr, der hele Tiden behandlede os som Skoledrenge, maa vi gjøre os Umag for at passe nøie paa.

— Du har vistnok Ret, svarede han: — men det kan ikke lade sig gjøre paa anden Maade. Jeg kan ikke indvie nogen Trediemand i denne Historie. Maaskee han gjør Dig en eller anden Meddelelse — disker op med Bagvaskelser — man kan dog aldrig vide det. Følgelig maa Sagen blive imellem os. Jeg er hjemme hele Formiddagen. Saasnart Du er blevet færdig med ham, kommer Du hen til mig, ikke sandt?

Jeg lovede det, og vi skiltes. Gud maa vide, hvad mine Forældre tænkte om mig den Aften, da jeg gav forkerte Svar paa Alt, hvad de spurgte mig om.

Den Nat sov jeg virkelig ikke ret meget. Jeg tænkte paa, hvad der kunde komme ud af denne Historie, hørte Pistolskud og saae min stakkels Ven synke til Jorden. Jeg grublede ogsaa meget over Lottka og følte mig mere og mere bestyrket i den Tro, at hun dog vist igrunden ikke fortjente, at en brav Fyr gik hen og vovede Livet for hendes Dyds Skyld.

Det dæmrede neppe ad Dag endnu, før jeg allerede var paa Benene; men denne Gang tænkte jeg ikke paa at lave Vers. Jeg gjorde omhyggeligt Toilette og klædte mig i heelt Sort, aldeles som en Bedemand, indtil det faldt mig ind, at det dog maaskee vilde tage sig bedre ud, hvis jeg optraadte noget mindre høitideligt og tvertimod behandlede hele Historien med den størst mulige Nonchalance, som Noget, der arriverede mig omtrent saadan hver anden Dag. Jeg

tog altsaa en bekvem Sommerdragt paa, men ombyttede dog Huen med en høi sort Hat, og forsynede mig med et Par ganske nye Handsker. Da jeg saae mig i Speilet, syntes jeg selv, at jeg saae meget voxen, meget overlegen og meget udfordrende ud. Alligevel rørte jeg ikke min Frokost; jeg havde en underlig bitter Smag i Munden.

Da Klokken var henad Ni, begav jeg mig paa Vei. Huset, som vor Modstander boede i, laae „unter den Linden", og Portneren sagde mig, at Hr. Assessoren neppe var at faae i Tale saa tidligt. Desuagtet blev jeg af en Tjener, der behandlede mig temmelig koldt og overlegent, ført ind i et lille Kabinet, og det blev mig betydet, at Herren vilde strax komme.

Jeg havde Tid til at see mig om, og skjøndt jeg bestemt havde foresat mig ikke at lade mig imponere, følte jeg dog, medens jeg i Stilhed sammenlignede denne glimrende Ungkarlebolig med min Vens fire nøgne Vægge, at Partiet stod temmelig ulige. Et Par uerfarne, halvvoxne Grønskollinger ligeoverfor saadan en Verdensmand, og saa det, at vi ikke engang paa vor Side havde en urokkelig Bevidsthed om vor gode Sag — jeg mærkede, at vi var paa Veie til at komme til at spille en høist utaknemlig Rolle, og al min lyriske Idealisme kunde ikke hjælpe mig ud over det Ubehagelige ved den prosaiske Virkelighed.

Jo længer jeg maatte vente, desto mere forberedte jeg mig paa at see vor Modstander træde ind med et haanligt Smil, og jeg overveiede i mit stille Sind, hvorledes jeg vel isaafald burde bære mig ad. Til min Forbauselse gik det ganske anderledes. Efter ti Minuters Forløb blev Døren lukket op, og Assessoren stak Hovedet ind og bad mig i den godmodigste Tone af Verden om at undskylde, at han havde ladet mig vente; han var lige paa Øieblikket færdig med at gjøre Toilette, og bad mig foreløbig tænde mig en af hans Cigarer og gjøre mig det bekvemt.

Der gik fem Minuter til, saa kom han ind, trykkede

min Haand, som om jeg kunde være en gammel Bekjendt af ham, og bad mig tage Plads ved Siden af sig paa den silkebetrukne Sofa. Jeg maatte tænde en Cigaret, men vægrede mig ved at tage Del i Frokosten, som Tjeneren imidlertid havde bragt ind paa en Sølvbakke, og jeg sad netop og spekulerede paa, hvorledes jeg saa ugenert som muligt kunde begynde at tale om vort Mellemværende, da han kom mig i Forkjøbet og, medens han skjænkede sin The, paa den venligste Maade af Verden sagde:

— Det glæder mig at see Dem hos mig. Jeg kan saa omtrent slutte mig til, hvad der har ført Dem herhen, og jeg maa sige Dem, at den Scene fra igaar, som jeg skylder Æren af at have gjort Deres Bekjendtskab, bagefter har gjort et meget fatalt Indtryk paa mig. De vil let kunne sætte Dem ind i, at man just ikke gjerne saadan uden videre lader sig overfalde af en aldeles ubekjendt ung Mand med en reen Pladskregn af Invektiver. Paa den anden Side er jeg saameget Menneskekjender, saa jeg saa nogenlunde kan forklare mig Deres Brushoved af en Vens aldeles eventyrlige Opførsel. Han har forgabet sig i det lille Pigebarn, hvad der forresten ikke røber nogen daarlig Smag hos ham. Han har læst Romaner og Ridderbøger, og det tilgavns, og troer nu, at han kjender Verden efter dem. Den elskværdige Illusion forsvinder desværre kun altfor hurtigt; men saalænge den varer, er man saa lykkelig ved den, saa det vilde være grusomt at faae Sæbeboblerne til at briste før Tiden. Jeg for mit Vedkommende holder idetmindste ikke af at spolere Nogen en uskyldig Fornøielse. Kort sagt, det gjør mig virkelig ondt, at jeg her er kommet til at forstyrre et ømt Forhold. Med denne Erklæring haaber jeg, at Deres Ven vil være tilfreds, og forresten ønsker jeg ham behagelige Drømme og, naar Tidens Fylde kommer, en saa blid Opvaagnen som muligt. Deres Cigar lader ikke til at ville trække. Værsaagod, tag

Dem en anden. Hvad studerer De, om jeg tør spørge? De er vel Gymnasiast endnu, ikke sandt?

Jeg mærkede, at jeg blev ildrød i Hovedet. Et Øieblik tænkte jeg paa, om jeg ikke skulde udgive mig for Student, men bestemte mig dog til at sige Sandheden. — Vi skal først op til anden Deel af Artium til Paaske, sagde jeg.

Han var høimodig nok til ikke at misbruge sin Overlegenhed.

— Saa ung, sagde han og rystede godmodigt paa Hovedet: — og allerede saadan en Don Juan. De berettiger til store Forhaabninger, min unge Ven, og naar De først har faaet lagt Dem lidt mere Ro i Blodet til . . .

— Undskyld, afbrød jeg ham: — men jeg maa endnu engang komme tilbage til den omtalte Sag. Min Ven nærer, som De ganske rigtig har opdaget, en alvorlig Tilbøielighed for den unge Pige, og han finder, at baade han selv og hun har Grund til at føle sig i høi Grad saarede ved den ringeagtende Maade, hvorpaa De behandlede hende. Han vilde dog, troer jeg, være tilfreds med et Par Linier fra Dem, hvori De erklærer, at De beklager Deres Opførsel imod Frøken Lottka. Hvis ikke . . .

Han skævede saa underligt hen paa mig, saa jeg pludselig standsede og ikke kunde fortsætte.

— Er det virkelig Deres Alvor? sagde han: — De seer mig dog altfor forstandig ud, til at jeg kan troe, at De skulde være enig med Deres Ven i den Fordring, som De har paataget Dem at stille paa hans Vegne. Min „Opførsel" mod Frøken Lottka? Det gaaer virkelig en Smule vel vidt. Nei, Kjære, lad os dog gjøre os saa lidt latterlige som muligt. Har De ogsaa rigtig tænkt over, hvad det er, De forlanger af mig? Al mulig Respekt for en Hr. Gymnasiasts Æresfølelse og Høihjertethed; men dersom han i ramme Alvor bilder sig ind, at jeg skylder ham Opreisning, fordi jeg i en offenlig Butik har taget en Opvartningsjomfru under Hagen . . . — Han gav sig til at lee

og kastede sin Cigaret, som han havde røget ud, ud ad Vinduet.

Jeg reiste mig. — Jeg tvivler om, sagde jeg: — at denne Besked vil tilfredsstille min Ven. Med Mindre De ialfald erklærer, at De ikke veed Nogetsomhelst om Frøken Lottka, der kan kaste en Skygge over hendes Navn.

— Kom og sæt Dem et Øieblik endnu, og hør upartisk paa mig, afbrød han mig. — Jeg skylder Dem, da jeg kan see, De er saa alvorlig tilmode, at give Dem fuldstændig reen Besked . . . og jeg skylder maaskee ogsaa Deres Ven det, siden han tager Sagen saa tragisk, at han til Syvende og sidst gaaer hen og gjør en dum Streg. For omtrent ti Aar siden stod jeg her i Berlin i Forhold til en Demi-monde-Dame. Hun var tydsk født, men havde antaget et polsk Navn, efter sin første Elsker, en polsk Adelsmand, der havde ladt hende i Stikken med et Barn. Da hun var smuk og lod til at ville lade sig trøste, fik hun en Mængde Tilbedere og levede i Overflod. Ved Siden deraf holdt hun et lille Spillehuus, og jeg husker endnu, hvor det gjorde et underligt Indtryk paa mig den første Aften, jeg blev indført der, at see en lille Pige, der vel kunde være en otte Aar, sidde ved Faraobordet og stirre med sine store, søvnige Øine først paa Guldet og saa paa Moderen og hendes Venner, indtil Champagnen, som hun lod til at holde meget af at nippe til, gjorde sin Virkning, og hun faldt i Søvn paa Sofaen under Latter og Klingren af Pengestykker og en meget ugeneert Konversation. Det gjorde mig ondt for det smukke Barn; der begyndte alle-rede at dæmre en Anelse frem i hende om, at hun kunde ikke have Spor af Agtelse for Moderen, som forresten heller ikke paa-lagde sig mindste Tvang, fordi hun var tilstede. Jeg selv afbrød, efter nogle Aars Forløb og efter at det havde kostet mig en heel Del Penge, det omtalte Forhold og hørte se-nere kun paa tredie Haand, at den polske Grevinde, som vi pleiede at kalde hende, blev ved at leve, som hun var

vant, blot med den Forskjel, at hun nu begyndte ikke længer at stole paa sine egne Yndigheder alene, men søgte at faae yngre Skjønheder tilhjælp. Jeg forhørte mig om Datteren, men hende var der Ingen, der vidste Besked om.

Saa gaaer jeg tilfældigvis igaar forbi den elendige Konditorbutik og tænker mindst af Alt paa denne gamle Historie, og der seer jeg en gammel Dame stige ind i en Droske, som holder foran Huset, og Butiksjomfruen bærer forskjellige Kræmmerhuse og Pakker ud til hende og lægger dem paa Sædet ligeoverfor hende. Som hun vender sig om for at gaae tilbage til Butiken, opdager jeg, at det er hint Barn med de trætte Øine, men som nu er voxet op til en formelig Skjønhed, der, hvis hun vilde, kunde blive Moderen en farlig Konkurrent. Jeg havde netop ikke Noget at gjøre i Øieblikket, og fulgte bagefter hende ind i Butiken. Jeg erindrede hende om vort gamle Bekjendtskab, men blev ikke lidt forbauset ved at finde hende akkurat ligesaa kold og utilgængelig, som Moderen havde været imødekommende. Med al min gjennem en lang juridisk Praxis erhvervede Kunst i at forhøre fik jeg ikke Andet ud af hende, end at hun nu allerede paa tredie Aar havde været skilt fra Moderen; men hvad hun i den Tid havde taget sig for, gjennem hvor mange Hænder hun var gaaet, og om hendes gletscheragtige Væsen var Forstillelse eller Natur, — det kunde jeg ikke komme paa det Rene med, navnlig da vor Orlando Furioso, Deres forliebte Ven, pludselig afbrød Samtalen. Og gjør mig nu, efter at jeg har givet Dem disse Oplysninger, den Tjeneste og siig selv, om jeg ikke har Ret i at finde det absurd, at De vil have, jeg enten skal give denne unge Pige Attest for Dyd og gode Sæder eller slaaes med en sværmerisk ung Mand for hendes Æres Skyld?

Nei, vedblev han: — dersom De, Høistærede, formaaer Nogetsomhelst over Deres Ven, saa advar ham mod at indlade sig altfor stærkt med Pigebarnet. For selv om

der virkelig ikke var det Mindste at sige om Datteren, hvad skulde der saa alligevel kunne komme ud af det, — med de Antecedentier og den Moder? Deres Ven er skikkelige Folks Barn; siig til ham, at han ikke har Lov til at kompromittere sine Forældre. En flygtig Liaison — à la bonne heure! men at sætte alt sit Hjerteblod ind paa den Sag, at slaae om sig med Ild og Sværd — allons donc! Jeg haaber, De vil bringe ham til Fornuft; og nu maa De undskylde mig; man venter paa mig i Retten.

Han havde reist sig, medens jeg sad aldeles forstenet over alle disse Oplysninger, kaldte paa sin Tjener og lod mig følge ud, efter at vi havde vexlet de sædvanlige Forsikkringer om gjensidig Høiagtelse. Jeg vaklede ned ad Trappen som en Beruset.

Først en Time efter — jeg gjorde en lang Omvei for at samle saameget Mod, saa jeg kunde fuldføre mit sørgelige Hverv — bankede jeg paa Sebastians Dør. Der lød et dumpt „Kom ind!“ Jeg fandt den stakkels Fyr liggende paa Sengen med Klæderne paa, og saae strax ved det første Blik paa hans forpjudskede Haar og krøllede Tøi, at han havde tilbragt Natten saaledes. Endnu før jeg kunde komme tilorde, rakte han mig et Brev, der laae paa Puden ved Siden af ham. En Dreng havde bragt det tidligt om Morgenen og havde ikke villet vente paa Svar.

Jeg kan naturligvis ikke længer huske den nøiagtige Ordlyd, men det lød omtrent saaledes:

„De var knapt kommet ud ad Døren, før jeg kom til at tænke paa, at den Strid, som jeg har været den ulyksalige Foranledning til, maaskee til Slutning kunde drage forfærdelige Følger efter sig. Jeg skriver til Dem og beder og besværger Dem, hvis det i det Hele taget har været Alvor med de Følelser, som De nærede for mig, om at lade Sagen falde og at være overbeviist om, at jeg i Virkeligheden ikke fortjener (de Ord var understreget to Gange), at

De opoffrer Dem for mig. Lov mig, at De fuldstændig vil slaae mit Billede ud af Deres Tanker. Jeg er et stakkels fortabt Væsen, og Ingen uden Døden kan frelse mig. Men jeg døer dog ikke endnu, det behøver De ikke at være bange for. Jeg vil forsøge, om der skulde findes et eller andet Sted, hvor jeg kan faae Lov til at leve, uden at min Ulykke forfølger mig ved hvert eneste Skridt. Tak for al Deres Godhed og Kjærlighed; jeg skal aldrig glemme Dem. Men prøv ikke paa at lede efter mig. Jeg er fast bestemt paa aldrig mere at ville see Dem igjen, og De vilde kun forøge min Ulykke, hvis De ikke respekterede min Bøn og vilde fremtvinge et Gjensyn."

Brevet havde hverken Adresse eller Underskrift. Skriften var fast og fiin, og der var ikke et eneste Ord, som var bogstaveret galt.

Jeg gav ham stiltiende Brevet tilbage; jeg vilde ikke strax tilstaae for ham, at under disse Omstændigheder kunde Intet komme mere beleiligt end et saa afgjort Brud fra hendes Side. Først lidt efter lidt mærkede jeg, at det i Brevet, som havde gjort meest Indtryk paa ham, var den temmelig utilslørede Tilstaaelse af hendes egen Tilbøielighed for ham. Det holdt han sig til, og Alt, hvad der skilte dem fra hinanden, forekom ham i Sammenligning med det ligegyldigt, ja overhovedet ikke alvorlig meent og umuligt at bringe til Udførelse.

Jeg tænkte, at jeg ikke længer burde lægge Skjul paa hvad jeg havde at meddele ham, og gav ham en udførlig Beretning om Forhandlingen med hans Modstander. Til min Forbauselse gjorde heller ikke den det nedslaaende Indtryk paa ham, som jeg havde frygtet.

Han havde selv iforveien tænkt sig noget Lignende, ytrede han, og hvormeget han end beklagede det, saa kunde det dog ikke forandre noget i hans Følelser, men kun forhøie den Kjærlighed han nærede til hende, eftersom hun med saa stor Udholdenhed havde arbeidet sig ud af de tidligere sørgelige

Forhold og nu var høihjertet nok til at ville bære ganske alene en Ulykke, som hun dog ikke havde forskyldt. Han saae nok, at det ikke vilde kunne gaae af uden Kamp; han vilde komme til at offre Meget, sine Forældre, sine Venner og sit Hjem. Men efterat hun nu tydeligt havde sagt ham, at hun holdt af ham, skulde intet feigt Hensyn kunne afholde ham fra at gjøre det godt igjen, som hendes trædske Skæbne havde ødelagt for hende. Dersom Verden havde tilstænket denne rene Sjæl med Smuds, saa vilde han vadske den reen igjen med sit Hjerteblod.

Saaledes sad han og talte, halvt i Feber, og hans sværmeriske Begeistring, hans uskyldigt trodsige Mod rev mig i den Grad med, at jeg ikke blot beholdt alle mine Indvendinger for mig selv, men virkelig følte mig overbevist om, at det forstod sig Altsammen af sig selv, og at der kun var en eneste Ting, som havde Noget at betyde, nemlig hvordan man skulde bære sig ad med at finde Pigen igjen og faae hende bort fra hendes Forsæt. Jeg kastede mig i en Droske og kjørte hen til Butiken for at forfølge hendes Spor derfra. Sebastian lod jeg blive hjemme; han generede sig for selv at deltage i Efterforskningerne. Vi havde aftalt, at vi skulde mødes igjen ved Middagstid. Desværre kom jeg tilbage med aldeles uforrettet Sag. Madamen, som eiede Konditoriet, var først om Morgenen bleven underrettet om sin Jomfrus Flugt ved et aabent Brev, der var lagt paa Bordet. Heller ikke i Nabolaget var der Nogen, der havde seet, naar hun tog bort, eller hvorhen hun begav sig. Hun havde ladet saagodtsom alle sine Sager blive staaende, blot med Undtagelse af lidt Linned og en Vadsæk, som Konditormadamen tidligere havde seet, men som nu ikke længer var til at finde. Madamen havde strax gjort Anmeldelse til Politiet. Men det havde ligeledes været forgjæves; det stakkels Barn var og blev borte.

Først nu brød Smerten og Efterveerne efter den ugelange Ophidselse voldsomt frem hos min stakkels Ven.

Han var saa fortvivlet, saa jeg i Begyndelsen ligefrem frygtede for hans Forstand; ingen heftige Udbrud eller rasende Jamren; nei, kun en tilbagetrængt Vildhed, der forsøgte at smile, medens Tænderne klapprede i Munden paa ham, en fuldstændig planløs Vanken omkring, Staaen stille og Mumlen, og saa et pludseligt Udbrud af Latter, medens Taarerne trillede ned ad hans Kinder, uden at han lod til at lægge Mærke til det. Det var første Gang, jeg saae saadan en virkelig sand og dyb Lidenskab; jeg var selv saa rystet ved dette Syn, at jeg glemte alt Andet derover og mindst af Alt dristede mig til at ville prøve paa at trøste den stakkels Fyr med superkloge Formaninger.

Hele den Dag blev jeg hos ham, og en god Del af Natten med. Først henimod Midnat, da jeg saae, at han var aldeles udmattet — han havde jo heller ikke sovet forrige Nat — gav jeg efter for hans Bønner og forlod ham, efterat jeg indtrængende havde paalagt Værtinden at høre efter ham, da han var meget syg. Jeg vidste, at han ikke havde noget Vaaben hos sig, og jeg haabede, at Søvnen skulde hjælpe ham.

Men jeg havde ingen Ro paa mig næste Morgen; jeg bebreidede mig, at jeg overhovedet havde forladt ham, og foer jaget af Angst hen, hvor han boede. Jeg traf ham virkelig ikke længer. Værtinden gav mig et Par Linier, hvori han sagde mig Farvel for nogen Tid: Han kunde ikke hvile, før han havde fundet hende, men skulde iøvrig ingen gale Streger gjøre, da han endnu var sig sine andre Pligter meget vel bevidst, og saaledes kunde jeg ganske rolig vente paa hans Tilbagekomst.

Han havde pakket en Randsel, sagde Skræddermadamen, og taget sin Stok med. Det lod ogsaa til, at han havde sovet et Par Timer, før han gik, og han havde seet meget klarere ud af Øinene.

Med dette maatte jeg nu, hvor tarveligt det end var, foreløbig lade mig nøie. Desuden skulde jeg følge med mine

Forældre paa en Reise, som holdt mig borte fra mit Hjem i flere Uger. Paa de Breve, jeg underveis skrev til ham, fordi jeg ikke kunde lade være med ideligt at tænke paa ham, fik jeg intet Svar, saa da jeg, ligesaa snart jeg var kommet hjem igjen, skyndte mig hen til Heiligegeiststraße, var jeg forberedt paa at finde Reden tom. Desto mere overrasket blev jeg, da han selv lukkede Døren op for mig og ganske vist endnu stadig viste et bekymret Ansigt, men dog uden det sygelig spændte Udtryk, som tidligere havde ængstet mig i saa høi Grad.

At han ikke havde fundet den Savnedes Spor, gjættede jeg mig mere til selv, end jeg egenlig fik det at vide af ham. Der var kommet en vis melankolsk Ligegyldighed over ham. Han gik ind paa Alt, hvad man foreslog ham, uden at tage Parti for eller imod Nogetsomhelst, og — hvad der var mig det meest Paafaldende: det lod til, at hans Lidenskab for Musik aldeles havde forladt ham. Han sang aldrig mere, om nye Kompositioner var der slet ikke Tale, og han havde ogsaa helst opgivet sine Informationer, hvis han havde kunnet leve dem foruden. Hans Væsens Grundakkord syntes at være blevet forstemt for bestandig, der var sprunget en Streng, som ikke kunde erstattes.

Da vi næste Foraar Begge kom til Universitetet, saae jeg ham næsten daglig. Han besøgte regelmæssig juridiske Kollegier og var gaaet ind i en Klub, hvor han udmærkede sig ved at fægte bedre end alle de Andre og ved en Taushed, der næsten var blevet til et Mundhæld. Jeg begyndte allerede at troe, at det Eventyr, der havde angrebet ham saa voldsomt, ikke havde efterladt nogen giftig Draabe i hans sunde Blod; men saa kom der pludselig et Efterspil, som rev alle Saarene op igjen.

Jeg vil for Kortheds Skyld fortælle det Altsammen i Rækkefølge og ikke saaledes, som jeg selv med lange Mellemrum fik det plukket ud af ham.

Det var ved Juletid i Aaret 1847. Istedetfor at reise hjem til sine Forældre, havde han besluttet at anvende Ferieugerne paa sit Pandekthefte, hvori der paa Grund af et længere Ildebefindende var kommet et anseeligt Hul. Jeg havde forgjæves bestræbt mig for at faae lokket ham hen til os Juleaften. Han undgik alle Selskaber og spillede da ogsaa, naar han engang imellem igjen vovede sig ud blandt Folk, slet ingen heldig Rolle, især ikke overfor Damerne, der ingenlunde fandt Behag i hans Taushed og i at han haardnakket vægrede sig ved at synge.

Den omtalte 24de December havde han saa siddet hele Dagen hjemme ved sit Arbeide, havde ladet sin Værtinde bringe sig noget Mad, og var først gaaet ud henimod Klokken fem, da det blev for mørkt, til at han kunde see at skrive.

Han havde givet Ordre til, at der skulde lægges i Kakkelovnen: han vilde blot drive en Timestid hen paa Juletorvet og saa komme hjem igjen og arbeide til ud paa Natten. Da han kom ud paa Gaden, slog Vinterluften ham forfriskende imøde. De sidste Dages strenge Kulde var hørt op, den bløde Snee faldt sagte i store Fnug, som han ikke rystede af sig, men med en Slags Velbehag lod blive liggende og smelte paa sit hede Ansigt. Hans Skæg, som i det sidste Aar var voxet stærkt til og som havde gjort ham meget smukkere, var i faa Minuter fuldstændig overtrukket med Riim.

Han gik langsomt ned gjennem Königstraße og henimod Kurfürstenbrücke. Det vrimlede af tæt tilhyllede Skikkelser, som havde været ude at gjøre deres Indkjøb lige i det sidste Øieblik, før Juletræet skulde tændes, og som nu af Julelysene, der allerede blinkede ud gjennem Vinduerne hist og her, opfordredes til at skynde sig hjem. Den eensomme Student arbeidede sig møisommelig gjennem Trængslen, men uden de smertelige Hjemveestanker, som ellers pleier at paakomme et ungt Menneske en saadan Aften, naar han maa tilbringe den langt borte fra sine Kjære. Han havde for et

Par Dage siden sendt Julegaver hjem til sine Forældre og Sødskende, og gik selv og ventede paa en lille Gave fra Hjemmet, om hvis Udebliven han forresten ikke bekymrede sig synderlig meget. Der var Ingen, der kunde sætte mindre Priis paa alle saadanne pæne Smaapillerier end han, og efterat han havde mistet det Eneste, som han havde knyttet sig til med Lidenskab, var der ikke længer Noget, han brød sig om at eie.

Han blev staaende en Stund og saae paa den store Kurfyrststatue, der tog sig endnu mere spøgelseagtigt-majestætisk ud i sit hvide Snedække og mod den matte Vinterhimmel. Nedenfor flød mørk og stille den smalle Strøm hen mellem de isede Bredder, hvor Baadene laae indefrusne; i en af Kahyterne havde Baadføreren plantet et lille Grantræ, hvis Lys blinkede ud gjennem den aabne Kahytsdør. Et Par rødmussede Børn stod omkring det lave Bord; det ene af dem blæste i en Fiirskillingstrompet, det andet bed i et Æble. Den eensomme Tilskuer deroppe paa Broen kunde længe være blevet staaende og have glædet sig ved denne beskedne Idyl, men Menneskestrømmen rev ham med sig og førte ham midt ind i det summende Juletorv paa Slotspladsen.

Han gik en Stund frem og tilbage mellem Teltene, saae paa det livlige Røre af Kjøbere og Sælgere, hørte paa Snurrebassernes Brummen og paa de skingrende Barnestemmer, der falbød deres Varer til Enhver, som kom forbi, og sukkede engang stille ved sig selv, da det faldt ham ind, at han egenlig slet ikke havde Noget at gjøre med den Verden, hvor denne Fest blev feiret med saadan en Glæde, og at han ikke vilde havde det Mindste imod, dersom han i dette Øieblik blev hensat til Sirius og maatte vandre omkring mellem dens Beboere. Han fortalte mig, at han pludselig havde grebet sig selv i at nynne Melodien til: „Mig tykkes i gamle Dage" —. En snakkesalig Madam i et Telt med Galanterivarer afbrød ham, idet hun opfordrede ham til at

udsøge sig Noget, som han „kunde forære sin ærede Frue.“ Saa vendte han hurtigt om og dreiede ind i en af de mindre besøgte Sidegader, hvor Bissekræmmerne falbød deres Fiirskillingskram.

Han var endnu ikke gaaet ret langt, før han blev opmærksom paa et besynderligt Skuespil. Foran en Legetøisbutik stod der en Dame i en elegant pelsværkbræmmet Kazavaika, saaledes som man brugte dem dengang, med en firkantet polsk Hue paa Hovedet og et tæt Slør, der fuldstændig skjulte hendes Træk, for Ansigtet. Hun havde lagt sin store Muffe foran sig paa Brædtet, og hendes smaa Hænder, hvorom et Par elegante Handsker sluttede som de var støbt, var ivrigt beskæftigede med at udsøge og uddele Legetøi til en Hoben fattige Børn, der stod tæt omkring hende og under stor Jubel begyndte at slaaes om de uventede Julegaver. Et Par eftertrykkelige Ord af Butiksmadamen skaffede endelig en Slags Ro og Orden tilveie, saalænge Fordelingen stod paa, og derpaa pilede hele Rusen afsted, Hver med sit Stykke Legetøi i Næverne, og kun de Færreste af dem tænkte paa i en Fart at takke Giverinden.

— Hvad har jeg saa at betale for Alt det? spurgte den tilslørede Dame.

Denne Stemme foer som et elektrisk Stød gjennem den unge Mand, der ubemærket havde nærmet sig.

— Lottka! udbrød han halvhøit.

Damen vendte sig hurtigt om, og hendes første Bevægelse var at trække Sløret tættere for Ansigtet. Saa lod det til, at hun i Sneeveirets Halvmørke og ved Skjæret fra Lamperne i Legetøisboden kunde kjende Skikkelsen, som kun stod et Par Skridt fra hende. Hun betalte hurtigt, hvad Madamen forlangte, vendte sig derpaa om til Sebastian og rakte ham Haanden.

— Det er Dem! sagde hun tilsyneladende roligt. — Jeg havde ikke ventet at faae Dem at see endnu engang. Men desto mere glæder det mig. Skal De nogen Steder

hen? Venter man Dem noget Sted iaften? Ikke? Saa ræk mig Deres Arm. Jeg er ogsaa fri — fuldstændig fri, tilføiede hun med et underligt Tonefald. — Det er saa morsomt at spadsere saadan i Sneeveir og see saa mange glade Ansigter. Man kommer næsten til at tænke, at man slet ikke behøver at gjøre sig Uleilighed for at blive lykkelig, siden saa mange Andre er det og det gaaer saa nemt for dem. Synes De ikke ogsaa?

Han svarede ikke. Det saa fuldstændig uventede Gjensyn havde formelig bedøvet ham, og desuden gjorde hendes iilsomme Maade at tale og bevæge sig paa et fremmed og næsten uhyggeligt Indtryk paa ham. Hun havde ugenert taget ham under Armen, skjøndt hun i gamle Dage ængsteligt undgik enhver Berøring, og gik nu taus ved Siden af ham; hun satte sine smaa Fødder ziirligt i den hvide Snee og bøiede Hovedet med en glad, eftertænksom Mine, som En, der har isinde at berede en Anden en hemmelig Overraskelse. Han turde kun stjæle sig til at see hen paa hende. Hun var aabenbart voxet siden sidst, Ansigtstrækkene var blevet noget skarpere, men det forøgede kun hendes Skjønhed, og Pelshuen klædte hende allerkjæreste.

— Saa her skulde jeg endelig træffe Dem igjen, Frøken Lottka! udbrød han endelig. — De veed ikke — De kan ikke troe — saadan som jeg har søgt efter Dem — siden dengang —

— Hvorfor skulde jeg ikke troe Dem? svarede hun roligt, men saae ikke paa ham. — Mener De maaskee, at jeg ikke vidste, at De er det eneste Menneske i Verden, der virkelig holder af mig? Det var jo netop derfor, vi maatte skilles! De med Deres Godhed og Kjærlighed fortjente en bedre Skæbne end at blive ulykkelig for min Skyld. Det er meer end nok, at eet elendigt Liv gaaer tilgrunde; selv det er ikke til at forstaae, naar man tænker sig, at et Forsyn — men, hvorfor skal vi tale om saadanne sørgelige Ting? Fortæl mig, hvordan De har havt det i al den Tid! Veed De hvad,

De er bleven kjønnere, siden vi saaes sidst? Skæget klæder Dem godt, og saa har De beholdt Deres gode, uskyldige Øine, der egenlig passede bedst for en ung Pige, skjøndt de jo rigtignok ogsaa kan komme til at see meget kjække ud, naar De seer paa et slet Menneske.

— Bliv ikke vred, fordi jeg saadan bliver ved at snakke, begyndte hun igjen efter en kort Pause. — Men De aner ikke, hvor længe jeg har maattet tie, — egenlig hele Tiden, siden vi To skiltes. Jeg havde Saameget at tænke paa. Men det er jeg nu blevet færdig med, og fra det Øieblik af har jeg været fuldstændig lykkelig. Det er rigtignok ikke længe siden, ikke længer siden end imorges; endnu inat piintes jeg af saa mange forfærdelige Tanker, der formelig stak i min Hjerne ligesom med iskolde Naale. Men saa sagde jeg til mig selv: der maa dog engang være en Ende paa Alt dette. Intet Menneske og ingen Gud kan forlange af En, at man skal kunne holde ud at leve med saadanne Tanker. Og seer De, siden jeg har gjort mig det rigtig klart, føler jeg mig saa let tilmode, og nu kan jeg ogsaa snakke af Hjertens Grund. Men De er til Gjengjæld desto tausere. Hvad er der iveien? Er De ikke ogsaa en lille Smule glad over, at vi To nu slentrer saa fortroligt omkring med hinanden, og over, at Sneefnuggene flagrer ind i Ansigtet paa os og alle de mange nøisomme Mennesker rundt omkring os glæder sig til deres Helligaften? Jeg vilde ogsaa skaffe mig en glad Aften og gav mine sidste Par Daler ud til et improviseret Julebord. Men det vilde ikke rigtig lykkes for mig. Naar man skal have nogen Glæde af at give Presenter, maa man holde af dem, man giver til. Nu gjør det mig ondt, at jeg ikke har flere Penge. Det kunde ellers have været morsomt, om vi To forærede hinanden Julepresenter.

— O, Lottka! sagde han: — nei, at jeg har fundet Dem igjen, at De holder af mig — at De veed, hvor jeg elsker Dem . . .

— Tys! afbrød hun ham. — Det er af den Slags

Ting, man har Lov til at føle, men ikke til at tale om. Det seer ligesaa sort ud idag, som dengang, og akkurat ligesaa haabløst!

Han blev staaende og stirrede paa hende. — Haabløst? mumlede han. — Men saa veed Du da ikke, at jeg har faaet det Altsammen at vide, og at jeg ikke bryder mig mere om Alt det end om en Historie, der spiller paa Maanen? Du er den Eneste i hele Verden, jeg bryder mig om, og selv om min egen Fader eller Moder . . .

— For Himlens Skyld, tal ikke ud! udbrød hun og saae angst op paa ham og lagde sin Haand paa hans Mund. — De veed ikke selv, hvad De der sagde, hvor det er forfærdeligt, og hvor De engang vil komme til at angre det. De har en Moder, som De tør elske og ære, og som elsker Dem høiere end alt Andet i denne Verden og er stolt af Dem, og hende vilde De gjøre Sorg og Skam? Dersom De rigtig havde betænkt, hvad det vil sige — men lad os lade være at tale mere om den Sag. Kom! Ærligt talt, saa er jeg sulten; lige siden iaftes har jeg været saa ækel ved Mad, saa jeg ikke har kunnet spise det Allerbitterste. Jeg tænkte næsten, at jeg aldrig mere vilde faae reen Smag paa Tungen; men det, at jeg nu kan gaae og passiare saa fornøiet med Dem, det har hjulpet godt. Lad os gaae et Sted hen, hvor man kan faae Noget at spise. Der kan vi saa sidde og passiare sammen et Par Timerstid; men De maa rigtignok traktere mig, for, som sagt, jeg har givet alle de Penge, jeg havde, ud til Legetøi.

Han dreiede strax ind i en Sidegade, og førte hende hurtigt hen til Brüderstraße, hvor han vidste, der laae en lille Restauration, som pleiede at staae tom paa den Tid af Dagen og vel navnlig da iaften. De var begge To faldet i Tanker, og han gik — deelt mellem Glæde og Frygt — og grublede over, hvordan det Altsammen havde føiet sig og hvad der nu skulde komme. Hvergang hendes hemmelighedsfulde Hentydninger begyndte at ængste ham, kom han

til at tænke paa hendes ugeneerte Imødekommenhed og paa, at han nu saa tydeligt følte, at hun holdt af ham — og det trøstede ham.

— Her er det! sagde han, og lukkede en lille Dør op, hvorover der brændte en blaa Lygte.

De kom ind i en lys og tiltalende Gjæstestue. Der var ikke Andre derinde end en ældre Opvarter med et grønt Forklæde paa, og han sad efter god gammel Skik og halvsov henne i en Krog. Han mønstrede Parret, som det lod til med en vis Forundring, og gik saa for at hente, hvad der var bestilt.

— Han troer, vi er Sødskende, hviskede Lottka.

— Eller et Par Nygifte. O, Lottka! — og han greb hendes Haand, som hun lige havde faaet ud af Handsken.

Hun gjengjældte kjærligt, men ugeneert hans lidenskabelige Haandtryk. — Her er rart her, sagde hun, og gav sig til at tage sit varme Overtøi af. — Jeg er saa glad over, at jeg skal være sammen med Dem engang endnu, før jeg . . .

Hun taug. — Hvad har De isinde? spurgte han angst. — De mener da vel ikke for Alvor, at det skal være sidste Gang . . .

— De maa ikke spørge, sagde hun. — Der er sørget for mig; De behøver slet ikke at ængste Dem. Dengang jeg skrev den lille Billet til Dem, da vidste jeg rigtignok endnu ikke, hvor jeg skulde gjøre af mig selv. Jeg havde kun et Tilflugtssted for den allerførste Tid. Medens De og sagtens Flere gik og ledte efter mig, sad jeg, kun et lille Stykke Vei fra Butiken, oppe paa et Tagkammer hos en gammel Veninde af mig, den eneste, jeg havde; det var en Sypige, der var brystsvag og som tidt havde været inde at kjøbe Brystsukker hos mig og som var kommet til at holde af mig, fordi jeg af og til stak en eller anden Bagatel til hende. Det stakkels Skind kunde undertiden, naar hendes Sygdom tog rigtig fat, ikke fortjene det Mindste hele Uger

igjennem. Paa hendes Dør bankede jeg hiin Nat, og fik ganske rigtig ogsaa Lov til at være i Fred der et Par Maaneder omtrent, fordi Ingen faldt paa at tænke paa hende; imedens hjalp jeg hende med at sye og kogte vor Smule Mad. Men tilsidst kunde jeg dog ikke holde ud at leve længer i saadant et Buur. Jeg havde sparet mig lidt Skillinger sammen og vilde nu see at komme over Grændsen til Frankrig, hvor ingen levende Sjæl kunde kjende mig. Det var en Idee, jeg altid havde havt, og naar jeg først var kommet saa langt, havde jeg vel sagtens nok kunnet slaae mig igjennem. Men underveis blev jeg anholdt; der var Noget iveien med mit Pas, og saa blev jeg naturligviis transporteret tilbage som en Landstrygerske; og her i Berlin — men det vil jeg hellere tie med. Jeg kan mærke, at jeg allerede igjen begynder at faae den modbydelige Smag, og der kommer netop Maden, den vil jeg dog ikke have fordærvet for mig.

Han skjænkede hende et Glas af den Viin, som Opvarteren bragte, og klinkede med hende. — Din og min Skaal! sagde han sagte.

— Nei, kun din! svarede hun og nippede til Glasset.

— Synes Du ikke om Rhinskvinen? spurgte han: — vil Du have, jeg skal bestille Champagne?

Hun rystede heftigt paa Hovedet. — Jeg vilde ikke kunne faae en eneste Draabe ned af den, sagde hun: — jeg har drukket Champagne altfor tidligt og i altfor daarligt Selskab. Men Du maa spise med, dersom Maden skal smage mig.

Han tog Noget paa sin Tallerken, men kunde ikke faae en Bid ned og sad kun og stirrede ufravendt paa hende, medens hun lod det simple Maaltid vederfares al Ære. Hun bar sit Haar ligesaa kortklippet som i tidligere Tid, hendes Dragt var ligesaa tarvelig, og hendes hele Figur ligesaa fyldig og smidig, saa at alle hendes Bevægelser var i høi Grad indtagende. Nu og da gjorde hun Undskyld-

ninger, fordi hun havde saadan en Appetit. — Det kommer bare af, at jeg igjen engang er glad, og at Alting er saa rart, og at vi To sidder her saa fredeligt og uforstyrret med hinanden, sagde hun. — Der — og hun tog et Stykke Vildt fra sin Tallerken og lagde det over paa hans — det skal Du spise, for ellers troer jeg, Du er bange for at spise af Tallerken sammen med mig. Ak ja, hvis det nu Altsammen stod ganske anderledes til og vi To virkelig kunde reise ud for os selv i den vide, vide Verden — det vilde dog være deiligt! Men det skal nu ikke være saadan. Du vil engang blive lykkelig med en anden Pige, og hun med Dig; Lykken er nu eengang ulige fordeelt, og man maa finde sig i sin Skæbne, indtil den bliver altfor drøi. Giv mig lidt mere Viin. Jeg har siddet i Tanker og drukket Glasset ud. Saa! Og — lad os saa drikke din Moders Skaal! Det skal være det sidste Glas!

Hun drak Glasset heelt ud, og da hun satte det fra sig igjen, saae han, at der foer en Gysen gjennem hele hendes Krop, som om en iskold Haand pludselig greb fat i hende.

— Kom, lad os gaae! sagde hun.

Han betalte Regningen, og bød hende igjen sin Arm. Da de kom ud paa Gaden, opdagede de, at det stille Snefog havde forvandlet sig til en fygende Storm, der pidskede dem lige i Ansigtet.

— Hvor skal vi nu gaae hen? spurgte han.

— Hvor Du vil! Jeg har intet Hjem mere. Jeg tænkte rigtignok — men det er altfor raat og uhyggeligt at sige Farvel til hinanden ude i det Fri. Er der langt til, hvor Du boer?

— Jeg boer paa det gamle Sted. Over Broen og saa en hundrede Skridt til. Kom!

— Men — hun faldt i Tanker og tog ham i Armen: — hvad troer Du Folkene i Huset vil tænke, naar Du pludselig kommer hjem med en Dame?

— Du har jo Slør paa!

— Jeg? For min Skyld kan det saamænd være ligemeget! Imorgen er jeg — Gud veed hvor, og kan lade Folk snakke, ligesaa galt de vil. Men det kunde komme din Moder for Øre og gjøre hende bedrøvet.

— Bryd Dig ikke om det! sagde han og trykkede hendes Haand, der laae indeni hans Arm. — Jeg har egen Indgang til mit Værelse, og der er ikke Lys paa Trappegangen. Vi møder heller neppe Nogen.

Han førte hende hurtigt og med bankende Hjerte gjennem de nu aldeles øde Gader, og de maatte flere Gange staae stille og holde sig tæt op til hinanden, medens et voldsomt Vindstød foer forbi. Engang, da han vendte Ryggen til Stormen og trak hende tættere ind til sig, bøiede han sig ned og kyssede hende gjennem Sløret. Hun viklede sig ikke ud af hans Favntag, men sagde strax efter:

— Jeg troer, det Værste er overstaaet nu; vi kan godt gaae videre.

Saa talte de ikke et Ord mere sammen, før de naaede Stedet, hvor han boede.

Der var ganske rigtigt, som han havde sagt, bælmørkt paa den steile Trappe, og de mødte Ingen, medens de forsigtigt listede op ad den — han foran og holdende hendes Haand i sin, for at hun ikke skulde tage feil af Trinene. Der lød kun gjennem Døren Børnestemmer ud til dem, og oppe i øverste Etage faldt Lysskjæret fra et tændt Juletræ ud gjennem Nøglehullet.

Han lukkede sagte sin Dør op og lod hende gaae foran ind i den mørke Stue, som kun fik et yderst sparsomt Lys fra de ulmende Kul i Kakkelovnen og fra Sneen udenfor det eneste Vindu. Saa lukkede han begge Dørene ilaas. — Her ved Siden af, sagde han: — er Kjøkkenet, og der kommer Ingen paa denne Tid, saa vi behøver ikke at

tale sagte. Men min Værtinde kunde gjerne falde paa at komme ind og spørge, om der var Noget, jeg trængte til.

Hun svarede ikke; hun havde sat sig paa en Stol henne ved Vinduet og stirrede ud i den hvirvlende Storm.

Da han havde faaet tændt sin lille Studerelampe med den grønne Skjærm for, saae han, at der stod en lille Kasse paa Bordet. — Der skal Du see, sagde han: — det er Julepresenterne hjemmefra; dem vil vi foreløbig lægge tilside. Vil Du ikke have Overtøiet af et Øieblik og sætte Dig her i Sofaen; det bliver for varmt for Dig med Kaabe paa.

— Jeg gaaer strax igjen, sagde hun: — men Du har Ret, Kakkelovnen mener os det godt — og hun tog sin Kazavaika af og lagde Hue og Handsker fra sig. Han hjalp hende.

— Men skal vi ikke pakke ud strax? sagde hun og kastede Haaret tilbage: — Jeg kunde nok have Lyst til at vide, hvad der er i den Kasse.

— Aa, det har saamænd ingen Jag! loe han: — jeg har jo lige pakket Noget ud, der er mig meget, meget mere dyrebart.

— De maa skamme Dem, sagde hun og begyndte pludselig igjen at sige De: — De fortjener jo slet ikke, at Nogen tænker paa at glæde Dem. Hvis jeg — hvis jeg havde en Moder, som saadan langt borte fra sendte mig en Kasse med Julepresenter — kom, giv mig den, jeg vil skjære Seglgarnet over.

Hun gav sig til hurtigt at skjære Seglgarnet over med en lille Kniv, og han stod og stirrede paa hendes deilige smaa Hænder og havde Møie med at styre sin Sindsbevægelse.

— Tænk, Lottka, sagde han: — hvis nu vi To var ovre i Amerika, og den Kasse der var kommet over Havet til os . . .

Hun rystede paa Hovedet. — Saa vilde der ingen Kasse være kommet.

— Og hvorfor ikke, Lottka? Dersom Moder kjendte Dig, saaledes som jeg kjender Dig, troer Du saa, at hun vilde lade Dig undgjælde for Noget, som Du ingen Skyld har i? Hun har naturligvis sine Fordomme, som alle trofaste Mødre har; men jeg veed, at hun holder mere af mig end af alle sine Fordomme tilsammen.

Den unge Pige holdt inde med sit Arbeide og gav sig i Tanker til at skjære med den lille Kniv alleslags Figurer paa Laaget af Kassen.

— Kalder De det Fordomme? sagde hun saa, men saae ikke paa ham: — Havde De Lyst til at spise et Æble, som De havde fundet i Snavset ude paa Gaden. Selv om De saa ti Gange vadskede det af, saa vilde De dog have Modbydelighed for det. Og hvem kan ogsaa vide, hvis Fod der maaskee har traadt paa det, og om ikke Noget af Smudset er gaaet igjennem Skallen, selv om Kjærnen er aldeles reen? Nei, nei, nei! Det er nu eengang saadan; det er galt nok, som det er; man skal ikke gjøre det værre endnu.

Han lagde Armen om hendes Liv, men snarere broderligt end som en lidenskabelig Forelsket. — Hør, Lottka, sagde han: — det er umuligt, at det skulde blive ved at gaae, som det gaaer. Du kan dog ikke have isinde at græmme Dig hele Livet igjennem, fordi — han taug; han kunde ikke strax finde Ord, som sagde Alt uden at volde hende Smerte.

— Græmme mig hele Livet igjennem? gjentog hun og saae roligt og bedrøvet op paa ham: — Nei, hvem tænker ogsaa paa det! Jeg har jo allerede sagt Dem, at De ikke behøver at ængste Dem for min Fremtid. Der er sørget for mig. Jeg er slet ikke saa forladt, som det maaskee seer ud til, saalænge bare Modet ikke svigter mig og jeg bevarer den bittre Smag paa Tungen, De veed nok. Hvorfor skal der ogsaa altid Bryllup til? Det kunde jeg have holdt,

hvis jeg havde villet, jeg kunde have gjort de bedste Partier, man kan ønske sig; man har saamænd gjort sig Umage nok, for at skaffe mig en Mand, jeg havde kun at vælge mellem lutter pæne og unge og rige Friere, og Nogle af dem vilde endog lade sig vie rigtigt til mig, i en rigtig Kirke og af en rigtig Præst med Talar og Præstekrave paa. Der var bare en Hage ved hele den Sag.

— Og hvad var det? spurgte han hurtigt.

— Det er til ingen Nytte at tale om det. Skjøndt jo, jeg vil sige det lige reent ud, for at De ikke skal bedømme mig falsk. Veed De, hvad der indjager mig en Rædsel for alle Mænd, maaskee med Undtagelse af Dem? Jeg vil hviske det til Dig: at jeg aldrig kan vide, om Brudgommen maaskee ikke har staaet i meget høi Gunst hos Moderen, før han var begyndt at tænke paa Datteren!

Hun vendte sig om og gik hurtigt hen til Vinduet.

Et Dieblik efter følte hun igjen hans Arm om sin Hals. — Hvor Du har maattet lide, min stakkels, stakkels Pige! hviskede han sagte.

Hun nikkede langsomt og som i Tanker. — Ja, mere end man skulde troe, at En, der er saa ung, kunde holde ud. Dengang jeg for syv Aar siden pludselig fik Dinene op for det Altsammen, tænkte jeg, at det stod endnu til at ændre. Jeg blev ikke en eneste Dag længer i hendes Huus, søgte mig en Plads, klippede mit smukke lange Haar af, for at Ingen skulde synes om mig, og den simpleste Kjole var mig god nok, naar den blot kunde gjøre mig hæderlig igjen. Du veed selv, hvor lidt det har hjulpet. Bagefter, dengang jeg blev taget som Landstrygerske, bragte man mig tilbage til det Huus og til hende, som, efter hvad man sagde, havde af Naturen en hellig Ret over mig. Jeg maatte finde mig i det, jeg formaaede Ingenting imod Lovene. Men jeg sagde dem strax, at jeg vilde dræbe mig selv, dersom man ikke lod mig i Fred. Et heelt Aar sad jeg saadan inde paa mit Værelse, og saasnart jeg hørte

Nogen komme ude paa Gangen, lukkede jeg min Dør i Laas. Men jeg maatte dog undertiden gaae ud og trække frisk Luft, og saa fik man mig alligevel at see, og hun — jeg talte ikke et eneste Ord med hende — hun lod, som hun holdt meget af mig, og igaar — det skulde formodenlig være for at skaffe mig en Juleglæde — sendte hun et Brev ind til mig, kan Du gjætte fra hvem?

— Hvor skulde jeg kunne gjætte det?

— Nei, Du har Ret. Det kunde intet Menneske falde paa, kun en Djævel i Menneskeskikkelse. Du husker jo nok den Herre, som Du kom i Klammeri med for min Skyld?

— Hvad siger Du, Lottka! raabte han ude af sig selv: — Er det muligt?

Hun nikkede. — Det var et meget venligt Brev, der blev lovet mig baade Guld og grønne Skove, og Papiret lugtede af Patschuli — saa var det, jeg fik den Kvalme, som først gik bort igjen, dengang vi To mødtes. Men jeg behøver bare at tænke rigtig derpaa — ptøi! Der er den igjen.

Hun spyttede, og den samme besynderlige Gysen som før foer igjennem hende. Han greb hendes Hænder; de var stive og klamme.

Pludselig gjorde hun et Kast med Hovedet, som for at jage en paatrængende Tanke bort. — Men vi var jo ifærd med at pakke ud, sagde hun: — det er da heller ikke Noget at tale om paa en Helligaften som iaften. Lad os saa see, hvad der er i vor Julekasse! Vor, siger jeg — Du har smittet mig med din Drøm om Amerika.

— Drømmen skal blive til Sandhed, udbrød han heftig: — Naar jeg saa engang om lang Tid husker Dig paa denne vor første Juleaften, skal Du blive nødt til at tilstaae mig, at jeg havde mere Mod og var en bedre Profet end Du.

Hun svarede ikke, men skjar det sidste Seglgarn over og lukkede Kassen op. Der laae en heel Mængde forskjellige smaa Presenter: et Par uldne Handsker, som hans ældste

Søster havde strikket til ham, en Uhrkjæde, flettet af den Yngstes blonde Haar og prydet med en zirlig lille Guldlaas, hjemmebagte Pebernødder og allernederst ovenikjøbet en stor forseglet Flaske.

— Har I Viinbjerge hjemme? sagde hun spøgende.

Han kunde ikke lade være at lee, hvor bekymret han end var.

— Det er Ribsviin; Druerne, som den bliver lavet af, voxer nede i vor Have. Dengang jeg var Barn, var det min Livret. Og nu troer min skikkelige gamle Moder, at hun ikke kan gjøre mig nogen større Glæde end ved idetmindste hver Juul og Fødselsdag at sende mig en Prøve af hendes sidste Brygning.

— Jeg vil haabe, den smager Dig bedre end den dyreste Madeira, sagde hun alvorligt: — ellers fortjente Du ikke — men see, der er ogsaa Breve til Dig.

— Vil Du læse dem for mig? Jeg er saa forstyrret, saa jeg ikke er istand til at forstaae hvad jeg læser.

Hun havde sat sig paa Sofaen og taget Brevene i sit Skjød. Hun læste saa det ene efter det andet og med en Andagt, som stod der de forunderligste Ting af Verden deri. De indeholdt ikke Andet end søsterlige Referater, smaa Drillerier, Undskyldninger over Presenternes Ubetydelighed, og i de faa Linier fra Moderen sporede man, foruden Stolthed over at have en saa flink Søn, tillige Smerte over, at hun denne Gang ikke skulde trykke ham i sin Favn, og en Anelse om, at det ikke var Arbeidet, der holdt ham tilbage, men den mørke, menneskesky Stemning, som ogsaa gjorde hans Breve saa korte og indesluttede.

— Sidder Du endnu og læser? spurgte han endelig: — Det er jevne, ligefremme Mennesker, seer Du nok; det er ikke altid deres dybeste Følelser, som kommer paa Papiret, naar de sætter sig til at skrive. — Men Du gode Gud, Du græder jo! Lottka!

Hun lagde Brevene ned i Kassen igjen, reiste sig hur=

tigt og søgte at trænge de Taarer tilbage, som stille og ustandseligt brød frem under hendes lange Øienhaar. — Jeg vil gaae, sagde hun sagte: — naar jeg kommer udenfor, troer jeg, jeg vil blive roligere.

— Gaae? Nu? Og hvor vilde Du gaae hen? Det er jo en Storm, saa det ikke er til at stride sig frem. Bliv her inat, og hvis Du synes — Kjøkkenet ligger jo her ved Siden af, jeg kan tage et Par Stole — jeg er desuden slet ikke oplagt til at sove . . .

Hun rystede paa Hovedet og saae ned for sig. Men pludselig slog hun Øinene op og saae paa ham med et Udtryk, der fik hans Hjerte til at banke.

— Nei, det synes jeg ikke om, sagde hun: — Men Du har Ret, Stormen er altfor voldsom. Og hvor skulde jeg ogsaa gaae hen? Det er jo Helligaften iaften! Og den sidste, som vi To feirer sammen! Jeg maa dog ogsaa forære Dig Noget; det, jeg forærede Børnene, skaffede mig ingen rigtig Glæde, og hvorfor skulde jeg ikke ogsaa tænke lidt paa mig selv idag? Ikke sandt, Sebastian?

Hun havde endnu aldrig kaldt ham ved Fornavn.

— Vil Du forære mig Noget? spurgte han og saae forbauset og tvivlende paa hende.

— Ja, det Eneste, jeg har tilbage — mig selv! hviskede hun og slyngede Armene om hans Hals.

Da han vaagnede næste Morgen, endnu før det var blevet lyst, og reiste sig halvt op i Sengen, tvivlraadig endnu om han havde drømt eller virkelig oplevet det Forunderligste, han kunde opleve, — var Værelset tomt, og der var ikke mindste Spor at see af det natlige Besøg. Han famlede rundt i hver eneste Krog i sin lille Stue og kaldte hviskende paa hende; maaskee hun vilde narre ham og havde listet sig ud i Kjøkkenet, tænkte han, og vilde pludselig komme ind igjen. Men der var dødsstille! En isnende Kulde slog ham

imøde og med klapprende Tænder søgte han tilbage til Sengen og laae nu vaagen, halvt opreist mellem Puderne, og søgte møisommeligt at samle sine Tanker.

Endelig foer en forfærdelig Anelse som et Lyn igjennem ham. Hans Pande brændte, skjøndt der var iskoldt i Stuen, dengang han med feberagtig Uro tog sit Tøi paa og tændte et Lys. Julegaverne fra Hjemmet laae endnu spredt omkring paa Bordet; han stirrede mekanisk hen over dem, og opdagede pludselig et med Blyant beskrevet Stykke Papir, der var stukket ind mellem Brevene fra hans Familie. Linierne gik op og ned, og Haanden havde rystet, saaledes som det er Tilfældet, naar man har maattet famle sig frem til at skrive i Mørke. Der stod følgende Ord: „Lev vel, min elskede Ven, min eneste Ven! Det gjør mig usigelig ondt, at jeg endnu engang maa volde Dig Sorg og forlade Dig saaledes. Men der er ingen anden Udvei; Du vilde ikke godvillig lade mig gaae derhen, hvor jeg dog maa hen, dersom vi ikke begge To skal blive ulykkelige. Inderlig Tak for din trofaste Kjærlighed. Men al din Sjæls Begeistring kan ikke smelte Bitterheden ud af min. Sov sødt — lev vel! Jeg kysser Dig endnu engang i Søvne. Den lille Slangenaal tager jeg med mig. Nu tør jeg bære den. Jeg veed ikke, om Du vil kunne læse, hvad jeg har skrevet. Sørg ikke over mig; vær vis paa, at nu har jeg det godt. Din indtil Døden trofaste Elskede!“

Pigen, der just var kommen ud i Kjøkkenet for at gjøre Ild paa, hørte et dumpt Skrig i Værelset ved Siden af og foer forskrækket hen og lukkede Døren op. Hun saae den unge Student ligge paa Sofaen, som var han blevet slaaet omkuld med et voldsomt Slag af en knyttet Næve. Da hun kaldte paa ham, reiste han sig op, langsomt og med Anstrengelse, rystede paa Hovedet, som om han vilde sige, at hun skulde ikke bryde sig om ham, og bukkede sig saa ned for at tage et Stykke Papir op, der var faldet ham ud af Haanden.

— Hvad er Klokken? spurgte han.

— Den er lige slaaet Sex.

— Giv mig min Overfrakke og min Stok, jeg vil . . .

Han vaklede hen mod Døren.

— Vil De gaae ud med bart Hoved i saadan en Kulde? Alle Butikerne er lukkede, og der er ikke et Menneske paa Gaden; det er jo første Helligdag idag.

— Første Helligdag! gjentog han dumpt, og betonede underlig tankeløst hver enkelt Stavelse, som om han forgjæves søgte at faae Mening i Ordene: — Giv mig . . .

— Deres Hue? Her er den. Men vil De ikke først have en Kop Kaffe? — Vandet koger strax.

Han svarede ikke, men gik med tunge Skridt ud af Stuen og buldrede ned ad den mørke Trappe.

Sneen knirkede under hans Fødder, og i Løbet af faa Dieblikke hang hans Skæg fuldt af tykke Istapper. I de mørke Gader var der ikke Spor af noget Levende at see, Soldaterne inde i Skilderhusene saae ud som indefrusne Snemænd. Da han kom hen paa Broen, saae han, at Floden var frussen til om Natten. Han blev ved at gaae ned ad Burgstraße, og stirrede hele Tiden ud paa Isdækket, som om han søgte Noget derude.

Saa dreiede han ind i de tilstødende Gader og gik atter videre, aldeles planløst og som han gik i Søvne: for at han vilde finde, hvad han søgte, det kunde han jo ikke vente, naar han blot tænkte sig en lille Smule om. En forfærdelig febersyg Angst jog ham afsted uden Ro og uden Rist, saalænge han blot havde Kræfter til at staae paa sine Been.

Der kunde vel omtrent være gaaet et Par Timer, og der begyndte akkurat at komme Folk paa Gaderne, da han naaede ud til Potsdamerporten. Udenfor det lille Toldhus saae han, at der holdt en Droske, som lige maatte være kommet ind fra Dyrehaven. Toldbetjenten var kommet ud, indhyllet i sin Pels; han stod og snakkede og rakte sin Snustobaksdaase

op til en Politibetjent, som sad paa Bukken ved Siden af Kudsken.

— Ikke Noget, der skal fortoldes? spurgte han halvt smilende, og pegede paa det lukkede Vognvindu.

— Nei, det er ikke Noget, der skal fortoldes her, svarede Betjenten: — Jeg maa op med min Kontrabande i Retten. Den har ikke villet snige sig ind i Verden, men ud af den; forresten er det en fiin Vare. Jeg er lige kommet ud paa min første Ronde derude ved Louise=Øen, og der finder jeg Pigebarnet her, meget anstændig paaklædt, siddende paa en Bænk, med Hovedet foroverbøiet, som om hun sov. „See De og find Dem et Sovested, min Snut," siger jeg, „hvor der er noget varmere. I saadan en Satans Kulde —" men der var ikke Tale om nogen Vaagnen der. Hun havde en lille Flaske i Haanden, der lugtede af Kirsebærlaurbær, den har hun sagtens taget sig en Taar over Tørsten af, og er saa ganske doucement sovet hen. Naa, Godmorgen! jeg maa see at faae hende afleveret.

Kudsken knaldede med Pidsken. Men i samme Øieblik lød igjen Toldbetjentens Stemme.

— Holdt! her kan I faae en Passager til op at kjøre. Herren der gik hen til Droskevinduet og saae ind i den — bardous — der ligger han, ligesaa lang han er, i Sneen. Kom herned, skal I see, Fatter, det er et ganske ungt Menneske; han maa da have nogen Satans ømfindtlige Nerver, siden bare Synet af et dødt Fruentimmer kan slaae ham omkuld. Hvad mener I, om I tog ham med ind i Drosken? Saa var han ogsaa expederet!

— Nei, svarede Politibetjenten: — det er imod Reglementet. Døde og Levende maa ikke spærres inde sammen. Stop lidt, vi kan bære ham ind i Vagten. Naar vi saa vadsker ham i Hovedet med Snee og lader ham lugte til en Flaske, saa kommer han nok til sig selv igjen, bare der er gaaet fem Minuter. Det er Noget, jeg forstaaer mig paa.

De bar den Bevidstløse ind i Huset; derefter kjørte Dro=

sken videre. Men Politibetjentens Spaadom gik ikke i Opfyldelse. Den unge Mand fik først sin Bevidsthed igjen ligesaa mange Uger efter, som han havde sagt Minuter. Først efterat den sidste Snee var smeltet, kunde Stakkelen igjen krybe omkring ved en Stok. Han reiste hjem til sine Forældre, som aldrig fik at vide, hvad det var for en sørgelig Skæbne, der havde ødelagt hans Ungdom og kastet ind over hans Manddomsaar en Skygge, som aldrig ganske fortog sig. Da han døde, nogle og tredive Aar gammel, efterlod han hverken Kone eller Børn.

Paul Heyse.

☞ Den følgende Afhandling om Strauss er skrevet for nogle Aar siden — med den fransk-tydske Krig i frisk Minde. Forf. til „Jesu Liv" havde dengang endnu ikke aflagt en offenlig „Bekjendelse" om, hvorhen han var naaet, efterhaanden som han — med en navnlig hos en ældre Mand yderst sjelden energisk Higen efter Sandhed og Herredømme over sine tidligere Forestillinger — søgte at sætte sig mere og mere ind i Undersøgelser, der forhen sikkert havde været ham saa temmeligubekjendte, og paa Grundlag af de saaledes indvundne Resultater stræbte at danne sig en selvstændig Livsanskuelse. Med sit sidste Skrift har Strauss som bekjendt taget afgjørende Position udenfor og imod Kristendommen, i den gængse Betydning af Ordet, og det kunde derefter synes, som om Cherbuliez' Fremstilling havde tabt i en betænkelig Grad i Værd, forsaavidt som den netop gjennemgaaende lægger Eftertryk paa og anstrenger sig for at forklare det Ikke-Resolute i Strauss' Forhold til Kirken og dens Dogmer. Nogle af dem, der have læst „den gamle og den ny Tro", ville dog maaskee finde, at Cherbuliez' Feil væsenligt kun bestaaer i, at han har taget en „rød Traad" for et Skibstoug og fremstillet en Myg som en Elefant. De psykologiske Kritikere har altid travlt med at forsikkre om deres fuldstændige Upartiskhed, og de taler ganske vist i god Tro; men saalænge der ikke er fundet en strengt „objektiv" kritisk Methode, hvorved det bliver muligt at undgaae Paastande og at give almeengyldige Beviser, vil enhver Læser overfor ethvert Forsøg paa at karakterisere bestandig have god Anledning til at huske paa den banale Viisdom om det Seete og Øinene, der see.

Red. Anm.

En moderne Protestant.

David Friedrich Strauss.

I.

David Strauss's Navn er mere kjendt end hans Skrifter. Alle veed, at han har skrevet en Bog, der hedder Jesu Liv, og at den var en Begivenhed i den tydske Theologis Historie. Man har talt meget om denne Bog; er den ogsaa blevet læst meget? Det er tvivlsomt, om Strauss, selv i Tydskland, nogensinde bliver en populær Skribent. Det er ikke hans Stiil, der bærer Skylden, hvis han ikke bliver det: han taler et tydeligt, bestemt, fast og kraftigt Sprog, hvis Mangel paa Fyrighed erstattes af Ynde og en Rigdom paa lykkelige Indfald. Man kan heller ikke sige, at han støder Populariteten fra sig eller foragter den. Han har beviist det Modsatte i 1870 ved de to Breve, som han i Begyndelsen af Krigen indrykkede i Augsburger Tidende, og som han senere har udgivet igjen til Fordeel for et Invalidehospital. I disse Breve har Fanatismen lagt et Slør over de Øine, som ellers seer saa klart. Saasnart det gjælder Tydskland, dets Berømmelse og Storhed, skriver Strauss Historie som den første den bedste Hagiograf. Frankrig har gjort sig skyldig i de værste Misgjerninger, det har bestandig begjæret Næstens Gods, Tydskland derimod er uskyldig, det har aldrig fordret Andet end sin Ret. Det var Frankrig, som deelte Polen, det var Frankrig, som i 1792 erklærede Preussen Krig, det er Frankrig, som bryder de hellige Traktater og som endnu ikke har afstaaet Danmark det, som man i 1866 i den hellige Treenigheds Navn havde svoret at give det tilbage. Men naar Strauss ikke rives hen af

den patriotiske Videnskab, er han en stor Kritiker; dertil er han kaldet, og deri ligger hans Berømmelse. Nu er det imidlertid saa, at den historiske Kritik aldrig vil blive populær. Da den er den fineste og sindrigste af alle Videnskaber, staaer den kun i Gunst hos Folk, som forstaaer at vurdere Induktionernes og Analogiernes Kraft, hos gjennemdannede Aander, der er modtagelige for fine Raisonnementer og indviklede Beviser. Denne subtile Videnskab har ikke blot Vanskeligheden ved Forstaaelsen imod sig, den er ogsaa Gjenstand for et dødeligt Had; den lever nemlig i en uophørlig Krig med Traditionen, der udslynger sine Anathemaer imod den. Man har for lang Tid siden bemærket, at der gives tre Slags Mennesker, Nogle, som er anlagte til at tænke daarligt, Andre, som er anlagte til slet ikke at tænke, og atter Andre, som er anlagte til at forfølge dem, der tænke. Man skulde synes, at Kritiken til Gjengjæld maatte have alle Tvivlerne og alle de Vantro til Venner. Men det er, især i vore Dage, for det Meste Temperamentet eller Opdragelsen, som disse skylder deres Anskuelser, og de bryder sig ikke om Beviser. De føler ingen Trang til at fordybe sig i Studier, for at give deres Tvivl Autoritet; dersom de ikke troer, saa er det, fordi det er dem umuligt at troe, saa er det, fordi de lever i Aaret 1872, fordi de er fødte i Jernbanernes og den elektriske Telegrafs Aarhundrede og hver Morgen læser en Avis, der leilighedsvis lærer dem al den Fysik, som man behøver at kjende for ikke at troe paa Lazarus's Opstandelse eller Miraklet i Kana.

Kritiken har altsaa kun kolde og blaseerte Venner i dem, som ikke troer; men den har til erklærede Fjender Alle dem, som troer eller som ønsker at troe. Og ikke nok med, at den hades af dem, der holder fast ved Traditionen; den afskyes ogsaa af de saakaldte Følelsesmennesker. De veed just ikke saa lige, hvad de troer, men de dømmer om alle Ting som Æsthetikere og bebreider Videnskaben, at den fordærver Historien, blotter den for Poesi og berøver dem Leilig=

heder til at beundre og til at røres. Ja, Kritikens Lod er i Sandhed ikke misundelsesværdig; thi foruden de nævnte Modstandere har den endnu Fjender i Politikerne, der betragter visse Undersøgelser som farlige for Samfundsordenen; endvidere i de Ligegyldige, der ikke synes om, at man undersøger Ting, som ikke angaaer dem; og endelig i alle de aandelig Dovne, der holder sig til det Vedtagne og harmes over, at man vil paabyrde dem den Anstrengelse at omskabe deres eengang vedtagne Begreber. Schleiermacher har engang sagt, at Forbrydere er mindre skadelige i denne Verden end de Dovne. De Første nøies med at søge Leilighed til at gjøre Ondt, de Andre søger at berøve deres Næste Leiligheden til at gjøre Godt. De sætter først og fremmest Priis paa Magelighed og betragter som en offenlig Svøbe alle urolige og virksomme Aander, alle de nye Sandheder, der kunne sætte Luften omkring dem i Bevægelse. Man kan tælle Forbryderne, men de Dovnes Antal er legio

En anden Omstændighed, som har maattet skade Strauss's Popularitet, er den, at han, saavel i religiøse som politiske Anliggender, indtil sine sidste Aar har holdt sig udenfor alle Partier. Det store Publikum opfatter kun de grelle Farver; i guddommelige og menneskelige Anliggender, saavel som i Kunst og Literatur, agter den kun paa det, der falder i Øinene. Man sluttede som saa, at Forfatteren til et revolutionært kritisk Arbeide maatte være revolutionær i alle Ting. Men Strauss har aldrig været Jakobiner. I Politiken er han konservativ-liberal, og hans Liberalisme har viist sig meget forekommende overfor fuldbyrdede Kjendsgjerninger og Dagens Helte. I Religionen er han vel radikal, men af og til betænker han sig, gribes af Frygt, gjør uventet omkring og vogter sig for at drive Sagen til Yderligheder. Strauss er vanskelig at blive klog paa, ikke fordi der er noget Tvetydigt hos ham, — diplomatisk Forsigtighed er ham ubekjendt; men hans Karakter frembyder en besynderlig Blanding af

Lidenskab og Flegma, af krigersk Begeistring og rolig Kontemplation.

Mange Læsere af hans første „Jesu Liv" har for Alvor forestillet sig Strauss som en Skeptiker, der nægtede Alt, endog Kristus' Existens, og man tænkte, at man ikke kunde gjendrive ham bedre end ved at bevise, at han ikke selv existerede. Fremragende Aander er altid udsatte for den Skæbne at gjøres til Gjenstand for slige ynkelige Opfattelser. Andre betragter ham som en Fritænker, som en af de meest fremskredne Repræsentanter for den Hegelske Filosofi, og denne Filosofi er, især nutildags, alt Andet end afholdt, særlig i Frankrig. Man beskylder den for en Mængde Ting, hvorfor den intet Ansvar kan bære. Det er paatide at minde om, at de positive Videnskaber paa den ene Side og Pietismen paa den anden Side har dethroniseret Filosofien i Tydskland, at Metafysiken i høi Grad er kommet i Miskredit, at Hegelianismen i de sidste tyve Aar har været i Unaade i Berlin, hvor den kun tæller nogle faa Tilhængere, at de Folk, som regerer Preussen, foragter al Spekulation undtagen den, som kan indbringe Noget, og at Hegel virkelig slet ikke er Skyld i Beleiringen af Strassburg eller Paris eller lignende tydske Bedrifter.

Hvad nu Strauss angaaer, har han vel studeret Filosofi, men ikke for dens egen Skyld. Han har bestandig været Theolog, og han vil døe som Theolog. Det er sandt, at man ved at læse enkelte Steder i hans Bøger kunde komme til at antage ham for en fuldblods-Hegelianer, men hans Hegelianisme er ancilla theologiæ, staaer i hans Theologis Tjeneste. Hegel har engang sagt, at ihvorvel Filosofien er en Videnskab, vægrer Mange sig ved at behandle den som saadan og studerer den kun i det Haab at finde en Religion. „De fordrer, at den skal erstatte dem den tabte Tro og træde i Præstens Sted." Et andet Sted siger han: „En stoppet Strømpe er bedre end en Strømpe med Huller, det forholder sig ikke saaledes med Samvittigheden." Strauss

er aldrig blevet plaget af Tvivl, han har bestandig levet i Fred med sig selv og med sit Arbeide. Han har aldrig kjendt de tragiske Lidelser, der overvælder en Sjæl, som seer sin Tro svigte og i Skibbruddets Fortvivlelse klynger sig til en frelsende Planke. Strauss er ikke en Sachser som Luther, heller ikke en Bretagner som Lamennais: han er en Schwaber, og med den schwabiske Luft indaander man den Beslutning at være lykkelig trods Alt. Strauss har været Vikar i en Landsby, han har kastet Præstedragten, men ikke sagt sig løs fra sit Embedes Baand eller Pligter. Han troer sig forpligtet til at helbrede dem, han saarer, og saa godt som muligt at trøste dem, hvis Tvivl han vækker. I den Hensigt har han af den Hegelske Filosofi lavet sig et credo, en Slags Katechismus, der anbefales til Læserne af Jesu Liv som en udmærket Erstatning for den tabte Tro. Han er snart krigersk og snart fredelig, han har skrevet de dristigste Stridsskrifter, og han har skrevet „Friedliche Blätter" for at dæmpe den Uro, han havde fremkaldt. En af hans Fjender har sammenlignet ham med en Læge, som om Aftenen med Sværdet i Haanden anfalder de Forbigaaende, men som et Øieblik efter kommer til med Forbindtasken i Haanden for at helbrede sine Offre.

De, der er godt kjendte med Strauss's Bøger, veed, at der under de tilsyneladende Hensynsløsheder skjuler sig en maadeholden Aand, og at han bestandig er bange for Yderligheder. Han har talt om Ludvig Feuerbach med en Blanding af Sympathi og Beundring, men han har ikke fulgt dette glimrende Talent paa dets farlige Veie. Han har stedse erkjendt, at Religionen er mere end en tom Illusion, at den har sine Rødder dybt i den menneskelige Fornuft, og at det vilde være spildt Møie at forsøge paa at udrydde den. Han veed ogsaa, at Traditionen, Erindringernes og de hellige Navnes Majestæt udøver et Herredømme, som ikke maa lades ude af Betragtning, og han er ikke selv fri for at være under dette Herredømme. Det er ikke Klogskab

eller Smidighed, men en naturlig Trang i hans Tanke og i hans Hjerte, som gjør, at han ikke har indskrevet sig blandt Kristendommens Fjender, og at denne stolte Sicamber bestandig har bøiet sig ærbødig for Nazaræerens store Skikkelse. Forgjæves har Kirken udslynget sit Anathema og sat ham i Ban, han appellerer fra denne Domstol, han kalder sig Troende og Kristen. Kristendommen er efter hans Mening perfektibel i det Uendelige. Han fortolker den paa en ny Maade, og det er at gjøre en Vennegjerning: man bestræber sig kun for at reformere det, som man elsker.

Ulykken er, at det i saadanne Tilfælde ikke er nok at være oprigtig, det gjælder om at faae Folk til at troe paa sig. Kirken, som Strauss har bibragt saa skrækkelige Slag, vægrer sig ved at troe paa hans redelige Hensigter, saameget mere, som han i samme Grad gjør sig til af det Onde, han har tilføiet den, og det Gode, han har til Hensigt at gjøre den. De Ligegyldige og de Neutrale, som Intet hellere ville end at lade ham vinde sin Sag, er tvungne til at indrømme, at hans credo er Gjenstand for store Vanskeligheder, at den Trøst og de Forhaabninger, han tilbyder de Troende, ikke kan træde i Stedet for dem, som han har udryddet, at det synes meget vanskeligt at grunde en Kirke paa kritiske Konjekturer og et Par filosofiske Læresætninger, samt at det efter de nærværende Tilstande at dømme er noget ufornuftigt at tale om Fornuftens universelle Kongedømme som nær forestaaende. Hvad Filosoferne angaaer, beskylder de ham for Inkonsekvens, de forestiller ham, at hans sunde Forstand ikke har bevaret ham mod alle Kimærer, at det er affindigt at ville gjenopbygge et Huus, naar man har begyndt med at ødelægge dets Fundamenter, og haardnakket at holde paa Kristennavnet, naar man er tvunget til at famle omkring efter Kristus i en Legendes forvirrede Taager. Men baade Filosoferne og de Ligegyldige, kortsagt Alle, anerkjender hans Aands vidunderlige Evner og hans rene Karakter. Selv hans Fjender kan, naar Lidenskaben ikke forvilder dem, neppe

nægte ham deres Agtelse; — de indrømmer hans Theologi det samme Vidnesbyrd, som en Adelsmand fra det forrige Aarhundrede gav en Kvinde, der havde havt Kjærligheds-historier, men som kun lyttede til sit Hjertes Stemme og blev tro mod sin Udvalgte. „Det er en agtværdig Person", sagde han, „og hun lever saa hæderligt, som det vel er muligt udenfor Ægteskabet og Cølibatet."

I et interessant Skrift, som Strauss har helliget en af sine Venner og gamle Meddisciple, Kristian Märklin, giver han os adskillige Oplysninger om sin egen Ungdom. Han var født i en from kristelig Familie og tidlig bestemt til den geistlige Stand. Fjorten Aar gammel forlod han sin Fødeby Ludwigsburg, det Würtembergske Potsdam, for at lade sig optage i et af de fire smaa Seminarier, hvorfra det store theologiske Seminarium i Tübingen hvert Aar skiftevis rekruterer sig. I Nærheden af Blaus Udspring — en lille Flod, som falder i Donau, — træffer den Reisende, som begiver sig fra Urach til Ulm, paa den lille By Blaubeuren, der ligger gjemt nede mellem Bjergene med et gammelt Benediktiner-Kloster i Nærheden. I det sextende Aarhundrede blev dette Kloster inddraget og for Fremtiden benyttet til en Forberedelsesskole for protestantiske Theologer. I Skyggen af disse gamle og hellige Mure, i denne Ensomhed, „hvor man ikke kjendte Noget til Jordens Glæder, og hvor Verdensmennesker, Nysgjerrige eller omstreifende Personer aldrig viste sig", opvoxede og udviklede sig den fremtidige Forfatter til Jesu Liv. Kosten var tarvelig, Ensomheden stor, og Disciplinen fuldstændig klosterlig.

Aarhundredets Aand havde dog forstaaet at trænge ind i dette Huus, hvor hver Dag begyndte og endte med Bønner. Den ene af de to Professorer, som forestod Opdragelsen af denne Levistamme, var Kristian Baur, der senere grundede den store kritiske Skole i Tübingen. Han var endnu ubekjendt, usikker og søgende, mere skikket til at nære voxne Folk med Brød end til at opamme Børn med Melk; han lod sine

Elever deltage i sin Tankes Arbeide og brugte sine Timer til at sætte dem ind i de forskjellige Spørgsmaal, som vakte hans Tvivl. Nogle Aar efter skulde Strauss atter træffe sammen med Kristian Baur ved Universitetet i Tübingen, og af denne Mand, som ikke blot var en Lærd, men en Personlighed, lærte han, hvad det vil sige at hengive sig til en streng og uinteresseret Dyrkelse af Videnskaben. Hans Ophold i Blaubeuren kom ham til Nytte paa mange Maader, og han holder af at tænke tilbage paa denne Tid. Flodens klare og kolde Vande, de barske Klipper, der bedækkedes af Graner og Blodbøge, alle disse Vidner om hans Ungdoms Fangenskab er blevne ham dyrebare. Dog taler han, uden nærmere at gaae ind derpaa, om en vis Melankoli, som af og til overvældede ham, og som han betroede sin fortroligste Ven. Var det Kampen i en Sjæl, som er bundet og slider i sine Lænker? Var det den dumpe Uro i en Aand, der føler sig skabt til noget Stort og ligesom ventet af Skæbnen? Han har endnu ikke gjættet sin egen Hemmelighed, han spørger Livet og fortvivler over dets Taushed.

Man træffer undertiden Omstændigheder, som synes at vidne om, at der i Verden findes hemmelige Strømme, der rive Sjælene med sig imod deres Villie. Alle disse Lærlinge, som i 1821 havde indespærret sig i Blaubeuren for der at forberede sig til Udøvelsen af det hellige Kald, har kun streifet gjennem Kirkens Enemærker for at vende tilbage til Verden. Iblandt dem var der Folk som Wilhelm Zimmermann, Gustav Pfizer, Friedrich Fischer, Gustav Binder, Elsner, Märklin, der alle har forladt Prædikestolen for at kaste sig over politisk, pædagogisk eller literær Virksomhed. „Dersom vi ved vor Ankomst til Tübingen — siger Märklins Biograf — havde fundet i Seminariet en særlig filologisk Afdeling, hvor mange indre Kampe kunde da ikke en stor Deel af os have undgaaet, og for hvor mange tunge Kors vilde saa ikke vor hellige Moder Kirken være blevet forskaanet!"

Strauss har skrevet en lille Afhandling om Justinus Kerner, den bekjendte Magnetisør og romantiske Digter; denne Afhandling er fuld af Ynde og Humor, og vistnok en af hans Pens lykkeligste Frembringelser. Han fortæller os, at da han i Aaret 1825 ombyttede det lille Seminarium med det store og Skolen med Universitetet, havde han endnu sin Tro i al dens Renhed. „Paa Grund af den religiøse Opdragelse, som jeg havde modtaget — siger han — troede jeg endnu i Ordets bogstavelige Betydning paa Bibelen som paa Guds Ord.“ Tübingen var endnu ikke dette Arnested for den frie Videnskab, som det senere blev. De Stjerner af første Rang, der dengang glimrede paa Tydsklands Himmel, udbredte kun en bleg og mat Lysning over det schwabiske Universitet. Baur havde endnu ikke begyndt paa sit store Værk. En gammel skimlet Rationalisme, der var indpodet paa den Kantiske Filosofi, trivedes Dør om Dør med en hæderlig, men middelmaadig Supranaturalisme, der snart overfusede og snart parlamenterede med Videnskaben. Hverken den ene eller den anden af disse forældede Doktriner faldt i Strauss's Smag, han fandt Modsigelser deri, som stødte ham tilbage. Kant selv og hans Skole behagede ham ikke. Han blev utaalmodig over det store kritiske Apparat, som Filosofen fra Königsberg bruger til Udviklingen af Erkjendelsens Problem. Filosofien har aldrig interesseret ham uden i dens Forbindelser med Religionen.

Hvis han ikke selv havde sagt det, kunde vi vanskelig troe, at den første Kultus, som denne besindige Aand hengav sig til, gik i en mystisk Retning. I endnu høiere Grad end Schelling og hans Naturfilosofi gjorde Bøhmes spiritualistiske Lære Indtryk paa ham, og lærte ham at kjende disse Tankens Glæder, der kan lignes ved den første Kjærligheds Henrykkelse. Han var sikker paa i Skomageren fra Görlitz at have fundet den inspirerede Seer, som skulde sætte ham i direkte Forbindelse med Sandheden og indvie ham til den umiddelbare Erkjendelse af det Guddommelige.

„Jeg gav mig ligesaa ivrig til at troe paa Bøhme, fortæller han os, som man nogensinde har troet paa Profeterne og Apostlene“. Men hvor store end Bøhmes Egenskaber vare, havde han en slem Feil, den samme som Rolands Hest, nemlig den, at han var død. En stor Profet, der er død, opveier ikke en lille Profet, der lever, og det største Fortrin ved et Mirakel er, at man kan tage og føle paa det. Dengang talte man i Schwaben ikke om Andet end om Seere, Troldmænd og Somnambuler. En skjøn Morgenstund gik David Strauss og to af hans Venner ud for at finde et Mirakel, og de havde den store Lykke samme Dag at træffe paa en Hyrde, der helbredede ved magiske Midler, og paa en Spaakvinde, hvis Aabenbaringer var fuldstændig paalidelige, eller ialfald ikke meget langt fra at være det.

En større Lykke var ham imidlertid forbeholdt. Justinus Kerner havde nylig optaget en Somnambule i sin Bolig i Weinsperg for at iagttage og helbrede hende. Denne Dame, som har opnaaet et vist Renommé under Navnet „Seersken fra Prevorst“, maatte David Strauss have at see, og han havde ingen Ro paa sig, før han gjennem hende var sat i Forbindelse med de Aander, af hvilke hun modtog Besøg. Han har givet os en levende Skildring af dette spiritualistiske Eventyr og de Stemninger, som det fremkaldte hos ham: „Kerner modtog mig med faderlig Godhed og forestillede mig strax for Somnambulen, som opholdt sig i et Værelse i Stueetagen. Hun var ikke seen med at falde i den magnetiske Søvn, og jeg kunde for første Gang iagttage dette mærkelige Fænomen. Der udgød sig en himmelsk Lysning over hendes sygelige Ansigt med de ædle og fine Træk. Hendes Sprog var det reneste Tydsk, hendes Maade at tale paa stille, høitidelig, musikalsk og lignede et Recitativ. Følelserne, som strømmede ud fra hendes Sjæl, syntes det ene Øieblik at glide hen i Luften som lette eller som mørke Skyer og at adsprede sig i

Taager, i det næste lignede de en Aeolsharpes uregelmæssige Vibrationer. Efter det Sandhedens Præg at dømme, som der var over hendes Samtaler med de salige eller fordømte Aander, kunde vi ikke tvivle om, at vi stod foran en Seerske, der var optaget i de Usynliges Samfund. Kerner begyndte strax at sætte mig i magnetisk Forbindelse med hende, og det Øieblik glemmer jeg aldrig. Jeg var fast overbevist om, at saasnart mine Fingre berørte hendes, vilde hele mit Væsen være for hende som en aaben Bog, uden at det vilde være muligt at skjule Noget, og da jeg rakte hende Haanden, havde jeg en Fornemmelse, som om Jorden drog sig bort under mine Fødder og jeg styrtede ned i et bundløst Svælg." Iøvrig gjennemgik den unge Kristen Prøven med al ønskelig Held. Somnambulen holdt varme Lovtaler over hans Tro og forsikkrede ham, at han aldrig vilde tabe den. Forfatteren til „Jesu Liv" morede sig senere med at minde Kerner om denne Spaadom. „Et af To — sagde han — enten er jeg endnu idag ikke nogen Vantro, eller ogsaa var Deres Seerske en falsk Profet."

Af al Berømmelse i denne Verden er ingen saa flygtig som Somnambulernes, den forgaaer som Græsset paa Markerne. En Dag vaagnede Seersken fra Prevorst, og det viste sig, at hun ikke kunde erindre David Strauss. Den Tanke, at han ikke længer var Noget for hende, var ham smertelig og gjorde ham ulykkelig i lang Tid, men man undflyer ikke sin Skæbne: ligesom Somnambulen skulde ogsaa han vaagne.

De to store Aander, som dengang beherskede Tydskland, havde endelig afsløret sig for ham. Han havde tydet Hegels Fænomenologi, en forunderlig Bog, som man enten slet ikke skal læse eller læse atter og atter hele sit Liv igjennem. Den er den menneskelige Bevidstheds ideale Historie; drevet frem af en uimodstaaelig Logiks skarpe Braad gjennemløber den alle mulige Stadier og gjenskaber i sig selv uden et Øiebliks Tvivl den menneskelige Slægts vir-

kelige Historie. Paa samme Tid som Strauss granskede i dette Mesterværk, studerede han Schleiermachers Dogmatik, der er et Mønster paa fiin og korrekt Tænkning. Nu var det forbi med hans mystiske Taagedrømme, Bøhmes Pleiebarn var vænnet fra, han havde gjort Bekjendtskab med to mægtige Tænkere, som skulde lære ham at sætte sig i Besiddelse af sin egen Tanke. For Fremtiden interesserede Logiken ham meer end en Somnambule, han havde opdaget, at Sandheden ikke giver sig hen som en ung Pige, at den bortstøder Drømmerne med Foragt og lader dem blive et Bytte for Kimærer; nei, man maa erobre den, tage den med Vold, og denne hellige Voldtægt, som betvinger Himlens Kongedømme, er ikke Andet end Tankens strenge og ædruelige Arbeide.

Folk, der opdager, at de har været paa Vildspor, bevarer i Almindelighed Nag til de Illusioner, som skuffede dem. Seersken fra Prevorst skyldte sin bedragne Tilbeder en Opreisning. Det var overfor hende, at han første Gang prøvede sine Vaaben. Han havde endnu ikke Doktorhatten, da han udgav et Skrift, hvori han godtgjorde, at der ikke var noget Overnaturligt i alle disse Fænomener, som han selv havde været Vidne til, og at Fornuften tillader os at troe paa Magnetisme, men forbyder os at troe paa Aander. Dette Ungdomsforsøg er værd at læse. Allerede her finder man en af Kritikernes Hovedegenskaber, den dristige Oprigtighed, som fremstiller Kjendsgjerningerne i hele deres Sandhed uden at give efter for Fristelsen til at gjøre sig Arbeidet lettere ved vilkaarlige Forandringer. Da David Strauss forlod Universitetet, kunde han ikke mere tvivle om sit Talent eller sit Kald, han havde kæmpet med en Somnambule, og var gaaet seirrig ud af sit første Felttog mod det Overnaturlige; fra nu af var han klar over, hvad han havde at gjøre her i Verden.

II.

I Aaret 1830 var David Strauss og hans Meddiscipel Mærklin Vikarer i Würtemberg, den Ene i en Landsby, den Anden i en lille Kjøbstad. De vedligeholdt en stadig Korrespondance og meddelte hinanden deres Betragtninger, deres Erfaringer og Vanskelighederne ved deres Stilling; kun med Forbehold og ved Hjælp af esoteriske Fortolkninger godkjendte de de traditionelle Doktriner, som det var deres Hverv at prædike for Menighederne. Det er ikke nogen let Sag at katekisere smaa Børn, naar man overalt seer Legender i Evangeliet, eller at forklare Kristus' Fristelse for dem, naar man ikke troer paa Djævlen. Man er da nødt til at have en Bagtanke, ud fra hvilken man kan forklare Alt for sig selv, medens man bruger de samme Udtryk som Folket. Den zarte og næsten jomfruelige Mærklin led af Skrupler, han kunde gjerne have anvendt Scaligers Ord paa sig: Est sacrificulus in pago et decipit rusticos. Hans Ven bestræbte sig for at holde hans Mod oppe, idet han forestillede ham, at man ligesaa lidt maa misbruge sin Samvittighed som noget Andet af denne Verdens Goder, at man ikke maa ville gjøre Noget altfor godt, da man saa ofte slet ingen Ting gjør, og at man kan skaane Feil uden at krænke Sandheden. Men Mærklins Kollega griber ikke destomindre den første Leilighed til at forlade sin Hyrdestav og sin Hjord. I 1831 finder vi ham som Docent ved det lille Seminarium i Maulbrunn, det følgende Aar bliver han, efter sex Maaneders Ophold i Berlin, Repetent ved det store Seminarium i Tübingen og holder Forelæsninger ved Universitetet. Hans geistlige Virksomhed, hans Prædikener, hans Erfaringer som Lærer, Schleiermachers Forelæsninger, som han havde hørt i Berlin, Alt det bidrog til at modne hans Tvivl og hans Tanke. Han anvendte sin Fritid til at pudse sine Vaaben og til at ruste sig til den forestaaende Kamp. Nu gjaldt det ikke længer Seersker

eller Somnambulismen, han pønsede paa at angribe Kristendommen i dens Udspring, at forfølge den i dens helligste Lønkroge og for bestandig at berøve den Eiendomsretten til Evangeliet og Kristus. „Paa denne Tid", siger han, „begyndte Baur møisommelig at udkaste en Plan til en regelmæssig Beleiring. Forfatteren til Jesu Liv var dristigere og besluttede at vove Stormen med en Haandfuld udvalgte Tropper." Da han havde fuldendt sin Rekognoscering omkring Zions Mure og forvisset sig om Muligheden af et heldigt Resultat, kunde Intet holde ham tilbage; han styrtede sig over sit Bytte. Den skrækkelige Bog udkom 1835. Neppe var den begyndt at komme ud blandt Folk, før den evangeliske Kirke i Tydskland udstødte et langt Skrig af Smerte og Rædsel. I sin første Forfærdelse havde den en Fornemmelse, som om den var blevet truffet midt i Hjertet. Og den Mand, der havde bibragt den dette haarde Slag, var ikke tredive Aar gammel.

For at danne sig et Begreb om den umaadelige Opsigt, „Jesu Liv" gjorde, maa man erindre, i hvad for en Tilstand Tydskland dengang befandt sig. Bogen kom som et Uveir fra en klar Himmel; Forfatteren forstyrrede den offenlige Fred, der lige var bleven gjenoprettet. Efter stærke og voldsomme Kampe havde Filosofien og Religionen endelig undertegnet en Fredstraktat. De to Mænd, som fra Berlin udstrakte deres Herredømme over Tydskland, havde ført Pennen ved denne Underskrift, der syntes at indvie en Æra, som skulde udmærke sig ved gjensidige Indrømmelser og god Forstaaelse. Den Ene af dem var Schleiermacher; han var Theolog, Skribent, en udmærket Prædikant, en stor Moralist, en Slags tydsk Fénelon, paa eengang Kristen og Spinozist. Han havde gjort det til sin Opgave at forsone Aarhundredet med Religionen, eller rettere, at lave Religionen om efter Aarhundredets Tarv ved at borttage de Doktriner, som støder Fornuften, og de Vanskeligheder, som oprører Kritiken, — men uden at berøve den Noget af den Stor-

hed, hvorved den virker paa Fantasien, eller af denne følelsesfulde Salvelse, som sikrer den Indtrykket paa Hjerterne. I sin Methode er han inspireret af Platos Dialoger, som han selv har oversat, disse fuldendte Mønstre paa Induktionsmethodens Anvendelse paa aandelige Forhold. Kristendommen — sagde han — frembringer i enhver af sine Menigheder Virkninger, der overgaaer alt Andet, søde Frugter af Retfærdighed og Kjærlighed, Fred med sig selv og med Tingenes almene Tilstand, en Glæde, en guddommelig Jubel, en overnaturlig Forløsning, Troens Triumf over Døden og Synden. Man kan slutte fra Virkningen til Aarsagen, fra den forløste Sjæl til Forløseren, og fra Kirken til dens Stifter. Saaledes rekonstruerede Schleiermacher Kristus ad Induktionens Vei, en særegen Kristus, der stod i en mystisk Glands og Ophøiethed, men som ikke behøvede at have forvandlet Vand til Viin eller at have brudt Dødens Lænker. Af det Overnaturlige beholdt han med eet Ord kun det Minimum, som maa til for at kunne forklare de indre Mirakler, han skal udføre i Samvittighederne.

Denne Methode lignede i flere Henseender Kants Fremgangsmaade, der, gjennem Pligtens Begreb og den menneskelige Frihed, beviste Guds Tilværelse og Sjælens Udødelighed. Den minder ogsaa om Pascal, som i sin Apologi fortæller, at han kun var Kristen, fordi der i hans Indre laae et Mysterium, et uforklarligt Uhyre, som Kristendommen alene forklarede ham. Men Pascals store Aand var syg og martret og gik omkring paa Golgatha ledende efter sine Piinslers Hemmelighed. Schleiermacher derimod var en lykkelig Mand, en Discipel af Grækenland og af den moderne Videnskab, og i sin religiøse Reform bevarede han af Korsets Vanvid kun det, som er opbyggeligt for et Menneske, der lever i det nittende Aarhundrede og har læst Spinoza. Imidlertid var der under Mystikeren skjult en Diplomat, som ikke havde Noget imod Kompromis'er. „Under Schleiermachers Hænder — siger Strauß — har Gud i Favør af

Restaurationen offenligt maattet renoncere paa sin Personlighed, og for atter at kunne bestige Thronen har Kristus samtykket i at give Afkald paa mange overnaturlige Prærogativer. Men her skeete nu det Samme, som skeer ved alle legitimistiske Restaurationer. Da den gamle Tingenes Orden atter var indført, saae man, hvorledes det ene forældede Privilegium dukkede frem efter det andet; det virkelige og definitive Charte, som Mystagogen og Diplomaten offenliggjorde i sin Dogmatik, indeholdt mange Artikler, som der ikke var Spor af i hans første Proklamationer."

Medens Schleiermacher bestræbte sig for at forlige Tanken og Theologien, arbeidede Hegel, hans berømte Rival, der fra 1818 havde gjort ham Herredømmet over Ungdommen stridigt, paa at tilveiebringe en Forsoning mellem sin Filosofi og de Troende. Man veed, at han betragtede det sandede Brandenburg som et gunstigere Opholdssted for Filosofer end Heidelbergs romantiske Landskaber, men dette Opholdssted tilraadede hans Geni Forsigtighed og gjorde, at han med Aarene mere og mere vaagede over sit Ord og sin Tanke. I sine Forelæsninger over Religionsfilosofien, som han for første Gang holdt i 1821, proklamerer han, at Kristendommen er den absolute Religion. Kristendommen og Filosofien — sagde han — indeholder de samme Sandheder, og dette Princip var det ham saameget desto lettere at forfægte, som han i sit System fandt Analogier eller Ækvivalenter for alle de kristelige Dogmer. Religionen taler et symbolsk og billedrigt, Filosofien et begrebsmæssigt Sprog, Indholdet er det samme, kun Formen forskjellig. Paa denne Maade forsøgte han at bilægge den store Strid og bringe Freden istand mellem Kristus og Dialektiken.

Da „Jesu Liv" udkom, var Hegel og Schleiermacher nylig døde, men det Fredsbudskab, de havde forkyndt Verden, var blevet modtaget med Henrykkelse af deres talløse Disciple. Filosofien, denne stolte Hedningekvinde — siger Strauss etsteds i sin Dogmatik — underkastede sig ydmyg

Daaben og fik til Gjengjæld en Attest af Troen for hæderlig Stræbsomhed. Theologien lod Tvivlens Snoge lege omkring sit Hoved og sit Bryst; hvad havde den at frygte af deres Bid? den kjendte jo de althelbredende Mirakelmidler. En ny Guldalder stod for Døren, Pantheren levede sammen med Bukkene, Ulven græssede ved Siden af Faarene; ulykkeligvis var der En, som blev kjed af at spise Græs, og saa var Alt tabt.

Hvis den unge Forfatter til Jesu Liv i den Alder, da man kun er afhængig af sin Kaarde eller sit Talent og holder aandelig Konsekvens for den første af alle Dyder, vægrede sig ved at have Noget at gjøre med det omtalte Kompromis, saa havde han heller ikke paa den anden Side synderlig tilovers for de Fordomme, der karakteriserede den orthodoxe og rationalistiske Exegese. De Orthodoxe fastholdt Evangeliets Mirakelfortællinger, men bestræbte sig dog for at formilde visse Enkeltheder ved en Fortolkning, som hverken var videnskabelig eller strengt overensstemmende med Skriften. Rationalisterne paastod, at Miraklet skriver sig fra Fortællerens Naivetet eller endnu oftere fra Exegeternes Fordomme; naar man betragter dem paa den rigtige Maade, vil man efter deres Mening i Miraklerne ikke see Andet end naturlige Begivenheder, som Forstanden Intet kan have at indvende imod. Men baade Orthodoxe og Rationalister var enige om at erkjende Evangeliernes historiske Sandhed og arbeide paa at bortforklare de forhaandenværende Modsigelser.

Strauss angreb nu begge Parterne lige i Fronten, idet han godtgjorde, at Evangelisternes Vidnesbyrd ikke skrev sig fra Øienvidner, samt at deres indbyrdes Modsigelser var uløselige. Han viste endvidere Rationalisterne, at det er spildt Umag at ville bortforklare Miraklet, der er Evangeliets Grund og Væsen, og at deres „fornuftmæssige" Fortolkninger ikke kunde holde Stand overfor sund Fornuft. Men hvorledes forklarede han da disse forunderlige Historier,

som er en Forargelse og Anstødssten for Fornuften? Som rene Legender eller rettere sagt som Myther. Mythen er en Fiktion, enten naiv eller reflekteret, der tjener til at udtrykke en Idee; den er en Idee, som er sat i Scene. Evangeliernes Sjæl er nu Forventningen om Messias' Komme, og denne Idee havde i lang Tid bearbeidet Indbildningskraften hos det jødiske Folk, dets Profeter og Rabbinere. Saasnart som man i Jesus saae den forjættede og forventede Messias, overtalte man sig til at troe, at alle Billederne og Forudsigelserne fra det gamle Testament havde fundet deres Opfyldelse i ham. Man lavede da hans Historie om i Overensstemmelse med disse Spaadomme, og Legende knyttede sig til Legende. Den samme Fremgangsmaade kan man være Vidne til i senere Tider; da Frans af Assisi's Disciple havde faaet Ideen om den fuldkomne Overensstemmelse mellem ham og Kristus, saa udsmykkedes denne hellige Mands Biografier fra Aar til Aar med nye Episoder, som lod ham gjentage alle Kristus' Mirakler og gjennemleve alle hans Lidelser. Paa samme Maade og efter samme Lov havde tolv Aarhundreder tidligere de evangeliske Fortællinger dannet sig; med Undtagelse af nogle ubestridelige Kjendsgjerninger er de ikke Andet end en Samling af Myther.

Virkningen af denne dristige Sætning blev ikke blot forøget ved den sjeldne kritiske Begavelse, som Forfatteren aabenbarede, men endnu mere ved den besindige Tone, det ulidenskabelige Aasyn og den rolige Fasthed, hvormed han førte Debatten. Aldrig før havde den negative Kritik talt et saadant Sprog; her var hverken Spot eller Lidenskab, men en methodisk Undersøgelse, som kun af og til forraadte et krigerisk Sindelag, en Dommers Værdighed, som forhører en Anklaget og konfronterer Vidnerne; den unge Forfatter hørte, for at bruge et Udtryk af Pascal, til denne Slags geometriske Talenter, der skrider langsomt, fast og ubøieligt frem. Han betragtede med et koldt Blik de Ruiner, hvormed han bedækkede sin Vei, og syntes ikke at bekymre sig om det

Raseri, han vilde vække. Dog er det ikke sandsynligt, at det har overrasket ham. Hele Tydskland kom i Bevægelse, baade i Nord og Syd blev der prædiket Korstog mod denne vanhellige Haand og Mund. Det var, som om man fra alle Sider kunde høre Larm af Penne, der skærpedes for at gjennembore den nye Iskariot. Orthodoxe, Pietister, Rationalister og Mystikere, Israel og Juda, Schleiermachers Race og Hegels Tilhængere, han havde dem Alle imod sig, baade de Troende, og dem, der vilde lade, som de troede. Lamentationer blandede sig med Grunde, og Forhaanelser med Klynken. Hengstenberg beskyldte ham for at bære et Leviathans Hjerte i sit Bryst, Andre kaldte ham Antikrist, de, der omtrent var enige med ham, behandlede ham som et enfant terrible, der havde kompromitteret Alt ved at forraade Husets Hemmelighed, og de forsigtige Folk bebreidede ham bitterligt, at han ikke havde skrevet paa Latin.

Han holdt Stand imod Uveiret med et urokkeligt Mod, han forklarede, udviklede og begrundede, og skjøndt han ikke gav Modstanderne Noget efter i drøie Ord, kunde Ingen rose sig af at have bragt ham i Lidenskab. Som et Bevis paa, at han ikke tænkte paa Bod og Bedring, udgav han i 1840 en anden Bog, der danner et naturligt Supplement til den første, nemlig en Dogmatik, som i Virkeligheden ikke er Andet end Dogmernes kritiske Historie, og som godt kunde have baaret Titlen: De kristelige Doktriners Storhed og Fald. Han fortæller os om deres Oprindelse og gradvise Udvikling og om den Tid, da de uantastet levede i Herlighed og Ære, men derpaa viser han, hvorledes de lidt efter lidt opløste sig under Kritikens og Filosofiens ætsende Virksomhed. I Modsætning til Hegelianerne af Høire nægtede han, at Sandheden kan udtrykkes i to Sprog. De Billeder og Symboler, hvori Religionerne indhyller den, hidfører et Element, som forkvakler den, Modsigelser, som formørker den. Efterat have opløst denne urene Blanding og seet den svinde bort i Røg, vendte den theologiske Kemiker sin Smeltedigel.

Som Bundfald var der da nogle Formler tilbage i det Hegelske Sprog, nemlig det credo, som han allerede havde fremsat i Slutningen af Jesu Liv, og hvis Hovedindhold er følgende: Det sande Gudmenneske er Humaniteten, denne Datter af en synlig Fader og en usynlig Moder, af Naturen og Aanden. Humaniteten er den store Thaumaturg, der stedse mægtigere og mægtigere hersker over Materien og gjør den til Slave for sine Formaal. Den er syndfri, thi alle Historiens Feil og Forbrydelser maa tilskrives Individerne og kan ikke falde tilbage paa Slægten. Det er Humaniteten, som døer, som opstaaer, og som farer til Himmels; thi først ved at afdøe fra Sandserne og Naturen kommer den i Besiddelse af de aandelige Glæder. Ved den virksomme Tro paa denne Kristus bliver Mennesket retfærdiggjort overfor Gud, da han derved giver Afkald paa sit eget Jeg og bliver meddeelagtig i Slægtens guddommelige Liv.

Man skulde troe, at en Mand, der slyngede saadanne Erklæringer ud i Verden, havde taget den Beslutning uigjenkaldeligt at bryde med de Troendes Samfund for stolt at indeslutte sig i sin Tankes Ensomhed. I sin Polemik havde han ikke afholdt sig fra Noget, der kunde irritere eller krænke Modstanderne. Skandalen, som for krigeriske Gemyter er den kosteligste af alle Lækkerier, havde han nydt i al dens Saft og Sødme, men under Polemikeren var der en Theolog, som ikke vilde opgive Theologien, og som protesterede imod Exkommunikationen, der ramte ham.

I 1839 udgav Straufs et personligt Forsvarsskrift, der skulde bevise, at Forfatteren til Jesu Liv ikke havde angrebet den sande Kristendom, men kun renset det hellige Metal for dets urene Elementer. Indholdet af dette Skrift er i Korthed følgende: Intet er mere beundrings- eller tilbedelsesværdigt i denne Verden end Geniet, de største Genier er de religiøse Genier, ingen af de tidligere Religionsstiftere kan i Storhed sammenlignes med Kristus, og hans Lige vil aldrig fødes.

Strauss har ikke ladet det beroe ved dette første Fredsforsøg. I 1864 udkom en ny Udgave af Jesu Liv, i hvis Fortale han udvikler, hvad han tænker om sig selv, nemlig at han hverken er en Revolutionær eller en Vantro, men en Reformator, Luthers lovlige Arving. Det gjælder — siger han — ikke saameget om at tjene Videnskaben som om at gjenoptage og fortsætte Reformationen. En Del af den officielle Kristendom er blevet os utaalelig, men en anden Del af den er og bliver uundværlig, og mange Mennesker, der have Troen behov, men ikke kunne troe Alt, seer sig fordømte til en enerverende Kamp, til en smertelig Vaklen mellem Vantro og en konvulsivisk Tro, mellem den udskeiende Fornuft og en blind Gudsfrygt. At komme disse pinte Sjæle tilhjælp er en bydende Pligt for Enhver, der føler sig istand til denne Kjærlighedsgjerning; derfor maa man i Kristendommen strengt skjelne mellem, hvad der er evigt, og hvad der er timeligt, mellem de udødelige Sandheder og de forgængelige Dogmer, som Uvidenheden har blandet ind deri. Kun paa denne Maade kan man haabe at gjenoprette Enheden i den foryngede Kirkes Skjød.

Det er overordenlig sjeldent, at en god Bog vinder ved at blive omarbeidet. Naar de store Linier i en Komposition engang har fæstnet sig, kan man ikke uden Fare røre ved dem. Det er, som man træffende har sagt, Talentets Glæde, der giver det Kraft, og inderst i Glæden ligger der gjemt en Forelskelse. Man maa være forelsket i sit Stof, som i en ung Pige, og en saadan Kjærlighed lader sig ikke gjentage. Man kan ikke frakjende den nye Udgave det Fortrin, at Forfatteren, uden i nogen væsenlig Henseende at modificere sine Synsmaader, har forstaaet at benytte sine Efterfølgeres, de tübingenske Theologers Resultater, men hvad hans Værk har vundet i Lærdom, har det tabt i Logik, Klarhed og Farve. Man faaer under Læsningen et Indtryk af en fortrædelig Stemning og af daarligt Humør. Det er aabenbart, at Strauss ikke mere er forelsket; hans første

Bog forraadte en forbausende tidlig Aandsmodenhed, men de Talenter, som hurtigt modnes, ere i Almindelighed fordømte til hurtigt at ældes; naar Ungdommen forlades i Utide, skal den nok vide at hævne sig. Strauß levede endnu paa de Ideer, som han havde i sit syv og tyvende Aar, og han var i det Væsenlige indskrænket til at gjentage sig selv.

Der er dog noget Nyt i den senere Udgave, som er bestemt for et andet Publikum end den første. Idet han ikke mere henvender sig til Theologerne alene, men til de almindelig Dannede, ja til hele Folket, har han villet fastslaae sin Kritiks Resultater, bestemt skjelne mellem det, han ødelægger, og det, han bevarer, og af Kristuslegenderne, som han ikke troer paa, har han søgt at udfinde den historiske Kristus, paa hvem han troer. Vi er bange for, at disse Bestræbelser ikke vil forøge hans Berømmelse som Tænker og som Skribent. I Mangel af en Gud vil han fremmane et Menneske for os, men vi seer ikke Andet end et Fantom. Han vakler mellem sin kritiske Samvittighed og Længslen efter at bevise, at der i det, som Kritiken har levnet, endnu findes Marmor nok til Opførelsen af et Alter; men hans Anstrengelser leder kun til en usammenhængende Blanding af Tvivl, Uvished og vilkaarlige Slutninger.

Sagen er den, at der ikke gives nogen Middelvei, man maa vælge Dogmet eller Historien. Enten har Kristus været Guds Søn og det overnaturlige Væsen, hvorom Evangelierne beretter, eller man maa opfatte ham som en slet og ret Religionsstifter, der ikke er væsenlig forskjellig fra sine Forgængere eller Efterfølgere. Renans Bog om Jesu Liv har været Gjenstand for meer end een Bebreidelse, og det er overordenlig sandsynligt, at han har benyttet det fjerde Evangelium paa en ukritisk Maade og med Urette givet det Fortrin for Synoptikerne; men det er hans ubestridelige Fortjeneste, at han ikke blot har stillet den evangeliske Historie i dens sande Ramme under Belysning

af Orientens Sol, men at han er den Første, der har givet et Udkast til Religionsstifternes Psykologi og med en forunderlig Kunst antydet denne Blanding af Storhed og Svaghed, Enthusiasme og Beregning, der findes hos den Slags Mennesker; han har viist os, hvilke Midler de betjener sig af for at overvinde Modstanden, hvorledes de forener Sandhed med Visioner, evige Tanker med tomme Kimærer, og hvorledes de benytter disse Kimærer til at imponere Hoben og erobre Verden.

Paa dette Punkt er Strauſs ikke gaaet frem med Tiden, han vedbliver haardnakket at fremstille Kristus for os som en Viismand, der af Uvidenhed og Lettroenhed er blevet forvandlet til en Mirakelmager. Hvad tænkte Jesus om sig selv, om sin Forbindelse med Gud, om dette guddommelige Kongedømme, som han skulde stifte paa Jorden? Troede han paa sin nære Gjenkomst, tilskrev han sig den profetiske Gave og Evnen til at udføre Mirakler? Strauſs tier overfor alle disse store Spørgsmaal, eller han byder Sandsynligheden Trods. Etsteds taler han f. Ex. saaledes: „Dersom Jesus har forkyndt, at han vilde komme tilbage, baaret paa Himlens Skyer, for at opvække de Døde og holde Dom, saa er hans Illuminisme ikke ganske fri for Overtro.“ Maa man ikke smile ad Naiveteten i dette Argument? Dømmer man om disse Ting fra et reent menneskeligt Standpunkt, saa er Kristus' Kollegaer Budha'erne og Muhammed'erne, og hos dem vilde det ikke være vanskeligt at finde en temmelig stor Dosis af hiin overtroiske Illuminisme.

Det Parti, som Strauſs engang har taget, vedbliver han at være tro. Han sammenligner Jesus med Sokrates, skjøndt denne forslidte Sammenligning tager sig underligt ud ved nøiere Eftersyn. Sokrates, hiin Type paa en Vismand, der tilbragte sit Liv med at tænke, ansaae det for sin Pligt at bevise Alt, hvad han paastod, og hertil kommer, at han ikke paastod synderlig Meget. Han sagde til sine Disciple: „Tro ikke paa Sokrates, men tro paa Eders For-

nuft, som Sokrates lærer Eder at kjende." Er der Noget i Evangelierne, der minder om denne Fremgangsmaade? Enten er de kun et Væv af Opdigtelser, og saa veed vi slet Intet om Kristus, eller vi maa erkjende, at han gjorde Fordring paa Autoritet. Det Menneske, der ikke bryder sig om at bevise, hvad han siger, føler aabenbart, at der hos ham selv er Noget, som staaer over det Naturlige. Hans Autoritet hænger sammen med hans Personlighed, og han prædiker sig selv. Det er ikke en Tænker, som taler til Tanken, det er en Inspireret, der tilskriver sig et Kald, i hvis Hemmeligheder kun han og Gud er indviede. Han forkynder Menneskene et Mysterium, som han oplyser ved Lignelser og autoriserer ved Profetier. Hvis man bestrider hans Myndighed, siger han: See mine Gjerninger, — og han udfører Mirakler. Strauss godtgjør, at hvis de første Disciple ikke havde troet paa deres Mesters Opstandelse, vilde der aldrig være fremkommet nogen kristelig Kirke, og paa samme Tid erklærer han, at denne Tro er opstaaet af sig selv, uden at der var skeet Noget, som kunde retfærdiggjøre den. Han burde dog idetmindste forklare os, hvorledes det gik til, at et Menneske, der ikke udgav sig for et overnaturligt Væsen, havde Disciple, der holdt sig for overbeviste om, at han var opstaaet fra de Døde. Saalænge hans Kritik ikke har givet denne Forklaring, som den skylder Historien, maa det være os tilladt at bemærke, at ogsaa hans Kritik har sine Mysterier, og at det meest forbausende af alle Mirakler vilde være en Religion, som var stiftet af en Viismand.

Sandt at sige lægger Strauss ikke synderlig Vægt paa denne Restitution af den historiske Kristus, som han har helliget saamange Sider. Han indrømmer til Slutning, at saadanne Undersøgelser kun føre til meer eller mindre antagelige Konjekturer, og at man ikke kan grunde en Religion paa en Hypothese. Derfor mener han, at det Sikkreste er at troe paa den evige Kristus, det vil sige paa Menneske-

hedens Ideal, saaledes som vi opfatter det i det nittende Aarhundrede, hvilket imidlertid ikke forhindrer ham fra at drage tilfelts mod Enhver, som beskylder ham for at forlade Kristendommen og fornægte Kristus. Ihvorvel det tydske Sprog er overordenlig elastisk, frygter vi for, at Strauss har misbrugt dets Velvillie. Vi frygter ogsaa for, at Dyrkelsen af den rene Menneskelighed i Praxis vilde frembyde temmelig store Vanskeligheder, og det forekommer os, at det var noget Andet, han i sin Fortale lovede det tydske Folk. Men hans Hensigter er som sagt baade rene og kjærlige, hans Theologi troer sig forpligtet til under en anden Form at gjengive de Troende, hvad hans Kritik berøver dem.

III.

Mærklin havde, som tidligere omtalt, været Vikar i Brackenheim; dernæst blev han Hjælpepræst i en lille By, som hedder Calw, udgav en Bog om Pietismen, som forargede Pietisterne, og saae sig i 1840 tvunget til at give Afkald paa den hellige Præstegjerning, i hvilken han var et Mønster paa alle Dyder. Skjøndt han blev udnævnt til Professor i den latinske Literatur ved Gymnasiet i Heilbrunn, skilte han sig kun ugjerne fra de kristelige Kjærlighedsgjerninger, hvortil han havde indviet sit Liv. Men den, der vil gjøre noget Godt, mangler aldrig Leiligheden, og det varede ikke længe, før han glædede sig over den ny Frihed, som han havde erhvervet sig imod sin Villie. Han sammenligner sig med en Slave, der har afkastet sine Lænker, med en Munk, der er undsluppet fra Klostret. Han fortæller, hvorledes han hver Morgen takkede Gud, som havde befriet ham efter ti Aars Fangenskab, og han ønskede sig tillykke med de Fremskridt, han daglig gjorde i Hedenskab. Nu havde han for bestandig afsluttet sit Regnskab med Theologien, den forekom ham som en mørk Taage,

der laae langt bag ved ham, og med sin Cicero eller Tacitus i Haanden solede han sig henrykt i den rene Menneskeheds Sol. „Jeg troer virkelig — skrev han til en Ven —, at Politiet i et velorganiseret Samfund burde advare Folk imod Theologien, da den fordærver Menneskenaturen og gjør os falske, ærgjerrige eller intolerante.“

Strauss har vistnok aldrig, saaledes som Mærklin, fattet den bestemte Beslutning at bryde med Theologien; det vilde have været et Brud med hans Talent og hans Berømmelse. Naar han har ansøgt om Skilsmisse, har Theologien vægret sig og ikke tilladt, at han brød sin Lænke. Theologien kan heller ikke med Rette beklage sig synderlig over ham. Han skjælder den rigtignok ud, behandler den undertiden meget haardt og truer med at frigjøre sig, men det er kun tilsyneladende, at han er utro imod den. Hvis det havde staaet til ham alene, vilde han endnu den Dag idag læse over den hellige Kritik og Dogmernes Historie i Tübingen eller andetsteds. Regeringerne og Folkene havde imidlertid en anden Mening og sammensvor sig for at spærre Ulven Adgangen til Faarefolden. Efter Udgivelsen af Jesu Liv blev han afskediget fra sit Embede som Repetent ved Seminariet i Tübingen og relegeret til Gymnasiet i Ludwigsburg. Der forblev han ikke længe, men trak sig snart tilbage til Stuttgart, hvor han i 1839 fik et Tilbud, som han skyndte sig at modtage. Undervisningsraadet i Zürich kaldte ham til Universitetet i denne By som Professor i Dogmatik og Kirkehistorie. Trods de stærke Protester fra Konsistoriets og det theologiske Fakultets Side havde Regeringen bekræftet denne Udnævnelse. Men man havde gjort Regning uden Kleresi og ophidsede Bønder. Der dannede sig en Forening, som under Ledelse af en Komitee for Troen snart kunde fremlægge en Protest med henved 40,000 Underskrifter. Den forskrækkede Regering skyder Sagen ind under den lovgivende Forsamlings Afgjørelse, og man troede at kunne besværge Orkanen ved at lade

Strauſs trække sig tilbage med en Pension paa tusinde Francs. Denne Forholdsregel var til ingen Nytte, den rasende Flod vilde ikke trække sig tilbage i sit Leie. Den 6te December blev Regeringen styrtet af en Revolution, i hvilken meer end een Theolog, og iblandt dem den fromme og blide Neander, troede at see Guds Finger og Himlens Hævn.

Strauſs var imidlertid ikke færdig med Geistligheden og Bønderne; han skulde engang endnu møde dem som Hindringer paa sin Ærgjerrigheds lovlige Vei. I 1848 stillede han sig efter sine Venners Opfordringer som Kandidat til Parlamentet i Frankfurt. De Taler, som han holdt i flere offenlige Forsamlinger, forbandt Dygtighed med Aabenhjertighed. „Her staaer han da foran Eder — sagde han til Vælgerne i Steinheim —, denne Doktor Strauſs, hvem Mange, efter hvad man forsikkrer mig, betragter som Antikristen i Kjød og Blod. Jeg bebreider Eder imidlertid Intet, man har lært Eder en Ramse, og de, der har lært Eder den, er tildels hæderlige Folk. Men dog har de givet Eder en feil Underretning. Jeg udgav for tretten Aar siden en Bog, som har indtaget Folk imod mig. Der er kun Faa iblandt Eder, som har gjort sig den Uleilighed at læse den, og deri har I handlet meget klogt, thi jeg maa tage mig den Frihed at sige, at den ikke var skrevet for Eder. Dersom En af Eders Agronomer udgiver en Afhandling om Agerdyrkning, staaer det ham frit for at erklære, at den ikke er skrevet for mig. Jeg henvendte mig til de Lærde, til Theologerne. Adskillige af mine Bekjendte, der ikke er Mænd af Faget, har spurgt mig tilraads, om de skulde læse mig, men jeg har svaret dem: Tag Jer vel iagt for det, I kan gjøre noget Bedre end at studere en Bog, der bibringer Eder Tvivl, som I nu ikke kjender, medens den er bestemt til at befrie Theologerne fra Tvivl, som i lang Tid har plaget dem.“ Strauſs kunde ikke mere tale i denne Tone, da han havde udgivet den senere

Omarbeidelse til Brug for Folket, men han kunde endnu sige, som han sagde dengang, at han bestandig havde æret Religionen, men at han, da den ligesom Vinen er tilbøielig til at afsætte Bundfald, havde bestræbt sig for at udrense Bærmen af Kristendommens ædle Nektar.

Efter saaledes at have retfærdiggjort sig, fremsatte han sit politiske Program. Han erklærede sig aabenhjertig for det konstitutionelle Monarki, for Keiserdømmets Gjenopretelse og det preussiske Hegemoni. Han talte om Friheden med Varme og om den nationale Enhed med begeistret Enthusiasme. Katholikerne bekæmpede hans Kandidatur med mindre Iverighed end den protestantiske Geistlighed, der var paa sin Post og drev alle sine Tilhængere til Valgurnen. David Strauss faldt. Dog lykkedes det ham at blive valgt til det andet Kammer i Kongeriget Würtemberg, men han var altfor konservativ for sine Vælgere; de beklagede sig over ham, og han nedlagde snart sit Mandat for at vende tilbage til sin Pen og sine Bøger. Han har efter den Tid næret lidt Nag til den almindelige Stemmeret; i Biografien af Mærklin giver han en bidende Skildring af de politiske Saturnalier i 1848, og sammesteds har han tegnet et Portræt af Bryggeren Hentges, en Demagog fra Heilbrunn, som havde større Forraad paa sociale Universalmidler end paa historisk Lærdom, og som engang nævnte Hohenstauferne blandt de store Keisere af Huset Habsburg. Folketribunerne tager sig undertiden visse Friheder overfor Historien, og deres Dumheder er en Trøst for de lærde Mænd, der forurettes af Valgurnen.

Strauss kunde altsaa hverken blive Professor eller Deputeret. Han havde da kun sin Pen tilbage, men det siger ikke lidt, naar det er en Pen som hans. Hvortil skulde han bruge den? Man har forundret sig over, at han svigtede den historiske Kritik, hvor han havde vundet sine Sporer, og overlod Baur og hans Disciple det Arbeide at skildre Kristendommens Oprindelse og Kirkens første Aarhundreder. Men

skjøndt Strauss er en Mester i den negative Kritik, som blotter Modsigelser, er det dog tvivlsomt, om han vilde have udmærket sig i disse geniale Gjætninger og sindrige Konjekturer, hvori den tübingenske Skole skulde gjøre Mirakler. Da han engang havde skrevet en Bog om Jesu Liv, var der ikke Andet for ham at gjøre end at lave den om. En dygtig, men ikke frugtbar Musiker kan variere sine Melodier i det Uendelige, men undertiden fordærver han dem.

Lykkeligvis fandt Strauss paa Grændsen mellem Theologien og Historien Sujetter, som har inspireret ham, og som han har behandlet med Held. Han er i Besiddelse af Smag og Talent for biografiske Studier, og han har skrevet flere Biografier, som imidlertid alle i een eller anden Henseende giver ham Leilighed til at behandle de Problemer, hvormed hans Tanke udelukkende beskæftiger sig. Hans Helte er enten Troende eller Vantro. Han har fundet Behag i at fortælle os Kristian Mærklins Fangenskab og Befrielse, og i at skildre Justinus Kerners humoristiske og lystige Mysticisme. Vi skylder ham endvidere en Afhandling om Keiser Julian, et betydeligt Arbeide om Ulrich von Hutten, en af Forløberne for Reformationen, og endelig en let og tiltalende Studie over Voltaire. Strauss har adskillige af Historikernes Egenskaber. Han efterforsker omhyggeligt de historiske Kjendsgjerninger, hans Fremstilling er tydelig, og hans Fortællemaade klar. Hvad der mangler ham er dette upartiske, kontemplative Syn paa de menneskelige Forhold, som er Særkjendet for den sande Historiker, og til Erstatning for denne Mangel har han ikke faaet den levende kunstneriske Videbegjærlighed, der gaaer søgende omkring mellem Menneskene og Begivenhederne, som den ikke bekymrer sig om at dømme, men kun om at forklare. Man fortæller, at da en Theolog, som har givet en veltalende Fremstilling af Reformationen, en Dag i Berlin mødte en berømt Historieskriver, der havde behandlet det samme Emne, omfavnede han ham med Henrykkelse og behandlede ham som Broder. „Undskyld — svarede den

Anden, idet han frigjorde sig fra hans Favntag — der er stor Forskjel paa os To. De er først og fremmest Kristen, og jeg er først og fremmest Historiker." Strauss er hverken Filosof eller Kunstner nok til først og fremmest at være Historiker; hvad for et Stof han end behandler, er han bestandig Stridsmand for en Tendens. Der er mange Maader at være Dogmatiker paa. Hegel taler i sin Fænomenologi om disse Folk, som har opgivet den gamle Dogmatik, men troe paa Dogmet om deres egen Ufeilbarhed. Strauss skriver kun Historie for at have Leilighed til at stadfæste de Ideer, som er ham dyrebare, og det doktrinære Element, der findes i ham, skader ofte hans Kritik.

Det Skrift, der bærer Titlen „Romantikeren paa Cæsarernes Throne eller Julian den Frafaldne" (1847), er ikke saameget en historisk Studie som en bidende Pamflet imod Kongen af Preussen Frederik Wilhelm IV. Vi troer næsten, det er den eneste Gang, Forfatteren til Jesu Liv har ladet det mangle paa Respekt overfor en af Jordens Store. Han kunde ikke tilgive Frederik Wilhelm, at han stillede sig i Spidsen for den religiøse Reaktion i Preussen. Strauss's Pamflet synes os at have to Feil: for det Første er det temmelig løierligt at sammenligne en middelmaadig Konge med en Keiser, der var en overordenlig betydelig Mand, en stor Feltherre, en stor Administrator, og som, trods sin korte Regeringstid, har efterladt sig et uforgængeligt Navn. For det Andet er det tvivlsomt, om Julian var en Romantiker paa Thronen. Hvad er en Romantiker? En Drømmer, som er forelsket i Fortiden og haardnakket arbeider paa umulige Restaurationer. Julian havde mange Grunde til at hade Kristendommen, og Alt syntes at tyde paa, at hans Romantik har havt mindre Del i dette Had end hans Politik. I den nye Tro saae han et virksomt og farligt Element, der i Stilhed arbeidede paa Keiserdømmets Opløsning, og de senere Begivenheder har retfærdiggjort hans Synsmaade.

Hvad Frederik Wilhelm angaaer, var han paa eengang Romantiker og Dilettant. Preussen er skiftevis blevet regeret af store Mænd, af Korporaler, af listige Politikere og nu og da af Følelsesmennesker. Neander, der var Modetheologen i Berlin under Wilhelm I's Forgænger, paastod, at man maatte studere Theologi med sit Hjerte, og man gav ham Tilnavnet „Hjertetheologen“. Fredrik Wilhelm IV. udøvede Hjertepolitik, men han havde dog Aand nok ikke alene til at sige sine berømte Vittigheder og til, tiltrods for sin Pietisme, at finde Behag i Voltaires Candide, men ogsaa til at indsee Vanskelighederne i den daværende Situation. Begjærlig efter at spille en Rolle, men frygtsom af Klogskab, trak han sig tilbage fra de store Foretagender for at kaste sig over smaa. Han afslog Keiserkronen, lod Østerrigs Udfordringer gaae uændsede hen og holdt sig skadesløs ved lidenskabelig at beskæftige sig med Episkopatet i Jerusalem og Fuldendelsen af Domkirken i Cølln: med den Erstatning maatte hans Forfængelighed lade sig nøie. Iøvrig elskede han Freden, og de faa konstitutionelle Garantier, som Preussen har, skylder det ham. Man bør i det Hele taget ikke bagtale Romantiken. Hvad vi har seet og oplevet kan nok gjøre os tilbøielige til Overbærelse med fredselskende Romantikere. Vi foretrækker dem ialfald for de salvelsesfulde Erobrere, som lader Gud tale gjennem Kanonskud og giver Verden „Kursus i Artilleri og den høiere Moral“.

Det omfangsrige Værk, som Strauss har helliget en af Reformationens Forløbere, Ulrich von Hutten, er et betydeligt Arbeide og en Frugt af taalmodige Granskninger. Han er den Første, som har opklaret den Dunkelhed, hvori denne interessante Figur var indhyllet, og som med sikker Haand har bragt Orden i de forviklede Overleveringer ved at henføre Huttens Hovedværker til de rigtige Tidspunkter og til de Begivenheder, som foranledigede dem. Man kunde imidlertid bebreide ham, at han ikke har havt Hjerte til at nægte sin Lærdom Noget, men ødslet med Enkeltheder uden

Kritik og uden Valg. Hans Bog er som en altfor tæt og ufremkommelig Skov, og Forfatteren har glemt Ordsproget, der siger, at Træerne undertiden hindrer os i at see Skoven. At hellige en Mand som Hutten henved 800 Sider, det er dog at hengive sig til sine private Tilbøieligheder med altfor stort Velbehag. Naar Alt kommer til Alt, spillede han kun en underordnet Rolle i den tydske Reformationshistorie, og Strauss seer sig ovenikjøbet af kritiske Hensyn tvunget til at frakjende ham hans væsenligste Adkomst til Berømmelse: den første Del af Epistolae obscurorum virorum, hvis Forfatter Tydskland betragter som sin Rabelais. Det er ogsaa et Misbrug at fylde et heelt Kapitel med en lærd Undersøgelse af den hæslige Sygdom, som Hutten aldrig kunde komme sig af, og som hans Biograf beskriver os med stor Nøiagtighed. Hvad Betydning har denne Sygdom for Efterverdenen? det er kun Samfundsinteresserne, som vedkommer os.

Af alle de Bøger, som vi skylder Strauss's Pen, er hans „Hutten" maaskee den, han har skrevet med størst Varme og Begeistring. I den frankiske Ridder har han fundet en Helt efter sit Hjerte, en Mand, der var kampberedt med Pennen og med Sværdet, og som helligede den religiøse Frihed sit Talent og hele sin Person. Desuden var han mere Theolog end Kristen og mere Tydsker end nogen Anden af Reformationens Stridsmænd. Luther er en stor Personlighed, hans Historie er et Kapitel i den menneskelige Bevidstheds Historie, det er derfor han er universel. Men den religiøse Følelse har ikke havt synderlig Del hverken i Huttens Handlinger eller i hans Skrifter. Han er en Patriot, der afskyer Roms Aag, som tynger paa hans Fædreland, og han opfordrer Tydskland til at bryde Lænkerne og til for bestandig at frigjøre sig fra det fremmede Herredømme. Historikeren har i den Grad levet sig ind i alle sin Helts Lidenskaber, at han seer Alt med hans Øine. Han staaer saa fjernt som vel muligt fra hiin Oprigtighed og Aandsfrihed, som udmærker Rankes

Skildringer af de religiøse Kampe i det sextende Aarhundrede. Interesserne og Begivenhederne her i Verden er uendelig komplicerede, og selv om det er os tilladt at nære Sympathi og Antipathi, maa vi ikke glemme at yde det, som mishager os, Retfærdighed, og dømme det, som vi elsker. Det er sjeldent, at Sandheden og Retten udelukkende findes paa den ene af Siderne. Uden at stille Renaissancens Katholicisme som ligeberettiget med Reformationen, kan en upartisk Dommer ikke undgaae at erkjende, at intet af de to Partier havde absolut Ret eller absolut Uret, og at Luthers Reformation i det sextende Aarhundrede paa eengang var et Fremskridt og en Indskrænkning for den menneskelige Aand.

Strauss seer ikke alene Rom og Leo X gjennem Huttens Lidenskaber, han seer Hutten selv med forudindtagne Øine, hvis Mildhed er grændseløs. Rigtignok skjuler han ikke nogen af hans Feil eller Svagheder for os, han er altfor nøiagtig til at forbigaae Noget, altfor samvittighedsfuld til at forvanske Noget, men uheldigvis stemmer hans Domme ikke altid overens med hans Beretninger, og Intet forstyrrer ham i hans urokkelige Beundring, som han søger at indgyde Læseren. Vi maa — siger han — tage de store Mænd, som de er, med deres Ufuldkommenheder og deres Pletter. Men Spørgsmaalet er netop, om Hutten var en stor Mand. Det kan ikke nægtes, at han havde en ualmindelig Energi, en jernfast Karakter, et stort pamfletisk Talent og Anfald af ædel Enthusiasme. Men hans Biografs Nøiagtighed lader os altfor ofte see, hvorledes han som en literær Slagsbroder undertiden slaaes alene for den Fornøielse at slaaes; han er en samvittighedsløs Eventyrer, en Slags Universitetskaptain, rask til Fornærmelser og uudtømmelig i Storpralerier, en Straajunker, som er forgabet i sin Kastes Privilegier, men fuld af ophøiet Foragt for Borgerne, Stæderne og Kjøbmændene, og ovenikjøbet bringer hans evige Pengemangel ham snart til at tænke paa et rigt Ægteskab, snart til at drive Røverhaandtering paa Valpladserne eller Landeveiene.

En stor Mand, nei, — men en Slags pikaresk Helt, besjælet af en sand Lidenskab, som var det Inderste i hans Talent: han elskede Friheden og Tydskland.

Det er ikke vanskeligt at forstaae den Modbydelighed, Erasmus nærede for denne Rovfugl, der ikke hørte til Falkenes Slægt. Erasmus havde sine Svagheder, men midt i Tidens Larm og Intolerance stod han som en Repræsentant for Videnskaberne, Maadeholdet, den sunde Fornuft og den gode Smag. Han blev, som man let kan tænke sig, fortrædelig, da han hørte, at Hutten var kommet til den By, hvor han boede, for at finde et Tilflugtssted hos ham; banlyst, berøvet sine Beskyttere, mere syg og mere fattig end nogensinde vidste den ulykkelige Ridder ikke længer, til hvilken Helgen han skulde offre sig. Tydskland var spærret for ham, man talte ikke om Andet end om hans Overfald paa tre Abbeder, som han nylig med væbnet Haand havde plyndret paa alfar Vei. For at unddrage sig denne kompromitterende Gjæst, som han fordum havde gjort nogle Tjenester, lukkede Erasmus sig inde og lod ham sige, at han afskyede Kakkelovne, som Hutten ikke kunde undvære. Det var en Grund til ikke at besøge hinanden. Hutten tilgav ham aldrig denne Modtagelse og lod ham vide, at han vilde skrive imod ham. Det havde staaet Erasmus frit for ved Hjælp af nogle Penge at faae Bogen undertrykt; men derpaa indlod han sig ikke. „Naar jeg nægtede at see Hutten — skrev han til Melanchton — havde jeg endnu andre Grunde end Frygten for at kompromittere mig. Da han kom hid, var han reduceret til den yderste Elendighed, og søgte en Rede, hvor han kunde døe. Jeg vilde have seet mig fordømt til i mit Hjem at modtage denne Kaptain med hans evige Sygdom, og i Hælene paa ham den hele Klike af disse saakaldte Evangelikere, der kun er det af Navn . . . Desuden kan Hutten med sin Bitterhed og sine Storpralerier bringe endog den stærkeste Taalmodighed til at briste".

Strauss skulde have indskrænket sig til at skildre de forskjellige Skæbner i denne urolige og krigerske Existens, men Hutten har tjent den gode Sag, og det er ikke langt fra, at Biografen kanoniserer sin alt Andet end helgenagtige Helt. I Slutningen af Bogen anraaber han ham som Tydsklands Skytshelgen, og de forbausede Læsere spørger sig selv, om Strauss ikke, naar han studerer Historie, gaaer paa Jagt efter Helgener, hvormed han kan skjule sit lille Kapels Nøgenhed.

Det er vel unødvendigt at bemærke, at Strauss ikke har havt nogen Fristelse til at kanonisere Voltaire. Han har bestræbt sig for at yde ham Retfærdighed og i en sanddru og maadeholden Beretning at bekæmpe de uvidende og hovmodige Fordomme, som de fleste af hans Landsmænd nærer mod dette store Navn. Voltaire satte ikke, saaledes som Hutten, hans Upartiskhed paa Prøve. Vel beundrer hans nye Biograf i ham en af Menneskeaandens Frigjørere, men til Gjengjæld har han kun ringe Smag for denne dogmatiske Ligegyldighed eller rettere for dette Had til al Dogmatisme, der er Grundtanken i Essai og Dictionnaire philosophique. Skriftet om Voltaire er ikke, saaledes som Huttens Biografi, et lærd og overfyldt Arbeide, Strauss har i den første Del af sin Studie fulgt Desnoiresterres' fortræffelige Skildring af Voltaire og det franske Samfund i det attende Aarhundrede, og forøvrig stræber han at undgaae alle de Punkter, der kunde være Gjenstand for Strid. Derfor er hans Bog, som er skrevet i en flydende Stiil, blevet en behagelig og livfuld Skildring, der seent eller tidligt vil friste en Oversætters Pen. Hans Domme er som oftest forstandige og billige; især maa vi gjøre opmærksom paa hans Udtalelser om Essai og Pucelle, der indeholder fortræffelige Ting om Voltaires Filosofi og fine Bemærkninger om Mennesket og om hans Karakter.

I den sidstnævnte Henseende har Strauss dog Møie med at blive enig med sig selv; der er noget Usikkert i

hans snart strengere og snart gunstigere Slutninger. Man kunde være tilbøielig til at troe, at han i Begyndelsen var indtaget imod Voltaire; som Fortællingen skrider frem, har han følt det Modsatte af en Skuffelse. Han har opdaget, at denne forunderlige Aand var behersket af store eller smaa, men bestandig oprigtige Lidenskaber, af en ildfuld Sjæl, der ved ædel Ømhed eller hellig Vrede forsoner os med hans Udskeielser. Det seer undertiden ud, som om han anseer den Tiltrækning, hans Helt udøver paa ham, for en Svaghed. Strauſs har ikke overfor Voltaire anvendt den nys nævnte Grundsætning, at man maa tage de store Mænd, som de er, med de uundgaaelige Lyder, der knytter sig til alt Menneskeligt. Han taler etsteds om disse kongelige Sjæle, Andre vilde kalde dem olympiske, der af Instinkt kjender, hvad Voltaire aldrig har kjendt, nemlig den Kunst at beherske deres Lidenskaber, og den Værdighed, der altid har Ærbødighed for sig selv. Men i Almindelighed er disse suveræne Aander heelt optagne af deres egen Udvikling og holder sig fjernt fra Jordens Konflikter og Kampe. Er der en eneste Handling i hele Goethes Liv? Det kan være godt nok, at der gives Olympikere, og de skal have Lov til at betragte de menneskelige Anliggender med en ophøiet Ligegyldighed og til at studere sig selv med overordenligt Velbehag; men det er ikkedestomindre sandt, at naar man har læst visse Kapitler af Goethes Memoirer med deres høitidelige og minutiøse Skildringer, saa er det at læse et Brev af Voltaire som at styrte sig ud i rindende Vand.

Paa et eneste Punkt svigter Upartiskheden Voltaires nye Biograf. Saasnart Talen er om den store Fredrik, vakler Vægtskaalen i hans Haand, og Patriotismen fordærver hans Kritik. Han er altfor lettroende overfor Legenden, naar han skildrer denne Konge som et fuldkomment Menneske, hvis Hjerte stod i Høide med hans Geni. Fredrik var ikke nogen ædel Aand. I alle sine Forbindelser har han be-

standig taget Fordelen med i Betragtning, han har ingen Venskaber havt, som han ikke har misbrugt, ingen Fortrolige, paa hvem han ikke har prøvet sine kongelige Kløer, og hvem han ikke leilighedsvis har ladet føle, at han var Herren, der — som Voltaire siger — havde hundrede og halvtredsindstyvetusinde Moustacher i sin Tjeneste. Han søgte Voltaire, fordi Voltaire kunde tjene ham, han forsonede sig senere med ham, fordi Voltaires Fjendskab kunde skade ham. Han elskede lidenskabeligt sin Stand og sin Berømmelse, og han havde Smag for Videnskab og Literatur. Men hvor dyrebar Filosofien end var ham, offrede han den dog aldrig Noget, og under sin Regering bekæmpede han kun de Fordomme, der generer Kongerne, han skaanede altid den nyttige Overtro. Han var en mægtig Karakter, en overlegen Forstand, men bagved den store Mand skjulte der sig en stor Cyniker, som undertiden havde Morskab af at prædike de Dyder, han foragtede. Det hænder ikke sjeldent, navnlig i Norden, at man seer de meest Ligegyldige optræde som Dydsprædikanter, naar det kan gavne deres Sag. „Voltaire — sagde Fredrik — er den værste Daare, jeg nogensinde i mit Liv har kjendt. Det vilde være vanskeligt at opregne alle de Falskheder, Bedragerier og skammelige Ting, som han her har udøvet. Det harmer mig at tænke, at saamegen Aand og saamange Kundskaber ikke gjør et Menneske bedre.“ Voltaire kunde svaret ham, at Harlequin ved de italienske Carnevaler undertiden forklæder sig som Erkebisp, men at man hurtig gjenkjender Manden, naar man seer ham uddele Velsignelsen.

Strauss opregner med stor Omhu alle Voltaires Feilgreb, men overfor Kongen er han skaansom. Han mener aabenbart, at den store Fredrik havde Ret til at vove Alt og tillade sig Alt, og naar Voltaire bebreidede ham at være for tilbøielig til Krig, saa var Voltaire „meget bornert og en vigtig Skolemester.“ „Krigen — siger han — er utvivlsomt et stort Onde, og man kan ikke noksom dadle saadanne

Ærgjerrighedskrige, som Ludvig XIV førte; men naar Fredrik besatte Schlesien, adlød han kun den Nødvendighed, der bød ham at udvide det unge Preussen eller rettere selve Tydskland, som havde Preussen behov for at frigjøre sig fra det katholske Østerrigs Aag." O hellige Enfold! Mon det da skulde være saa vanskeligt for en Franskmand at bevise, at Ludvig XIV, da han erobrede Elsass og Franche-Comté, adlød Nødvendigheden af at udvide Frankrig, som endnu ikke havde fundet sine rette Grændser? Tydskerne skulde tale tydeligere og sige hvad de mener: de Krige, som de fører, er hellige, de, man paafører dem, vanhellige; naar de udvider sig, opfylder de en Pligt, alle Andre er Slaver af Ærgjerrigheden.

IV.

Det er ikke det Samme at være en fri Theolog som at være en fri Tænker eller en fri Aand. Grækerne sagde, at der vel var mange Folk tilstede ved Bakchus-Festerne, men kun faa Inspirerede, *ναρθηκοφόροι μὲν πολλοὶ, βάκχοι δέ τε παῦροι.* Strauss har feiret Gudens Høitider, han bærer gjerne Bakchanternes hellige Svøbe i Haanden, men Gudens Aand er ikke i ham.

Vi har i det Foregaaende seet, hvorledes Dogmatikeren af og til stikker Hovedet frem bag denne mægtige Kritiker. I de to Breve fra 1870, som vi har nævnt i det Foregaaende, kommer Dogmatikeren heelt og holden frem i Dagens Lys. Den, som har kunnet troe, at Forfatteren til Jesu Liv var en Filosof, kan overbevise sig om det Modsatte ved at læse disse Breve. Hvis Filosofien ikke er en tom Ordlyd, saa befrier den Mennesket fra de vulgære Lidenskaber, thi den hader Pøblen og dens profane Tanker. Strauss har gjort sig populær i Ordets værste Betydning, og skjøndt han Intet har tilfælles med de frække og opblæste Eftersnakkere, der kaster sig i Støvet for Bismarks Alter,

har han nedværdiget sig til at tale ligesom disse. Han havde dog bedre Exempler at følge. Der er i Tydskland ligesaa patriotiske Folk som han, der har vidst at afholde sig fra denne drukne Henrykkelse, og som har hædret deres Fædreland ved et moderat Sprog og en værdig Holdning. Hvor kan det være, at der i Strauss's Breve ikke findes et eneste Ord, som er præget af Humanitet og ædel Retfærdighed? Han kan ikke nægte, at han har haanet Ulykken, og den Slags Ting kan vel en Theolog og Dogmatiker, men ikke en Filosof indlade sig paa.

Man kan ikke elske sit Land for høit, og Filosofien billiger Patriotismen, ligesom den respekterer den sande Religion, men den fører Krig mod alslags Hykleri. Lessing, en af de frieste Aander, der nogensinde har levet, og som har virket meer end nogen Anden for sit Fædrelands Storhed, skrev en Dag: „Himlen bevare mig for at lære denne snevre Patriotisme at kjende, der kunde hindre mig i at være en Verdensborger!“ Det er ikke en Verdensborger, der har skrevet de to Breve, vi taler om.

Imidlertid skal det indrømmes, at Strauss hverken er Hykler eller Sofist, han er overbevist, og hans Overbevisning er ikke fra igaar. Men for Fremtiden bør hans Ironi være noget sparsommere med Sarkasmer overfor de Naive, som troer paa det Overnaturlige, thi hans Chauvinisme er en Religion, der har sine Orakler, sine Profetier og sine Mysterier. I Slutningen af sin Bog om Hutten udraaber han med Hænderne hævede mod denne Helgen: „Optænd Hadet i os mod Alt, hvad der er servilt, Alt, hvad der er falsk, Alt, hvad der ikke er tydsk!“ Hvem kan beskylde Strauss for ikke at troe paa Mirakler? Han anseer det for givet, at Gud i sine hemmelige Raadslutninger har udvalgt sig et særeget Folk, i hvilket han nedlægger alle Dyder og Sandheder, medens han overantvorder de andre Folkeslag til Undergang. Naar man hader, hvad der ikke er tydsk, hader man altsaa Lasten og Løgnen. Seersken fra Prevorst traf

det Rette, da hun spaaede Strauss, at han aldrig vilde blive vantro. Han har kun hældt den gamle Viin paa et nyt Kar, men han bør da idetmindste være lidt overbærende mod dem, som ikke mener at kunne undvære de gamle Flasker!

Flere af Tydsklands bedste Mænd, der havde talt og kæmpet for den nationale Enhed, var misfornøiede med den militære og monarkiske Form, hvorunder den blev realiseret. Men Strauss hører ikke til disse. Han seer tvertimod Fremtiden i det skjønneste Lys, han troer paa den Sags, eller rettere paa de to Sagers Seir, som han bestandig har kæmpet for, og som er uopløselig forbundne i hans Tanke. Hans høieste Ønske har stedse været Tydsklands politiske og religiøse Enhed, og efter hans Mening er det Ene Betingelsen for det Andet. Tydskland er Reformationens Land, men Reformationen er endnu ufuldstændig, den venter sin Fuldendelse. Og nu er Tiden nær, da det store Værk skal fuldbyrdes under oplyste Souveræners Beskyttelse, og da Katholiker og Protestanter skal række hinanden Haanden for at indstifte en ny Kirke. Tydsklands politiske Enhed har altsaa i Strauss's Tanker forberedt den religiøse Enhed, som paa sin Side skal sanktionnere den og paatrykke den Evighedens Tegn.

Efter **Victor Cherbuliez**, ved **H. K.**

Skitser og Udkast.

Moderne Ethnografi.

Allgemeine Ethnographie, von Prof., Dr. Friedrich Müller. — Bech'sche Universitätsbuchhandlung. Wien 1873.

(Sluttet.)

4.

Et af de interessanteste, men dunkleste Spørgsmaal, der findes, er Spørgsmaalet om de tidligste Menneskestammers Vandringer, og netop Nutiden er overordenlig frugtbar paa Spekulationer om, ad hvilke Veie Menneskeslægten har udbredt sig over Jorden. Professor Müller har henvendt sin Opmærksomhed paa den, neppe mindre vanskelige og ikke mindre vigtige, Deel af hine Vandringer, som forklarer de nutildags existerende Racers og Folkeslags Gruppering, og som lader sig udlede med temmelig stor Sikkerhed af forskjellige Kjendsgjerninger. Han indlader sig altsaa ikke paa de Vandringer, som de enkelte Racer formeentlig have foretaget ud fra Menneskeslægtens hypothetiske Oprindelses-Centrum, og han betragter heller ikke de Vandringer, der ere blevne foretagne af mange Folkeslag, som nu ikke existere mere.

Med Undtagelse af det australske Fastlands Ur-Indvaanere have næsten alle Racer og Folkeslag foretaget større eller mindre Vandringer. Men til, at Australieren ikke har foretaget Vandringer, der gik ud over hans oprindelige Hjem, kan der vistnok

findes flere vægtige Grunde. For det Første hævede han sig, saavel paa Grund af Landets Natur, som fordi han manglede Kulturplanter og Husdyr, ikke til det Kulturtrin, hvor Livsnydelsen bliver bevidst; og for det Andet var Landet stort nok til at optage det begrændsede Antal Individer i sig og tilfredsstille deres smaa Fordringer

Hvorvidt Australierens umiddelbare Nabo, Papuaen, nogensinde har foretaget Vandringer, er tvivlsomt; man kunde af den Omstændighed, at han gjennemgaaende beboer Øer og at hans langs Kysten opførte Boliger ligne de i Mellem-Europas Søer opdagede Pælebygninger, snarere fristes til at svare Ja end til at svare Nei. Hele Spørgsmaalet hænger dog overhovedet paa det Nøieste sammen med et andet: om man nemlig antager, at hiint fordums Fastland, hvoraf Øerne i det indiske Arkipelag danner Brudstykker, var beboede allerede dengang, det sank, eller om de enkelte Øer er blevet befolkede lidt efter lidt ud fra et Centrum.

Ingen af de bekjendte Racer har foretaget saamange Vandringer som den malayiske. Denne Races Udbredelse fra Madagaskar i Vest til Paaskeøerne i Øst og fra Sandvichøerne i Nord til Ny-Zeeland mod Syd er noget aldeles Exempelløst. Og alligevel er denne Udbredelse gaaet for sig ud fra et bestemt Punkt og fra Ø til Ø, Noget, som de enkelte Øers Sagn og Slægtskabsforholdet mellem de enkelte Stammers Idiomer godtgjør.

Afrika huser for Tiden fem fra hinanden forskjellige Racer, nemlig den hottentottiske yderst mod Syd og Sydvest, Kaffer-Racen, der strækker sig fra Hottentot-Racen opad til og over Ækvator, Neger-Racen i det saakaldte Sudan, Fulah-Racen kilet ind i en Linie fra Øst til Vest mellem Neger-Racen, og endelig den middellandske Race i Nord og Nordost ned til Ækvator. Af disse fem Racer er kun de fire første autoktone, medens den sidste beviisligt er indvandret fra Asien.

Hottentotterne beboede fordum udelukkende den sydostlige Deel af Afrika nede fra Spidsen af og indtil omtrent 18—19° sydlig Brede. De blev fordrevet fra deres Bopæle af de fra Norden fremtrængende Kaffer-Folkeslag og først trængt heelt

ned mod Syd og derfra senere langs Vestkysten op mod Nord, indtil de satte sig fast i de Egne, som de for Øieblikket holder besatte (til 19° sydlig Brede).

Hottentotternes nordlige Naboer, Kafferne, er ikke autoktone i de sydlige Egne, hvor de nu forekommer i størst Antal, men de er indvandrede der. De boede fordum længere oppe mod Nord og stod i lang Tid i nær Berøring med de fra Asien indvandrede hamitiske Folkeslag, hvad deres Dialekter tydeligt beviser. Det kan, efter deres Type og deres indbyrdes nære Slægtskab at dømme, ikke være ret længe siden, at disse Dialekter have sondret sig ud fra det Ur-Sprog, som man maa antage ligger til Grund for dem, og de kunde følgelig meget godt have dannet en Enhed, endnu dengang Hamiterne fra Norden vandrede ind i Afrika; men de udvise ogsaa i Virkeligheden saa nære Berøringspunkter med de hamitiske Tungemaal, at man ikke formaaer at forklare sig dette uden ved at antage direkte Indflydelser. Foruden denne Vandring fra Nord til Syd, som fremgaaer af den nylig anførte Kjendsgjerning, foretoges der imidlertid ogsaa en anden Vandring fra Øst til Vest tversover Fastlandet. Det fremgaaer af den Omstændighed, at Sproget hos flere Stammer i de yderste nordvestlige Egne af Kaffer-Racens Udbredelses-Distrikt udviser det bestemteste Slægtskab med Sprogene fra det yderste Nordostlige, et Slægtskab, som ikke lader sig forklare tilstrækkeligt ved at føre begge Idiomer tilbage til det for alle Kaffer- eller Bantu-Folkeslag fælles Ur-Sprog, men kun ved Afledning fra en Green af denne Urstamme.

At Fulah-Racen ikke er autokton i den Egn, hvor den for Øieblikket er bosiddende, det beviser allerede dens Udbredelse indenfor Neger-Racen. En saadan Gruppering af to Racer kan ikke være oprindelig, men forudsætter, at Begge har foretaget forskjellige Vandringer. Efter Müllers Mening boede Fulahen oprindelig nord for Negeren, maaskee i det Strøg, der nu beboes af Berberne, og trængte efterhaanden fra Nordvest ind i de af ham okkuperede Egne, hvorfra han saa udbredte sig mod Øst til Nubien. Müller støtter denne Anskuelse paa Fulah-Racens nære Slægtskab med den middellandske, hvad der synes at forudsætte

en Blanding, ligesom ogsaa derpaa, at Fulah-Idiomerne har flere Berøringspunkter med de hamitiske Sprog.

At de enkelte Folkeslag, som Neger-Racen falder i, har foretaget mange Vandringer, sees allerede af det store Antal Stammer, som i Henseende til Sprog ere skilte fra hinanden og hvoraf kun nogle enkelte forraade indbyrdes Slægtskab. Til disse Vandringer har Slaveriet rimeligviis bidraget ikke saa lidt; det er nemlig ingenlunde en Opfindelse af de Hvide, men er i langsommelige Tider blevet udøvet af de Sorte indbyrdes. Det er ikke noget Sjeldent, at Negerstammer bliver truffet af den Skæbne, hvis Resultater vi hos os kunne iagttage hos Jøder og Armeniere.

Alle disse Vandringer af Afrikas fire autoktone Racer er imidlertid ikke blevne foretagne frivilligt, men paa Grund af ydre Forhold og Tvang. Og navnlig var det den masseagtige Indvandring af den middellandske Race, specielt af den hamitiske Folkestamme, der tvang Afrikas Autoktoner til at gjøre Plads for de dem i aandelig og legemlig Henseende overlegne fremmede Indvandrere og til at trække sig tilbage til den sydlige Deel af Kontinentet. Begyndelsen til disse Vandringer falder i en meget tidlig Tid, der omtrentlig lader sig bestemme paa følgende Maade:

Af de indvandrede hamitiske Stammer har Ægypterne været de Sidste, eftersom vi træffer dem bosiddende umiddelbart oppe ved Suez-Landtungen, hvorover Indvandringen er gaaet for sig. Nu rækker Ægypternes troværdige Historie tilbage til over 4000 Aar f. Kr., paa hvilken Tid de allerede udgjør en monarkisk Enhedsstat, der er baseret paa en høit udviklet Kultur. Selv om vi nu ogsaa ansætte den Periode, hvori Ægypterne udviklede deres Kultur — fra den raaeste Begyndelse til den Høide, der træder os imøde i deres Mindesmærker — blot til et Minimum af Aar, nemlig til 1000, saa kommer vi idetmindste tilbage til Aaret 5000 f. Kr., naar der spørges om Tiden for Ægypternes Indvandring i Afrika. Men før Ægypterne er disses Slægtninge — Berberne (med deres Sidegreen, de nu uddøde Guancher), Bedscha-, Somali-, Dankali-, Galla-Folkeslagene og andre Stammer — indvandrede i Afrika, og da Folkevandringer ikke pleie at følge hur-

tigt, men sukcessive ovenpaa hinanden, tør man ogsaa her anslaae Vandringsperioden til omtrent 1000 Aar. Vi komme da idetmindste tilbage til Aaret 6000 f. Kr. og kunne datere Afrikas autoktone Racers og Folkeslags Bevægelser fra den Tid.

Hvad nu den nye Verden angaaer, saa findes her idetmindste to fra hinanden forskjellige Racer, nemlig Eskimo-Racen længst oppe mod Nord, og Indianer-Racen oppe fra Eskimoernes Egne og heelt ned til Syden. Andre Forskere mene, at den Type, som vi har kaldt Indianer-Racen, maa deles i flere Racer, om hvis Antal man dog ikke hidtil er blevet enig. Hvorledes det nu end forholder sig med denne Sag, stemmer dog saa omtrent Alle overeens derom, at Eskimoen bør strengt sondres fra Indianeren, og at han ikke er autokton i den nye Verden, men at han efter al Rimelighed senere er vandret ind fra de allernordligste Egne af Asien.

Gaae vi til Indianerfolkeslagene, hvoraf kun faa i sproglig Henseende lade sig forene til Grupper (thi hvad Sproget angaaer hersker der i Amerika den samme Forskjelligartethed som hos Afrikas Negere), saa have flere af disse foretaget meget store Vandringer. Man kan lettest paavise disse Vandringer paa de Punkter, der kunne gjælde som Endepunkter for dem. Et saadant Punkt er i Nord-Amerika Mexikos frugtbare Høiland, henimod hvilket de Stammer, som i Norden mellem deres Slægtninge havde bragt det til en høiere Kultur og større Magt, rettede deres Erobringstog. — Vi finde der omtalt flere efter hinanden fremtrædende Folkeslag, med Hensyn til hvilke det ikke er afgjort, om de var grundforskjellige fra, eller de paa en eller anden Maade stod i Slægtskabsforhold til hinanden. De Sidste af disse Indvandrende, Aztekerne, kom fra Norden og have, som Sproget viser, endnu den Dag idag Slægtninge der. Efter de nyeste Undersøgelser ville ogsaa de kæmpemæssige Jordvolde, der findes i det nordlige Amerika, hidrøre fra et med Mexikos Azteker nærbeslægtet Folk og repræsentere de raa Forbilleder til Mellem-Amerikas kolossale Bautaer. — I ethvert Tilfælde have vi paa den nordlige Afdeling af det amerikanske Fastland en Folkevandring, hvis Strøm hovedsagelig gik fra Nord til Syd.

Hvad Syd-Amerika angaaer, saa danner her Perus Høislette,

ligesom Mexiko i Nord=Amerika, Endepunktet for Vandringerne. Ogsaa her træder os sukcessive flere forskjellige Folkeslag imøde; det sidste af disse, Quichuas erobrende Inca=Folk, blev truffet af Spanierne, da de opdagede Peru. Ligesom Aztekerne i Mexiko var Quichuaerne ingenlunde de oprindelige Ophavsmænd til den Kultur, der fandtes, men havde tilegnet sig den fra et tidligere Folk. Skjøndt det ikke er usandsynligt, at Mexikos og Perus Kultur hang sammen med hinanden i den første Begyndelse, idet gamle Kulturelementer kan være blevet ført over Isthmen og være blevet udviklet selvstændigt paa begge Steder: saa er det dog sikkert, at Mexikanere og Peruanere stod isolerede og — ligesom i den gamle Verden: Kina og det øvrige Asien — gjensidig ikke havde bestemte Efterretninger om hinandens Kultur.

Hvad de to Verdensdele Europa og Asien angaaer, som i Virkeligheden dannede en Enhed, idet Adskillelsen ved de mellemliggende Bjerge ikke kan betragtes som isolerende for nogen af dem, saa have vi — bortseet fra Malayerne, der drog tidlig ud — her at gjøre med fire autoktone Racer, nemlig Hyperboræer=Racen, langt oppe mod Nord langs Ishavet; Dravida=Racen i den sydlige Deel af Indien; den høi=asiatiske Race i hele det mellemste og østlige Asien; og endelig den middellandske Race, der for Øieblikket beboer hele Sydasien vest for Indien, den nordøstlige og nordlige Deel af Afrika samt, med Undtagelse af det yderste Norden og nogle Oaser i Midten og Syden, hele Europa.

Hyperboræer=Racen var fordum langt betydeligere, end den er nuomstunder, hvor den kun udgjør en uanseelig Ruin. Den boede dengang langt sydligere og blev trængt op mod Norden af den høi=asiatiske Race, der udbredte sig umaadelig stærkt. Man har et Beviis herfor i det Faktum, at man endnu finder Grene af denne Race, rigtignok allerede fuldstændigt berøvede deres Nationalitet, i Mellem=Asien. Vi tænke paa de saakaldte Jenissei=Ostjaker og Kotterne tilligemed nogle andre smaa Stammer, der i sproglig Henseende adskille sig fra de omboende Ural=Altaiere og sandsynligviis er beslægtede med Jukagirerne, Korjakerne og Tschuktscherne.

Dravida=Racen holdt tidligere hele Indien fra Cap Komorin

lige til Himálaya besat og udbredte sig ogsaa over Indus henimod Beludschistan. Da de indvandrede Ariere trængte paa, maatte den trække sig mere og mere tilbage mod Syden, indtil den tilsidst blev indskrænket til den sydlige Deel af den indiske Halvø, det saakaldte Dekhan. At denne Race fordum strakte sig saa langt op imod Nord, som vi her have paastaaet, beviser Brahuiserne i Beludschistan, thi deres Existens i disse Egne lader sig kun retfærdiggjøre ved den nævnte Antagelse. Begyndelsen til Dravida-Racens Vandringer falder sammen med Ariernes Tilsynekomst i Punjâb og tør altsaa sættes til omtrent Aar 2000 f. Kr.

Som den mongolske, eller rettere den høi-asiatiske Races oprindelige Hjem maa man tænke sig Mellem-Asien. Derfra udbredte denne Race sig i alle Retninger, men fortrinsvis mod Øst og Syd. Det vigtigste Folk af Racen, Kineserne, er efter en gammel Tradition vandrede ind fra Vest i Hoang-hos og Yang-tse-kiangs store Bækkener. Før de kom, havde Landet imidlertid været besat af et andet Folkeslag, hvis Levninger man formeentlig træffer i de saakaldte Miao-tse-Stammer. Disse Stammer høre, som man i den nyeste Tid har faaet at vide, ikke til en forskjellig Race, men kun til et forskjelligt Folkeslag og er beslægtede med Bag-Indiens Folkeslag. Forud for Kinesernes Indvandren, der falder i den graa Oldtid, maa der altsaa være gaaet en Indvandring af Kinas oprindelige, til samme Stamme henhørende Indvaanere.

Heller ikke Japans Indvaanere er Autoktoner paa de af dem beboede Øer, men de er vandret ind fra Vest. De skulle, dengang de nedsatte sig der, allerede have truffet Indvaanere, der adskilte sig tydeligt fra de Indvandrede ved deres fysiske Legemsbeskaffenhed. Da virkelig i de sydlige Egne Indbyggernes Hudfarve er mørk og Haaret noget krøllet, tør man heri see et Tegn paa Blanding med en mørk Race. Det vilde isaafald ikke være usandsynligt, at Papua-Racen, hvis Existens paa Filippinerne og rimeligviis ogsaa paa Formosa er slaaet fast, oprindelig havde udbredt sig heelt op til Japan.

Den høi-asiatiske Races Vandring mod Vest maa være begyndt meget tidligt, da vi allerede i Oldtiden træffe de til denne Race

hørende Lapper og Finner i det nordlige og nordostlige Europa. Det er ikke usandsynligt, at denne Race før Kelternes Indvandring beboede hele det nordlige og nordostlige Europa og maaskee ogsaa en stor Deel af Mellem=Europa. Mange Forskere antage, at det Folk, der betjente sig af hine Steenredskaber og Steenvaaben, som man i den senere Tid har fundet i saa stort et Antal i Nord= og Mellem=Europa, var en Green af den mongolske Race.

Herefter vilde Europa før Indo=Germanernes Optræden, der falder sammen med Etruskernes og Kelternes Tilsynekomst, kun have været beboet af to Folkeslag, nemlig af Baskerne i Syd og af de høi=asiatiske Stammer i Midten og mod Nord. Dette, at den høi=asiatiske Race er bosiddende i Europa, længe før Indo=Germanernes Indvandring finder Sted, giver En Ret til at slutte tilbage paa en Vandring for deres Vedkommende, som falder i den fjerneste Oldtid.

Efter vor Mening er det fremfor Alt denne Race, der har givet Impulsen til den gamle Verdens Indbyggeres Vandringer. Som bekjendt er dens Medlemmer næsten udelukkende Nomader, hvis daglige Underhold afhænger af, at Hjordene og Græsgangene trives. Der behøvede altsaa blot en eneste Gang at indtræffe Misvæxt eller Kvægsygdom, og disse kraftige Horder var tvungne til at falde ind paa Naboens Gebeet og fordrive ham fra hans Bopæl. Derved blev saa Naboen igjen tvunget til at fortrænge sin Nabo, hvorefter de forskjellige Stammer udgød sig til alle Sider, ligesom en Sandhob paa et skraat Plan ruller afsted, saasnart man blot sætter et eneste Sandskorn i Bevægelse.

Tænke vi os Indogermanerne som Høi=Asiaternes Naboer, og tænke vi os Semiterne og Hamiterne leiret ved Siden af dem, saa forstaae vi, at naar Høi=Asiaterne pressede Indogermanerne, maatte de igjen presse Semiterne og Hamiterne. Medens Hamiterne blev trængt ned i Afrika, hvor de gav Impulsen til de autoktone Racers tidligere omtalte Vandringer, rykkede Semiterne ind i de Egne, som Hamiterne før havde holdt besat, og gav Indogermanerne Plads til uhindret at udbrede sig mod Øst og Vest. Der tvang saa igjen Indo=Germanerne paa den ene Side Dravidaerne (i Indien), paa den anden Side Høi=Asiaterne

(i Eran, Armenien og Europa) til de Vandringer, som vi have havt Leilighed til at skildre kort ovenfor.

Foruden denne den høiasiatiske Races første Vandring, der falder længe før Begyndelsen af Kinas og Ægyptens Civilisation, træffe vi en anden Vandring, der har givet Impulsen til den blandt os almindelig kjendte Folkevandring, som vi kan forfølge meget nøiagtigere, eftersom den falder indenfor den historiske Tid.

Som en Følge af denne Vandring naaede Ungarerne og Osmanerne til de af dem besatte Opholdssteder, og der indtraadte — ved at de germaniske og slaviske Folkeslag strømmede ind i Hjertet af Europa — hine Blandinger, som havde til Følge, at de romanske Folkeslag opstod og at de forskjellige germaniske og slaviske Stammer uddannede sig til bestemte faste Individualiteter.

Hvad nu den sidste af Racerne, den middellandske, angaaer, da synes dens Ur-Hjem at maatte søges i det armeniske Høiland. Kun herfra lader dens fire Grene, nemlig Baskernes, de saakaldte kaukasiske Folkeslags, Hamito-Semiternes og Indogermanernes Vandringer sig let forstaae, hvorimod man — dersom man lægger Urhjemmet længere mod Øst — nok kan forstaae Indo-Germanernes Udbredelse, men ikke de tre andre Grenes.

Af de middellandske Stammer udsondrede sig først den baskiske, der drog mod Vest til Europa; saa rykkede den kaukasiske efter, men dens Skarer, der drog mod Nord, mødte i Kaukasus-Bjergene en Hindring, der kun tillod dem at udbrede sig langsomt. De to tiloversblevne Stammer, nemlig Hamito-Semiterne og Indo-Germanerne, blev i en rum Tid ved at være Naboer, hvad der bekræftes ved det nøie Slægtskab mellem deres religiøse og Stamme-Sagn, og selv efter at de var blevet skilt ad, blev dog Hamiter og Semiter ved at danne en Enhed. Denne Enhed varede endog ved under Sprogudviklingens Periode og ophørte først, dengang Hamiterne ved de høiasiatiske Horders Fremtrængen blev drevet bort fra Semiterne og jaget ind paa den ene Side i Tigris-Eufrat-Landene, paa den anden Side i Afrika.

Da vi har omtalt Hamiternes Indvandring i Nord-Afrika, dengang vi talte om hiin Verdensdels Folkeslag, har vi kun tilbage at see paa Semiter og Indo-Germaner.

Overalt, hvor Semiterne optræde, træffe vi dem som de før

dem bosatte Hamiters Efterfølgere; det er Tilfældet i Mesopotamien, i Palæstina, i Nord-Afrika, rimeligviis ogsaa i Arabien — efter hvad forskjellige i Sydarabien bevarede, men fra det Arabiske fuldstændig forskjellige Folkedialekter synes at bevise —, ja det gjælder endog med Hensyn til Semiternes sidste Kolonisation, der foregik fra det sydvestlige Arabien over Havet, nemlig i Abessinien. Paa de fleste af disse Steder gaae Hamiterne ethnologisk op i Semiterne og efterlade kun i Folkekarakteren enkelte Spor af deres Indflydelse, saaledes f. Ex. i Mesopotamien, i Palæstina (Fønikerne er f. Ex. semitiserede Hamiter) og i Abessinien. Først naar man veed, at Mesopotamiens Indvaanere var semitiserede Hamiter, kan man forstaae Overensstemmelsen mellem den assyrisk-babyloniske (semitiske) og den ægyptiske (hamitiske) Kultur.

Hvad Indo-Germanerne angaaer, saa har man tidligere søgt deres oprindelige Hjem i de to Floder Oxus' og Jaxartes' Kildegebeet paa Høisletten Pamir, formodenlig fordi dette Punkt ligger nærmest op til Opholdsstederne for de to Grene af denne Stamme, der droge længst mod Øst, nemlig Eranierne og Inderne, og fordi disse to Folkeslag bevislig er indvandrede i deres Opholdssteder fra Nordvest og Nordost. Man har imidlertid i den nyeste Tid, og sikkert ikke med Urette, gjort gjældende mod denne Antagelse, at Indo-Germanerne fælles Sprogskat ikke forraader nogetsomhelst Bekjendtskab med Asiens Plante- og Dyreverden, men at derimod Betegnelserne for flere Træer, som kjendes af alle indogermanske Folkeslag, som f. Ex. Birken, Bøgen og Egen, snarere henviser til Øst-Europa end til Asien. Flere Lærde have derfor søgt Indo-Germanernes Ur-Hjem, d. v. s. det Punkt, hvor de sidst var bosatte sammen som en Enhed, i den lithauisk-russiske Slette, ja endog længere mod Vest.

Selv om vi nu ogsaa i Overensstemmelse med denne Anskuelse, der har stor Sandsynlighed for sig, antage, at man maa søge Indo-Germanernes Ur-Hjem i det sydøstlige Europa, saa kan man dog paa ingen Maade betragte Indo-Germanerne som autoktone i disse Egne; de er tvertimod vandret ind dertil fra det armeniske Høiland i umindelig gamle Tider. Til at antage dette bliver Prof. Müller nødvendig tvunget ved at see paa Indo-Germanernes Race-Enhed med Hamito-Semiterne og Kaukasierne,

eftersom disse to Folkestammer umuligt kunne være indvandrede Vest fra i det over Mesopotamien beliggende Høiland.

Som bekjendt falder Indo-Germanerne i otte Stammer, nemlig: Indere, Eraniere, Illyriere (vore Dages Arnauter eller Schkipetare kunne betragtes som Levninger af disse), Grækere, Italere, Kelter, Slaver og Germaner, der atter, eftersom de før eller senere have skilt sig fra den fælles Stamme og i kortere eller længere Tid have dannet en Enhed, indbyrdes falder i flere Grupper. A. Schleicher, der især har studeret dette Spørgsmaal med stor Iverighed, antager, at Indo-Germanerne først har spaltet sig i to Grupper, nemlig Germaner og Slaver paa den ene, og Arier (Inder og Eranier), Grækere, Italere og Kelter paa den anden Side, hvorved Illyrierne bliver regnet til Grækerne. Senere sondrede paa den ene Side Germanerne sig fra Slaverne, paa den anden Side Arierne sig fra de tre andre Stammer, og hver Gruppe spaltede sig derefter videre paa samme Maade.

Imod denne Schleichers Anskuelse taler imidlertid mange vigtige Kjendsgjerninger; disse Kjendsgjerninger har Prof. Müller netop omhyggelig taget i Betragtning, og han er derved kommen til en anden Opfattelse, som vi i Korthed skulle antyde. Efter ham skilte Illyrierne sig først fra den fælles Grundstamme og drog mod Syd, hvor de tog Balkan-Halvøens og den italienske Halvøs Kyster i Besiddelse. Senere sondrede den tiloversblevne Grundstamme sig i to Dele, nemlig paa den ene Side Kelter, Italer og Grækere, paa den anden Side Arier, Slaver og Germaner. Derpaa skilte Kelterne sig fra den første Gruppe og drog mod Vest, medens Italer og Græker endnu blev sammen en kort Tid; ligeledes skilte Germanerne sig fra Arierne og Slaverne og drog mod Nord. Tilsidst endelig skilte Italerne sig fra Grækerne, og Slaverne skilte sig fra Arierne, der atter deelte sig i Eraniere og Indere. Men ogsaa efter denne alsidige Adskillelse blev endnu mange af disse Folkeslag ved at staae i nøie Samkvem, som f. Ex. Italere og Græker, Eraniere og Inder, Slaver og Germaner, hvorved der blev skabt mange Berøringspunkter i de angivne Folks Liv. Disse først senere, efter Adskillelsen, skabte Slægtskabspunkter

maa imidlertid ikke, som det saa ofte skeer, forvexles med de oprindelige, der række tilbage før Adskillelsen.

Efter dette kort skitserede Stamtræ for Indo-Germanerne har de herhenhørende Folkeslag foretaget betydelige Vandringer. Langt mod Øst drog Eranierne, hvortil de nuværende Persere, Kurder, Osseter, Armeniere, Beludscher og Afghaner høre, og hvortil i Oldtiden de fleste af Lilleasiens Folkeslag, f. Ex. Frygierne og Kappadocierne, regnedes; mod Øst drog ligeledes Inderne, der for Tiden beboe Halvøen Indien, regnet fra Nord og indtil Dekhan, blot med Undtagelse af nogle Egne i det bjergfulde Indre. Langt mod Vest og Sydvest drog først Kelterne, der stødte paa og fortrængte Baskerne; saa kom Italerne, der ved Roms Vaabenheld udbredte sig fra Halvøen af over hele det sydvestlige Europa og fortrængte Kelterne; endelig kom Germanerne og Slaverne, Nutidens to mægtigste Folkestammer.

Foruden disse Folkeslagenes Massevandringer lader der sig paavise vidtudstrakte Vandringer af Stammer, der høre til den middellandske Race, og navnlig af de to Folkestammer Semiter og Indo-Germaner. Disse Vandringer staaer i Forbindelse med de paagjældende Stammers sørgelige Skæbne.

Jødernes Skæbne er almindelig bekjendt; de er nu spredt over hele Jorden. Den samme Rolle, som Jøderne spiller i Nutiden, spillede Fønikerne i Oldtiden; man traf dem overalt, hvor der var banet Vei for Handel. Blandt de indogermanske Folkeslag er det især Armenierne, der passende kunne sammenlignes med de semitiske Jøder. Armenierne have ligesom Jøderne ikke noget egenligt Fædreland, deres Vandringer staaer ikke tilbage for Jødernes i Henseende til Eventyrlighed, og ogsaa begge Folks Historie have stor Lighed, forsaavidt som den hos dem Begge væsenlig handler om Religionsforfølgelser.

Et vidtbevandret Folk er de berygtede Zigeunere. Zigeuneren, der kalder sig Rom, er hvad Nedstamning angaaer en Inder; han taler en Dialekt, der har sine Sødskende mellem Indiens moderne Dialekter, som atter er Børnebørn af det stolte Veda-Sprog. Rigtignok er der kommet en Mængde fremmede Elementer fra alle mulige europæiske og asiatiske Sprog ind i Zigeunerdialekten. Saaledes finder man persiske, armeniske, græske,

magyariske, slaviske, germanske og romanske Ord deri, og det i desto høiere Grad, jo længere man kommer mod Vest. I hvert eneste Land, Zigeuneren er kommet igjennem, har han samlet Brokker op og puttet dem ind i sin Jargon. Men netop disse Brokker er af den største Betydning for Sprogforskeren, da de viser ham, hvad Vei den fra det fjerne Østen kommende Vagabond har fulgt paa sine Vandringer.

F. v. Hellwald.

Englands Zigeunere.

Charles G. Leland: The English Gipsies and their language. London. Trübner & Co. 1873.

Literaturen om de mærkværdige Zigeunere har faaet en anseelig Tilvæxt i Hr. Lelands Arbeide, — et elegant udstyret lille Oktavbind, der kan læses (og vil blive læst med Interesse) paa et Par Timer, men som ikkedestomindre fortjener en Hædersplads ved Siden af Paspatis og Ascolis flittige Studier. Hvad Leland fortæller skriver sig Altsammen uden Undtagelse fra direkte Jagttagelser eller direkte Meddelelser af Zigeunere, i hvis Selskab han maa have tilbragt en Deel af sit Liv. Han behandler sit Stof med levende Kjærlighed og giver os en høist anskuelig Forestilling om denne den sidste Bølge af den ariske Udvandring, som, skjøndt Stammen har vidst at bevare sit Sprog reent, dog svinder bort i England mindst ligesaa hurtigt som Rødhuderne i Nordamerika. En god Portion af dem er forresten vandret til Amerika, hvor de trives fortræffeligt.

Leland kjender naturligvis ogsaa Zigeunernes Sprog; han skjelner nøie imellem Rom-Sproget, en reent indisk Dialekt, der

imidlertid nu kun kjendes af faa Indviede, og det sædvanlige Zigeunersprog, der forholder sig til det førstnævnte som Prakrit til Sanskrit. Dette Rom-Sprog har forstaaet at holde sig i sin Renhed saa godt, at i de meer end tre Hundrede Aar, Zigeunerne nu har opholdt sig i Storbrittanien, er der ikke blevet optaget et eneste engelsk Ord, ligesom man paa den anden Side har bevaret dette Idioms Tilværelse i en saa dyb Hemmelighed, at efter Lelands Forsikkring ikke een af de engelske Skribenter, som i deres Værker prøvede paa at fremstille Zigeunere, har kjendt dette vandrende Folks virkelige Liv, Sæder og Sprog. De Færreste af os falder paa at tænke, at man overalt, selv i det dannede Selskab, træffer Rester af Zigeuner- og Nomadevæsenet. De vandrende Skjærslibere, Kjedelflikkere, Musikanter og Andre, som drage hen ad Veien fra Landsby til Landsby, de hænger altid paa en eller anden Maade sammen med Zigeunervæsenet, stammer ned fra det, og taler overalt en Jargon, der slynger sig som et fælles Baand om alle disse omflakkende Mennesker. De, og især Zigeunerne, er Væsner, der i Henseende til samtlige Livsbetingelser danner den meest skjærende Modsætning til det, man ellers anseer for nødvendigt for enhver Englænder. Zigeuneren kommer til Verden under aaben Himmel, og maa strax fra sin tidligste Ungdom see at hjælpe sig selv, som han bedst kan. Hvad Fødemidler angaaer, er han rigtignok ikke særlig kræsen; for med Undtagelse af Hestekjød, som han aldrig rører, er han altædende; Igler spiser han endog med et Slags Lidenskab — og hvor han finder en bar Plet Jord, der lægger han sig hen og sover.

Særlig vigtig er Lelands Meddelelse om Zigeunernes formentlige Religion. Der er ifjor blevet ført en meget heftig Pennefeide mellem to tydske Lærde, om hvorvidt der virkelig fandtes fuldstændig religionsløse Folkeslag eller ei. De Stammer, der var blevet betegnede som religionsløse, viste sig imidlertid altid ved nærmere Undersøgelse i Besiddelse af en vis Tro paa aandelige Væsner, hvilket saavel Darwin som Tylor fordrer som minimal Definition af Begrebet Religion. I ethvert Tilfælde maatte man af Forsigtighed være paa sin Post overfor Paastanden om fuldstændig religionsløse Folkeslag. Men nu kommer Leland med den kategoriske Erklæring, at — modsat alle andre Mennesker, ja

selv de laveste Vilde, — har den ægte Zigeuner ingen positiv Religion, intet Baand, der knytter ham til en aandig Verden, ingen Angst for Fremtiden, kortsagt Intet, uden et Par overtroiske Meninger og Legender, der ikke forraade Spor af nogensomhelst religiøs Tro. Leland forsikrer, at han ikke har kjendt nogensomhelst Fritænker, som ved fuldstændig at gjøre sig til Herre over alt Tillært og ved en høi Grad af aandelig Kultur var naaet til en saa absolut Religionsløshed. Det er saameget desto mærkværdigere, som Zigeuneren nu i Aarhundreder har levet midt imellem de religiøse „Gorgios" (saaledes hedder Ikke-Zigeunerne i Rom-Sproget). Men saa besynderligt det end lyder, har hans Omgang med disse været saa ringe, at han neppe nok veed, hvad Religion i det Hele taget er. Richard Liebich („Zigeunerne i deres Væsen og deres Sprog", Leipzig 1863) har udtalt sig paa samme Maade; han fortæller om en Zigeunerinde, som drømte, at hun var kommet i Himlen; men Himlen var efter hendes Forestilling en stor Have fuld af deilige, fede Igler. Leland stiller sig paa mange Steder tvivlende overfor Zigeunernes Anskuelser om „Gorgios" Tro; men han indrømmer dog, at den Idee, de gjør sig om Bibelens Indhold, er fuldstændig uklar, og herpaa anfører han flere interessante Exempler. Det er ogsaa karakteristisk, at det fra „Gorgios" laante Ord, som i deres Sprog betyder Gud, er dewel (det engelske devil, Djævel); der existerer ingen Forskjel for dem mellem Gud og Djævel. Denne besynderlige Betegnelse dewel forekommer iøvrig ikke blot hos de engelske, men ogsaa hos de ungarske Zigeunere. Professor Friedrich Müller har publiceret adskillige Zigeuner-Eventyr, og her finder man paa talrige Steder Formen devla, og ved Kontraktion del; i et Digt dévloro.

Hertil knytter Leland saa den meget vigtige Bemærkning, at der findes Mennesker her i Verden, som aldrig har havt Noget, der ligner en abstrakt Idee. Der ligger i de Ord en meget dyb Sandhed, som desværre fuldstændig ignoreres af de fleste saakaldte „Kulturhistorikere". „Rimeligviis", siger Leland, „bestaaer den almindeligste Vildfarelse i den Antagelse, at alle Mennesker skulde have en Aand som vi, skulde være begavede med de samme moralske Forestillinger og i det Hele taget skulde see Tingene saa temmeligt i samme Lys som vi." Naar nu En, der stikker heelt op til Ørerne i denne Vildfarelse, giver sig ilag med kulturhistoriske Undersøgelser, kan man tænke, hvad der kan komme ud af en saadan Miskjendelse af Ethnologiens Betydning. Sandheden er, at f. Ex. Kineseren, hvis Aand blev formet ikke ved det, vi kalder Religion, men i „Skik og Brugs" Skruestik, tænker fuldstændig ander-

ledes end Europæeren; saa kommer Moralisten og beskylder ham rask væk for en daarlig Moral; men i Virkeligheden foreligger der en moralsk Forskjelligartethed. Ogsaa Zigeunerens Aand er, under fuldstændig forskjellige Livsbetingelser, blevet støbt i en anden Form end vor og fremviser radikale moralske Forskjelligheder. Altid fattig og sulten forekommer Tyveri ham f. Ex. simpelthen som en Nødvendighed.

Denne radikale Forskjel i Tænkning aabenbarer sig ogsaa paa forskjellig Maade i Zigeunernes Sæder og Skikke. Det seer ud, som om de ligesom de positivistiske Filosofer supplere deres Irreligion ved Kjærlighedens Indflydelse; saaledes var det jo nemlig ogsaa gaaet August Comte og særlig Stuart Mill, som var blevet opdraget i streng Irreligion, og som saa sluttede sig til sin Hustru med en næsten vanvittig Hengivenhed, der kun har fundet et svagt Udtryk i det pragtfulde Mausoleum, han satte over hendes Grav i Avignon. Og det er værd at lægge Mærke til, at Kineserne (som er ammet op med Con-fu-tse's simple Morallære, der fuldstændig savner al religiøs Baggrund) udmærker sig ved en saa streng Kultus af Forfædrene, at som bekjendt Anlæget af Jernbaner i Kina meget længe stødte paa en urokkelig Hindring i denne Kultus. Naar der skulde anlægges Jernbaner, maatte Jorden graves op, og det, meente Kineserne, vilde forstyrre de Dødes Hvile. En ligesaa mægtig Ærbødighed for de Afdøde træffer man nu, efter Leland, hos Englands religionsløse Zigeunere. Det er særlig de besynderligste Sørgeskikke, man kan tænke sig, som fængsle vor Opmærksomhed, og som har holdt sig i usvækket Kraft, tiltrods for at det brittiske Zigeunervæsen i det Hele taget er i Forfald. Deres dybe Sorg udtrykker sig hyppigt i, at de giver Afkald paa en af den Afdødes Yndlingsvaner, og Leland troer, at man ved omhyggelig Undersøgelse vilde kunde paavise denne Skik som fælles for Zigeunerne overalt i Verden. I England fremtræder den som strengt nøiagtig Jagttagelse eller Undladelse af visse Handlinger, der saa foretages eller undlades, endog trods stærkt legemligt Ildebefindende, flere Aar, ja undertiden hele Livet igjennem. Saaledes giver en Zigeuner f. Ex. fuldstændig Afkald paa alle spirituøse Drikke, fordi hans afdøde Broder holdt meget af dem, eller han giver Afkald paa en eller anden Vane, fordi En, som han holdt af, laae under for denne Vane sidste Gang, han var sammen med ham. Leland helliger hiin besynderlige Skik, hvis orientalsk-indiske Oprindelse let lader sig paavise, men som i ethvert Tilfælde røber en mere intensiv Sorg end vor „Klæden sig i Sort", et heelt Kapitel, hvori han fortæller flere herhenhørende Træk. De tydske Zigeunere, og ogsaa de ældre engelske, brænder den Afdødes Seng, Klæder og andre Eiendele, og lige-

ledes vogter de sig omhyggeligt for at udtale hans Navn, selv om det samme Navn tilkommer andre Personer og Gjenstande. Da engang en Zigeunerpige, som hed Forella, døde, forandrede hele Stammen Navnet paa Forellen til mulo madscho (død Fisk) eller lolo madscho (rød Fisk). Det minder i høi Grad om den blandt adskillige vilde Folkeslag gængse Skik, hvorefter Personer, som bærer samme Navn som den Afdøde, forandrer deres Navn osv. Den endnu almindelige Zigeunerskik, at begrave Værdigjenstande sammen med Liget, peger ogsaa tilbage paa et lavt Kulturtrin.

Det kan tilføies, at skjøndt Zigeuneren som sagt er komplet atheistisk, indrømmer Leland dog, at der sikkert i England kan træffes enkelte ægte Zigeunere af ublandet Blod, som har indsuget nogle Ideer om Sjælens Udødelighed. Mærkeligt er det iøvrig, at et Folk, der udmærker sig ved en saa høi Grad af Livlighed og levende Fantasi, kun har frembragt en eneste Skribent, som har faaet nogen Betydning paa Fiktionens Gebeet, nemlig John Bunyan. Leland troer nemlig at turde besvare Spørgsmaalet om, hvorvidt denne store Mystiker var en Rom, med et aldeles bestemt Ja.

Saa hemmelig end Rom-Sproget er blevet holdt Aarhundreder igjennem, saa er dog nu og da enkelte af dets Ord trængt ud til „Gorgios," og det er ikke uden Interesse at læse hos Leland den lange Fortegnelse over Udtryk, som det nuværende Engelske skylder Rom-Sproget. Som et Exempel skal her kun nævnes, at vor Jockey stammer fra Rom-Ordet chukni, en Pidsk. Omvendt har Zigeunerne, skjøndt de selv har en Mængde Ordsprog og karakteristiske Talemaader, tilegnet sig en betydelig Deel af saadanne fra det engelske Sprog; i et særligt Kapitel meddeler Leland de Ordsprog og Vendinger, som han har opsnappet i Samtale med Zigeunere, og som han anseer for karakteristiske. Mere interessant end det filologiske er dog maaskee det mythologiske Omraade, hvor Leland navnlig søger Beviser for Zigeunernes indiske Herkomst. Vi troer rigtignok ikke, at der nu længer kan næres nogen egenlig Tvivl om denne Herkomst, eller at man behøver at gjøre sig stor Umag med et Forsvar for Rigtigheden af denne Opfattelse; men Lelands Undersøgelser ere naturligviis altid en værdifuld Bekræftelse. For at nævne et Exempel, saa spurgte Leland en Zigeuner, om han kjendte et Ord, som hed Buddha, og der blev strax svaret ham: „javel, buderi eller budha er en gammel Mand." Men nu betyder virkelig Buddha i Hindustansk: gammel Mand. De Fleste har vist hørt Tale om de saakaldte Bayaderer eller Nautsch-Piger, indiske Dandserinder, der just ikke staaer i Ry for en særlig from Livsvandel; men man veed neppe, at deres generiske Navn er bevaret i nogle

Ord hos de engelske Zigeunere. Nachna betyder paa Hindustansk: at dandse, og Nats, en Slags Zigeunere, er sædvanligvis Jonglører, Dandsere eller Musikanter. Natua betyder et Pigebarn blandt disse Nats, og nautering betyder i engelsk Zigeunerdialekt at drage musicerende omkring. Ligesom Hinduerne har fremdeles Zigeunerne baade i England og andre Steder meget bestemte Betegnelser for alle Slægtskabs-Kombinationer. Pivli bibi i Rom-Sproget, pupheri bahim paa Hindustansk betyder f. Ex. Farsøsterens Datter. Det er ogsaa Sproget, hvorfra Leland henter den Anskuelse, at Zigeunerne ikke har forladt Indien, før efter de var blevet bekjendt med den muhammedanske Lov — en Anskuelse, der rigtignok strider mod Baudrimonts og Bataillards Antagelse om en urgammel Udvandring, men som staaer i god Samklang med Zigeunernes Opdukken i Europa. Paa Morea, deres ældste Opholdssted i Europa, finder man dem uimodsigeligt henimod Midten af det fjortende Aarhundrede, og paa Korfu 1370. Det „onde Blik", der fornylig er blevet paaviist hos Slavonerne, men som er ubekjendt i de lavere engelske Samfundsklasser, træffer man baade hos Zigeunere og Hinduere, hvor det betegnes med de samme Ord seer eller sihr. Leland anfører endnu en heel Mængde Kjendsgjerninger, der allesammen paa en paafaldende Maade viser hen paa Zigeunernes indiske Herkomst; men vi maa her nøies med i faa Ord at sammenfatte Resultatet af hans Undersøgelser. Efter Leland er Zigeunerne Efterkommere af oprindeligt indiske Folkestammer, der blev fordrevet i det fjortende Aarhundrede. Navnlig i Kasterne Doms og Nats — de Sidste er endnu den Dag idag faktisk Indiens ægte Zigeunere — søger han deres Stamfædre; det er muligt, at andre lavtstaaende Pariakaster har været medindbefattede i Forjagelsen, men det vil rimeligvis vise sig, at de Alle hører til samme gamle Stamme. Indiens første Pariaer maa udelukkende have bestaaet af de Stammer, der vægrede sig ved at antage deres Erobreres Religion. Denne Lelands Opfattelse stemmer fuldstændig overens med den, som er gjort gjældende af den bekjendte Lærde Hr. Vivien de Saint Martin o. fl. A., og som fører den sociale Institution Kaste tilbage til ethniske Forskjelligheder.

I et omfangsrigt Kapitel „Miscellanea" anfører Leland en Mængde karakteristiske Træk, som han har samlet i Omgang med Zigeunerne, og som tjener til at bekræfte de theoretiske Sætninger, han tidligere har udtalt om dette Folk. Vi fremhæver kun, at Zigeunerne ogsaa eier Sange, som efter den meddelte Prøve just ikke synes at være tabt bag af en Vogn.

Efterat den største Del af Bogen var fuldendt, besluttede For-

fatteren sig til at foretage en Reise til Ægypten, som tidligere gjaldt for Zigeunernes Hjem. Han fik herved Leilighed til at tilføie et interessant Kapitel om Zigeunerne i Ægypten, hvori han dels sammenstiller de hidtil foretagne Undersøgelser og dels meddeler Resultatet af, hvad han selv fik at vide. Forresten var Udbyttet af Reisen temmelig magert, eftersom Ingen vidste Besked om Zigeunerne, og til Syvende og sidst viste det sig, at den bedst underrettede Person i hele Landet var — selve Khediven; kortsagt, Leland havde ligesaa meget Mas med at opsnuse Zigeunerne i Ægypten, som Eiler Sundt med at opsnuse deres Brødre i Norge. Endelig lykkedes det ham dog, og han forsikkrer, at de ægte Zigeunere ogsaa der bevarer den indiske Type; de gaaer under Navnet „Rhagarin", men kalder sig selv, saaledes som Leland hørte af en Zigeunerkone, Tatarer, og taler ikke Rom-Sproget, men Vulgærarabisk. Besynderligt nok har de her, saa nær ved deres indiske Hjem, mistet Kjendskabet til et Idiom, som med en saa mærkværdig Seighed har holdt sig hos de europæiske Zigeunere.

Slutningen af Hr Lelands i høi Grad fængslende Bog danner en særdeles interessant Samling af „Gudli", Fortællinger og Eventyr, samlede mellem engelske Zigeunere. De overgaaer i Værd langt dem, som Professor Müller har samlet mellem ungarske og kroatiske Zigeunere. De Sidste lader Intet tilbage at ønske i Henseende til hensynsløs, uforskammet Obscønitet; om de Første kan man faae en Forestilling ved nedenstaaende Fortælling, der meddeles i saagodt som ordret Oversættelse.

Historien om Fuglen og Iglen.

„En Dag mødte en Igle en Fugl paa Marken, og Fuglen sagde til ham: „Gaa ikke til Høire, saa vil Jægernes Heste træde Dig sønder og sammen i Snavset, gaaer Du til Venstre, saa er der et Zigeunertelt, og Zigeunerne ville spise Dig." Iglen svarede: „Jeg vil hellere gaae til Zigeunerne og blive spist af Folk, som holder af mig, end blive traadt sønder og sammen af Folk, som foragter mig (ordret: som seer sort paa mig)."

„Det er bedre for en ægte Zigeuner at blive dræbt af en Zigeunerbroder end at blive hængt af Gorgios."

Perspektiviske Fragmenter.

III.

Perspektiv i det Uendelige*).

Det varede længe, inden 1ste Kapitel af den Landflygtiges Reise affødte 2det, og længe igjen, inden dette affødte det 3die og sidste Kapitel. Og da jeg havde faaet disse tre Kapitler samlede, var vi allerede henimod Vintrens Slutning og næsten ifærd med at begynde paa Foraaret.

Det var noget vanskeligt at komme rigtig paa det Rene med, hvorledes det egenlig stod til med Olsen. Hans Breve viste tilsyneladende Modsigelser frem, men — hvilke Breve gjør ikke det? hvormange Puds spiller ikke den øieblikkelige Stemning Brevskriveren? og ønskede man til Syvende og sidst at modtage Breve fra sine Venner, hvori Stemningerne bliver holdt tilbage af Frygt for at vildlede?

Saameget var nu vist, at Olsen ikke var kommen til Ro. At det vilde lykkes for ham deroppe mellem Nordsøen og Kattegattet, det havde jeg hele Tiden twivlet om. Han selv syntes imidlertid i Begyndelsen at have troet det. Jeg gjør her et Uddrag af hans 2det Kapitel (som han benævner „Hamletiana"):

„ . . . Foruden at jeg selv fisker, optræder jeg tillige som en Slags Mellemmand mellem Fiskerne her og de Kvaser, særlig svenske Fartøier, der komme for at kjøbe Fisken. Ved

---

*) De to første Afsnit i 5te Bind, Side 49 og 97.

at varetage mine Kollegers Tarv i saa Henseende og ved forøvrig at give en Haandsrækning hist og her, hvor jeg formaaer, har jeg noget overvundet den Sky, som de brave Folk i Førstningen lagde for Dagen, og jeg troer, at der nu er Mange, der endogsaa har en Slags Velvillie for mig. Maaskee ligger dette dog meest i, at jeg saagodtsom ganske undgaaer Stedets „Honoratiores". Det er ikke, fordi jeg ikke blandt disse Mennesker har truffet elskværdige Folk; tvertimod, men — jeg holder nu eengang ikke af Honoratiores. Nei Fiskerne, det er mine Folk; det er dem, jeg er flygtet op til; det er dem, der er Autokthonerne her i rette Forstand, dem, der har Landet — eller, hvad jeg vilde sige, Sandet og Vandet inde, dem, der giver Livet her dets rette Præg, og endelig, — jeg selv nedstammer jo fra Fiskere. Send mig et Dusin af Eders blegnæbede, smaaklynkende Poeter, send mig nogle af Eders „fine" Hoveder, saa skal jeg paa een Dag ryste dem saaledes om imellem mine Fiskere, at de skal have Godt deraf et heelt Aar. Hvilken Lære lyder der ikke til hele vor Tids optrevlede, udmarvede Storbyslæng heroppe fra disse Sandtuer, hvor den jernhaarde Nødvendighed smeder sine Skabninger uvægerligt fast til Hytten under Klitten og til Toften i Baaden. Man knyer ikke; man fortaber sig ikke i villiesvækkende Spekulationer over sin „egenlige Bestemmelse". Fra Fader til Søn nedarves med Traditionens overbevisende Magt Bevidstheden om at skulle æde tør Fisk i en Hytte og bruge en Aare i en Baad. Farerne og Afvexlingerne paa Havet i Forbindelse med en vis kildrende Lyst til at skaffe sig mere tør Fisk, end man selv kan æde, slaaer sig derpaa sammen, og danner de lysere Punkter i alt det Haarde og Trøstesløse. Nødvendigheden bliver tilsat med Lysten, og — man er Fisker med Liv og Sjæl. Man er rolig og alvorlig, man har et Centrum i sig, fordi man aldrig er bleven lært til at søge efter sin Plads eller tvivle paa sit Kald. Man er selvtillidsfuld, fordi man har lært at skatte sit eget Værd i en snever Vending;

man har en heel Deel af de store Egenskaber, som de „store" Tiders Mænd havde, og man har faa af de Laster, som vort moderne Liv sygner under. Og saa — saa har man Strandingerne, de store aarlige Præmier for Resignation, Haardførhed og Mod!

Jeg havde lige paa Læben den Ytring: Man hører ikke her denne evindelige Klynken over Livets smaa Kaar, denne mollstemte Jammersang over Tilværelsens usle Tærepenning, som altid toner En imøde i Smaahytterne i de store Byer. Men jeg tager Ytringen i mig igjen. Thi man er ikke fattig her paa Skagen i den trøstesløse Forstand, hvori man er fattig i de store Byer. Havet giver bestandig Fiskene fra sig. Og vil Ingen kjøbe Udbyttet af det daglige Arbeide, saa kan man dog fortære Udbyttet selv, og idetmindste blive mæt. Og sætter endog Armodens smudsige Spøgelse sig paa Tærskelen af en eller anden Hytte, saa er der her en Mulighed for at jage det bort. Pauperismens Maskineri, som er saa indviklet i de store Byer, er her endnu simpelt og usammensat. De arbeidende og fortjenende Hænder er i Majoritet; en ringe Skjærv fra hver af disse lægges i den bedende udstrakte Haand, og Sagen er i Orden.

Nei, man er ikke fattig her i den Forstand, hvori man er det i Byerne. Og idet jeg udtaler for Dig denne min Anskuelse, føler jeg mig lykkelig og trøstet, lykkelig, fordi jeg selv kan betragte mig som „rig" iblandt mine Omgivelser, trøstet, fordi jeg med denne min „Rigdom" kan være til Nytte og Hjælp for Andre; — og det vil ikke sige saa lidt endda; — i ethvert Fald er det dog bedre, end at høre til disse ædle, men mørke Sjæle, der staaer seent op om Morgenen, spiser Frokost, Middags- og Aftensmad, Alt under ædle, men mørke Grublerier over Livets Skyggesider ɔ: deres egen tarvelige Existens, som maaskee har lidt en lille Skuffelse. Disse ædle Sjæle, hvis Bordskuffer pleier at vrimle af digteriske Udgydelser over dem selv og deres tabte Lykke, over en lys Damekjole i en løvrig Slov, over Maanen bag

Skyer, og et mørkt, stillestaaende Vand, passende til Drukning, — disse ædle Sjæle, siger jeg, glemmer, idet de skjærer en saftig Cotelet istykker eller smager paa et Glas Rødvin, at der er et Mørke udenom dem selv, hvor denne Cotelet og denne Flaske Rødvin vilde danne et stort Lyspunkt. Ved at sende disse to Dele, eller deres ækvivalente Værdi i det „usle Mammon“, hen i en eller anden lille Krog efter en Adresse, som kan erholdes hos den nærmeste Fattigforstander eller Distriktslæge, vilde det upaatvivleligt gaae op for de gode Herrer, hvad Lys og Skygge egenlig vil sige, hvad Tiden har Ret til at fordre af Digteren saavelsom Ikke-Digteren, og at Virkeligheden i vore Dage er med sine Fordringer rykket al vor Gjøren og Laden saaledes ind paa Livet, at man ikke, naar man vil kaldes et blot nogenlunde hæderligt Medlem af Samfundet, har Lov til denne fornemme Romantiseren mellem Damekjoler, Maaneskin, Troubadurer, Riddere, Hjerter, og alt det øvrige gyselige Nonsens, som Bordskuffen gjemmer . . .

Kjære, unge Ven. Er det dog ikke besynderligt! Medens jeg her nedskriver disse Linier, og medens jeg moraliserer saa smukt for Dig og Andre, føler jeg selv, hvormeget jeg trænger til, at En skulde tage mig i Ørene og trykke min Næse ned i min egen Bordskuffe, ligesom man trykker Snuden af en lille Hundehvalp ned mod Gulvet, naar den har været „uartig“.

Jeg vil være ærlig overfor Dig. Jeg har ikke udelukkende fisket eller beskæftiget mig med Fiskere. Jeg har været — uartig. Jeg har skrevet, og skrevet paa den gamle Liremelodi, ja, jeg har endogsaa været saa affindig, at jeg har bildt mig ind, at der dog var Stof til en Digter i mig.

Vær rolig; det er dog ikke gaaet saa galt, som Du heraf maa forestille Dig det.

Jeg skrev en heel Deel pathetiske Hjerteudgydelser over mig selv og hende, Du veed nok. Det var naturligvis bestandig de gamle Billeder, jeg brugte; det var den gamle,

lyriske Klingeling, som vore store Digtere have sat deres imprimatur under, og som nu alle Smaafuskere i Haandværket have tilegnet sig.

Det er den gamle Historie. Naar store Digtere i et halvt Seculum have pløiet Literaturens Ager tilstrækkeligt igjennem, er det saare nemt for Smaafolk, der komme bagefter, at drage Plougen videre i de gamle Furer. Vi staae jo rimeligvis nu ved Skjellet til en heel ny, udyrket Jord, og vi have da disse Smaapoeternes Række, som ikke har Evne til at overskride Skjellet, men som saa deiligt kan kvidre i de gamle Toner, — rigtignok med en lidt spæd Stemme; men hvad gjør det? „Folk" vil jo have det saaledes.

Det var altsaa en saadan Digtertilværelse, jeg attraaede.

Jeg skrev og skrev. Her var Ingen, jeg kunde raadføre mig med. Jeg læste alle disse Wintherske, Oehlenschlägerske, Aarestrupske og Heibergske (jeg kan tilføie Byronske og Shelleyske) Efterklange op for mig selv, naar jeg om Aftenen sad alene paa mit Kammer, og naar Vinden derude strøg et obligat Akkompagnement paa sin hjertegribende Violoncel til mine begeistrede Recitativer. Jeg kunde jo nok stundom høre Efterklangen, men jeg syntes dog „alligevel" (ja dette fordømte „alligevel"), at der var Noget deri, Noget, som . . . osv. osv. — Du kjender jo nok Ræsonnementet — og det var paa et hængende Haar, at jeg havde sendt Dig hele Klatten med Anmodning om videre Befordring til en Boghandler.

Da faldt det som Skjæl fra mine Øine! — Ja, glæd Dig endelig ikke for tidlig. Jeg er ikke fri endnu; jeg har blot appelleret min Sag ind for en høiere Ret, om ikke for Høiesteret.

Jeg havde en Dag Noget at gjøre ved min Baad paa den søndre Strand.

Medens jeg var beskæftiget hermed, saae jeg to smaa Skagboere komme slæbende med en Plankestump, som efter

deres Tale at dømme var fundet af den Ene i Strandkanten, og om hvis Besiddelse de nu stredes.

Da de ikke kunde komme til noget mindeligt Forlig, slap de Stridens Gjenstand, og gav sig efter bedste Evne i Lag med hinanden. Jeg traadte til, for at mægle Forlig, og gjenkjendte da i Plankestumpen — hvad troer Du? — min Pallisade fra Fladstrands Fæstningsvold.

Der stod ganske rigtig Bogstavet, som jeg havde skaaret ind i Træet.

Jeg vendte mig om, og gik hjem.

Dette lille, ydre Træf, saa ligegyldigt, som jeg forresten gjerne vilde gjøre det, bragte mig til Besindelse igjen overfor mine poetiske Aspirationer.

— Du er en net Fyr, sagde jeg til mig selv, idet jeg travede op og ned ad Gulvet i mit snevre Kammer eller Buur. — Du er virkelig et rigtigt Pragtexemplar af et Mandfolk! Du trykker din bedste Vens Haand i Byen med den høitidelige Forsikkring, at Du heroppe paa Skagen under et haardført og virksomt Liv vil søge at glemme visse Ting og blive til et ordenligt Stykke Menneske, — og ikke saasnart er Du kommen herop, førend Du bliver til en klagende Troubadur, der afvexlende fører Krig med Torskene og besynger sine Ulykker formedelst sin troløse Hjerterdame. Jo, et herligt Mandfolk, og en dygtig Fisker!

Jeg kom ved det sidste ironiske Prædikat uvilkaarligt til at tænke paa min Ven Snedkerens tvivlende Udbrud i samme Retning, dengang vi udvexlede vore første Hilsener ombord paa Kvasen. Jeg snappede min Hue, og gik hen til det Huus, hvor Snedkeren har indlogeret sig (hans Arbeide paa Fyret er endnu ikke endt).

Jeg traf ham hjemme. Han sad og snittede paa et Stykke Legetøi til Drengen i Huset; saavidt jeg kunde skjønne, var det en Hest med en Pibe agterude. Middagen var lige forbi, og jeg kunde vente at finde min Ven Snedkeren, efter Sædvane paa denne Tid af Dagen, i et fornøieligt Humeur.

Det var ogsaa det, jeg skulde bruge. Jeg hilste paa ham, satte mig ned, trak min Pibe frem, stoppede og tændte den.

Han saae hen paa mig, men slog øieblikkelig Øinene ned igjen, og snittede videre, medens han ganske svagt fløitede en munter „Hamborger-Skotsk".

Jeg sad nogle Minuter og dampede paa min Pibe, og henvendte mig derpaa til ham med forskjellige Spørgsmaal: om hans Arbeide paa Fyret, om hvorvidt der var bleven „trukket Vaad" inat, om der var kommet mange Flyndere paa Stranden, og lignende Sager af mere lokal Interesse.

Han besvarede disse indledende Spørgsmaal saa løseligt, som om han absolut vidste, at det kun var en Indledning. Derpaa lagde han pludseligt sit Arbeide og sin Kniv fra sig, saae paa mig med et af sine hurtige Blik, og plumpede lige løs paa selve Sagen, som jeg saa daarligt formaaede at skjule for ham.

— Et Brev? Hr. Olsen!

— Kast Herren overbord, og hold Dem til Olsen, svarede jeg.

— Et Brev, altsaa! Hm — Olsen.

— Ikke just et Brev, men noget Lignende. Jeg blev for nylig paa en ganske egen Maade mindet om en Ting, som jeg gjerne vilde skrive i Glemmebogen, og som altid gjør mig forstemt, naar den viser sig. Jeg sugede voldsomt paa Piben, og fortsatte: — Siig mig, — hvordan skal man bære sig ad med at glemme?

Snedkeren lagde Hovedet lidt paa Siden, saae atter op imod mig, og idet et fiint Smil spillede om hans brede Mund, svarede han undvigende:

— Hvad er det nu værd, Hr. — Hm — Olsen, at pille bestandig ved de gamle Limninger. Deres Bohave er nu engang gaaet istykker, og den evige Tagen fra hinanden og Sætten sammen igjen duer ikke. Det maatte da være engelsk Patentliim, som skulde faae saadant Noget til at holde; men

den Slags Liim har vi ikke ved Haanden her . . . See De Dem om efter et andet Bohave; — det er mit Raad; men det følger De naturligvis ikke; og jeg gjorde det maaskee heller ikke i Deres Sted. Det er altid nemmest at raade Andre, forstaaer sig.

Og hermed tog han atter fat paa Kniven og den halvfærdige Hest, hvis Proportioner nu begyndte at dukke kunstnerisk frem af Raastoffet.

— De svarer mig jo slet ikke paa mit Spørgsmaal, vedblev jeg. — Hvad mener De om, hvis man forsøgte at skrive Det væk, som saaledes trykker En.

— Skrive det væk, gjentog Snedkeren skalkagtig. — Naa ja, hvorfor ikke det? Der var en Mand nede i Konstantinopel, forresten en Tyrk, en rigtig Gavtyv; men han kunde skrive Vorter væk som Ingenting. Han kradsede kun nogle hebræiske Bogstaver ned paa et Stykke Papir, strøg med det henover Vorten, og brændte saa Papiret paa et Fyrfad. Og den næste Morgen var der ikke mere Vorte end her paa min Kniv; — det sagde de idetmindste. Jeg selv har aldrig seet det.

Jeg saae et Øieblik stivt paa Snedkeren, og maatte da smile ved den tilsyneladende dybe Alvor, som hans Ansigt frembød. Jeg vedblev:

— Et Spøg, et Andet Alvor. Jeg kunde have Lyst til at faae Deres Mening at vide om Noget — nogle Vers — jeg har skrevet, medens jeg har været heroppe. Jeg synes selv, at naar jeg saaledes skriver mine Tanker ned, falder det mig lettere at holde Livet ud i det Hele taget; ligesom jeg derved ogsaa lettere holder alt Det tilbage i Baggrunden, som gjerne vil trænge sig frem og hindre mig i Udøvelsen af min daglige Dont. Jeg troer, at jeg har Noget af det Nedskrevne her i min Lomme. Naar jeg læser det for Dem, hører jeg tillige selv bedre, hvorledes det klinger.

Jeg tog nogle Vers frem af min Brystlomme, og læste som følger:

„Det var mod Aften. Himlens Rum
Var fyldt med mørke Skyers vrede Skygger;
Selv sad jeg her saa kold og stum
Paa Stranden, hvor den vilde Maage bygger.
Den barske Bølge vælted sig
Mod Vraget, taust, en Milepæl for Døden;
Den øde Sandkyst bælted sig,
En Strimmel Haab, berørt af Aftenrøden.

Jeg fulgte Haabets smalle Spor,
Men stedse standsed Blikket foran Vraget;
Da blev jeg vaer mig selv ombord
Paa Planken, skrøbelig, af Bølgen jaget.
De vilde Maager kom med Skrig,
Og fulgte spottende min Dødningskude.
Paa Dækket stod jeg mellem Lig,
Blandt Mastens Splinter, Seilets revne Klude.

Det lysned forud. Bølgens Muur
Gav Plads, og veg tilside for et Billed.
Det falske Elements Natur
Sig selv i kunstigt Blændværk klart fremstilled.
En Kvindeskabning, stor og skjøn,
Med Armen udstrakt ømt i Elskovsgløden,
Med Læben stammende en Bøn,
En Bøn, som maatte friste selve Døden.

Hvor var hun deilig! Hvilken Barm,
Frembølgende som Havets hvide Fraade!
En Hals som Hinden, og en Arm,
Omsnoet af Haarets Slangebugter vaade!
Og hvilket Øie; hvilken Ild! —
Den sved mit svage Hjertes dybe Rødder.
— Bliv min, jeg raabte, febervild;
Og frem jeg styrted mod den Skjønnes Fødder.

Forbandet være Du, som svandt
Liig Havets Røg, naar Stormens Dæmon raser!
Forbandet Vraget, som mig bandt
Til Dækket mellem Lig og Seilets Laser!
Forbandet jeg, som sidder her,
Et Offer for en blændende Bedrager! —
Ak, som et Vrag paa blinde Skjær
Til Sandet bunden sidder jeg og klager."

Jeg foldede Papiret sammen, og stoppede det i min Lomme.

Der blev en lille Pause.

Min brave Ven var øiensynlig noget forlegen med at faae begyndt rigtigt paa det, han vilde sige.

Jeg hjalp ham da paa Gled med den Bemærkning, at han nok ikke syntes om det.

— Nu, ja; det er saadan en vanskelig Sag at sige sin Mening om, hvad man dog ikke forstaaer sig paa. Det er jo meget pænt og net, og det er jo naturligvis disse Satans Fruentimmer, som har været paa Spil hos Dem ogsaa. Men — om De ikke vil tage mig min Dristighed ilde op, hvorfor skriver De ikke noget Virkeligt?

Jeg spurgte, hvad han meente med det Virkelige.

— Jeg mener naturligvis Noget, som De selv har seet. Det maa da være langt morsommere, og maa da ogsaa fordrive Tiden bedre, end saadan at rakke sine gamle Kjærester ned, om ogsaa de fortjene det nok saa meget. Jeg vilde for min Part ikke spilde en Stavelse paa mine Kjærester, men meget snarere skrive om Folk, som jeg havde truffen paa mine Reiser; om hvorledes de saae ud og hvad de talte om, og hvorledes det var at gaae over Simplon med bare Been i Støvlerne og Huller baade paa Benene og Støvlerne; og om det store Slagsmaal paa Skræderkroen i Athen, og om den skikkelige Vadskerkone i Neapel, som pleiede mig og passede mig, da jeg var syg, og ovenikjøbet senere vadskede mine Skjorter gratis.

Virkeligheden, det Oplevede, Skræderkroen i Athen! Hvor dog Kandidaten blev distanceret, og hvor han kunde lære Meget af denne „simple" Mand!

Jeg sagde noget Lignende til Snedkeren, men han rystede paa Hovedet, og mumlede Noget om, at jeg ikke skulde gjøre Nar af ham, selv om han havde sagt noget dumt Tøi. Saa kom Smilet atter frem; han gik hen ved Fodenden af sin Seng, lagde sig ned paa Knæ, fik fat i en lille Trækasse,

rodede nogen Tid omkring i dens Indhold, og kom atter hen til Bordet, holdende et lille, guult Blad Papir i sin Haand.

— Jeg har ogsaa givet mig af med at være Versemager. Maaskee De har Lyst til at høre Noget, som jeg engang sendte en af mine Kammerater, der ikke rigtig kunde komme paa Gled i Tilværelsen derhjemme. Jeg var dengang nede i München, og havde det suurt nok. Men den Anden havde det nok værre.

Han rømmede sig et Par Gange, og med et Foredrag, som om han læste op af en Katechismus, fremsagde han følgende Poem, som jeg senere fik Tilladelse til at afskrive.

„Livet kan være forbandet nok;
Værre det bli'er ved at klage.
Fremad min Bro'er over Sten og Stok,
Og see Dig aldrig tilbage.
Syng kun en Sang med en rask Melodi;
Du har jo Lunger og Stemme.
Verden derude har Plads for Ti,
Det maa aldrig en Haandværkssvend glemme.

Randslen paa Ryggen, og Hatten paa Snurr:
Puds dine Øines Briller.
Selv om Du løber i Livet surr,
Slaa dine modigste Triller.
Pigerne elske et muntert Gesicht;
Pokker skal derfor græde.
Sang er en Haandværkssvends første Pligt,
Ihvor han nu end er tilstede.

Værterne ere som Verden er,
Helst de bespiser den Glade;
Sæt Dig da aldrig i Krogen tvær,
Lang til de fyldte Fade.
Har Du ei Mynten, ja da er det skidt;
Dog, Du skal bare fortære:
Værten gi'er altid den Glade Kredit,
Og glad skal en Haandværkssvend være.

Slaa Dig igjennem det Bedste Du kan,
Du fik jo Næver paa Skaftet:
Modet har altid hjulpet sin Mand,
Saalænge som han har havt 'et.
Øren iveiret, Høvlen parat,
Viis, Du kan klare Butikken.
Arbeidet, det er en tro Kammerat,
La'er en Haandværkssvend aldrig i Stikken."

Da Oplæsningen var endt, sprang jeg strax op, og klappede Forfatteren paa Skulderen. Scenen mellem Montanus og Jacob randt mig øieblikkelig ihu. Saa sammentrængt som muligt fortalte jeg den forlegne Snedker denne mesterlige Scene, men alt imedens jeg efter Hukommelsen citerede de holbergske Repliker, følte jeg selv Braaden af disse Repliker, møntede paa den arrogante Student. Jacob med sit Digt om Morten Nielsen, der er „formaliter slet, men materialiter ypperligt," voxede Montanus heelt over Hovedet. Jeg bøiede da mit Hoved, og saae vist meget forknyt ud; og nu var det Snedkeren, som opmuntrede mig, og det med følgende glimrende Tiltale, der har bevaret sig fast i min Erindring.

— Seer De, Olsen, sagde han, idet han trykkede den lille, gule Papirslap ned imod Bordpladen, og med sin brede Tommelfinger lagde alle mulige Læg og Folder i Papiret. — De burde tage Felleisen paa Ryggen, og see Dem ordenlig om i Verden, og ikke begrave Dem her i dette Sandhul . . . Ja, De ryster paa Hovedet; men det er dog sandt alligevel. Hvis jeg maa være saa fri og ytre min Mening anbelangende Deres Stilling her paa Skagen, saa er De jo hverken Fisker eller Ikke-Fisker. Det var akkurat, som om jeg vilde være Snedker den ene Dag, og Glarmester den anden; og dog vilde det meget bedre kunne gaae, eftersom Vindusglasset og Sprosserne er hinanden meget nærmere end den Bestilling, De før drev, og den, De nu driver. — Jeg har jo tidt seet Dem gjemme Deres Papirer, naar

jeg kom ind til Dem i Deres Stue, og da det nu er saa rimeligt, at en saadan studeret Mand vil skrive saadan noget pænt Noget, som kommer ud paa Tryk i Kjøbenhavn, saa er det da ogsaa i sin Orden, at De opgiver at trække Torsk heroppe. Men naar De nu har opgivet at trække Torsk, og naar De saa vil skrive, saa skulde De følge mit Raad, og tage Benene paa Nakken og see Dem omkring i Verden. Saa behøver De da ikke at skrive om denne gamle Kjæreste . . . Ja, om Forladelse; jeg vælger maaskee ikke mine Talemaader efter den rigtige Kalender, — men sandt er det, at hvis jeg havde faaet Opdragelse, saa skulde jeg male hele Bøger fulde om Alt det, som jeg har seet og oplevet, og det uden at jeg behøvede at komme Boller paa Suppen . . . Gudbevares; jeg vidste nok, at De vilde svare det Samme, som De altid pleier at svare hertil. Men hvis De paa ingen Maade vil reise herfra, og opgive Torskene, saa skulde De dog idetmindste gaae lidt mere ud blandt Folk heroppe. Der er nu f. Ex. Jens Andersen; han holder Fiskerbal iaften, og han spurgte mig netop, om jeg troede, De var for stor paa det, til at . . .

Jeg lod ham ikke tale ud; jeg lovede at indhente det Forsømte, og at afhente ham om Aftenen for at deeltage i Selskabet hos Jens Andersen. Og saa stod vi da, omtrent ved det Lag Syv, udenfor Døren til det Huus, hvori Fiskergildet holdtes, og Værten kom selv ud, og bød os indenfor, idet han med et „Valkommen" iskænkede os to store Glas af en Flaske med et tvivlsomt Indhold, som han holdt trykket op til Favnen i sin bøiede venstre Arm.

Stuen, der var rummeligere end de fleste andre Fiskerstuer, langagtig firkantet, overstrøget med en rødbrun, skjoldet Kalkfarve og oplyst — eller deelviis opklaret — af fire Talglys, i plumpe Træøskener, indesluttede vel et halvthundrede Mennesker. Ingen var mødt i Selskabsdragt, og af den Grund heller ikke i en forud tillavet Selskabsstemning. Det Hele havde et saa temmelig improviseret Anstrøg; kun Fruen-

timmerne havde ved Hjælp af Haarolie eller Vand og nu og da ved et nyt Tørklæde over Hovedet, eller, naar det kom høit, ved en Stadstrøie forsøgt at smykke sig til Festen, hvad der iøvrig ikke forhindrede dem fra at deltage i den almindelige Stemning som i noget Hjemligt, Dagligdags, der kun har faaet en yderst svag Tone af noget Fremmed, Overordenligt.

Jeg besvarede forskjellige Hilsener, og modtog eller afslog forskjellige Opfordringer til at „være med om en Pot", eller til at lædske mig paa „en Extrakt"; og da jeg havde naaet en Krog, hvorfra jeg kunde oversee den største Deel af Værelset, stillede jeg mig der, og overlod mig til en Række af nogenlunde uforstyrrede Betragtninger.

Den almindelige Summen og Brummen omkring mig indlullede mig i en umærkelig Døs, hvori jeg kom til at tænke paa — ja, hvad var det egenlig? Et kjøbenhavnsk Selskab!

Klokken mangler et Par Minuter i 9. Husets Herre staaer i den oplyste Sal. Den behandskede venstre Haand leger med Uhrkjæden; den ubehandskede høire Haand glatter de tynde, pomadiserede Haar over den tænksomme Pande. Hvad tænker denne Pande paa? Først og fremmest paa, om Excellensen nu ogsaa virkelig ifølge sit nedladende Løfte vil give Møde iaften. Dernæst paa, at det unægtelig var mange Penge, som sidste Gang gik i Løbet ved L'hombren, og at det dog var behageligt at faae Revanche iaften. Endelig paa, at Fru B. igrunden er en vakker lille Kone, meget elskværdigere end — Ah! Døren ind til Husfruens Værelse gaaer op, og med en lidt fortrædelig Rynke i den ikke ganske unge Pande, træder „min Bedste" ind, og siger i en bebreidende Tone: — Herregud, staaer Du der, og lader Tjenestefolkene skalte og valte, som de selv har Lyst til. — Min Bedste, jeg var netop ifærd med — — Jovist. Det er altid Konen, som det gaaer ud over. (Husfruen har været ved sit Toilette de sidste to Timer). Aa, disse evin-

delige Selskaber. — Men, Du ønskede dog selv — — Jeg ønskede Intet. Jeg vilde ønske, at jeg kunde sidde stille og fredelig ved mit Haandarbeide, og gjøre det store Broderi færdig til Basaren for den indre Mission. Sligt tænker jeg paa; men Du . . . — Min Kjære . . . — Men saa lad dog idetmindste være at sige mig imod. Du veed jo, denne Hovedpine og Klemmen for Brystet; og saa Doktoren, som sagde . . .

Her rives Døren ind til Spisestuen op, og Husets Datter, i Korset, hvidt Skjørt og udslagne Lokker, kommer med en Kam i Haanden og i synlig Ophidselse farende ind. — Men min Gud, Barn! (duo af Forældrene.) — Jeg siger Dig, Mama, jeg taaler det ikke længer. Emilie har i den Grad ødelagt mit Haar. Jeg kan ikke vise mig iaften. (Graad.) — Mit søde Barn. Den Emilie skal væk til den 1ste. — Men min Bedste; Emilie er dog virkelig . . . — Nei, det er ikke til at holde ud. Du som Barnets Fader . . . (Graad. Det ringer. Moder og Datter ud hver ad sin Dør.)

— Ah, min kjære, gamle Ven. Glæder mig, glæder mig. Jeg ventede nok, at Du vilde være den Første. — Aa, ingen Aarsag. Tak skal Du have. Du seer jo saa oprømt ud. Ja, saadan er det at have sin egen Rede. Vi løse Fugle, vi har det anderledes drøit; . . . Godaften, kjære Frue. Altid smilende. Og Deres Frøken Datter? Dog vel ikke upasselig?

Gjæsterne samles efterhaanden. Excellensen indfinder sig virkelig, og det forønskede Antal udebliver. Konversationen er staaende. Unge Herrer, der have forøget deres dagligdags aandrige Udtryk med en Tilsætning af Selskabsflouhed i streng, dansk Stiil, nærme sig paa smaa Støvler og sitrende Ligtorne den tæt sammenkilede Falanx af unge Damer, der søge at holde den gyldne Middelvei mellem agtbar Blufærdighed og tilladt Flaneri. En tapper Winkelried blandt Her-

rerne opoffrer sig for det almindelige Bedste, og bryder Bresche i Falanxen. Kampen er begyndt.

— Min Frøken! tør jeg udbede mig Deres Selskab ved Bordet? — Maaskee! — Hvorfor kun: Maaskee? — Jeg veed ikke. — Er De maaskee bange for mig? — Min Kusine her i Huset siger, at De gjør saa frygtelig Cour. — Saa—aa. (Pause.) — Tør jeg spørge, Frøken, var De paa Ballet hos Professor C..? — Nei. Var De der? — Nei, desværre, jeg var anderswo engagiert — Saa—aa. (Pause. Under Pausen støder en Kammerat til den talende Herre, og fniser. De var sammen den omtalte Aften med nogle andre Kammerater i et „gemytligt Lag", og endte Aftenen paa et offenligt Dandselokale.)

Fruerne have imidlertid taget Plads omkring Divanbordet i Dagligstuen. Fru B. fører Ordet. — Det er da virkelig sandt med hvad man fortæller om Pastor X! (Røre i Forsamlingen.) (Husfruen): — Hvad mener De, Fru B.? Er der virkelig Folk, som kaster Smuds paa denne hæderlige Mand, saa skulde De dog ikke bidrage Deres til at udbrede onde Rygter. Rygter er der saamænd nok af, Fru B.

(Fru B.; spidst): — Ja, Rygter er der saamænd nok af, og Folk er ikke altid saaledes, som de synes for Verden. Hvad angaaer Pastor X., da er jo Skandalen aabenbar; det vil snart komme i Bladene. Man siger . . . (Fortsættelsen følger hviskende).

(Husfruen, med Indignation:) — Men, min Gud. Det er jo oprørende.

(Fru B., overlegen:) — Ja, kjære Frue. Jeg er ikke i Missionsselskabet. Og jeg troer ikke, at jeg er ufeilbar. Men der har altid været Noget indeni mig, som har sagt: Det Menneske, ham skal Du ikke troe paa. (Pause. Man hører Fruen i Huset ivrigt glatte sin Silkekjole.)

Samtidig sidde de ældre Herrer ved Spillebordene i Husherrens Værelse, rangerede i et Planetsystem omkring Solen, Excellensen. Raslen af Kort og Jetons. De monotone

Udraab: Spurgt, kjøber til Nolo, fem Matadorer, Kongen, Sjette; hvormange Beier osv., gaae efterhaanden op i en Samtale af overveiende politisk Indhold. Kudsken i Huset, der iaften agerer Tjener sammen med en leiet Størrelse, og som er vant til at læse „Bladene" endogsaa førend de kommer ind til Herren, hører fra Forværelset med hele en Kulsviers svedne Grin, men uden dennes Tro, følgende løsrevne Stumper af Debatten:

... Som jeg siger Dem, mine Herrer, og jeg kan sige det uden Brud paa min Diskretion; Ministeriet vil ikke finde sig deri. Ministrene gaae ikke af saa let, som Folk troer. Ministrene er ansvarlige overfor Hs. Majestæt og overfor Loven — først og fremmest. Ministrene er naturligvis ogsaa ansvarlige overfor Folket. Men hvad er Folket, mine Herrer? Folket er Indbegrebet af Hans Majestæts Person og Lovens Bogstav samlede i Et. Folket har jo engang givet sine Ønsker Udtryk i Loven, og Hs. Majestæt har selv stemplet dette Udtryk som sin egen Gave, hvorover det ansvarlige Ministerium er sat til at vaage. Det Ministerium, der da vogter denne Gave og samtidig værner om Hs. Majestæts ophøiede Rettigheder, det er paa samme Tid det rette folkelige Ministerium, ligesom det maa siges at være ...

... Tillader Hr. Excellensen. Jeg er fuldstændig enig med Excellensen i Hovedsagen. Men man kunde dog maaskee give Folkets Prærogativer en noget mere udvidet Fortolkning end den, som Hr. Excellencen behager at ... Ganske vist maa man indrømme, at vor Forfatning ikke direkte hjemler Folket Brugen af ... Ikke desto mindre, naar det ene Thing ... I det Hele taget bliver der vel her for os i Danmark ikke saameget Tale om, hvad vore Strømninger, vore Bevægelser kunne medføre; Spørgsmaalet dreier sig vel nærmest om, hvad Udlandet ... Hvis den frisindede Retning i Udlandet faaer frit Løb ... Danmark desværre følge efter ... Bismarck mere populær end nogensinde før i det liberale Tydskland ... Kampen mod Kirken ...

. . . Ja desværre, Hr. . . . min ansvarsfulde Stilling . . . gammel Politiker . . . og først og fremmest dansk Mand og loyal Mand. De vil indrømme mig, at Danmark . . . Nordens Lys . . . imod alle Udskeielser . . . nordisk Aand . . . Kraft . . . Fremtiden . . . Danmark.

Her støder Kudsken Leietjeneren i Siden og stikker Fingeren i Munden. Og derefter gjøre begge de tjenende Aander et samlet Angreb paa den aabne Cigarkasse, der er hensat paa Hylden til Gjæsternes Afbenyttelse, naar de ville hjem, — et Tidspunkt, som Fruen imødeseer med en neppe dulgt Utaalmodighed, men som Husets Herre paa sin Side ikke har Grund til at ønske fremskyndet, eftersom han netop iaften „sidder i Held." —

Paa dette Punkt af mine Erindringer afbrydes jeg ved Dandsen, der nu er begyndt, ledsaget af en Violins skjærende Stemme. Jeg er atter blandt Fiskerne paa Skagen, og jeg indrømmer for mig selv, at jeg føler mig mere hjemme her end i det Selskab, som jeg nylig har forladt.

Jeg indrømmer, at Værten og hans lille, trivelige Kone har indbudt Gjæsterne — jeg erindrer saamænd ikke længer, om Entreen er gratis, men jeg veed kun, at hvad der konsumeres i Aftenens og Nattens Løb skal betales, — jeg indrømmer, at det værdige Ægtepar har indbudt Gjæsterne uden disse smaa Billetters Mellemkomst, der „udbede sig Æren af", og som har til Hensigt at afbetale gammel Selskabsgjæld samtidig med at aabne en ny Gjengjældelses-Konto. Værtinden er, saavidt vides, ikke i noget Missionsselskab, og Værten vilde sikkerlig modtage en Excellense ganske saaledes, som han modtager os — med fremrakt Pote og en Velkomstsnaps. Her findes ingen Fruer — Gudskelov! Mændenes Koner ere for Størstedelen blevne derhjemme. Mændene selv spille ikke L'hombre, men Trekort og Fransfus. Og disse to Spil ere virkelige Selskabsspil, hvor man slaaer med Knoerne i Bordet og sommetider i sin Nabos Næse. Alle ville more sig, og Ungdommen ikke mindst. Det gjælder

blot om, at det første festlige Indtryk skal have fortaget sig lidt, saa slaaer man Gjækken rigtig løs.

Jeg staaer her i min Krog og seer paa denne Dands, denne Puffen og Dreien sig om mellem hverandre paa den lille ryddelige Plet, som i det givne Øieblik forefindes, men som rigtignok ligesaa hurtigt forsvinder. Jeg seer gjennem den aabenstaaende Dør ind i det tilstødende Værelse, hvor de drabelige Fiskerskikkelser i deres uldne Klæder, med de korte Piber i Munden, svedende, rygende, leende og slaaende i Bordet, med Besvær vrister de fedtede Kortblade ud af de store, barkede Næver, og holder Trumferne triumferende op for deres Modspilleres Næser, idet de bander paa Jydsk, Hollandsk og Engelsk, og med et raskt Kast med Nakken eller en sindig, betænksom Mine tager Extrakten og Finklen til sig. Overalt hersker Glæden, en naturlig, ligefrem Glæde over disse flygtige Minuter, som man fravrister det haarde, farefulde daglige Liv.

Min Ven Snedkeren, der har faaet Flipper paa og er i et Perlehumeur, kommer hen til mig Arm i Arm med en ung Sømand, som han benævner Søren. — Naa, siger han, idet han slipper Sørens Arm og tørrer Sveden af sin Pande med Bagsiden af sit Frakkeærme. — Naa, Olsen, der er Humeur paa Værkstedet iaften, hvad? — De skulde min Sandten ogsaa tage Dem en Svingom. Her er rigtig flinke Piger, og Sextour kan de dandse og „Forkert". Kjønne er de jo rigtignok ikke saadan ligefrem, men Sindelaget er godt, og de gjør ingen Udflugter. Søren her er noget melankolsk, fordi hans Kjæreste har gjort ham Knuder, men det betyder Ingenting, vel Søren? vel — Hr. Olsen? — Nu kan De snakke lidt med Søren; jeg skal imidlertid see at berge mig en lille „Forkert" til med Ane derhenne.

Snedkeren forlader os. Søren og jeg vexler et Par Ord, og blive dernæst staaende tause ved Siden af hinanden op imod Væggen. To unge Piger, den Ene med Tørklædet over Hovedet, den Anden med en Hue eller en lille Kappe

paa, bliver af de Dandsende trængt tilbage fra Gulvet, saaledes at de komme til at staae lige foran os, uden at lægge Mærke til os.

Jeg meddeler deres skagensiske Samtale i Oversættelse.

— Gud skal vide, om han er her iaften?

— Ja, Du troer nu altid, at det er Dig, han seer efter, naar han kommer ned paa Stranden. Men det er slet ikke Dig, for det er mig.

— Det skal Du ikke sige, for saa lyver Du. Bad han mig ikke selv den Dag, da de mange Flyndere kom iland og da Svenskeren ikke vilde betale Ole Jensen, om jeg vilde sye en Rift sammen paa hans Uldtrøie. Og vilde jeg ikke gjerne baade sye og binde om ham Dag og Nat, og gjøre hans Garn istand, og vise ham alt det Gode, jeg blot kunde, naar han vilde tage mig til Kone!

— Aa, Du snakker. Saadan en fattig Tingest som Du. Han selv har jo Noget til Bedste; troer Du saa, han vilde tage Dig, som ikke bringer Noget med, undtagen hvad der er til Byrde: to gamle Forældre og en Søster. Nei jeg, som kun har en gammel Mo'er og saa forresten Huset og Baaden og to Sviin efter Fa'er, — jeg kan nok anderledes vise mig.

— Da er jeg dog fem Aar yngre end Du, og Tegnemesteren, som var heroppe ifjor og tegnede mig af, sagde, at jeg var den . . . Ih, Gud fri os!

Den Talende havde tilfældig vendt sig om, og ikke saasnart havde hun faaet Øie paa mig, førend hun udstødte dette lille Skrig, og trak skyndsomst den Anden med sig tversover Gulvet. I Farten sendte hun mig imidlertid et Blik fra sine lyse, troskyldige Øine, som gjorde mig ganske bedrøvet. Der laae i Blikket, ved Siden af Skamfuldheden over at have røbet sig selv, tillige en saa aabenhjertet afsløret Beundring, at jeg ikke behøvede at være en stor Kjender, for at læse mig Visheden til om den Erobring, jeg havde gjort, og som Ordene ovenfor bekræftede i hele sin Udstrækning.

Jeg maa tilstaae, at det hidtil ikke med en Tanke var

faldet mig ind, at der her paa Skagen var unge Fruentimmer, som kunde gjøre den tause, utilgængelige Fremmede til Gjenstand ligesaalidt for et ungt, troskyldigt Hjertes Følelser som for et ældre, maaskee mere erfarent Hoveds Spekulationer. Det gjorde mig ondt for den lille, skikkelige Pige med det venlige Blik under det mørke Hovedklæde. Den Anden, hende med Svinene, tænkte jeg ikke saameget paa.

— Ja—a, saadan taler de Allesammen; og gloe og glane efter En, det kan de saamænd ogsaa, udbrød pludselig min Sidemand, som havde skævet til Pigerne og derpaa op og ned ad mig.

— Jeg forstaaer ikke . . . svarede jeg.

— Ikke det? Da er det dog ellers nemt nok. Saadan et lille Kvindfolk, hun forelsker sig i Dem, og saa slaaer De til, og vips! Ugen efter gaaer hun og titter til en Anden. — Siig mig, har De nogensinde havt en Kjæreste?

Spørgsmaalet kommer mig saa uventet og direkte, at jeg ikke veed, hvad jeg skal svare. Jeg foretrækker selv at være Spørgeren.

— Siig mig — Søren; er her — er her Meget af, hvad man saadan kalder — Kjæresteri?

— Nei, lyder det bestemte Svar.

— Jeg mener . . .

— Jeg veed nok, hvad De mener. Men her paa Skagen er kun simple og ærbare Piger, og de lader Ingen komme sig for nær, som ikke har reelle Hensigter. Men falske er de Allesammen; og den Værste af dem Alle, det var den Pige, som jeg var Kjæreste med. Hun var nu ligefrem et Skarn.

Det giver et Sæt i mig, saa bestemt udtrykker han sig. Det var dog ikke saaledes, jeg vilde spørge.

Den unge Fisker fortsætter, idet han med sin høire Haands brede Tommelfinger knuser og maser et eller andet usynligt Stof i sin venstre, hule Haand.

— Vil De nu bare høre. Der gaaer jeg og er Kjærest med en Pige i et Aarstid. Og Alt er aftalt mellem hendes

Forældre og mine Forældre, og jeg giver hende tre Tørklæder, Tøi til et nyt Skjørt, Ørenringe med røde Stene, rigtig kjønne Baand og en Paraply; og til Gjengjæld faaer jeg en Uhrlidse af hendes Haar — men der gav jeg selv Øskenen til. Og jeg gaaer med hende til Dands, og jeg følger hende hjem, og Alt er paa den rette Boug; men saa løber hun en Dag i Vinden, og vil ikke lystre Roret, vil ikke gaae med til Dands, og jeg maa ikke kysse hende. Ja saa, tænker jeg, hun lægger nok en ny Kours an paa en anden Boug. Jeg forhører mig nu for, og jeg faaer da at vide, at min Pige er bleven seet med en Karl oppe fra en af Gaardene i Landsognet. Jeg lader imidlertid som Ingenting, indtil der en Aften bliver Dands oppe i det Sogn, hvor Karlen er fra. Da Aftenen kommer, stiller jeg mig an, som om jeg var syg, og min Kjæreste tager da derop i Følgeskab med nogle andre Piger her fra Byen. Saa gaaer jeg hen til min Fa'rbro'rs Søn, Rasmus, og spørger ham, om han vil være med. Det vilde han da nok; og saa begive vi os paa Veien. Vi havde en stiv Miil at gaae gjennem Klitterne, med Vinden og nu og da Sneen lige i Ansigtet. Vi foer da vild, og kom først op til Gaarden ud paa Natten, og da var Dandsen forbi. Men vi var jo heller ikke kommen for Dandsens Skyld. At Pigen var hos sin nye Kjæreste, det kunde jeg da nok begribe, og Rasmus og jeg gik da hen og holdt Vagt udenfor den Gaard, hvor Karlen boede. Saa kommer hun da endelig listende ud, efterat vi havde staaet og frosset en Timestid, og saa gaaer jeg hen til hende, lægger min Haand ganske læmpeligt bag paa hendes Nakke, og spørger hende, hvor hun skal hen. Hun svarede, som om Alt var iorden, at hun skulde hen til den Gaard, hvor Dandsen havde staaet, og hvor hun skulde være til om Morgenen. Naa saa det skal Du, min Pige, svarede jeg saa. Og saa fortalte jeg hende min Mening om Tingene; og jeg sagde til hende: Nu har jeg været Kjærest med Dig et heelt Aar, og jeg har givet Dig Tørklæde og

Tøi og Baand og Ørenringe og Paraply, og jeg har holdt rigtig meget af Dig, — og nu gaaer Du her og gjør Nar af mig og leger Kjæreste med saadan en Bondesnude. Og saa gav jeg hende et Par ordenlige Øretæver; og saa gik Rasmus og jeg hjem. Den næste Dag sendte jeg hende et Brev, at nu var det forbi, og at hun skulde skikke mig Ørenringene og Paraplyen tilbage. Uhrlidsen sendte jeg ogsaa, men Øskenen beholdt jeg. — See saadan blev jeg holdt for Nar, og det var da egenlig den anden Gang; men tredie Gang skal det nok blive Løgn.

Da Meddeleren af denne sørgelige Historie øiensynlig var geraadet i en ophidset Stemning over sin egen Fortælling, foretrak jeg at skilles fra ham.

Jeg arbeidede mig igjennem den store Stue, hvor Dandsen nu var paa sit allerlivligste Punkt, og hvor man gjentagne Gange raabte efter mig, at jeg ikke skulde være saa stor paa det, men komme og more mig ligesom de Andre.

Jeg mærkede nok, at man i det Hele taget var bleven friere i sine Bevægelser; og — forresten, de havde jo Net: hvorfor være saa „stor" paa det, og hvorfor ikke more sig som „de Andre"? Jeg hørte jo dog med blandt disse Folk. Jeg havde jo selv villet det saaledes.

Og jeg saae mig allerede om efter en Dame, og henvendte mig i Mangel af Andre med et Buk til den, der stod mig nærmest, et djærvt, knoklet, stærkt Fruentimmer med sammengroede Øienbryn og noget mandfolkeagtigt Storstilet i hele sin Person. Jeg bukkede atter, og spurgte, om jeg maatte have den Fornøielse. Hun saae forbauset paa mig, og syntes aldeles ikke at forstaae mig. En ung Fisker kom til og hjalp mig ud af Forlegenheden ved at give mig og min Dame et samtidigt Dunk i Ryggen, der foranledigede, at vi i den inderligste Omfavnelse tumlede ud paa Gulvet og snurrede rundt et Par Minuter, medens jeg fra forskjellige Sider hørte Udbrud som: — See til Olsen, see, hvor han kan. Den gaaer strygende etc. etc.

Jeg trak mig tilbage — dog uden noget Buk, og vilde just paa given Opfordring fra nogle Kavalerer fortsætte med en anden Dame, da jeg ved at see nøiere paa denne mødte — netop det beundrende Blik, som allerede eengang i Aftenens Løb var bleven mig tilkastet under det mørke Hovedklæde, og som nu med dobbelt Glands skinnede mig imøde fra de lyse, troskyldige Øine.

— Nei, Olsen, sagde jeg til mig selv, idet jeg hurtig vendte mig bort og skubbede mig ind i den mindre Stue, hvor Kortspillerne sad. — Det gaaer nok an, at Du dandser med et Mandfolk, der efter alle Mærker at dømme ikke nærer blidere Følelser imod Dig. Men at dandse med denne lille, skikkelige Pige, som har udtalt sig saaledes og som seer saaledes paa Dig, det vilde være en Ubetænksomhed fra din Side, som Du ikke kan forsvare, Toke Olsen.

Jeg fandt Stemningen meget animeret inde i den mindre Stue. Min Ven Snedkeren var ogsaa tyet herind, skjøndt neppe af de samme Grunde som jeg. Han var stærkt oprømt, næsten for stærkt oprømt, syntes jeg. Kortene vare kastede paa Gulvet. Tobak, Finkel, Extrakt og Punsch fløde over Bordet. Snedkeren loe, talte, sang og deklamerede. Man klinkede og drak paa hinandens Sundhed. Den gamle Ole Geisnæs svømmede over i de meest vidtgaaende, menneskevenlige Følelser. Han omfavnede Snedkeren, og fortalte os Alle, vistnok for 50tyvende Gang, den gamle Historie om det gamle Vrag, han havde fundet paa Havsensbund, et Par hundrede Favne fra Land, og hvis Skatte (bestaaende i rustne Jernbarrer) skulde lyksaliggjøre os Allesammen, saasnart de blot vare blevne tagne op og bragte iland. Snedkeren, der endogsaa paa dette Stadium viste sig som en god Regnemester, søgte at bevise ham, at der ved Salget af Jernet neppe vilde blive 50 Rd. til Mands, og — „for denne Slik kunde man dog ikke gi'e Greven." Ole Geisnæs fandt sig foranlediget til at blive vred over denne „Multaplukkesjions-

tabel", og for at undgaae yderligere Regningsdifferenser fik jeg min Ven Snedkeren overtalt til at gaae hjem med mig.

Det var et deiligt Maaneskin, da vi kom udenfor, og det smukke Veir, Nattens Kølighed og maaskee et Par fornuftige Ord fra min Side virkede hæmmende paa Snedkerens Tilbøielighed til at vende tilbage igjen. Han var ingenlunde beruset, men han var dog maaskee nærmere ved Grændsen, end han selv troede. Et Par Gange stod han stille, som om han vilde tale til mig, men først da vi stod udenfor hans Hjem, kom det frem, som han vilde sige.

— De har Ret, Olsen, udbrød han, idet han slog sin Haand i min. — Og Tak skal De have, fordi De fik mig med hjem. Jeg pleier dog ellers ikke at være af de Folk, som ikke kan komme paa Værtshus uden at faae En paa Skalmeien eller træde Folk paa Ligtornene. Men jeg skal sige Dem, jeg har siddet i den sidste Tid og grubliseret formeget — ganske ligesom De. Og det er skidt; for naar man saa kommer ud og skal have godt af andre Folks Omgang, saa staaer man enten i Krogen som De, eller man vender Mølle over Skarnfjerdingen som jeg. — Ja, Hr. Olsen, det er dog immervæk lige forunderligt med denne — denne Existens. Som om jeg endnu har kunnet begribe, hvorfor man vedbliver den ene Dag efter den anden at staae op af sin Seng og slide og spise og spise og slide — for maaskee de fem sidste Aar af sit Liv at ligge som en stakkels Djævel paa en og anden Stiftelse, inden man bliver skrevet paa den store Reiseliste! Og endda synes man, at man er en honnet Karl, fordi man ikke har giftet sig med Kluk-Mutter og blæser Sorgerne bort paa Glastrompeten. Der er dog alligevel Dyd til i Verden. Men ingen Tak har man for den; trods Alt, hvad Præsten siger. Godnat, Hr. Olsen. Og Tak skal De have. Og sov vel.

Min landsflygtige Vens tredie og sidste Kapitel var ikke til at tage Feil af. Da jeg havde gjennemlæst Brevet, hvori Kapitlet i al sin Korthed og Tydelighed indeholdtes, besluttede jeg mig strax til at tage op og besøge ham. Indtræffende Omstændigheder bevirkede imidlertid, at jeg maatte udsætte mit Forehavende i nogen Tid.

Jeg hidsætter her 3die Kapitel, som er uden noget Prædikat.

„Bedste Ven. Lad os saa kaste Masken. Jeg aander tungt nok iforveien, og Masken er nærved at kvæle mig. Jeg lod mine Omgivelser og mine Tanker snakke saameget op i mit sidste Brev for at føre Dig paa Vildspor. Nu trænger jeg til at udtale mig uforbeholdent. Og jeg vil gjøre det.

Sandet fyger udenfor mine Vinduer, og Vinden river og rusker i mit Tag. Jeg hører den skarpe, hvislende Lyd af Marehalmen i Klitten, og den dumpe, brølende Lyd af Havet paa Stranden. Det var, som om Elementerne var slupne løs blot for at ængste mig, mig den Eensomme, den Hjælpeløse. Jeg siger til mig selv: Dette er Døden, der melder sig. Og jeg gribes af en Angst, som jeg ikke vil prøve paa at skildre Dig. Smilende seer jeg da igjen paa mine Arme, paa mine Hænder; jeg banker mig paa mit brede Bryst, og jeg krummer mig sammen som til et Tag, et Livtag med — med hvem? . . . Hvad er det dog for besynderlige Ideer, der overfalde mig? Jeg er ung og stærk, og netop bygget for dette møisommelige Liv heroppe. Hvilken Mening er der da i, at jeg ængstes? . . . Sagen er den: Jeg veed hverken ud eller ind længer. Jeg har tænkt meget over det, som jeg i mit sidste Brev berørte for Dig. Du har endnu ikke besvaret dette Brev, men saa meget desto bedre, Du kan da tillige svare paa, hvad jeg her vil annode Dig om. Sværg, — nei, Sludder — lov mig, at Du, der jo er et skrivende Menneske og af hvem jeg har Ret til at vente mig Noget, at Du vil følge den Vei, jeg altid har antydet for Dig; at

Du aldrig af Tidernes Ugunst, af Hensyn til en behageligere Existens, af Mængdens Raab og Udsigt til forlorne Laurbær vil lade Dig drive ud af den Retning, der i vore Dage er den eneste tilladelige for et begavet Menneske, der mener det ærligt. Glem det Publikum, der for Øieblikket er det dømmende og priisuddelende, men glem ikke, at der bag dette Publikum staaer den store Masse, som Du netop skal give Dig af med, studere, vaage over, opildne, belære, forsvare. Lad kun de hyggelige Dagligstuers og de overdaadige Spisesales Dramatikere, Lyrikere, Talere og Journalister skye Dig, spotte Dig, forfølge Dig og — maaskee — misunde Dig; lad dem give Dig venskabelige Raad, lad dem aabne Dig en Sidedør, hvorigjennem Du kan smutte ind til dem, lad dem foreholde Dig din Taabelighed, dit Fusentasteri, din „Ungdommelighed, som Tiden nok vil rette", — lad dem kun udfolde hele deres fristende Veltalenhed: — Det gjælder at staae fast, staae fast, staae fast! De deklamerende Kæmpers og Ridderes Tid er dog forbi; Vaudevillen og Studenterdramaet er udspillet; Bøgetræerne er sprungne altfor ofte ud; de gamle Frihedsfraser er bleven afjadskede. Kan Du finde nye Sider at see vore Fabrikanter, Justitsraader og Urtekræmmere fra? Kan Du skjære en ny Facon til en Riddervams? Kan Du finde andre Ord at lægge en Student i Munden end Punsch, Examen og en Kjæreste? — Kan Du det, da er det godt, og da bør Du tage fat, hvor de Andre slap; men kan Du ikke, da er der ingen Tid at spilde. Du maa ud og arbeide paa den Jord, hvor endnu ingen Ploug er gaaet, og det, førend det bliver forsilde, førend din Røst overdøves, dit Arbeide standses af de klapprende Fugleskræmsler, der under Navn af folkelige Novellister, folkelige Poeter jage Poesiens vilde Fugl bort, og lader den aandløse Pietismes Boghvede brede sig over Markerne.

Jeg selv har opgivet Spillet. Jeg stikker for dybt i det Gamle. Jeg har formeget med det kjære, gamle, romantisk-

aristokratiske Selv at bestille. Hvad vedkommer egenlig dette Selv og dets lurvede Klynketilværelse den øvrige Verden? Hvad berettiger mig til at forlange en Tilhørerkreds for mit evindelige Foredrag: Hjerte og Smerte? Nei, min Ven; denne Kvinkeleren post festum er forbi for mit Vedkommende. Jeg har brændt Alt, hvad jeg har skrevet heroppe; jeg har foræret Snedkeren hele mit Bibliothek, og har kun beholdt Homèr tilbage for mig selv. Jeg vil see at blive et Menneske. Det er maaskee til Syvende og sidst vanskeligere end at blive Digter; men saa er Æren ogsaa saameget større. Jeg har i den Henseende ladet mig ansætte ved Redningsbaadens faste Mandskab. Nu faaer vi at see: kanskee vil der snart indfinde sig en Leilighed, hvor jeg kan vise, hvad jeg som Menneske duer til. Hidtil har mit Liv heroppe just ikke bidraget meget til at forhøie mit Værd som Menneske i mit eget Omdømme . . .

Ak, medens jeg saaledes meddeler Dig Løst og Fast fra mit Exil, føler jeg Exilets hele, knugende Tryk meddele sig til enhver af mine Tanker, enhver af mine Bevægelser. Jeg presser Haanden mod mit urolige Hjerte, jeg føler mit fugtige Blik tilsløres. Jeg tænker paa hende, — Vanvittige, som jeg er. Jeg sænker mig ned i Erindringens Strøm; dens Vande lege spottende med mig, og hvirvle mig ud i det store Hav, hvis vilde Bølger gribe mig og slynge mig afsted, afsted.

Jeg tænker paa hende, — hører Du! Paa hende, som vilde finde det yderst underholdende, ja reentud sagt gjennemkomiskt, hvis En eller Anden i dette Øieblik kunde skildre mig for hende. Ikke desto mindre tænker jeg paa hende med Følelser, der, hvis jeg nu var derovre, vilde bringe mig ind under det gamle Herredømme. — Og alligevel er man fræk nok til at titulere Menneskene: Fornuftvæsener!

Derude paa Stranden gaaer den lille, skikkelige Pige med det lyse, venlige Blik, der saa ofte vil søge mit. Min Ven Snedkeren har gjentagne Gange med sin sædvanlige Ligefrem-

hed udpeget hende for mig, og sagt: „Gift Dem med hende, naar De endelig vil blive heroppe. De faaer ingen flinkere Pige, ingen lydigere Kone, Ingen, der med saa stor Taknemlighed vil sætte nogle Smaafiskere ind i Verden sammen med Dem. Hun vil stoppe Deres Strømper, koge Deres Fisk, røgte Deres Garn og være Dem tro som en Hund. Hvad forlanger De mere — som Fisker?"

Jo, jeg forlanger mere. Jeg kan kjøbe mig en Hund, og jeg faaer da dens Troskab med i Kjøbet. Men et Fruentimmer — til daglig Omgang — og tro — som en Hund; et Væsen, som føder mine Børn, vore Børn, — og dog ikke mere end en Hund, — stum, — logrende for Herren! Nei, nei! Saaledes skulde dog Enden ikke blive; — lad den saa forresten blive, som den vil.

Det var som sagt ved Vintrens Slutning og næsten ved Begyndelsen af Foraaret. Jeg havde endelig faaet mit Arbeide ordnet saaledes, at jeg om nogle Dage kunde begive mig paa Reisen op til min Ven i hans Exil. Foreløbig sad jeg ved mit Skrivebord, for at underrette ham med et Par Linier om min Ankomst, og for at sende ham min foreløbige Tak for hans gode Mening om mig og for det Hverv, han paalagde mig. Da bankede det paa Døren, og uden at see op fra Papiret foran mig, raabte jeg: Kom ind, i den Formening, at det var en Bekjendt.

Døren gik op, og efter en lille Pause hørte jeg en Stemme, som spurgte, om det ikke var Hr. saadan og saadan?

Jeg saae iveiret. Der stod paa Dørtærsklen en mig Ubekjendt, som jeg øieblikkelig vilde henføre under Kategorien „Mandsperson".

— Undskyld, fortsatte denne Person, da jeg havde bejaet hans Spørgsmaal. — Mit Navn er H . . ., Snedkersvend H . . . Jeg kommer fra Skagen.

— Aa; De er Olsens Snedker — Olsens Ven? Kom indenfor. Jeg sidder netop og skriver ham til.

Den Fremmede stirrede et Øieblik stivt paa mig, og sænkede derpaa sit Blik, idet han med en underlig forlegen og undvigende Stemme ytrede, at „Posten kunde ikke naae ham der, hvor han var."

— Hvad, raabte jeg spøgende, idet jeg sprang op. — Er han maaskee taget til Læsø eller Anholt?

— Olsen er død, hviskede den Fremmede, idet han saae paa mig med et Par store, ærlige Øine.

— Død! død! gjentog jeg, idet jeg lod mig falde tilbage i Stolen, og gjorde Tegn til Olsens Kammerat, at han skulde tage Plads.

Ingen af os talte. Jeg reiste mig atter, gik hen til Vinduet og stirrede henover Tagene, henover Skorstensrøgen, op imod de store, drivende Skyer. Da jeg atter kunde begynde at tænke, indsaae jeg, at den „store" Olsen maatte være druknet. Jeg havde havt saa travlt i den sidste Tid, at jeg ikke havde faaet læst Bladene, men jeg erindrede nu, kun heelt ubestemt, at En eller Anden havde fortalt mig Noget om et ulykkeligt Redningsforsøg paa Vestkysten i den forrige Uges Storme.

— Ikke sandt? spurgte jeg den Fremmede, der sad bøiet forover paa sin Stol og dreiede sin Hat uroligt mellem de store Hænder; — ikke sandt, det var i Redningsbaaden, at Olsen . . . hvorledes gik det til . . . saae De det?

— Jeg saae det, lød Svaret, — og jeg ønsker ikke at see det Syn oftere. — Det var et stort Skib ude paa Revet, Skagens Rev, veed De nok. Det var stødt om Natten, og i Dagbrækningen blev der gjort Allarm. Allemand op til Stranden nordpaa, udenfor Fyret. Af og til hørte vi dem skrige derude. Vi skjød Raketterne ud; men enten traf de ikke, eller ogsaa var Folkene ombord afkræftede af Kulden. Saa maatte Redningsbaaden til det. Fiskerne vilde nok nødig, men Olsen satte Liv i dem, og saa hjalp vi til,

Mandfolk og Fruentimmer, at sætte Baaden ud. Den blev styret dygtigt. Det var de bedste Folk, der var i den, og Olsen var ikke den Kleineste. Grueligt saae det ud, saadan som den satte igjennem Brændingen, og jeg, som jo ikke var videre kyndig i Sligt, stod oppe i Klitten, og tænkte hvert Øieblik, at det var det sidste for Baad og Mandskab. Saa var da Baaden næsten derude ved Skibet; den stod heelt paa Hælen og satte Snuden ret op iveiret, og just som den var kommen ned igjen og skulde til at tage Fart opefter, saa bryder der en forskrækkelig Sø lige lukt over Hovederne paa Folkene. Vi gav et Skrig fra os, Alle vi, som stod og saae derpaa. Baaden var væk. Brændingen tumlede et Øieblik med noget mørkt Noget, og paa samme Tid faldt den sidste Mast ude paa Skibet. Jeg smed mig ned i Klitten og turde ikke see derud. Der var saamænd heller ikke Noget at see efter. Ingen Baad, ingen Mennesker. Hen paa Eftermiddagen drev et Par af Folkene op længere vesterpaa Stranden. Men de fleste blev ikke fundet, og Olsen heller ikke. Jeg gik hele den Dag og den næste med og søgte langs Strandbredden, og begge Dagene gik der bagefter mig et stakkels Pigebarn og græd. Olsen fandt vi ikke, og Graad og Jammer var der over hele Skagens By.

Den Fremmede holdt inde, dreiede sit Hoved til Siden, og famlede en Stund i sin Brystlomme.

— Mit Arbeide paa Fyret var endt et Par Dage efter, vedblev han; — eller rettere, jeg søgte saasnart som muligt at komme bort deroppefra. Olsen havde saa tidt talt om Dem, og da jeg nu kom her til Byen, syntes jeg dog, at jeg skulde op til Dem . . . jeg har jo ogsaa en Lap Papir, som vistnok er til Dem. Jeg fandt den paa hans Bord, hvor han nok havde skrevet den kort forinden han gik i Baaden. Her er den.

Der stod med Blyant paa et afrevet Stykke Papir og næsten ulæseligt skrevet disse faa Ord:

Kjære Ven! Nu gaaer det løs, og nu skal det vise sig,

hvorledes man teer sig som Menneske. Hvis m a n ikke skulde vise sig mere — det var jo dog muligt — saa Levvel, og læs, hvad Wallensteins Ryttere synger. Min Hest er nu sadlet, og Kammeraterne kalder paa mig. Altsaa Levvel, — jeg kunde fristes til at sige: Paa Gjensyn.

Din T. O.

Saa var da den fragmentariske „store Olsen"'s Liv endt med dette sidste Fragment.

Jeg dreiede mekanisk det forkrøllede og plettede Papir mellem Fingrene, og saae længe op mod de graa Foraarsskyer, der i urolige, forvirrede Masser drev henover Byens Tage.

— Ja, saa troer jeg, at jeg er færdig her, lød Snedkerens Stemme ved Siden af mig.

Jeg svarede ikke; jeg lod min Haand falde ned i hans fremstrakte Høire, og han forstod, at jeg bad ham om at være min Kammerat i min tabte Vens Sted.

H. Drachmann.

———————

Folkeslagenes Udviklingshistorie.

W. Bagehot: Lois scientifiques du développement des nations dans leurs rapports avec les principes de la sélection naturelle et de l'hérédité. — Paris 1873.

Det fortælles, at en Spøgefugl, som en Dag saae en udtjent Soldat bære sin Middagsmad hjem, pludselig raabte til ham: „Ret!" og at Manden øieblikkelig ganske instinktmæssig slap Maden for at kunne lade Hænderne glide ned langs Laarene og indtage Normalstillingen. Hvad han paa Rekrutskolen møisommeligt havde lært og senere gjennem en Række af Aar praktiseret var nu i den Grad blevet ham en Vane, at det blotte Kommandoord var nok til at sætte hans Nervesystem i Virksomhed og fremkalde en Række uvilkaarlige Bevægelser.

Dette Fænomen gjentager sig uophørligt i det daglige Liv, og der kunde anføres en Mængde Kjendsgjerninger, som alle gaae ud paa det Samme. Man behøver blot — for kun at nævne eet Exempel — at tænke paa, hvad der foregaaer, naar En læser høit. Haanden holder Bogen foran Øinene i en bestemt Afstand, og medens disse deels vandret følge langs Linierne, deels lodret glide ned langs Siderne, anvendes der samtidig en Mængde Muskler for at bevæge Læberne, Tungen, Svælget, Strubehovedet og Aandedrætsorganerne, og maaskee Oplæseren tillige staaer op og ledsager sin Recitering med passende Bevægelser. Hele dette indviklede Spil af Muskler sættes i Gang ligesom af sig selv, uden at han henvender sin Opmærksomhed paa Andet end paa det, han netop læser.

„Paa denne Nervesystemets Evne til at kunne omdanne vilkaarlige Handlinger til mere eller mindre ubevidste Bevægelser eller saakaldte Reflexbevægelser og lade dem gaae over i Organismen som saadanne beroer Muligheden af al Opdragelse — militær eller civil —, og man kan opstille følgende Regel: dersom to mentale Tilstande et vist Antal Gange og med en vis Hurtighed ere blevne fremkaldte samtidig eller sukcessive, vil det senere være tilstrækkeligt at frembringe den ene af dem for at fremkalde den anden, og det uafhængigt af vor Villie." Et Menneskes Legeme er altsaa efter Opdragelsen blevet noget Andet, end det var før, og forskjelligt fra det Menneskes Legeme, som har maattet undvære den samme Opdragelse. Det er fuldt af Eiendommeligheder, der ligesom ligge paa Lager, og af erhvervede Evner, der virke, uden at Bevidstheden har nogen Deel deri. Overføre vi saa paa den hele Race, hvad der gjælder det enkelte Individ, er det klart, at der, hvor ubekjendte end Lovene for Arvelighed er, maa findes en efter Omstændighederne større eller mindre, men dog altid betydelig Tendens, i Kraft af hvilken Afkom af kultiverede Forældre, paa Grund af dets Nervesystems særegne Beskaffenhed, har mere Modtagelighed for Kultur end Afkom af ikke-kultiverede Forældre. Og denne Tendens tiltager i bestandig voxende Forhold flere Slægtled igjennem.

Heri er der ikke noget Nyt, forsaavidt som man altid har vidst, i hvor høi Grad et Menneskes Fremtid var afhængig af hans Fortid, eller hvor stor Lighed et Menneske har med sine Forfædre, og forsaavidt som Paapegelsen af en Nationalkarakter i den Grad hører til de forslidte Fraser, at enhver Filosof, som ikke paa anden Maade kan gjøre Rede for en Kjendsgjerning, nok saa dristig tilskriver en eller anden skjult Raceeiendommelighed den. Men det er Naturvidenskabens Opgave ikke at opdage det arvelige Element, men at paapege det tydeligt og bestemt, at give os en klar Forestilling om de Resultater, vi tør vente, og gjøre os Rede for

de Grunde, som leder os til at forudsee disse Resultater. Hvis det ikke lykkes Videnskaben at klare dette Begreb om et Nerveelement, som bibringes gjennem Arvelighed, (det vil kun lykkes gjennem haardnakkede Anstrengelser), vil man aldrig kunne forstaae Civilisationens „Bindevæv". Men ligesom det her udtalte Princip er uafhængigt af enhver Theori om Aandens og Materiens Natur og deres indbyrdes Forhold og kun forudsætter den Kjendsgjerning som given, at de staaer i en vis Vexelvirkning til hinanden, saaledes maa det heller ikke identificeres med den af Buckle udtalte Anskuelse, at de materielle Kræfter har været Fremskridtets store Drivhjul, i Sammenligning med hvilke de moralske Aarsager neppe er Omtale værd, eftersom tvertimod ifølge det her opstillede Princip de moralske Aarsager har skabt de fysiske.

1.

Nationernes Oprindelse.

Det er ikke vanskeligt at komme til en ganske almindelig Opfattelse af de ydre Vilkaar, hvorunder Menneskene levede i den Periode, som ligger umiddelbart før den historiske Tid. Hvad deres statsretslige Forhold angaaer, som man har betegnet ved Udtrykket: patriarkalske, da var deres væsenligste Træk følgende: Den ældste mandlige Repræsentant for Slægten udøvede en absolut Magt og havde over sine Børn og deres Familier som over sine Trælle en ubegrændset Autoritet, der endogsaa indbefattede Retten over Liv og Død. Børnenes Hjorder var Faderens Hjorder, men efter hans Død blev de Eiendomme, han som Familiens Overhoved havde snarere bestyret paa dens Vegne end egenlig besiddet, deelt ligeligt mellem hans Efterkommere i første Linie; den ældste Søn fik stundom en dobbelt Part, men havde hyppigst blot et reent ydre Fortrin. Dog indeholde Bibelens Beretninger herom allerede Spor til en Modifikation af den

fædrene Myndighed, idet Jakobs og Esaus Familier skilles ad og danne to Nationer, medens Jakobs Børns Familier vedbliver at holde sammen og bliver til et Folk, og man turde maaskee heri finde en svag Spire til en Retsorden af en høiere Natur end den paa Familieforholdene grundede Autoritet. Men forresten vil det være tilstrækkeligt at minde om Odysseens Skildring af Cykloperne:

Intet de kjende til Love, ei Raad de holde paa Thinge.
Hver Mand raader som Dommer
selv over Kvinder og Børn og bryder sig ei om de Andre.

Vanskeligere bliver det at trænge ind i og beskrive den Aand, som raadede hos disse de første Mennesker, Historien omtaler; men naar man i al Almindelighed vil karakterisere dem, tager man neppe feil ved at betragte dem som en Art Vilde. Om disse hedder det hos en bekjendt Forfatter: „De Vilde har Barnets Karakter i Forening med Mandens Lidenskaber og Styrke," og selv om de homeriske Digte beskriver os en Periode, der tæller mange Aarhundreder i Civilisation, er der dog for Exempel hos Achilles en heel Deel tilbage baade af den „vældige Vilde" og af „det forkjælede Barn, som suurmuler i sit Telt." „Forskjellen mellem os og dem beroer væsenlig derpaa, at de moderne Nationer er blevne til det, de er, ved en gjennem Arvelighed overleveret Dannelse, og et Menneske bærer ved sin Fødsel i sig Sporene af sine Forfædres Love." Men Oldtidens Nationer medbragte ikke denne Arv; de nedstammede fra Mennesker, som gjorde, hvad de fandt for godt, som ikke kjendte til nogen tillært Vane eller nogen gavnlig Hæmsko, som følgelig var et Bytte for alle deres Tilskyndelser og gav efter for alle deres Lidenskaber. Der hører imidlertid en kraftig Fantasi til for at sætte sig ret levende ind i hine Menneskers Tilstand, og det er for os, som lever midt i et saare indviklet Samfundsmaskineri, ingenlunde let at faae en nøiagtig Forestilling om en Tid, da blot den simple Ting at vide, hvad Klokken var, hvor langt man var oppe paa Dagen, indeholdt en betydelig

Vanskelighed, en Tid, da det mangelfulde Kjendskab til Naturen, den materielle Civilisations Regulator, og Savnet af en ordnet Regering, den moralske Civilisations Taarnuhr, nødvendigvis maatte have en stærk Indvirkning paa de iforveien urolige og let bevægelige Aander og berøve dem den Følelse af Tryghed, som vi besidder i saa mangfoldige Livsforhold.

Og hvad nu deres Opfattelse af Moralen angaaer, som det turde være allervanskeligst for os at komme paa det Rene med, da maa den i ethvert Tilfælde have været af en overordenlig ustadig og ubestemt Natur, eftersom den ikke var slaaet fast i nogen varig Lov, og den har sagtens i det Høieste bestaaet i en Slags „vild Retfærdighed" af en halv revsende, halv voldsom Natur, ligesom vi ogsaa kan sige os selv, at Begrebet Nation maa have været dem fremmed, da de savnede det Baand, der knytter Medlemmerne af en saadan sammen.

Historien lærer os Intet om det første tydelige Skridt fra et Samfund uden Regering henimod et Samfund med Regering, det vil sige med en streng og bestemt Lov. Ikke faa Kjendsgjerninger tale imod den almindeligt antagne Theori, ifølge hvilken Samfundet til sin oprindelige Basis skulde have Familien, hvis forskjellige Medlemmer ere forenede i fælles Lydighed mod et mandligt Overhoved, og hvis gradvise Udvikling til et System af koncentriske Cirkler ender med at konstituere en Stat, saaledes som vi kjende det fra Roms og de fleste græske Smaastaters Historie. Men denne Theori, som vi foreløbig ville blive staaende ved, beskriver os ialfald en Tilstand, der er betydelig ældre end Nutidens Statsforhold, en Tilstand, hvor Blodets, Slægtskabets Rettigheder vare det eneste mulige Grundlag for Deeltagelse i Udførelsen af offenlige Hverv, og hvortil andre moderne Principer, som for Exempel den geografiske Beliggenhed, danne den bestemteste Modsætning.

Maa end selve Oprindelsen til en Statsstyrelse være

tvivlsom, kan vi derimod med Sikkerhed vide, hvorledes det forholder sig med Bevarelsen af de eengang opstaaede Regeringer. Hvad man end paa andre Punkter kan indvende mod Principet om Tilværelseskampen (Kvalitetsvalget), saa er det klart, at det maa have været bestemmende for de første Menneskeracers hele Historie; de Stærkeste dræbte de Svageste, naar de kunde komme afsted dermed. Nu er det klart, at man er stærkere, naar man har en Regering, ligemeget hvilken, end naar man slet ingen har, og at blot det at underkaste sig en bestemt bindende Regel, den være god eller slet, som tvinger Alle til at gjøre det Samme og danner et Baand mellem Individerne, maa give en betydelig Overvægt over Cykloper, som følger Hver sit Hoved — det første Problem, der skulde løses, maatte da være det: at skaffe Lydighed, og det opnaaedes ved en nøie Forening af det, vi nu kalde Kirke og Stat. Derved fik man en eensartet Regering, hvor ikke Præsten lærte Et og Kongen et Andet, eftersom Kongen var Præst og Profeten Konge, og der skabtes ved denne Ordning en „Kjærne" af Sædvaner, som maatte udelukke al Tænkefrihed, fordi Nødvendigheden krævede Støbningen af en fast Form for Civilisation, som kunde hærde de første Menneskers endnu bløde Fibre, og et bestemt Skema for Dannelse, som kunde nedarves. Naar derfor Juristerne siger os, at Begrebet Kontrakt aldrig forekommer i de ældste Love, da hidrører det fra denne Fasthed i Vedtægter: nuomstunder beroer en Mængde Handlinger paa et individuelt Skjøn, men dengang var Statens Lov [status=Ubevægelighed] den eneste Regel for Alt, og da det ikke gjaldt om Lighed for Loven, men snarere om Ulighed, og man først og fornemmeligst trængte til en Ærefrygt-indgydende Regering, der kunde faae Undersaatterne til at adlyde, følger det af sig selv, at „Principerne fra 1789" ere uforenelige med de oprindelige Samfund.

Men der er endnu en Ting, som er værd at lægge Mærke til, naar man taler om de første Regeringer og de tidligste

Love, og det er, at de ikke alene har tjent til at samle Menneskene i Grupper, men ogsaa, om end paa indirekte Maade, har lagt Spiren til de nationale Eiendommeligheder. At analysere alle herhen hørende Fænomener er paa Videnskabens nærværende Standpunkt vistnok neppe muligt, men man vil dog ad Analogiens Vei kunne belyse enkelte mere almindelige Hovedtræk. Det er da interessant at see, hvorledes de forskjellige Tidsrum har deres særegne Præg ligesaavel som de forskjellige Nationer, — Ludvig den Fjortendes Tidsalder for Exempel et andet Fysiognomi end Revolutionsperioden — om end Adskillelsen i Epoker staaer mere skarp for hele vor Opfattelse end for den paagjældende Tids.

Men skjøndt vi i Almindelighed netop ere meest tilbøielige til over de ny Træk, enhver senere Periode føier til de foregaaende, at glemme det blivende Grundlag og i Reglen pleier grundigere at undersøge det varierende end det konstante Element, maa vi dog med en vis Forundring spørge: hvorledes opstaaer dette varierende Element? hvorfor fremkommer der for Exempel paa Dronning Annas Tid en ganske eiendommelig Literatur med en ganske særegen Afvexling i Maaden at udtrykke sine Tanker paa, og hvorfor gjenfindes denne specielle Karakter næsten i Alt, hvad der da skrives, men kun da og ikke ellers?

Man kan vel omtrent forklare sig det paa følgende Maade:

En betydelig Skribent svinger sig op, som man siger; hans Skrifter er i noget høiere Grad end de Andres (ofte maaskee dog kun ubetydeligt) i Forstaaelse med hans Omgivelsers Tankegang, han lægger derfor Beslag paa Publikums Opmærksomhed, og af Hang til Efterligning slutte snart andre Skribenter sig til ham. Enhver, som har skrevet i flere Aviser, veed, hvorledes hans Stiil ufeilbarlig antager samme Kolorit som Stilen i det Blad, han netop skriver for, og ligesom en Journalist, selv uden udtrykkeligt at have det til Hensigt, giver Avisens Læsere netop det Slags Udtryk og de

Tanker, de er vante til, saaledes kommer Skribenterne i en bestemt Periode, uden at tænke derpaa, til at give Læserne de Vendinger og Tanker, de sætte meest Priis paa, og der danner sig saaledes en traditionel Stiil, som er til megen Gene for de store Skribenter, for hvem den tilfældigvis ikke passer. Disse blive da foragtede, holde tilsidst op med at skrive og efterlade ved deres Død nogle Brudstykker, som deres Venner samvittighedsfuldt samle, men som Publikum lader ligge uændsede. Og paa samme Maade som med Skribenterne gaaer det med Læserne, idet disse har Valget mellem enten at sværme for eller dog bilde sig ind at sværme for det, som alle Andre sværme for, eller ogsaa, hvis de er støbte i en mere original Form, høre de ganske op med at læse, med Mindre de foretrække at læse gamle Bøger og Bøger af en fremmed Literatur, som er skrevne efter et andet Mønster og henvende sig til en anden Smag end den netop i Øieblikket gængse. Her finder da et fra Fysiologien bekjendt Princip Anvendelse, idet de Organer, der er i Virksomhed, styrkes, medens de, der er i Hvile, sløves, og saaledes gaaer det nu til, at en bestemt Skrivemaade bliver den herskende i et Tidsrum og sætter sig fast i Menneskenes Bevidsthed med Udelukkelse af alle andre Stilformer.

Men paa en analog Maade kan man tænke sig en national Eiendommelighed opstaae. Først har en Slags „tilfældig Overlegenhed" dannet et Mønster, og saa har denne Nødvendighed, der driver alle Mennesker, med Undtagelse af de stærkeste Karakterer, til at efterligne, hvad de har for Øie, og til at blive det, man venter af dem, med en uovervindelig Tiltrækningskraft tvunget de Øvrige til at danne sig derefter. Noget Lignende kan man iagttage i vore Dage ved at see, hvorledes den saakaldte angelsaxiske Karakter i Amerika og Australien udvikles paa en noget modificeret Maade, idet der paa Grund af Kolonilivets Vanskeligheder og særlig Kampen mod den vilde Natur opstaaer en særegen Type,

som nu tjener til Forbillede for Massen af Karakterer, fordi denne Masse ubevidst har efterlignet den. Men foruden de af Nyttehensynet dikterede Eiendommeligheder gives der andre, paa hvilke dette ikke har kunnet have nogen Indflydelse, men som tilfældigvis findes hos en eller anden fremragende Person og som af den Grund kommer i Mode og bliver Gjenstand for Efterligning, Noget, man vil kunne iagttage overalt, endogsaa under de meest begrændsede Forhold.

Nationalkarakteren viser sig saaledes ikke at være Andet end en lokal Karakter, der har gjort Lykke, paa samme Maade som det nationale Sprog i Reglen kun er en videre Udvikling af en eller anden Hoveddialekt fra et indflydelsesrigt Distrikt, som har paatrykt de øvrige sit Stempel. Herom kunde der endnu siges en heel Deel, men det Anførte maa være tilstrækkeligt til at vise, af hvor stor Betydning de oprindelige Regeringer og ældste strenge Love har været for Dannelsen af kollektive Karakterer ved at skabe en fremherskende Type, en Slags „Afgud", som da er bleven tilbedt og kopieret, fremfor Alt, fordi den var „the thing to do", den eengang vedtagne Form for Menneskelivet.

Det er da ogsaa kun saaledes, vi paa en tilfredsstillende Maade kan forklare os de ældste Regeringers Afsky for Handel, en Afsky, som endogsaa deeltes af Oldtidens største Filosofer, Plato og Aristoteles, og som kom af, at de ansaae den for en Kilde til Fordærvelse, fordi den medførte et hyppigt Samkvem med Fremmede og derved blev en Hindring for Uddannelsen af den nationale Type. Og derover kan man ikke undre sig; thi en Blanding af flere forskjellige Racer indenfor et Samfund maatte forstyrre alle Livsforhold og alle Begreber om Godt og Ondt, eftersom Forskjellen mellem dem vedrørte religiøse og moralske Forhold og altsaa var af den alvorligste Natur. Først naar en nedarvet Disciplin gjennem Aarhundreder har givet Nationerne moralsk Fasthed og Styrke, kan de taale den frigjørende Udvidelse af det aandelige Syn, som Handelen medfører; men paa deres første Trin trænger

de til Isolering for derigjennem at forberedes for de Aarhundreder, da de ikke længer skal leve afsondrede.

2.

Kampen og Fremskridtet.

De fleste Mennesker forestille sig, at i det menneskelige Samfund er Fremskridtet det Normale, Regelen, og Stillestaaen en Undtagelse, men Historien gjendriver denne Antagelse. I Oldtiden havde man slet ingen Forestilling om Fremskridt, de orientalske Nationer staaer endnu paa samme Standpunkt som ved Historiens Begyndelse, og de Vilde er saa langt fra at gaae frem i Fuldkommenhed, at de neppe endnu synes at have en Grundvold at bygge paa. Kun nogle Nationer af europæisk Oprindelse gjøre Fremskridt, og netop disse selv antage i Almindelighed, at Fremgang er noget Uundgaaeligt, Naturligt og Evigt. Men førend man undersøger, hvad egenlig Forskjellen er mellem Fremskridt og Stillestaaen, vil det være nødvendigt at opstille følgende bestemte Love:

1) De Nationer, som er de stærkeste, har en Tendens til at faae Overvægt over de andre og til under særegne Omstændigheder tillige at blive de bedste.

2) Indenfor den enkelte Nation er der en Tendens hos den eller de meest tiltrækkende Karaktertyper til at beherske de øvrige, og paa faa Undtagelser nær forstaae vi ved den bedste Karakter: den meest tiltrækkende.

3) Under de hyppigst forekommende historiske Vilkaar beroer den Intensitet, hvormed deels Nationerne, deels Karaktererne indbyrdes gjøre hinanden Rangen stridig, ikke paa udvortes Kræfter, medens det dog er Tilfældet under de Vilkaar, som for Øieblikket ere de fremherskende i den meest indflydelsesrige Verdensdeel.

Disse Theorier, som under Navn af „Tilværelseskampen" ere blevne fremsatte med Hensyn til Dyrenes Historie, skal her prøves anvendte paa Menneskehedens Historie. Den

Modstand, som har reist sig mod dem i Religionens Navn, bliver bestandig svagere, idet man mere og mere kommer til Erkjendelse af, at de kun kan true Religionens Udenværker, men ikke Religionen selv, og Alle indrømmer nu, at Menneskeslægtens Historie styres af bestemte Love.

Spørge vi da, hvilket Fremskridt der har spillet den største Rolle i Menneskeslægtens Historie, maa Svaret blive: Krigskunstens. Napoleon vilde uimodsigelig have overvundet Alexander den Store, og den engelske Hær i Indien vilde ikke have synderlig Agtelse for de Titusindes Tilbagetog. Nu er det vel sandt, at Oldtidens Civilisation tilsidst blev omstødt af Barbarerne, men det kom deraf, at Barbarerne havde gjort Fremskridt: de barbariske Leietropper var efterhaanden komne til at udgjøre den betydeligste eller idetmindste den solideste Deel af de romerske Hære, det var dem, der dannede Augusts Livgarde, og Prætorianerne blev i Almindelighed valgte blandt de bedste Grændsetropper, navnlig blandt Germanerne. Hvad Middelalderen angaaer, maa det vel indrømmes, at der da manglede Menneskene den Styrke, et fast Sammenhold giver. Men at man i en adsplittet Tidsalder ikke kan samle saa mange Soldater, som paa en Tid, hvor Kræfterne er koncentrerede, det er en politisk og ikke nogen militær Vanskelighed. Menneskeslægtens Kampstyrke er voxet umaadeligt og har havt en Tendens til mere og mere at samle sig i bestemte Grupper, som vi kalde „civiliserede Nationer", og samtidig dermed har Civilisationen, der fordum gjorde Menneskene kvindagtige og uskikkede til Krig, styrket dem om ikke fysisk saa dog moralsk; det har vi seet i Amerika og i Preussen. Dog er det vel værd at lægge Mærke til, at naar de Vilde synes at have kunnet holde Stand overfor Oldtidens Civilisation, men at forsvinde for Nutidens, saa følger det sandsynligvis af, at vor Race er kraftigere end Oldtidens, idet vi nemlig kan modstaae Sygdomme, for hvilke de Vilde maa bukke under.

Spørge vi fremdeles om Aarsagen til det her omtalte

Fremskridts Vedvaren, da har bestandig den stærkere Nation overvundet den svagere, fordi man i Oldtiden gjorde enhver intellektuel Vinding frugtbringende for Krigen og derved efterhaanden uddannede en Karaktertype, der fortrinsvis egnede sig til Krig og Erobring. Men hvorfor er den ene Nation stærkere end den anden? Herpaa har det i det Foregaaende Udviklede tildeels givet Svar: det største af alle de Fortrin, som giver en Nation Overvægten, er det, at den har en Regering og en Lov; man kan vanskelig overdrive den Forskjel, der er mellem et civiliseret og et uciviliseret Menneske. Den er større end den mellem et tamt og et vildt Dyr; thi Mennesket besidder mere Perfektibilitet. Men denne Forskjel opstod i de ældste Tider paa en lignende Maade som den, hvorpaa man nuomstunder tæmmer Dyrene hos de vilde Nationer, og som er Resultatet af et Slags Kvalitetsvalg, idet man slagter de vildeste, men bevarer dem, der lettest lader sig styre, hvorpaa disse da forplante Racen, saa man efterhaanden faaer en Hjord af lutter til Husdyr egnede Individer. Mennesket tæmmede sig nemlig selv. Paa en Tid, da den dyriske Kraft og Racens vilde Energi endnu intetsteds var forsvundet, gjaldt det om, hvem der lettest lod sig bringe til Lydighed, lod sig tæmme — jo stærkere Sammenholdet var, desto stærkere blev Stammen, de kompakte Stammer seirede, fordi de var de meest tæmmede, og Civilisationen begyndte med den militære Overvægt.

Hvis vi havde historiske Oplysninger om de Tider, der gik forud for Historien, vilde vi erfare, at dette første Skridt i Civilisationen har kostet meer end alle de øvrige; men naar vi naae til den historiske Periode, er det Vanskeligheden ved det andet Skridt, der forbauser os meest. Opgaven bliver nemlig nu ikke at skaffe sig en varig Lov, men at komme af med den eengang givne, ikke at danne, hvad der tidligere er bleven betegnet som en „Kjærne“ af Vedtægter, men at knuse dem, man allerede har, ikke at fastslaae bestaaende Skikke, men at frigjøre sig fra dem for at opnaae noget Bedre.

Overfor denne Vanskelighed er det, de fleste nu stillestaaende Nationer oprindelig er standsede, og en meget betydelig Deel af Menneskeheden synes at have betænkt sig netop efter at have forberedt Alt til at gjøre Skridtet: i denne Henseende ligne, trods andre Forskjelligheder, Indien, Japan, Kina og næsten alle de østerlandske Nationer hverandre. Grunden til dette Fænomen maa søges i den Dobbelthed i den menneskelige Natur, ifølge hvilken ethvert nyt Slægtled i nogle Henseender er forskjelligt fra det foregaaende, medens det i nogle andre ligner det, og det Eiendommelige for en standset Civilisation er, at den kvæler alle Afvigelser i Fødselen og paatvinger Alle den samme faste Vedtægt, hvad enten den passer for dem eller ei, saa de kun har Valget mellem at bøie sig, eller udvandre og døe. En anden ligesaa mægtig Grund har virket i samme Retning. I den Periode, da efter Digternes Opfattelse „den ædle Vilde uden al Tvang løb om i Skovene", det vil sige, da „den skjælvende Vilde uden alt Samfund krøb om i Skovene", da Menneskene ikke blot hverken kjendte til Velvære, Bekvemmeligheder eller den første Begyndelse til et fornøieligt Liv, men fandt ligesaa mange Gjenvordigheder indenfor sig, i deres Sind, som udenfor sig, i Verden, da var deres Sjæl fuld af Rædsel. Alt skræmmede dem: de vilde Dyr, regelmæssige Angreb af Nabostammer, mulige Indfald af Fremmede, men fremfor Alt „Verden", Skuet af Naturen, bag hvilken de forestillede sig skjulte Magter, som de maatte stille tilfreds, berolige, smigre for, og det ofte ved frygtelige Midler. Vi har kun altfor mange lignende Religioner hos Racer af høi Kultur; thi Religionen er det hos Menneskene, der sjeldnest skifter, og det er derfor, vi endnu seer Religioner, som skriver sig fra „Perioder, der er ældre end al Moral", og om hvilke alle Vidnesbyrd er forsvundne, netop med Undtagelse af de religiøse Tanker. Ved første Øiekast synes det umuligt at forstaae, hvad Betydning disse skrækindjagende Religioner kan have havt for Menneskehedens Udvikling, og dog er det vist,

at de har gjort en ubestridelig Nytte, idet de fuldstændig har bragt Menneskeslægten ind under Aaget af det eengang Vedtagne samt givet Lovene en saa skrækkelig Sanktion, at Ingen kunde tænke paa at bryde dem; og herved tilintetgjordes i Samfundet den Stræben efter Forandring, som er Princip for Fremskridt. Men Erfaringen viser, hvor utrolig vanskeligt det er at faae Menneskene til at gaae ind paa Forandringer og til i Virkeligheden at opmuntre den Originalitet, som de i Theorien hylde. De sætte for megen Priis paa deres egen Levemaade, er altfor overbeviste om deres egne Ideers Tilstrækkelighed og ville altfor nødig gjøre sig den Uleilighed at give sig i Lag med nye Tanker, til at de uden Modstand skulde kunne finde sig i en usikker og vaklende Tilværelse: kun saaledes kan vi forklare os, hvorfor saa mange Nationer ikke har gjort dette Skridt fra den første til den anden Periode, fra den Periode, der især trænger til Ensformighed, til den, der især trænger til Afvexling, skjøndt dette er en af de vigtigste Betingelser for at kunne bevare sin Overlegenhed over de andre. Det følger imidlertid af sig selv, at en saadan Nation ved Overgangen til den anden Periode nødvendig maa bevare sine Dyder fra den første Periode, hvis den ikke vil blive knuust, thi som Carlyle siger: „Naar det kommer til Stykket, er Spørgsmaalet mellem to menneskelige Væsner dette: kan jeg slaae Dig ihjel, eller Du mig.“ Hvad her er anført, finder sin Bekræftelse, naar man betragter Roms Historie, der viser os et tæt Lag af faste Lovbestemmelser, med en lille Spire til Afvexling, og Moralen af dets Historie er heelt igjennem den samme, nemlig den, at ethvert romersk Slægtled kun afviger lidet fra det foregaaende, men dog tilstrækkeligt til, at Rom efter at være begyndt som en lille Flække gjennem umærkelige Overgange er endt med at blive et stort Rige.

Derimod giver den jødiske Nations Historie os et slaaende Exempel paa, at en Forening af Fremskridt og streng Lovmæssighed ikke sikkrer Overvægten i militær Henseende; thi

dette Folk, som har en meget tydelig Fremskridtstype i Profeterne ved Siden af en ligesaa tydelig konservativ Type i Loven og Leviterne, er, netop fordi disse Typer ikke aabenbare sig i Form af militær Magt, tilsidst gaaet tilgrunde.

Saalænge Krig er Nationens vigtigste Anliggende, maa der nødvendigvis kræves en despotisk Regeringsform — en Hær kan seire under en uduelig Anfører, men ikke under Anførsel af en raadslaaende Forsamling. Men naar vi træder ind i den anden Civilisationsperiode, kræves der et noget friere System, for at man kan bryde Vedtægtens tykke Skorpe og give det første Stød til det Fremskridt, som kommende Tider skal føre videre. Vi finder saaledes, navnlig hos Teutonerne, meget tydelige Spor af baade monarkiske, aristokratiske og demokratiske Elementer: Høvdinge med eller uden Kongetitel, Mænd af adelig Fødsel og deraf følgende fremragende Stilling, og endelig et frit, væbnet Folk, som adspørges i de vigtigste Anliggender. Et vigtigt Fortrin for en Nation bliver det altsaa ogsaa i sine politiske Institutioner at have naaet en større Udvikling.

Fremdeles er der endnu et Punkt, som paa dette Stadium maa omtales, og som undertiden kan være en Fordel; det er: en Blanding af Racer. Vi maa nemlig ingenlunde troe, at Oldtidens Folk virkelig besadc den Blodets Renhed, som de gjorde Paastand paa at være i Besiddelse af. Man kunde ikke tilintetgjøre hele den overvundne Race; man gjorde da Mændene til Slaver, og man tog Kvinderne til Ægte. Men i Mangel af en reel Enhed, skabte man en kunstig, idet man for Exempel adopterede de Børn, man ikke selv avlede, og gav dem lige Rettigheder med sine egne — saaledes tilfredsstillede man Fordringen om Racens Eensartethed, der altsaa fik en noget anden Betydning, end den, hvorefter den nyere Fysiologi opfatter dette Begreb. Nu er det vanskeligt at sige, hvilke Blandinger der forbedre Racen, og hvilke der forværre den. Undertiden giver en Krydsning af Blodet et Afkom, som bedre end Forældrene egner sig

for det givne Sted og de givne Betingelser, og den nye Race vil i slige Tilfælde, i Kraft af et Slags Kvalitetsvalg, dominere og maaskee fortrænge de to Racer, hvoraf den er fremgaaet; men undertiden finder det modsatte Tilfælde Sted, og da vil den snart af sig selv døe bort. Hvad nu de tidligere Folkeslag angaaer, maa ligeledes hos dem mangfoldige Krydsninger have været til Ødelæggelse, og kun forsaavidt som Foreningen af to Racer bevirkede en Sammensmeltning baade af deres Moral og deres Blod, kunde Krydsningen være af væsenlig Betydning: den kunde da forøge de sandsynlige Udsigter til Afvexling og følgelig til en større Fuldkommenhed, og hvis denne Fuldkommenhed fremtraadte under militære Former, kunde den sikkre den blandede Nation et varigt Fortrin.

Endnu et Middel for en Stat til at blive rivaliserende Stater overlegen, er endelig, hvad man kunde kalde provisoriske Institutioner, blandt hvilke den vigtigste, nemlig Slaveriet, ligesom Racernes Krydsning, skriver sig fra de tidligste Erobringer. Og hvor meget end Tanken om Slaveriet oprører vor moderne Bevidsthed, maa vi dog ikke glemme de store Tjenester, det har ydet i de tidligste Perioder. Hvad nemlig et Samfund, der endnu er i sin Vorden trænger til, og hvad alene Slaverne kan give det, er Otium, hvorved der skabes en Mulighed for, at Nogle kan tænke, medens de Andre arbeide. Hvad særlig den militære Overlegenhed angaaer, da vil de Nationer, som holde Slaver, og som følgelig har Tid til at tænke, sandsynligvis blive de meest klartseende i politisk og de dygtigste i strategisk Henseende. Noget anderledes forholder det sig med Nutidens Slaveri, og medens den Tilstand, at en Herre eier et lille Antal Slaver, som han kjender godt, og som han daglig seer, ingenlunde er utaalelig, er det Slaveri, som bestaaer i, at Mennesker kun er en enkelt Form iblandt flere for Anbringelsen af store Kapitaler, og at en Rigmand langtfra at kjende hver enkelt af sine Slaver, neppe kan sige, hvor stort

Antallet er af de Hjorder, som arbeider for ham, — en afskyelig Tilstand.

Det er i det Foregaaende omtalt, hvorledes man i Oldtiden gjorde ethvert intellektuelt Fremskridt frugtbringende for Krigen. Men hyppigere har det dog været en eller anden moralsk Egenskab, der gav Overvægt i denne Henseende; thi Krigen deels kræver som Betingelse, deels fremkalder visse „foreløbige" Dyder, saasom Tapperhed, Frimodighed, Lydighed og Disciplin, og den Omstændighed, at de Nationer, der besad disse Dyder, seirede i Kampen, har sikkret dem en varig Plads og bidraget til at tilintetgjøre de modsatte Laster. Religionen for Exempel har havt saadanne militære Fortrin, og Cromwells Ord til sine Soldater: „Stol paa Gud og hold Eders Krudt tørt," var fuldkomment paa deres Plads, fordi en energisk Koncentreren af mægtige Følelser sætter Menneskene istand til at vove Alt og fuldbyrde Alt. Den Art Moral og den Art Religion, hvis Tendens er at skabe de meest energiske Karakterer, vil altid seire over de Systemer og Dogmer, hvis Tendens er at gjøre Sjælene sagtmodige og svage: derfor kunde Epikuræismen ikke trives i Rom, men derimod Stoicismen, derfor er Monotheismen, som frembringer en fastere og mere koncentreret Karakter, der ikke splittes mellem forskjellige Guddomme, et Fremskridt fremfor Polytheismen, og hvis man herimod vil indvende, at jo dog Jøderne, skjøndt Monotheister, blev beseirede af de polytheistiske Romere, saa maa herpaa svares, at Romerne besad en politisk Dygtighed og en Disciplin, som Jøderne ganske savnede, og at den religiøse Overvægt blev mere end opveiet af Overlegenhed paa andre Punkter.

Man maa ikke undres over, at der her tillægges Krigen en saa overveiende Betydning, da Talen jo er om Menneskeslægtens tidligste Perioder, hvor dens Opgave var at skabe Nationer, medens der først senere kan blive Tale om de Dyder, som den ikke fremkalder, saasom Humanitet, Barmhjertighed og en fiin Følelse for Næstens Rettigheder. Lige-

ledes er det ogsaa først senere Perioder forbeholdt at trænge den Foragt for fysisk Svaghed og for Kvinden tilbage, som karakteriserer Oldtiden, og der skal lange Tiders Civilisation til for at give Intelligensen uden Muskler en større Magt end Musklerne uden Intelligens. Og dog er vor Moral endnu altfor meget gjennemtrængt af Krigens Aand, hvilket viser sig i den daglige Tilbøielighed til at overføre Billeder, som er laante fra Loven og fra Krigen, paa den gængse Moral. Det er nemlig Feilen ved den militære Moral, at den overdriver Begrebet: Disciplin og fremstiller Villiens moralske Styrke under en tør og nøgen Form; den er god til at haandtere den Øxe, der skal hugge Træet om, men den kjender ikke den fredelige Kraft, der faaer Skoven til at voxe.

3.

Dannelsen af et Folk.

Hvad er egenlig en Nation, og hvad er det for en Magt, der deler Menneskenes Race i saa indbyrdes forskjellige Grupper af en saa gjennemgaaende eensformig Karakter? Er det end umuligt at give et bestemt Svar paa dette vanskelige Spørgsmaal, saa kan der dog fremsættes adskillige Betragtninger, som ville kaste Lys paa et andet i det Foregaaende fremsat Problem, nemlig det: Hvorfor gjøre nogle Nationer Fremgang, medens de fleste ikke gjøre det?

Nogle udlede de nationale Forskjelligheder fra en oprindelig Skabelse af forskjellige Racer; men om man end for forskjellige Folkeslags Vedkommende maa blive staaende ved en Fleerhed af Grupper, saa gjælder dette ikke om Underafdelingerne, og man kan for Exempel ikke tænke sig en særlig Adam og Eva for Sparta, en anden Adam og Eva for Athen. Heller ikke nytter det at tilskrive et slet og ret Kvalitetsvalg deres Oprindelse; thi man kan ikke frembringe Nationer paa samme Maade, som Naturen frembringer Varieteter af vilde Dyr — Kvalitetsvalg betyder Bevaring

af de Individer, som har de heldigste Betingelser for at kæmpe mod de Kræfter, som modsætte sig Udviklingen af deres Race —, og hvor forskjellige end Sparta og Athen eller Rom og Athen var indbyrdes, havde de dog væsenlig de samme naturlige Hindringer at kæmpe imod. Forhen meente man, at den direkte Indflydelse af Klima, Jordbund, Hav, Luft o. s. v. fremkaldte en væsenlig Adskillelse mellem Mennesker og Racer; men Erfaringen gjendriver denne Antagelse: den engelske Udvandrer kan leve under samme Klima som Australboeren uden at komme til at ligne ham, Papuas og Malajere har i Aarhundreder levet Side om Side uden at forandre deres Naturer.

Problemet deler sig i to Dele, idet Nationerne synes at være et Resultat af to vigtige Kræfter, deels nemlig Racernes produktive Kraft, som virkede i de ældre Tider, men nu saa godt som ganske har hørt op med at gjøre sig gjældende, deels de egenlig saakaldte Nationers skabende Kraft, der fremdeles vedbliver at virke. Om den sidste blev der i det Foregaaende gjort nogle Bemærkninger, og der blev draget en Parallel fra Literaturen, som det her maa være tilladt at komme tilbage til, fordi det er lettere at iagttage det samme Fænomen paa et snevrere end paa et videre Omraade.

Man spurgte engang Udgiveren af Times, hvoraf det kom, at alle Bladets Artikler syntes at hidrøre fra samme Haand, og han skal da have svaret: „O, der er altid en eller anden fremragende Medarbeider, hvem alle de Andre efterligne!" Efterhaanden som nu Læserne saaledes er blevne vante til en bestemt Skrivemaade, vænner Udgiveren sig til kun at optage de Artikler, hvori den er gjennemført, og det samme Forhold gjentager sig i Literaturen i Almindelighed. Vel er der bestandig en eller anden bestemt Grund, som ikke altid er let at opdage, til at en bestemt Maneer bliver den herskende i en Periode; men det gaaer dermed som med Moden i Klædedragt. De Love, som Parises Modehandlerinder eller Kokotter paatvinge den øvrige civiliserede

Verdens Damer, skylde rimeligviis ofte et reent Tilfælde deres Oprindelse; men saasnart de eengang er vedtagne, underkaste Alle sig dem, ligemeget om de klæde dem eller ikke, og „de gyselige Tingester, vi bar ifjor," forsvinde ganske.

Den samme Beskyttelse af visse Yndlingsformer, den samme Forfølgelse af Former, som mishage, turde være Hovedgrunden til Forandringer i Nationalkaraktererne: Menneskene ledes af Mønstre snarere end af Argumenter, det er Førernes Liv og ikke deres Lærdomme, der gjør Proselyter.

At Menneskenes Hang til Efterligning er en af deres Naturs stærkeste Tilbøieligheder, kan man see af det pinlige Indtryk, det gjør paa os, naar vor Efterligning ikke lykkes, hvilket i en noget kynisk Form kan udtrykkes saaledes: De fleste Mennesker vilde, naar galt skulde være, hellere anklages for Ryggesløshed end for Keitethed; med andre Ord: vi skamme os undertiden mere over at have været uheldige med at kopiere et fremtrædende Væsen, end man skulde troe, naar man betænker, at Keitethed i Reglen hverken er en Fornærmelse mod Religion eller Moral, men kun bestaaer i en daarlig Efterligning. Dog maa man ingenlunde troe, at denne Efterligning er vilkaarlig eller bevidst, tvertimod, den har sit Sæde i de dunkleste Egne af vort Sind, sammesteds, hvor Troen sidder. Med Hensyn hertil er det ret oplysende, hvad der fortælles om europæiske Kjøbmænd i Orienten, der efterhaanden bringes til at troe paa Troldom og i Fortrolighed forsikkrer En, at der „virkelig er Noget i det," ikke fordi de har seet noget Overbevisende, men fordi de har seet En, der har seet en Anden, der har seet en Tredie, der havde seet Noget, ligesom vi fra det daglige Liv veed, hvor stor Indflydelse Ens Venner eller Partiorganernes Artikler har, og hvorledes man lidt efter lidt kommer til at antage Partiets nok saa gale Anskuelser eller Sektens Trossætninger. Man behøver langt snarere Grunde og Anstrengelser for at frigjøre sig end for at troe. Barnet antager udenvidere som sande alle de Ideer, som fare det gjennem Hjernen, og det

er vanskeligt at gjøre det begribeligt, at en Idee kan være stærk, klar og varig, men alligevel falsk, og det gaaer i denne Henseende med den alvorligere Deel af Menneskene som med den mere letsindige: selv Børsmændenes Tro paa Spekulationernes heldige Udfald beroer paa et Slags Instinkt til at efterligne. Den ene Dag finder man dem fulde af Liv, Foretagelsesaand, rede til at kjøbe og til at give Ordrer, og Ugen efter seer man hele Banden nedslagen, urolig, ivrig efter at sælge; spørger man da om Grunden til hiin Iver og denne Slappelse, da vil man ofte finde, at den i sig selv er af meget ringe Værd; men Instinktet til at efterligne er det, der har fremkaldt de modsatte Strømninger. Og det er ikke blot paa den inderste Deel af Menneskenes Intelligens, paa Troen, at dette Instinkt har Indflydelse, men det virker ogsaa paa den, om man saa maa sige, meest materielle Deel af deres Aand, den, hvor Sjælen forenes med Legemet, paa Manererne — ogsaa i denne Henseende er en stor Mand af gjennemgribende Betydning for og Indflydelse paa sine Samtidige.

Der er dvælet saa længe ved dette Punkt, fordi det maa antages at være af saa stor Vigtighed, og naar der senere vil blive Tale om den Indflydelse, Forandringen af Klima, Afvexling i politiske Institutioner og Fremskridt i Videnskab har paa et Samfunds Udvikling, saa er det bestandig under den Forudsætning, at disse Faktorer virker igjennem det omtalte Princip for Efterligning. Dog maa vi først noget nærmere undersøge Problemet om Nationernes Oprindelse, hvorom det ovenfor blev ytret, at den tildeels maa tilskrives en skabende Kraft, som endnu bestandig er i Virksomhed.

Et tydeligt Exempel herpaa har vi i Grundlæggelsen af den første af de nordamerikanske Fristater, Ny England, hvor et stort Antal Personer, der harmonerede i de væsenligste Henseender, saasom Religion og Politik, har dannet en særegen Koloni, eensidigt udviklet deres oprindelige Karakter, lært deres egen Tro, oprettet en Regering efter deres Ønske

gjort alle andre Tendenser modløse, forfulgt andre Troslærdomme og forbudt afvigende Regeringsformer. Den Type, de oprindelige Grundlæggere er gaaede ud fra, er bleven omhyggelig efterlignet og i sine Hovedtræk nedarvet, og paa samme Maade som der i Ny England er skabt en fuldstændig national Karakter, paa samme Maade dannes der endnu den Dag idag nye Samfund i Vestamerika. Den Tid er forbi, da Koloniseringen foregik saaledes, at en „Sværm" af Mennesker pludselig slog ned paa et Sted; nei de, som har fælles Moral og Religion, søge sammen og blive paa Stedet, de Andre fjerne sig og søge andetstedshen, og det er Tiltrækningen mellem det Eensartede, der er den bestemmende Faktor for Dannelsen af disse Samfund. Men saaledes har det naturligvis ikke kunnet gaae til i Menneskeslægtens Barndom, da Samfundet dannedes ikke ifølge et vilkaarligt System, men paa en reent uvilkaarlig Maade, da Mennesket fødtes i en vis Underdanighed, underkastet en arvelig Regering, som han ikke kunde frigjøre sig fra, og da Samfundet ikke bestod af Individer, men af Familier, som havde faaet deres Trossætninger gjennem Nedarvning. Man loe engang af Lord Melbourne, fordi han som Grund for sin Tilslutning til den engelske Kirke angav, at den var hans Fædres Kirke, idet man antog, at det, at Ens Fædre har troet paa en Ting, ikke er nogen fornuftig Grund til selv at troe derpaa, med Mindre Tingen er sand; men hans Grundsætning, der ikke ganske stemmer med vor Tid, vilde i gamle Dage have været fuldstændig paa sin Plads. Og ligesom en Udvandring af Romere, grundet paa Afvigelser i religiøs Henseende, vilde have forekommet Datiden utænkelig, saaledes har heller ikke de Vildes Religion den nødvendige Styrke til at frembringe et Schisma. Det er i det Hele taget forbausende, hvor de Vilde stemmer overeens, og hvor Tendensen til Efterligning er stærkt udpræget hos dem: naar man har seet een Beboer af Ildlandet, har man seet dem Alle, og en Stamme af Vilde er som en Hjord af Selskabsdyr, der gaaer,

hvorhen Føreren gaaer, blindt efterligner hans Vaner og saaledes snart bliver til det Samme, som han selv er. Denne Efterligningsevne er endogsaa langt mere udviklet hos dem end hos de civiliserede Mennesker, ligesom den er større hos et Barn end hos en Voxen, der altid har et vist Grundlag af Ideer, som yder ham en Støtte, og stærkere udpræget hos den Udannede end hos den Dannede: hvis man sender en Filosof og en Kammerpige hen til et fremmed Land, vil sandsynligviis den Sidste lære dets Sprog langt hurtigere end den Første, fordi han kan leve i sine egne Tanker, medens hun trænger til Kjøkkensladderen.

En anden Tilbøielighed, der er om muligt endnu mere forbausende hos alle vilde, eller maaskee rettere uvidende Mennesker end Tendensen til Efterligning, er deres Hang til at forfølge dem, der fjerne sig fra Stammens barbariske Vedtægter og gamle Skikke, hvilket kommer af deres Frygt for, at Guderne skal straffe hele Stammen, fordi en Enkelt giver et nyt Exempel, og hvad der danner en bestemt Modsætning til vor Tids Princip, som gjør hver Enkelt ansvarlig for sine Handlinger. Om det saa var Athen, der dog var forholdsviis modtagelig for nye Tanker, saa hvilede dens Samfundsforhold paa den Opfattelse, at den Enkeltes Brud paa traditionelle Regler kunde neddrage Himlens Straf over hele Folket, og da Hermerne paa de offenlige Pladser Natten før Alkibiades's Afreise var blevne omstyrtede, forskrækkedes derfor alle Athenienserne og troede, at de vilde blive tilintetgjorte af de opbragte Guder.

Man skulde nu troe, at der maatte opstaae en Kollision imellem de to omtalte Tendenser, mellem Trangen til Efterligning og Tilbøieligheden til Forfølgelse; men i Praxis virke de begge i samme Retning, eftersom det, man kopierer, sædvanlig er det meest Almindelige, den meest gammeldags Vedtægt, og man kun antager noget Nyt, forsaavidt det stemmer med den gamle Mode, harmonerer med den iforveien givne Aandsretning og saa lidt som muligt fjerner sig

fra den slagne Vei: netop Foreningen af de to Tendenser er det derfor, der gjør, at enhver Forandring hos de oprindelige Nationer paa eengang har Noget af Kvalitetsvalget og noget Konservativt ved sig, at den bevarer saa Meget som muligt af det Gamle og kun føier nogle Enkeltheder til, at den bliver et lille Taarn mere til den gamle Bygningsstiil. Og naar den civiliserede Mand ofte, i alle Verdensdele, forbauses over forunderlige Skikke, der staae for ham som noget Monstrøst og Uberegneligt, saa glemmer han let, at de er Aarhundreders Værk, ligesom den romerske Lov eller den engelske Forfatning, og at de ikke er en enkelt Mands Indfald, men mange Slægtleds Tanker; thi den nationale Karakter dannes ved en kombineret Virksomhed af Tiltrækninger og Frastødninger, der virke i samme Retning, hvortil endnu kommer, at den stærke Dødelighed blandt de oprindelige Folkeslags Børn hidfører et Slags Kvalitetsvalg, idet for Exempel det Barn, der har de fleste Betingelser for at blive en god Spartaner, befinder sig under de heldigste Vilkaar for at overleve en spartansk Barndom.

Og dog kan man vanskelig tilskrive saa flygtige Aarsager som Efterligningen af Yndlingsvaner og Bekæmpelsen af afskyede Tilbøieligheder en saa bestemt, saa fast og saa at sige fysisk Virkning som Nationalkarakteren, selv om denne væsenlig ikke er Andet end en Samling af meer eller mindre almindelige Vaner, og selv om en Efterligning og Forfølgelse fortsat gjennem en lang Række Slægtled har umaadelige fysiske Virkninger. Der bliver da endnu at undersøge, hvad der i det Foregaaende er blevet betegnet som Racens produktive Kraft. Det er nemlig klart, at der maa have været andre Aarsager end de nys nævnte i Virksomhed, og at de alene ligesaa lidt vilde kunde gjøre en Braman til en Neger eller en Englænder til en Rødhud, som man vilde kunne vaske Pletterne af en Leopard eller tvætte en Æthiopier hvid. De omtalte sekundære Aarsager har kunnet frembringe Forskjelligheder mellem Grækerne indbyrdes, men har

ikke kunnet skabe den græske Race; vel er Grændsen for deres Indflydelse umuligt til at angive paa en Prik, men det er klart, at der er en Grændse. Da man nu aldrig, saa langt Historien rækker, har seet saa store Forskjelligheder opstaae som dem, der adskille Negeren fra Grækeren, Papuas fra Rødhuderne, Eskimoerne fra Skandinaverne, og da man skulde have Ondt ved at paapege, hvilke Modifikationer der maatte kræves for at omdanne en Type af en Race til en Type af en anden Race paa samme Udviklingstrin, saa er der kun en af to Forklaringer mulige. Enten maa disse Typer oprindelig være skabte særskilte, med de samme Forskjelle, vi nu see, Negeren som Neger, Grækeren som Græker — men denne bekvemme Hypothese om særlige Skabelser er saa ofte blevet prøvet og saa ofte overbeviist om Vildfarelse; hvor stærk den end synes, vækker den samme Følelse som en Hær, der altid er bleven slagen: man troer, at den atter vil lade sig slaae —. Eller der maa prøves en anden Forklaring, og den af Wallace fremsatte Idee synes da at være den meest plausible, hvor meget end ligeledes den har Karakteren af en Hypothese. Han antager nemlig, at de eiendommelige Raceforskjelligheder er levende Spor af en Tid, da Menneskets Intelligens endnu ikke var udviklet nok til, saaledes som nu, at kunne læmpe sin Levemaade og sine Sædvaner efter en Forandring af Himmelegn, da følgelig Dødeligheden hos disse fjerne Tiders omvankende Mennesker overgik al Forestilling, og da altsaa kun de Individer blev i Live, som tilfældigviis fødtes med et naturligt Forsvar, det vil sige en efter Klima og Land afpasset Overeensstemmelse, der satte dem i Stand til at benytte de Fordele, de forefandt, og beskyttede dem mod de Sygdomme, der hærgede dem. Efter Wallace's Mening er Negrene Levninger af den eneste Varietet af Mennesker, som har været i Stand til uden større Ombannelse, end der da var mulig, at kunne leve i det Indre af Afrika, medens de, som trængte derind, døde bort, indtil de havde frembragt Negeren eller noget

Lignende; og paa samme Maade maa det forholde sig med Eskimoerne og Amerikanerne. Man maa da tillige antage, at de menneskelige Legemer i de første Tider, da de ikke bar Mærkerne af utallige Slægtled, var af en blødere og mere modtagelig Natur, og at de altsaa lettere fik en ny Vane og et stærkt Racemærke præget ind i det nedarvede Element end senere hen i Tiden.

Det er imidlertid ikke Hensigten her at drøfte dette Spørgsmaal, da denne Afhandling kun skal beskæftige sig med Problemet om Nationernes Dannelse og ikke med Undersøgelsen af Racernes Opstaaen, og da desuden nødvendigviis enhver Theori om det oprindelige Menneske maa blive saare usikker. Det er allerede store Ting, at Videnskaben har kunnet give os en temmelig nøiagtig Forestilling om de Mennesker, der levede forud for Historien, og det er ikke noget ringe Resultat, der allerede er naaet ved de Kjendsgjerninger, som navnlig John Lubbock og Tylor har samlet og forklaret. Disse gaae i det Væsenlige ud paa Følgende:

Menneskene i den førhistoriske Tid var „Vilde, der endnu ikke havde de Vildes faste Skikke og Vedtægter." Ligesom de Vilde, havde de stærke Lidenskaber og en ringe udviklet Fornuft, foretrak øieblikkelige, voldsomme Glæder for rolige og varige Nydelser, var ude af Stand til at opoffre den nærværende Tid for Fremtiden og besad kun en ufuldkommen Spire til moralsk Sands; men i Modsætning til Nutidens Vilde kjendte de slet Intet til indviklede og besynderlige Sædvaner, slet Intet til de forunderlige og tilsyneladende saa uforklarlige Regler, der styrer hele Menneskelivet. De Grunde, der bestemmer os til at antage dette, kan hovedsagelig sammenfattes i følgende Ræsonnement:

1) En udviklet Fornuft kan kun tænkes under Betingelse af visse erhvervede Kundskaber og foreløbig givne Ideer; da disse manglede Menneskene i den førhistoriske Tid,

maa deres Fornuft have været svagere end vor, følgelig deres Lidenskaber forholdsvis stærke.

2) Hvis de havde besiddet den Evne at kunne opoffre den nærværende Tid for Fremtiden, vilde de have kunnet undertvinge hele Australien ligesaa let, som Englænderne har kunnet erobre det, og ikke atter have mistet denne Evne, der i de historiske Tider har været et af de vigtigste Midler til at seire.

3) Det Samme gjælder om Moralen, der maa have været uudviklet hos Mennesker, som ikke kunde tælle længere end til 5, som kun havde et høist ufuldkomment Sprog og ikke var komne videre i deres Herredømme over Naturen end til den Kunst at gjøre Ild paa. Hvis de Vilde, som endnu den Dag idag lyve, æde deres gamle Forældre, dyrke Parringen i Flæng, hvis de i en ældre Tid havde kjendt saadanne Dyder som Sandhedskjærlighed, Familiebaand og Ægteskab, der har været af stor Betydning hvad det angaaer at tilveiebringe Fasthed i de menneskelige Samfund, saa vilde de deels derved have opnaaet en hurtig Seir, deels ikke atter have givet Slip paa saa mægtige Vaaben. Dette til Bevis for Rigtigheden af den Paastand: at Menneskene i den førhistoriske Tid maa betragtes som en Slags Vilde. Men der er ligesaa vægtige Grunde til at antage, at de i andre Henseender afveg fra Nutidens Vilde og da navnlig med Hensyn til den eengang erhvervede Levemaade; thi Skabelsen af de Sædvaner, den Overtro og de Fordomme, som bevirke, at en Vildmands Aand er ligesom tatoveret med monstrøse Billeder, maa nødvendigvis have krævet Aarhundreder.

Man kunde nu gjøre den Indvending, at hvis Mennesket var fremstaaet ved Omdannelsen af en eller anden Dyreart, maatte det fra Begyndelsen af have besiddet dyriske Instinkter, som det kun gradvis havde kunnet miste, men som imidlertid tjente det til Hjælp og Beskyttelse, og det maatte følgelig have havt Hjælpekilder og besiddet Følelser, som Nutidens Vilde ikke

kjende. Ja rimeligvis har de første Væsner, der kunde fortjene Navn af Mennesker, været i Besiddelse af visse Levninger af Instinkter, som hjalp dem i Tilværelseskampen; men disse maa være forsvundne efterhaanden, som Fornuften tog til, ligesom Vidunderbørn, der komme under en regelmæssig Opdragelse, ofte miste deres særegne Evner, og ligesom man efter Sigende skal kunne spekulere saa længe over Begrebet Sømmelighed, saa man ganske taber denne Sands. Den Omstændighed, at de første Mennesker har brugt Stenredskaber af samme raa Form og Tilsnit som de mindst udviklede Vilde i vor Tid, tyder paa, at de har manglet saadanne Instinkter, som kunde hæve deres Tilværelse, og med Hensyn til Familieinstinktet, som vilde have givet dem en større moralsk Styrke, da vilde de, hvis den nys fremsatte Indvending holdt Stik, netop have havt det, dersom de havde lignet, om ikke just de Dyr, der nærme sig Menneskene meest, saa dog de fleste Dyr. Det er for Exempel en bekjendt Sag, at en afrikansk Høvding udtrykte sin Afsky for Tanken om at holde sig til een Kone alene med den Ytring, at det vilde være at bære sig ad ligesom Aberne.

Dog vil det, som allerede forhen bemærket, være umuligt at sige noget Sikkert om den hemmelighedsfulde Kraft, der fra Begyndelsen af har dannet de store Menneskeracer, og som i senere Perioder har hørt op at virke, eftersom der ikke i den historiske Tid er dannet ny Racer uden ved Krydsning af de ældre; men det er en stor Fordeel ved Theorien om den gradvise Udvikling, at den tillader os at skyde denne Vanskelighed tilbage til en langt ældre Naturperiode, da der maaskee herskede andre Instinkter og Kræfter end de, der nu er i Virksomhed. Hvad derimod Menneskehedens Fremskridt, efterat Begyndelsen er skeet, angaaer, da blive de lettere at forklare sig. Først oprettedes der nemlig en Myndighed, som skabte visse Skikke og Vedtægter og paatvang en vis fast Leveregel, og ifølge den almindelige menneskelige Erfaring, at hvad man har gjort en eller flere Gange, det har

man en Tilbøielighed til ogsaa at faae Andre til at gjøre, nedarvedes disse Vedtægter da fra Slægt til Slægt og fik tilsidst en overnaturlig Sanktion, saaledes som det endnu den Dag idag kan iagttages, for Exempel hos mange Vilde. Endvidere dannede der sig to Grupper, som sammenholdtes ved Familiebaand, hvad enten disse nu blot blev udledte fra mødrene Side — endnu hos mange Vilde gjælder den Grundsætning: „Materniteten er et ubestrideligt Faktum, medens Paterniteten kan være tvivlsom," der for ikke længe siden i Virginien og i Oldtiden i Rom havde Lovskraft — eller, hvad der er sandsynligt, tillige fra fædrene Side, og idet der saaledes opstod Samfund med et bestemt Overhoved, saaledes som vi finde det hos adskillige Dyrearter, var dermed tillige de ydre Betingelser givne, for at visse Vedtægter kunde slaaes fast og nedarves. Hvad der fremdeles har bidraget væsenligt til Dannelsen af slige Grupper i det oprindelige Samfund er den Lethed, hvormed det kunde opløses, idet deels Nødvendigheden af bestandig at inddrage ny Jordstykker under Dyrkning fremkaldte hyppige Udvandringer og dermed følgende Dannelse af ny Grupper, og deels de hyppige Krige uophørlig indbragte ny Elementer i Racerne og opløste de gamle Typer. I disse ved fælles Vedtægter forenede Grupper dannedes nu Nationalkaraktererne paa den tidligere angivne Maade, nemlig ved Efterligning af visse bestemte Eiendommeligheder og ved Forfølgelse af dem, der afveg fra disse, og det er kun ved et saadant bevidst eller ubevidst Kvalitetsvalg, at man kan forklare sig Overensstemmelserne mellem de Individer, der høre til samme Nation.

Ligeledes kan dette Princip forklare os en saadan social Anomali som Kastevæsnet, der har havt Betydning ved at bringe en gavnlig Afvexling ind i det Monotone og hidføre en Samvirken af modsatte Karakterer, hvorved der bødedes paa den Strenghed, Vedtægterne maa have havt i det oprindelige Samfund. Naar det for Exempel er fra Præstekasten, det første Stød til videnskabelige Undersøgelser oprindelig er

udgaaet, saa er det klart, at denne Klasse kun paa den Betingelse kunde hengive sig til aandelige Sysler, at det var en almindelig udbredt Tro, at Enhver, der krænkede et af dens Medlemmer, vilde blive straffet af Himlen. Men i Kamp med Fremmede kunde naturligvis en saadan Overtro ikke nytte noget, og da Præsterne selv var ude af Stand til at forsvare sig, maatte en Krigerkaste overtage dette Hverv, og en saadan Civilisation havde da megen Udsigt til at bestaae, idet den Vises Hoved styrede Soldatens Arm. Paa den anden Side indeholder Kasteinddelingen en stærk Hindring for videre Fremskridt, og de Nationer, blandt hvilke den findes, er derfor tidlig blevne stillestaaende; men om alle Nationer, baade dem med og dem uden Kastevæsen, gjælder det, at netop det, der gjorde dem til Nationer, tillige var det, der hindrede dem i at gjøre hurtige Fremskridt, at den faste Lov og de bestemte Sædvaner holdt dem tilbage paa det Trin af Udvikling, de engang havde naaet.

Endelig kan det bemærkes, at vi i det her Anførte finder en rimelig Forklaring paa en Kjendsgjerning, som endnu den Dag idag gjentager sig, nemlig den, at efterhaanden som man kommer fra Øst længere mod Vest, bliver Væsen og ydre Manerer slettere og slettere, idet de er fortræffelige i Asien, mindre gode i Europa og ynkelige i de vestlige Egne af Amerika. Grunden dertil er, at et imponerende Væsen og ydre Værdighed saavel som andre Sædvaner har en Tendens til at sørge for sin egen Bedvaren ved at bringe andre Mennesker til Lydighed, og ligesom Anstand og god Holdning endnu i vort Samfund ofte bidrager meget til at give en Person en Overvægt, som han ellers hverken paa Grund af sin sociale Stilling eller sin aandelige Overlegenhed vilde have, saaledes er en værdig Fremtræden i Samfund, der staae paa et mere primitivt Standpunkt af Udvikling, ikke blot af megen Betydning, men endogsaa det virksomste Middel til at skaffe Respekt. Man skal vanskelig finde en vild Høvding, som ikke har disse Fortrin i høieste Grad,

og det er ikke mange Aar, siden et Overhoved for en af Rødhudernes Stammer, der kom ind for at hilse paa Præsident Grant, eenstemmig blev erklæret for at være den i Washington, der havde de bedste Manerer. I hans Samfund hørte Sligt med til Traditionen, fordi det der havde Betydning; men i de „forenede Stater" bryder Ingen sig om pæne Manerer, fordi de ingen Nytte er til, og fordi Civilisation der beroer paa ganske andre Indflydelser.

Man vil nu tillige kunne forstaae, hvorfor Orden og Civilisation, endogsaa i Samfund, der skride fremad, er saa lidet stabile, og hvorfor man saa hyppig seer det, Fysiologerne kalde Atavisme, det vil sige: en partiel Tilbagevenden til barbariske Forfædres ustadige Natur. Saadanne Rædselsscener, som dem vi kjende fra den franske Revolution, og som synes at aabenbare en hemmelig Side af den menneskelige Natur, er ikke Andet end et Udbrud af nedarvede Lidenskaber, der længe har været trængte tilbage af faste Vedtægter, men som kommer frem igjen, naar en Katastrofe bringer Baandet til at briste og pludselig giver Menneskene Handlefrihed. De hidrører altsaa fra en ufuldstændig Civilisation og fra Menneskehedens oprindelige Vildhedstilstand, den, under hvilken de kun i en Time kunde fæste deres Tanker paa et bestemt Maal. Men for grundig at kunne behandle herhenhørende Fænomener, maa det først undersøges, paa hvilken Maade de nationale Karakterer kan frigjøres fra Sædvanens Aag og forberedes til at gjøre Brug af deres fri Villie. Herpaa vil da det Følgende komme til at gaae ud.

4.

Den fri Drøftelse.

Vi har i det Foregaaende seet, hvorledes en fast, ubevægelig Regel, en Civilisation baseret paa ufravigelige Vedtægter, var en Livsbetingelse for de tidligste Samfund, og det er

ligeledes en Kjendsgjerning, at de fleste Samfund er vedblevne at være ubevægelige; men om det end saaledes synes, som om Stillestaaen er Reglen og Fremskridt kun en sjelden Undtagelse her i Verden, saa bliver dog det Spørgsmaal at besvare, hvad det er for en Aarsag, der i det enkelte, sjeldne Tilfælde har havt Fremskridt til Virkning, og hvis Fraværelse i de andre Tilfælde har forhindret dette. Herpaa giver Historien os et meget tydeligt Svar: det kommer deraf, at Overgangen fra Ubevægelighedens Tidsalder til den fri Villies Periode for første Gang skeete i Stater, hvis Regering havde et bestemt Præg af fri Drøftelse, og hvor Emnerne for denne Drøftelse til en vis Grad var abstrakte, det vil sige Princip-Spørgsmaal. Det var nemlig i de smaa græske og italienske Republiker, at Sædvanens Lænke først blev brudt. „Friheden sagde: Bliv Lys! og Athen hævede sig ligesom Solen op over Bølgerne," siger Shelley. En fri Stat, det vil sige en Stat — man kalde den Republik eller Monarki —, hvor den øverste Magt er deelt mellem et stort Antal Personer, og hvor der mellem disse finder en Drøftelse Sted. De græske Republiker var de første Regeringer i Historien af denne Art, og Athen var den største af disse Republiker.

I de tidligere Samfund maatte enhver Ytring af Originalitet nødvendigvis i Kraft af den givne Regel være banlyst og blive undertrykt. Hvis et almindeligt Menneske der havde prøvet paa at bane en ny Vei og af egen Drift begyndt paa at indføre en anden Praxis i vigtige Forhold, vilde han have faaet en bestemt Befaling til under Dødsstraf at frafalde sine Experimenter: man vilde have sagt til ham, at han fjernede sig fra de Forskrifter, Guderne havde givet Nationen, og at han ikke havde Lov til, for et Indfalds Skyld, at tillade sig en saadan Frihed. I en overtroisk Tid vilde de skjælvende Troende have dræbt den enestaaende Dumdristige ved hans første Skridt paa Reformernes Bane af Frygt for, at hans Handlinger skulde ned-

kalde Himlens Vrede over hele Samfundet, og hvad Macauley saa bestemt hævder som en Kilde til uophørlige Fremskridt, nemlig det Ønske, Enhver nærer om at forbedre sine Vilkaar, det kunde dengang ikke spille nogen Rolle, eftersom ethvert Menneske var nødt til at leve som hans Forfædre. Det var først længe efter hiin Periode, at den fri Tanke og de fremskridende Videnskaber begyndte at gjøre sig gjældende, og det, som Menneskeaanden da først tog fat paa, var Undersøgelser om, hvorfra den kommer og hvorhen den gaaer. Men Sligt var ikke tilladt i den ældste Tid, da Enhver var nødt til at troe, hvad hans gens eller φρατρια troede; thi Tolerancen er den meest moderne af alle Ideer, og den Tanke, at A's falske Religion hverken i denne eller i en anden Verden kan skade B's Velvære, hører ganske Nutiden til.

Saasnart der bliver Tale om en Regering med fri Drøftelse af Problemerne, knuses Sædvanens Aag. Blot det at sætte et Emne under Diskussion, i den Hensigt at lade sig lede i sin hele Adfærd af denne Diskussion, er en Tilstaaelse om, at dette Emne ingenlunde er udtømt ved den opstillede Regel, og at det i den Henseende staaer En frit for at lade sig bestemme i den ene eller den anden Retning, det er en Erkjendelse af, at der ikke er nogen hellig Autoritet eller noget af Himlen udpeget Menneske, hvem Samfundet er nødt til at adlyde i denne Henseende. Man har sagt om Demokratiet, at det er som Graven, der ikke giver tilbage, hvad den eengang har taget, og det Samme gjælder om den fri Drøftelse: er et Spørgsmaal eengang bleven underkastet denne, kan det ikke længer unddrages derfra eller indhylles i et Mysterium — det er for bestandig aabnet for den fri Afgjørelse og udsat for profane Betragtninger.

Men først er det de politiske Spørgsmaal, de, der vedrøre et Samfunds synlige og meest paatrængende Interesser, der kræve at drøftes, og først, naar Samfundet har viist sin Evne til, uden Skade for sin Existens, at afgjøre disse, kan man

17

forudsige det uhyre Fremskridt paa de andre Civilisationens Veie. Thi Diskussionen bliver, netop ved at sætte en Præmie for Intelligensen, en Spore til Fremskridt; der kræves nemlig en høi Grad af Intelligens til at opstille de Argumenter, der skal afgjøre et politisk Skridt (og i almindelige Forhold vil under lige Vilkaar en god Diskussion seire over en slet); endvidere er det den alene, der lærer Tolerance, medens Fanatisme er Reglen i de Samfund, der beherskes af gammel Slendrian. Endnu i vore Dage betragter man i Lande, som staaer tilbage i Civilisation, med Mistillid Enhver, der siger noget Nyt, og bliver han end ikke straffet efter Loven, saa bliver han dog forfulgt af den offenlige Mening; thi Intet er Pluraliteten af Menneskene saa forhadt som en ny Idee.

Men den Kraft, en Regering med fri Drøftelse besidder til at løfte et Folk, afhænger tillige naturligviis af de drøftede Anliggenders større og mindre Betydning, og naar for Exempel de nordamerikanske Indianeres Veltalenhed, der langt overgik Englændernes, dog ikke havde og ikke kunde have noget synderligt Resultat, saa kom det af, at deres Drøftelser ikke havde Principer, men blotte Handlinger til Gjenstand. En Undersøgelse af saadanne Spørgsmaal, som hvorvidt et eller andet Tog vil lykkes og bør foretages, om man skal plyndre den ene eller den anden Landsby, kan vel forøge Sprogets Voldsomhed, udvikle selve Evnen til at diskutere og forstærke de ydre Gaver, saasom Holdning og Gebærder, der indgyde Tilhørerne Tillid; men de anspore ikke den spekulative Intelligens: de kan vel gjøre Faarene fuldkomnere indenfor Folden, men de faae dem ikke til at springe over Skrankerne. Spørgsmaalet bliver da, hvorfor Drøftelsen i nogle Tilfælde kommer til at gaae ud paa frugtbare, almeengyldige Ideer, men i andre kun paa bestemte Enkeltheder, og herpaa giver Historien os det Svar, at Betingelsen for, at Diskussionen skal faae Betydning for

Fremskridtet, er, at der findes et Grundlag for en fri Forfatning.

Dette var, som ovenfor antydet, Tilfældet hos Grækerne, hvor der derfor snart opstod en Kamp mellem et aristokratisk Parti, oprindelig repræsenteret af Senatet, og et demokratisk, hvis Udtryk var Folkeforsamlingen, og der lader sig mellem Oldtiden og Nutiden drage mange interessante Paralleler: „Menneskehedens Frigjørelse“ begyndte i Grækenland, og naar man navnlig tænker paa Aander som Plato og Aristoteles, da bærer enhver Side af deres Skrifter uudslettelige Spor af, at de levede i en Tidsalder, i hvilken der herskede den meest fuldstændige Tænkefrihed og den største Uafhængighed af Fordomme. — „Den klassiske Historie er en Deel af den nyere; det er kun Middelalderens Historie, der er gammel —“! Men det maa ikke glemmes, at det i Athen kun var en lille udvalgt Deel af Befolkningen, som var frigjort, og at Kvinder og Slaver naturligvis ikke besad de intellektuelle Egenskaber, der udmærkede Eliten af Samfundet.

Skulde man tilnærmelsesvis i faa Ord karakterisere Middelalderen, kunde man sige, at den var en Tilbagevenden til den Periode, i hvilken Skik og Brug herskede, idet den opgav Klassicitetens fri, uafhængige Tanke, og det er værd at lægge Mærke til, at denne Sædvanens Magt blev kuldkastet omtrent ved de samme Midler, som i den athenienſiske Periode satte en Grænse for Vedtægtens Slendrian: det folkelige Element, der fra Oldtiden af var bleven staaende og fandtes udbredt overalt i Middelalderen, var nemlig den væsenligste Faktor i Omstyrtelsen af dens haardnakkede Sædvaner. Saaledes havde de germaniske Stammer bevaret en Regering, der bestod af en Konge, et Raad og en Folkeforsamling, og saaledes hviler den engelske Forfatnings Historie væsenlig paa Udviklingen af den fra Oldtiden nedarvede Regerings folkelige Elementer. Intet har bidraget saa meget til at fremme Englands politiske Intelligens som de Drøftelser og Stridig-

heder, der havde Statsforholdene til Gjenstand. Men baade i England og i Størstedelen af Europa har Religionens Indflydelse været væsenlig forskjellig fra, hvad den havde været i Oldtiden, og kan næsten kaldes en Indflydelse i Retning ad fri Drøftelse; thi siden Luthers Tid har den Overbevisning meer og meer rodfæstet sig, at et Menneske ved sin egen Aandskraft ikke blot kan, men hvis han vil opfylde den vigtigste af alle Pligter, bør selv skabe sig sin Religion, og disse to i Forening: den politiske og den religiøse Debat har gjensidig understøttet hinanden paa en saa virksom Maade, at Middelalderens gammeldags Forestillinger om Troskab, Hengivenhed for Souverænen og Autoritet næsten ikke længer har nogen Indflydelse paa de mere oplyste Aander.

Dog er det ikke alene den fri Drøftelse af Problemerne, der har havt denne Virkning, men andre underordnede Aarsager, saasom Handelens Opsving, fjerne Landstrækningers Kolonisering og Tilværelsen af en kosmopolitisk Kirke har bidraget meget til at skaffe den frigjørende politiske Diskussion Indflydelse, ligesom man paa den anden Side har kjendt Perioder, da der i andre Retninger herskede Frihed, kun ikke i politisk Henseende.

Men har nu end i det Hele taget en fri Regeringsform været af væsenlig Betydning for Menneskeslægtens Fremskridt, saa har den dog altid fra Begyndelsen af været en Plante af en særlig fiin og vanskelig Natur, som ingenlunde fandt gunstige Betingelser for sin Existens; thi først af ere Tilhængerne af en fri Stat kun lidet talrige. Paa en Tid, da der kun blev skrevet og læst Lidt, og da enhver Drøftelse maatte skee mundligt, Ansigt til Ansigt, maatte Friheden udgaae fra de smaa Byer og derfor let være udsat for at knuses af de store Samfunds kompakte Masser, hvor gjerne en eller anden Soldat havde tilranet sig Magten eller arvet den fra sine Forfædre. Naar derfor Athen kunde modstaae Xerxes, var det kun paa Grund af de persiske Anførere ganske umaadelige Affindighed og Udueligheb, og naar Rom

ikke blev undertvunget af en anden større Stat, kom det deraf, at dets første Krige førtes med Smaastater, og at det ikke i sin Nærhed havde noget Rige af videre Betydning og Udstrækning. Ogsaa i det Indre maatte de første Fristater være af en skrøbelig Natur, fordi den fri Drøftelse var Signalet til en Løsladelse af Menneskenes vilde Tilbøieligheder, og det er derfor ikke saa underligt, om der i Historien kun gives faa slige; men det er dog ikke rigtigt, naar man har villet paastaae, at de hørte en bestemt Race til: findes de end fortrinsvis hos de latinske eller græske og hos de germaniske Stammer, saa har vi dog hos den semitiske Race for Exempel i Karthago en Stat med en fri Forfatning.

Spørger man da om, hvilke Betingelser Historien viser som nødvendige for, at en Nation skal være i Stand til at have en Regeringsform, der yder Principer til en fri Drøftelse og fører til Fremskridt, da maa for det Første den fædrene Myndighed have en tilstrækkelig tydelig udtalt Form til, at Familien kan gjøre en bestemt Opdragelse mulig; dernæst maa Regeringen være skabt gradevis ved, at Familierne samledes til Slægter eller Stammer, Stammerne til Nationer; og endelig maa det Antal af Emner, som stod aabne for en fri Drøftelse, og med Hensyn til hvilke den offenlige Mening frit kunde træffe en Afgjørelse, oprindelig have været meget indskrænket, eftersom Sædvanen da var den eneste Rettesnor, og Samfundet vilde være gaaet til Grunde, hvis man strax havde sat alle Spørgsmaal under Debat. Men dermed er imidlertid ingenlunde selve det Fænomen forklaret, at nogle Nationer have havt en fri Regering, men andre ikke, og at angive Grunden dertil vil være ligesaa umuligt som at sige, hvorfor Milton blev en genial Digter, men Baco en stor Filosof.

Den første Tjeneste altsaa, en Regering, som hviler paa Principet om fri Drøftelse, gjør Menneskeslægten, er at bryde Sædvanens Slendrian; men det er ikke den eneste, og det

vil ikke være overflødigt at henlede Opmærksomheden paa et Par Punkter, som i Reglen ikke medtages i Lovtaler over Friheden.

Naar Pascal pleiede at sige, at „Menneskenes hele Ulykke kommer alene af den simple Ting, at de ikke forstaae den Kunst at blive i Ro i et Værelse", gik han vistnok for vidt; men deri har han dog Ret, at vi vilde have været langt klogere, hvis vi havde kunnet holde os mere stille, og da langt bedre vilde have forstaaet at handle rigtigt, naar Øieblikket kom dertil. Man behøver blot at see hen til den Betydning, de videnskabelige Opdagelser have havt for Menneskene, og tænke paa, at for Exempel Astronomien vilde have været umulig, hvis der ikke havde været rolige Folk til, som sad stille og studerede Keglesnittene eller udregnede Uendelighedstheorien eller anstillede Sandsynlighedsberegninger, som vilde forekomme en reent praktisk Mand at være ørkesløse Drømme, at følgelig Skibsfart, Handel, Kolonier og andre Ting ikke vilde have existeret, hvis der ikke havde levet saadanne stille, blege Drømmere. Da nu hele vort moderne Liv til sin nødvendige Forudsætning har en lang Række Opdagelser af videnskabelig Natur, ligger den Slutning nær, at vi vilde have sparet et Par Aarhundreder, hvis slige Folk havde været tilstede i større Antal, og hvis man havde opmuntret dem istedetfor at spotte og forfølge dem. Men det er netop den feberagtige Higen efter at være i Virksomhed, der har lagt dem Hindringer iveien, det er de ufrugtbare Raab, der har forstyrret Hønen, medens den rugede, det er det urolige Temperament, som de fleste Mennesker er fødte med, der har været Skyld i, at de ikke lod dem have Ro, der trængte dertil for at kunne anstille deres Betragtninger. Thi de civiliserede Perioder har arvet den menneskelige Natur, der seirede i de barbariske Tider, og den havde netop en stærk Tendens til Aktivitet. Det Problem, de første Mennesker havde at løse, var meget simpelt: den, der var dygtigst til at arbeide, der dræbte de fleste

vilde Dyr, fangede de fleste Fisk, eller senere opdrættede de fleste Hjorder og opdyrkede de største Jordstrækninger, han havde meest Held med sig. Altsaa kom det an paa at udvikle den største Virksomhed og opmuntre den øieblikkelige Handlekraft, og derfra skriver sig en af Menneskeslægtens meest fremtrædende Feil, nemlig, at den umulig kan holde sig i Ro og har en uovervindelig Attraa efter at handle umiddelbart. Men i de moderne Samfund kræves der netop en Mængde foregaaende Studier, erhvervede Kundskaber og en skarpsindig og opfindsom Aand for at handle rigtigt, og om det saa er den Kunst at slaae Folk ihjel, der oprindelig mere end nogen anden lærte Menneskene at handle hurtigt, saa kræver den nuomstunder, at der gaaes sindigt til Værks: den dygtigste General maa nu være en passiv Mand som Moltke, en Mand, der „tier paa 7 Sprog“ og har den meest methodiske Kundskab i Retning ad den Kunst at slaae Folk ihjel.

Paa den anden Side er Filanthropien bleven ved at være af en utaalmodig Karakter, og det er en sørgelig Sandhed, at man kan være nødt til at spørge, om den har gjort meest Gavn eller Skade. Den forøger Lasten, mangfoldiggjør Lidelsen og fremkalder en stærk Tilvæxt i Befolkningen af Individer, der fødes til Last og Smerte, og det kommer alene deraf, at Menneskene troe, de bør handle rask og tilfredsstille deres Følelsers Trang. Noget Lignende er Tilfældet med Hensyn til Handelen. Det er umuligt at faae Folk til at indskrænke sig til de Forretninger, hvortil deres Kapitaler strække til og som de med Tryghed kan indlade sig paa, og det ikke alene paa Grund af Lysten til at berige sig, men ogsaa fordi den blotte Trang til Virksomhed forbyder dem at operere kun 4 Timer om Dagen med deres egne Kapitaler, hvad der ofte vilde være tilstrækkeligt, og tilskynder dem til at arbeide i 8 Timer, hvad der ofte ruinerer dem. Og det Samme viser sig i de Adspredelser, Menneskene hengive sig til, navnlig for Englændernes Vedkommende, hvis Parforcejagter, Alpereiser, Ballonfarter er lutter trættende Arbeider,

og om hvem det almindelig hedder, at en besværlig Reise er den Forestilling, de sædvanlig forbinde med Begrebet: Ferie. Ja endogsaa Menneskeslægtens abstrakte Spekulationer bære Præg af en altfor voldsom Impuls, og de meest modstridende Systemer gribes i en Fart af utaalmodige Aander og udvikles i Bøger og Theorier, inden de er blevne grundigt gjennemtænkte. — Men, vil man spørge, hvad vedkommer dette den fri Regeringsform? Skal den kunne forhindre det eller blot formindske Virkningerne deraf? Ja, begge Dele, og det paa en ganske haandgribelig Maade. Naar man vil sætte en Stopper for den umiddelbare, øieblikkelige Handling, saa skal man opstille den Fordring, at der ikke maa handles, førend et betydeligt Antal Personer har behandlet Emnet og er blevne enige, og jo mere forskjellige disse Personer er i Anskuelser, Opdragelse og Temperament, desto større Garanti har man for, at Intet vil skee med Overilelse. Talen er naturligviis her ikke om Forhold, der ifølge deres Natur kræve en øieblikkelig Afgjørelse, som for Exempel Situationen paa en Valplads, men kun om Tilfælde, hvor det gjælder at sikkre sig en moden Overveielse og forebygge Overilelse — i slige Forhold kan Intet opveie en drøftende Regering. Herimod vil der nu af dem, hvis Karakter driver dem til at handle rask, gjøres den Indvending, at vor Tid er en Komiteernes Tid, og at Alt dunster bort i Ord; de vil tælle de Timer op, der bruges til Forhandlinger i Rigsdagen, regne Udgifterne ud og med et Suk udtale deres Beundring for de Tider, da en enkelt energisk Mand var i Stand til uden Opsættelse at realisere sine og sine Tilhængeres Ønsker. Men netop fordi disse bestandige Angreb paa den fri Forfatning komme fra saa forskjellige Sider: fra Filosoferne, som alle vil prøve et nyt System, fra Filanthroperne, som vil raade Bod paa et eller andet Onde, fra de Revolutionære, som vil omstyrte en eller anden gammel Institution, fra Utopisternes Side, som vil indføre deres ny Æra — netop derfor viser det sig saa klart, at en Regering, som forhandler, er det

meest virksomme Korrektiv imod denne den menneskelige Naturs Arvesynd: at den vil handle øieblikkelig, hvad der er en ypperlig Ting i den tidlige Epoke med de faa, simple Forhold, men hvad der gjør saa megen Skade i en Tidsalder af mere indviklet Natur.

Undertiden har den nævnte Anklage en mere almindelig Karakter og gaaer ud paa, at Menneskenes Energi er formindsket, og at de nu ikke har den raske Daadskraft, som da Verden var yngre. Heri er der vist noget Sandt; men det vidner da kun om, at den barbariske Spontaneitet, som vore Forfædre havde testamenteret os, er ifærd med at tabe sig, og det er forsaavidt snarere en Fordel end en Mangel. Ogsaa i denne Henseende turde den fri Regeringsform have havt Indflydelse, idet den har vænnet Menneskene til at veie Grunde og gjort dem tilbøielige til at indsee, at der om enhver Ting kan siges Meget baade for og imod, medens i Modsætning hertil de ældre Tider var mindre tolerante. Endvidere er der et Forhold, som her kun kan flygtigt berøres, skjønt det ellers fortjener den største Opmærksomhed, paa hvilket den fri Regering ogsaa har en, om end kun middelbar Indflydelse derved, at den modvirker de stærkere Impulser, Menneskeslægten har faaet i Arv. Det er en Kjendsgjerning, at en af Hovedaarsagerne til de ulykkelige Forhold, under hvilke en stor Deel af Menneskene leve baade fysisk og moralsk, er den Overbefolkning, som paa mange Steder i den civiliserede Verden for en stor Mængde Individer gjør Livet til en fortsat Trældom under pinligt Arbeide og i høi Grad fornedrende Vilkaar. Det er klart, at en fri Forfatning hverken kan hæmme Menneskets Drift til at forplante sig eller hæve de sociale Vanskeligheder, som blive Følgen af en stærk Tilvæxt af Folkemængden; men den kan dog maaskee formindske denne noget. Fysiologerne har efterviist, at efterhaanden som Civilisationen stiller større og større Fordringer til Menneskets Intelligens og derfor nøder ham til at forbruge mere Nervevæv, aftager i samme Forhold Forplant-

ningsevnen. Naar det nu tør antages, at Intet udvikler Aandsevnerne saa meget som en Diskussion om intellektuelle Gjenstande, og at en saadan i høi Grad begunstiges af en fri Regering, saa vil man let indsee, hvorledes det ovenfor Antydede vedrører det foreliggende Emne.

Endelig skal det nævnes som et Fortrin ved den Regeringsform, der først efter en Debat afgjør de politiske Spørgsmaal, at den, foruden at formindske visse nedarvede Feil i den menneskelige Natur, tillige skaber i det Mindste een ny Egenskab, som da vil gaae videre i Arv til kommende Slægter, en Egenskab, som er af særlig Betydning i det praktiske Liv, og som ikke saa lige i en Fart lader sig beskrive, men som man maaskee kunde betegne som et vist livligt Maadehold. Som et godt Exempel paa, hvad hermed menes, kunde man nævne Lord Palmerston, der vistnok ikke havde synderlig udbredte Kundskaber og stundom lagde et noget snevert Syn for Dagen, men som paa den ene Side besad en heel Deel Kraft og Energi (élan) og dog paa den anden Side aldrig gjorde noget Fald, fordi han altid forstod at standse i rette Tid. Det er klart, at denne Egenskab bidrager meget til at sikkre den, der besidder den, at have Held med sig, idet den deels sætter ham i Stand til at see, hvad der er godt og til at forstaae, hvorom Sagen dreier sig, deels bringer ham til ikke just at gaae op i bare Intelligens: „den fordærver ikke Beslutningens livlige Farver ved Reflexionens blege Nuancer." (Hamlet.) Og den fremelskes i høi Grad under en Regering, der har den fri offenlige Drøftelse til sit Grundprincip; thi medens en altfor udpræget Aand, der er tilbøielig til at hylde voldsomme og yderliggaaende Anskuelser, hurtigt bliver feiet til Side af det offenlige Liv, og medens en spekulativ Filosof, en Lærd, der ikke forstaaer at handle, ikke kan trives der en eneste Dag, saa vil netop en vis maadeholden baade fysisk og aandelig Kraft være paa sin Plads under slige Forhold. Men det maa gjentages, den første og største Velgjerning, den fri Regeringsform har

ydet Menneskene, er den, at den har befriet dem fra despotiske Sædvaners ældgamle Aag gjennem en gradvis Udvikling af Originaliteten og Trangen til fri Forskning, og i denne Henseende indvirker den endnu bestandig baade paa Personer, som tilsyneladende staae langt borte fra dens Indflydelse, og paa Emner, der ikke høre ind under dens Raaderum.

5.

Fremskridt i politisk Henseende.

Der er den Vanskelighed ved at tale om Menneskehedens Fremskridt, at dette Begreb opfattes paa en saa høist forskjellig Maade, og at der er saa afvigende Meninger om, hvilken Nation der er videst fremme, eller i hvilken Periode en Nation gik frem, i hvilken den gik tilbage. Men det er en videnskabelig Regel, at man altid først maa løse de simpleste Problemer, da man ellers ingen Udsigt har til at faae Bugt med de mere vanskelige, og naar Talen her er om Fremskridt, udelades af Betragtningen alle de mere omtvistede Spørgsmaal vedrørende Kunst, Moral og Religion, og der tages kun Hensyn til saadanne Fremskridt, som kan være underkastede en bestemt Kontrol, og som Ingen, hvad Tro han saa forøvrig bekjender sig til og hvilke Anskuelser han ellers nærer, vil vægre sig ved at anerkjende som saadanne.

Hvori bestaaer da nu for Exempel den Overlegenhed, som udmærker en engelsk Koloni i Australien, fremfor de indfødte Stammer, der omgive den? For det Første besidde Englænderne uimodsigelig et større Herredømme over Naturens Kræfter og kan, om de end ikke er saa drevne som hine i visse reent elementære Færdigheder, saasom at kaste med Boomerang eller tænde Ild med to Stykker Træ, dog med deres Kundskaber og Værktøi frembringe langt større Forandringer i den materielle Verden. Dernæst er ikke blot deres ydre, men ogsaa deres indre Magt langt større: ikke

blot har de bedre Maskiner til at virke paa Materien, men de er selv bedre Maskiner. Og endelig forstaaer det civiliserede Menneske bedre at benytte sit Herredømme over Naturen, hvormed her menes, at han er i Stand til at drage mere Fordeel af den med Hensyn til sin Sundhed og sit baade legemlige og aandelige Velvære. Dette kan sammenfattes i det af Spencer brugte Udtryk, at Fremskridt bestaaer i en Forøgelse af Overensstemmelsen mellem Mennesket og dets Omgivelser, det vil sige: mellem hans Kræfter og indre Tilbøieligheder paa den ene og hans Skæbne og ydre Liv paa den anden Side, hvorved man ogsaa kan erindre Oldtidens: mens sana in corpore sano. Vel vil der altid findes Folk som hiin Vilde, der paa sine gamle Dage vendte tilbage til den Stamme, i hvilken han var født, med de Ord, „at nu havde han i 40 Aar prøvet Civilisationen og fundet, at den ikke var den Møie værd, den kostede"; men som Regel staaer det dog fast og vil erkjendes af alle fornuftige Mennesker, at de allersimpleste Former for Civilisation, det tarveligste moralske Grundlag, den meest elementære Opdragelse er øiensynlige Goder.

Naar man nu lægger Mærke til, hvorledes Naturen belønner ethvert Fremskridt i denne Henseende, hvorledes enhver ny Opfindelse er til Gavn baade for den, der gjør den, og for hans Medmennesker, saa han saavelsom de derved forøge deres Velvære, saa skulde man troe, at Fremskridt, i det Mindste i den her omtalte snevrere Forstand, skulde være Reglen og Stillestaaen Undtagelsen. Men, som det tidligere er udviklet, finder netop det Modsatte Sted, og om det end er klart, at der før Historiens Begyndelse maa være gjort store Fremskridt — allerede det at være i Stand til at beskrive Livets Tildragelser, ja blot Trangen dertil betegner et stort Fremskridt —, saa finder man paa den Tid, da Historien begynder at bevare Erindringen om Begivenhederne, de fleste Racer ude af Stand til Historieskrivning, stillestaaende og næsten paa samme Trin, hvor de endnu staae.

Det har været denne Afhandlings Opgave under forskjellige Former at belyse Grundene til dette Fænomen, og det vil være passende nu til Slutning at samle Resultaterne af Undersøgelsen.

Da de Opfindelser, det enkelte Menneske eller den afsondrede Familie kan gjøre, er saare begrænsede og „Menneskets" Fremskridt for at udvikles trænger til „Menneskenes" Medvirkning, bliver det første Princip, som her maa slaaes fast, det, at der maa dannes „samarbeidende Grupper". Dernæst afhænger Samarbeidet mellem disses enkelte Medlemmer af en bestemt Følelse af Enighed, der kun fremkommer ved en virkelig Overensstemmelse af Følelser og Tanker, og dette bliver altsaa det andet Princip. Men en saadan Samvirken og Lighed opnaaes kun ved et af de utaaleligste Aag, Menneskene nogensinde har kjendt, nemlig Sædvanens Autoritet, der i sin første Oprindelse er en streng, uforsonlig Regel og ofte hidrører fra den meest barnagtige Tilfældighed, den meest vilkaarlige Overtro. En Høvding paa en af Fidji-Øerne gaaer en Dag langs en Bjergsti fulgt af en lang Række Indfødte. Tilfældigvis gjør han et Feiltrin og snubler, og alle hans Følgesvende lade sig øieblikkelig falde, paa en Eneste nær, som de derfor strax Alle styrte sig over med det Spørgsmaal, om han troer sig bedre end deres Høvding. Der har man et godt Exempel paa Sædvanens Lov i dens første Fase.

Nødvendigheden af gjennem faste Vedtægter at danne samvirkende Grupper forklarer os tillige Nødvendigheden af, at de oprindelige Samfund isolere sig for i Stilhed at forberede sig, og gjør os det klart, hvorfor de nære Afsky for Handel, da den let indfører fremmede Elementer, som kunde bryde de faste Regler. Vi indsee ligeledes, hvorfor Krigen, som i vore Øine er et Onde, for dem maatte være et absolut Gode, fordi kun derved de gode Elementer kunde seire og mangfoldiggjøres, de slette udryddes; thi Civilisationens første store Erobring var den, ved hvilken en Nation,

der hævdede Familiens Lovlighed og regnede Slægtskabet gjennem Faderen, seirede over en, der enten Intet kjendte til et Familiebaand eller blot bestemte det gjennem Moderen. Og paa samme Maade har de gode Religioner havt en, man kunde næsten sige, fysisk Overvægt over de slette ved at indgyde Mennesket, hvad man kunde kalde: Tillid til Verden. En Vild, som er hildet i den laveste Overtro, skjælver for Alt; han tør ikke gjøre det Ene, fordi det giver et slet Varsel, han bør gjøre det Andet, fordi det bringer Lykke, eller han kan slet Intet gjøre, fordi Guderne ikke har talt og tilkjendegivet ham deres Villie. Det træffer sig, at et Tog faaer et heldigt Udfald, og strax erklæres det Træ, under hvilket Beslutningen om at gjøre det er tagen, for helligt; et andet Tog mislykkes, og da man ved dets Begyndelse har seet en Skade flyve forbi, bliver den anseet for en Ulykkesfugl, medens Slangen gjøres til en vældig Gud, fordi den har viist sig paa et Tog, der endte med en glimrende Seir. Det er noget Lignende som Børns (og mange Voxnes) Tro paa Lykkeskillinger eller Frygt for at være 13 til Bords eller Tillid til Mirakelkure*). Men de fuldkomnere Religioner paalægge ikke nogen saadan Trældom eller Rædsel og sætte deres Bekjendere i Stand til at „tage Verden som den er", til kun at lade sig lede af gyldige Grunde og ikke at lade sig standse af nogen overtroisk Skrupel, og hver Gang, de har Noget at udrette, da at sætte hele deres Kraft ind derpaa; de har derfor ved at styrke en mandig Moral, Tapperhed og Frimodighed bidraget til at skaffe de Racer, som hyldede slige Religioner, Seir over de andre.

Rimeligvis har det oprindelige Samfund, i hvilket Sæd-

*) Da en af Walter Scott's Beundrere som Middel mod en Mavebetændelse foreslog ham at sove en Nat paa 12 glatte Stene, der møisommeligt var samlede i 12 forskjellige Bække, svarede han ganske alvorlig, at Betingelsen for, at Kuren skulde lykkes, var, at Stenene blev indviklede i et Skjørt, som tilhørte en Enke, der aldrig havde ønsket at blive gift igjen; men da ingen saadan fandtes, slap han for Kuren.

vanen herskede, varet mange Aarhundreder, og allerede den Verden, som viser sig for os i Historiens Begyndelse, gjør Indtrykket af at være meget gammel; men der skal ogsaa lang Tid til en gradvis Udvikling og til at nedarve de foregaaende Slægters Anlæg, før de naae en vis Fuldkommenhed, ikke at tale om de Forstyrrelser, der foraarsages ved en underlig, uforstaaelig Tilbagevenden til den oprindelige Tilstand. Den største Vanskelighed er nemlig ikke at bevare en saadan Verden, men at komme ud over den, og i de fleste Tilfælde er Menneskeslægten bleven staaende ved den første Form. Som i det Foregaaende er udviklet, var det den fri Drøftelse, der brød Aaget og løste Menneskeaandens bundne Originalitet, og først da kunde Macauley's Princip om „hvert Menneskes Trang til at forbedre sine Vilkaar" begynde at spille en Rolle, først da kunde hans Paastand, at „der i enhver experimenterende Videnskab er en Stræben mod Fuldkommenhed", begynde at vise sin Rigtighed. Saasnart dette store Skridt fremad er gjort, begynder ogsaa Menneskehedens ædlere Egenskaber at gjøre sig gjældende, det „livlige Maadehold", der tidligere er betegnet som Følgen af en Forening af Energi og Klogskab, understøttes nu af finere sjælelige Anlæg, og god Takt i Forening med sund Sands hindrer Mennesket fra at gjøre sig skyldig i grove praktiske Vildfarelser. Friheden er den Magt, der styrker og udvikler disse Anlæg, som paa Menneskehedens tidligere Trin kun vilde være den en Hindring i Kampene, og som først kan blive af Betydning, naar Regeringen er gaaet over fra gammel Slendrian til fri Forhandling. Hvis en Cæsarisme, som det undertiden hændes, giver Vidnesbyrd om nogen Originalitet i aandelig Retning, da kommer det alene deraf, at den har tilegnet sig Frihedens Resultater, hvad enten nu disse stamme fra tidligere Tider eller fra nærliggende Lande; men selv da er denne Originalitet kun skrøbelig og af liden Varighed, og efterat være prøvet af et eller to Slægtled forsvinder den i det Øieblik, da den var meest nødvendig.

Hvis man til Bunds vilde studere alle Vilkaarene for Fremskridt, forsaavidt dette kan være undergivet Kontrol, maatte endnu mange andre Ting omtales: Videnskaben for Exempel har sine særegne Hemmeligheder, og Naturen meddeler kun dem, der ikke skye den foreløbige Række af reent abstrakte Studier, selv sine meest praktiske Lærdomme. Det gjælder da om at slaae ind paa den rette Vei og at bruge de Kommunikationsmidler, der tilbyde sig: den, der kjender Jernbanetogenes Afgangstider og derfor kan tage Billet til Iltoget, er ikke en Smule bedre end den, der ikke kjender dem; men han kan komme nogle Timer før til London. Det følger af sig selv, at man ikke kan forklare sig, hvorledes Velværet udvikler sig i Menneskeslægten, med Mindre man veed, hvorledes Menneskene opdage og lære at kjende de Ting, der bidrage dertil; og for fuldstændig at kunne drøfte Spørgsmaalet om Fremskridt eller Tilbagegang er det en uomgængelig Nødvendighed nøiagtigt at undersøge de naturlige Faktorers Indvirkning paa Mennesket, og hvorledes de modificeres. Men dette maa blive Gjenstand for mere specielle Analyser, da man ikke løser de store Problemer uden ved at tage dem særskilt for. Her er kun gjort et Forsøg paa at forklare de politiske Vilkaar for Fremskridt og da navnlig de første Fremskridt, og skulde de i det Foregaaende udviklede Ideer findes at være vildfarende, saa kan de dog idetmindste fremkalde en Drøftelse og derved bane Vei for en rigtigere og sandere Erkjendelse.

Carl Michelsen.

To Visioner.

---

1. Hvad der hændtes paa Strømmen.

And the dead of the night a sweet vision I saw,
And thrice ere the morning I dreamed it again.
Campbell.

Og det var Nat. En Nat hvor Maanen stod
Søvndrukken bag den øde Strandbreds Høie,
Og stirred mod den dunkle Strøm, og lod
I Bølgen sænke sig det trætte Øie.
Det glitred, glimted der, hvor Blikket faldt,
Et gyldent Skjær gled over Strømmens Dække
Og hasted iilsomt frem, som om det gjaldt
I rette Tid den fjerne Kyst at række.

Der var et Vand, en Strøm, hvis Vover flød
Imellem tvende Kysters øde Rande;
En Kilde, skjult, i Strømmens dybe Skjød
Udrisle lod de grumset mørke Vande.
De hvirvled, bobled, pressede sig fort
Med selsom Syden, uheldsvanger Piben,
Og ret man saae, hvor Strømmens Løb var sort,
Naar ind den lusked under Maanestriben.

Og der var Folk paa Strømmen. I en Flok
Laae samlet, Baad ved Baad, en heel Flotille,
Og Baadsmandskabet var saa fast en Stok,
Som nogensinde eied Mod og Villie.

Saa lød det: Fremad! med Kommandorøst,
Og Aarebladet skar de mørke Vande,
Og frem man stred sig langs den golde Kyst
Med dumpe Gjenlyd fra de tause Strande.

Seigt sled hver Mand med lange Aaretag,
Man øved Alt, hvad Farten maatte kræve,
Man stred saa vel som nogen Helt i Slag,
Hver Sene dirred i den spændte Næve.
Med Sved paa Panden, Lungens dybe Pust,
Med fremskudt Bryst som Oxen under Tømmen
Blev hver en Hvirvel, hver en Bove knust, —
Ja, det er strengt at stride op mod Strømmen!

Og Alt var stille. Intet Ord blev hørt.
Kun Aarens Pladsk og Aandedrættets tunge
Og hæse Stønnen blev til Bredden ført,
Hvor Sivet staaer og spiller med sin Tunge.
Og Sivet hvisked Ondt i Nattens Stund,
Den Stund, hvor hver en sagte Stemme høres,
Hvor al den Gift, som strømmer fra en Mund,
Liig skjulte Frøkorn gjennem Luften føres.

Og der kom Glimt. Langt borte skød de op
Som Funker fra den travle Smedeesse.
Og der kom Lyd som fra en rustet Trop,
Naar tusind Hænder deres Vaaben hvæsse.
Og der blev lyst i Horisontens Rand;
Og Jubelraab og Kampsignaler løde
Den kjække Flok paa Strømmens mørke Vand
Hoverende med Paukeslag imøde.

Saa brød det frem. En Flaade stærk og stor
Med Blus og Fakler nedad Strømmen styred;
Og stolte Mænd stod ved hver Skudes Nor,
Og rundtomkring stod Trælle, som var hyret.

Guldkroner, Hjelme, Bispehuer flød
I Fakkelskjærets Virakdunster sammen,
Og Scepter, Krumstav over Mængden bød,
Og Mængden bøied Nakken med et: Amen!

Og nedad Strømmen gik det let og glat,
Mod Speilet pressed Strømmens stride Vande,
Frem stevned Bougen i den mørke Nat,
Tilbage veg de golde Kysters Rande.
Og mod den kjække Flok paa Strømmen foer
Hver blusomkrandset, skjolddækt Herskerskude;
Flotillen sprængtes, og i Flaadens Spor
Drev Baadsmandskabets Rester om derude . . .

Og Baal og Blus, og Flaadens Skibe svandt
Med sidste Gjenskin i de mørke Vover;
Og Sivet taug, og Strømmens Hvirvler randt,
Og Maanen kasted atter Bro derover. —
Men hvor det blinker over Dybets Bund
Der skimtes mørke Skikkelser med Svømmen
At nærme Bredden sig, for om en Stund
At samles atter til en Fart mod Strømmen.

2. Krigen.

But, oh! what crowds in every land,
Are wretched and forlorn?
Through weary life this lesson learn,
That man was made to mourn.

Burns.

Jeg seer Dig skride frem, Du gustne Aand,
Med mørke Pletter paa dit Klædebon,
Med klæbrig Sved omkring den lave Pande;
Og stinkende af størknet Blod og Brande
Du aabner Læben til et hæsligt Smiil,
Med Fraaden væder Du den hvasse Piil,
Og bider i de haarde Skjolderande.

Jeg seer Dig voxe som et farligt Dyr,
Hvis Vælde hvert et Sekels Slægt fornyer;
Frembærende Dig Blod i fulde Skaaler.
Med gridske Øiekast Du Offret maaler,
Og søber graadigt ind den lunkne Drik;
Du voxer bravt ved Offret, som Du fik,
Og Mere! Mere! hylende Du skraaler.

Vær Du kun rolig, det har ingen Nød;
Før skulde alle Munde mangle Brød,
Før der blev Mangel i din fede Næring.
Fra Slægt til Slægt den Arv gik i Foræring,
At mæske Dig, før Hungren selv fik Mad;
Drik derfor, Dyr! Vælt Dig paa Leiet glad,
Du har ei Udsigt til at døe af Tæring.

Man kjæler for Dig. See, til hver en Tid
Lod Slægtens Genius jo med rastløs Flid
De blanke Prismer glimre for dit Øie.
Man hamred Dig af Jern saa fast en Trøie,
Man smeded Vaaben om og om igjen:
Den Kunst tilgavns at slagte Slægtens Mænd,
Den lærte Slægten Dig tilgavns og nøie.

Man spared Intet; opbød, udfandt Alt.
For hver en Tid den Fordring fremmest gjaldt
Itide Dig at gavne og fornøie.
Og da Du voxed fra din snevre Trøie,
Saa fik Du Vaaben, som paa Miles Hold
Gav Dig din Fjende redningsløs ivold,
Og spared Haanden Slagterhuggets Møie.

Og Du blev til en Gud; en mægtig Gud,
Med Præster, Altrer styret gavmildt ud,
Med Bopæl i et øde Colosseum.
I dette Tempel — dit Trofæ-Museum —

Der mugned Faner under Larvers Spind,
Mens dødningblege Gjenfærd sneg sig ind
Og deltog hult i Præsternes: Te Deum!

En Gud. Forsand, Du blev til Tidens Gud.
En Menighed er samlet om dit Bud,
En Menighed af alle „kristne" Stater.
Og Fyrster, Vismænd, Skjalde og Prælater,
Fra Magtens Fjeld til Afmagts Sumpe ned,
De knæle for Dig, og i Ydmyghed
De offre Taler Dig, og saa — Soldater.

Hør, hvilken Sang der toner til Dig op!
En hellig Gysen gribe maa din Krop,
En Vellyst sød, som Guder kun kan føle:
„Her er vi, dine Præster; hvo kan nøle
Naar først han spored Blinket i dit Blik,
Naar Færten af dit Ønske først han fik
I dine Tempelhvælvinger de kjøle!

„Den slette Søn, han bli'er vor Diesteen,
Den Hund, som bed os, faaer det største Been,
Den Gud, vi frygter, faaer den bedste Gave:
Thi skal den fede Kalv Du ogsaa have!
I Følelsen af Guders Appetit
Vi giver Valget Dig blandt Hjorden frit,
Tag væk — og tag blot Hensyn til din Mave.

„Den Hjord, vi byder Dig, gaaer milevidt
Omkring og græsser, aner meget lidt
Om vore Gjæstebud og vore Planer.
Med høie Tilraab, og ved Hjælp af Faner,
Paa Landser fæsted', drive vi den frem;
Vi kjende Stikord, som fra Skovens Gjem
Til Dødens Kamp paa Sletten ud den maner.

„Vi rører selv ei Haand derved. Vort Snit
Vi passer snildt, at vi er milevidt
Fra Kampen, naar den endelig begynder.
Vi ligger hjemme paa de bløde Hynder,
Og sender af og til et Bud derud,
Som hidser op med broget Landseklud,
Og Hjordens Dyr til fortsat Kamp tilskynder.

„Saa staaer da Kampen, og vort Maal er naaet,
Og Marken trindt med Hjordens Dyr er saaet,
Og Blodet risler ud af dybe Sluser.
Hyæner rundt som Marodeurer snuser,
Og hist og her — ja Pokker veed hvordan —
En Hytte, et Par Byer staaer i Brand,
Og Flammehavet vildt mod Skyen bruser. —

„Tag mod vor Gave. Den er undt Dig vel.
De dumme Dyr, de stanged sig ihjel; —
Hvorfor, ja det fik Hjorden ei at vide.
De ligge slagne Side nu om Side
Som Tavlebrikker i det store Spil.
Vi hylde Dig, og knibe Øiet til
Og døve Øret for hver Enkelts Kvide.

„Du er den Stærke, stiller dine Krav.
Vi lystrer Dig, og fylder Tidens Grav
Med Offre for din Blodtørst — med din Føde.
Vi, vi vil leve. Skulde vi end møde
Et Kid, et Raadyr blandt de Faldnes Hob,
Saa overdøver vi med Vivatraab
Hvert Klagesuk, hvert Hævnskrig fra de Døde."

Mark Cole.

Filosofiens Historie.

Philosophiens Historie i Grundrids. Af Dr. H. Brøchner, Professor i Philosophien. 1. Deel. Den græske Philosophies Historie. Kjøbenhavn 1873. 2. Deel. Den nyere Philosophies Historie. Kjøbenhavn 1874. P. G. Philipsens Forlag.

Det foreliggende Skrift er en Haandbog, i hvilken Forfatteren har givet det væsenlige Indhold af de Forelæsninger over Filosofiens Historie, han i Løbet af nogle og tyve Aar har holdt ved Universitetet. Det er det første originale Værk over Filosofiens Historie, som udkommer i Danmark, og vil sikkert i lang Tid blive et almindeligt Hjælpemiddel for dem, der ville beskæftige sig med Filosofien og dens Historie. Navnlig vil den fortrænge det oversatte Kompendium af Schwegler, som trods sin Overfladiskhed og Løshed baade i Tydskland og her altfor længe har været den eneste kortere Ledetraad for de Studerende, — Noget, der, som Erdmann har bemærket, vilde have forskrækket den tidlig afdøde lærde Forfatter, som kun betragtede den som et flygtigt Bidrag til en Encyklopædi. Professor Bröchners Haandbog har i Modsætning til slige Skrifter videnskabelig Værd i en dobbelt Henseende: den hviler paa et selvstændigt og grundigt Kildestudium og paa en videnskabelig Erkjendelse af Lovene for den filosofiske Tankes Udviklingsgang, som den kun findes hos faa af de Forskere, der have syslet med Filosofiens Historie.

I en lang Aarrække har Forfatteren med usvækket Interesse og Energi beskæftiget sig med Studiet af de store filosofiske Systemer. Det er en Syssel, som ikke kan gjøre Regning paa et større Publikums Deltagelse. Medens Fremstillingen af

Fortidens store Kunstnere og Digtere, af historiske Personligheder og Begivenheder altid vil samle en større Kreds om sig, fordi den ikke fører bort fra det Anskuelige, ikke forlanger, at man skal gaae ud over den tilvante Forestillingskreds, saa vil den snart blive eensom, der fordyber sig i den abstrakte Tænknings Historie for at følge Erkjendelsesdriften under dens Udvikling, under dens Kæmpen for Sandheden, dens Forsøg paa at gribe og forme de høieste Ideer. Hans Løn maa søges i selve denne Stræben, i Glæden ved at lytte til Tankekildens sagte Rislen, som undgaaer den Udenforstaaendes Øre, i den Begeistring og det Erkjendelseshaab, som de store Mestere indgyde dem, der raadspørge dem paa rette Vis. At denne Løn er bleven Forfatteren til Deel, vil man kunne slutte, ikke blot af den Troskab, hvormed han har gjennemført disse Studier, men ogsaa af den Udholdenhed, hvormed han under en Sygdom, der syntes at være haabløs, med Døden for Øie, affattede det foreliggende Résumé af sine tidligere Forelæsninger og Studier.

I et tidligere Skrift: „Bidrag til Opfattelsen af Philosophiens historiske Udviklingsgang" (1869) har Forfatteren gjort Rede for sin almindelige Betragtning af Filosofiens Historie. Det er den bedste og originaleste Frugt af hans Arbeider. Grundtanken er, at den filosofiske Erkjendelse under sin Udvikling bestemmes af en dobbelt Art Betingelser. For det Første ligger der i selve Begrebet om Viden en Nødvendighed, en Lovmæssighed, en indre Sammenhæng mellem de forskjellige Elementer i Videns, i Erkjendelsens Væsen. Men denne Sammenhæng fremtræder kun i sin Helhed og Klarhed for den abstrakte logiske og metafysiske Undersøgelse. Under den historiske Udvikling, under den sukcessive Udfoldelse af de Elementer, der indeholdes i Videns Idee, gribe ogsaa psykologiske og relative Betingelser ind med. Disse Betingelser lede tilsyneladende den bevidste Tanke i bestemte Spor; og her maa Grunden til mange Tilfældigheder og Vilkaarligheder søges. Men under Individernes bevidste Stræben virke dog Videns Love som ubevidst Magt; saa meget Individerne end synes at arbeide med fri Bevidsthed eller at være bestemte ved de historiske Vilkaar, arbeider dog Udviklingens Princip, Videns Idee, igjennem dem, snart fremskyn=

dende, snart hæmmende. — Heraf følger, at der ogsaa maa paavises en dobbelt Art Love for Udviklingsgangen i Filosofiens Historie. Af Forholdet mellem de forskjellige Elementer i Videns, i Erkjendelsens Væsen følger en Lovmæssighed i den Rækkefølge, i hvilken de udvikle sig for den menneskelige Bevidsthed, altsaa en Lovmæssighed i Filosofiens Perioder og i Systemerne indenfor dem. Af Forholdet mellem den bevidste og den ubevidste Viden følger en Række Love for de tænkende Individers Vexelforhold til den almene Videns Idee, den universelle Magt, som virker i deres Stræben.

Al Viden forudsætter et vidende Subjekt og en Gjenstand for dettes Viden. Erkjendelsen gaaer ud paa at omsætte hele Bevidsthedens Indhold til selvbevidst Tanke. Videns Ideal er det Givnes, det Objektives fuldstændige Gjennemsigtighed for den Vidende. Tanken maa derfor med Nødvendighed stræbe efter en universel Erkjendelse, en Ophævelse af al empirisk Begrændsning, — og dette vil igjen sige, den maa stræbe efter at opfatte Tilværelsen i dens Enhed som bestemt ved et absolut Princip. Enhver Filosofi maa derfor eie Begrebet om det Absolute, om Tilværelsens Enhedsprincip, under en eller anden Form. Perioderne i Filosofiens Historie betinges ved det forskjellige Forhold, i hvilket Enhedsprincipets Grundmomenter under Udviklingens Gang kunne komme til at staae til hverandre. Naar Erkjendelsesdriften vaagner til fri Bevidsthed, — og kun under denne Forudsætning kan der være Tale om Filosofi, — vil den første Form for dens Tilfredsstillelse naturligt være en Anskuen af det ideelle Princips umiddelbare Hersken, af Aandens umiddelbare Enhed med Naturen. Dette Stadium betegnes af den græske Filosofi, der opfatter Universet som et besjælet Kunstværk. Men den fremskridende Tænkning og Reflexion opløser denne umiddelbare Anskuelse, uden dog ganske at kunne frigjøre sig for den, og den æsthetiske Verdensopfattelse ender ved Oldtidens Slutning i en spiritualistisk Dualisme, som saa bliver den Forudsætning, hvorpaa den kristelige Middelalder hviler. Det Aandelige er ikke længer Naturens Sjæl; det adskilles skarpt fra det Naturlige som det Hellige fra det Syndige. Den anden Periode i Filosofiens Historie, den nyere Tids

Filosofi, har nu den Opgave at arbeide hen til en Overvindelse af denne Dualisme. Under dette Arbeide er den paavirket af Middelalderens Forudsætninger og opfatter derfor Aand og Natur som Modsætninger. Herved kommer da den Side af Videns Begreb til sin Ret, ifølge hvilken Videns Gjenstand staaer som selvstændig Realitet overfor Viden. Istedetfor Oldtidens umiddelbare og sorgløse Sammenblanden af det Subjektive og det Objektive træder nu den kritiske Sondren af disse to Elementer. Men denne kritiske Sondren fører under Bestræbelserne for at overvinde Dualismen til ensidige Opfattelser; den nyere Filosofi ender i sin ene Udviklingsrække med at gjøre Materien til det Absolute og nægte Aanden: det 18de Aarhundredes Materialisme (Système de la nature), — i sin anden Udviklingsrække med at gjøre Aanden til det Absolute og nægte Materien: det 19de Aarhundredes absolute Idealisme (Hegel). For en tredie Periode stiller sig da den Opgave med Fastholdelse af den relative Modsætning at paavise den væsenlige Enhed af Aand og Natur. Dette er Maalet for Fremtidens Filosofi. De tre mulige Former for Opfattelsen af Forholdet mellem Elementerne i det Absolutes Idee ere saaledes udtømte: umiddelbar Enhed af Natur og Aand (den græske Filosofi), abstrakt Modsætning mellem Natur og Aand (den nyere Tids Filosofi), Modsætningsenhed af Natur og Aand (Fremtidens Filosofi).

Saaledes bestemmer selve Grundforholdet mellem det høieste Princips Elementer den filosofiske Erkjendelses Udviklingsperioder. Men idet dette Grundforhold erkjendes gjennem de individuelle Tænkeres bevidste Stræben og virker i denne paa ubevidst Viis, faae vi en Række Love, der angaae Forholdet mellem det Bevidste og det Ubevidste i den filosofiske Udvikling. Forfatteren opstiller her, støttet til historiske Exempler, fire Udviklingslove: 1) En Periodes Grundtanke virker allerede ved Periodens Begyndelse og antyder, de tænkende Individer ubevidst, sin senere fuldendte Form. Saaledes kan man allerede hos de ældste græske Tænkere finde de Spirer, der udfoldes hos Platon og Aristoteles, hos Kant finde de Muligheder, der udvikle sig hos Schelling og Hegel. 2) En Periodes Grundtanke virker som en ubevidst Skranke, der hæmmer den enkelte Tænkers Stræben efter at ud-

vikle Ideer, som først kunne virkeliggjøres paa et langt senere Udviklingstrin. Saaledes stræber Aristoteles baade paa Naturvidenskabens og Ethikens Omraade efter en Opfattelse, der gaaer ud over den græske Skjønhedsanskuelse, men standses dog af denne Anskuelses ubevidste Indflydelse netop paa de afgjørende Punkter. 3) Et tidligere Udviklingsstadium taber ikke strax sin Magt over Bevidstheden, men hæmmer Udviklingen af det nye Princip. Saaledes finde vi indenfor den middelalderlige Tænkning betydningsfulde Eftervirkninger af den antike Verdensopfattelse, og den middelalderlige Dualisme har havt en afgjørende Indflydelse paa den nyere Tids Filosofi. 4) To samtidige og sideordnede Udviklingsrækker paavirke, ubevidst for Tænkerne, hinanden, hvormeget de end stille sig i bevidst Modsætning indbyrdes. Et slaaende Exempel herpaa er Forholdet mellem den idealistiske og den realistiske Filosofi i nyere Tid.

Den ubevidste Magt, der saaledes virker i den bevidste Stræben, fører denne ud over det Maal, den har sat sig. Thi selv naar den virker hæmmende, har dette dog en grundigere Gjennemførelse af Hovedtanken til Følge og virker saaledes i dybere Forstand fremmende. Derfor er ifølge Forfatteren denne ubevidste Magt, Videns absolute Lov, et teleologisk virkende Udviklingsprincip.

Dette er de Resultater, til hvilke Forfatterens Filosoferen over Filosofiens Historie har ført ham. Den foreliggende Bog giver nu en Fremstilling af Filosofiens Historie, hvilende paa den saaledes vundne Opfattelse af Filosofiens Udviklingsgang.

Der er, ifølge Forfatterens Opfattelse af Filosofien og dens Udviklingsgang, kun to Hovedafsnit i Filosofiens Historie, den græske Filosofi og den nyere Tids. Det var først i den græske Verden, at den menneskelige Bevidsthed naaede en saadan Frigjørelse, en saadan Selvstændighed og Sikkerhed, at der kan blive Tale om en virkelig Erkjendelse, forskjellig fra mystiske og religiøse Lærdomme. Og i det Tidsrum, der ligger imellem den klassiske Oldtid og den nyere Tid, i Middelalderen gjorde Dualismens og Supranaturalismens Herredømme en fri Tænkning umulig. Man beholdt den klassiske Tænknings Former og søgte at forene dem med Kirkens Dogmer, hvis Gyldighed ikke under-

kastedes nogen virkelig Kritik. Ved Emancipationen fra den middelalderlige Verdensanskuelse indledes saa det andet Hovedafsnit i Filosofiens Historie, den nyere Tids Filosofi. Vi ville give en kort Oversigt over disse to Hovedafsnit, med det foreliggende Værk som Grundlag.

Vi have allerede seet, at Skjønhedens Idee var den herskende i den græske Verdensopfattelse; den havde sin Rod i Folkets inderste Natur, træder klart frem i Mythologi og Digtekunst og udformede sig i Livet. Den Grundtanke, der behersker den græske Tænkning, er derfor Ideen om Verden som harmonisk Kunstværk. Mod denne Idee drages Tanken hen, selv hvor den tilsyneladende fjerner sig fra den. De ældste Skoler begyndte med det Spørgsmaal, hvad er det Værende? og søgte at besvare det ved at paavise et Princip, hvortil al Mangfoldighed og Forandring i Verden kan føres tilbage. For den begyndende Tanke maatte Stoffets Begreb ligge nærmest; det meest umiddelbare og barnlige Svar paa Spørgsmaalet, hvad Noget er, er Angivelsen af, hvad det bestaaer af. Bevidstheden er endnu væsenlig rettet udad, hengiver sig umiddelbart til det Naturlige og Reale. Men idet Anskuelsen af Verden som Kunstværk ubevidst virker paa Tanken, ja endog ligefrem udtales — Pythagoras skal have været den Første, der kaldte Verden Kosmos, — saa finder Tanken ikke Ro i Stoffets Begreb, men søger ud over det. De gamle Joniere begynde med at nævne bestemte Elementer (Vand, Luft) eller et kaotisk Stof som det Oprindelige; men snart indsees det, at det er den lovmæssige Orden, den bestemt afmaalte Sammenhæng, som er det egenlig Virkelige, og saaledes kom da Pythagoræerne til — saa underlig det lyder — at betragte Tallet som Grundstoffet, som det sidste Virkelige. Eleaterne førte endelig Alt tilbage til en Væren, der ligger til Grund for Alt som det eneste Reale, medens Tingenes Mangfoldighed kun er et Skin. Disse tre Skoler danne den første Gruppe indenfor den førsokratiske Filosofi. I Modsætning til den træder Heraklit, som netop gaaer ud fra Tilværelsens Mangfoldighed, der forblev uforklaret af den første Gruppes Tænkere. For Heraklit er Alting Vorden, absolut Forandring. Hans skarpe Modsætning til Eleaterne med deres absolute Væren maatte fremkalde en Række af Forsøg paa at

forene disse to Principer; dette er Opgaven for Empedokles's, Atomisternes og Anaxagoras's Filosoferen. Men disse Mæglingsforsøg kunde ikke lykkes, saa længe man endnu holdt sig til det samme Grundbegreb, Stoffets Begreb. De vække tvertimod en Tvivl, som opløser den gamle Naturfilosofi. Denne Opløsning betegnes ved Sofistiken, et Udtryk for den subjektive Reflexion, der bliver sig selv bevidst ved Modsigelserne mellem de objektive Erkjendelsesforsøg.

Disse ældste filosofiske Forsøg have ikke blot Interesse ved den Tankens Energi og Begeistring, der udmærker dem, ved den Maade, hvorpaa Digtning og Tænkning brydes, ei heller blot ved den Maade, hvorpaa de foregribe den senere græske Filosofis Hovedideer, ja endog antyde Problemer, som først komme frem i den nyere Filosofi, — men ogsaa ved at indeholde Spiren til store naturvidenskabelige Hypotheser, som endnu i vor Tid staae paa Dagsordenen. Saaledes er Demokrits og Leukips Atomlære en metafysisk Forgænger for den moderne Atomtheori; Anaximanders og Heraklits Theorier minde om Kants og Laplaces berømte Hypothese om Solsystemets Udvikling af en oprindelig Taagemasse; og Empedokles opstiller paa en Maade allerede den Darwinske Lære om de levende Væseners Udvikling. *)

*) Ifølge Empedokles ere de hensigtsmæssige Former dannede ved mekaniske Betingelsers Virken. De enkelte organiske Dele voxede frem af Jorden hver for sig og bleve sammenføiede „ved Kjærlighedens Magt"; men denne Sammenføining var aldeles tilfældig, saa der dannede sig allehaande forunderlige Skikkelser (f. Ex. Mennesker med Oxehoveder; kfr. Sagnene om Kentaurer, Chimærer o. fl.); og kun de bestode, hvis Sammensætning var hensigtsmæssig og derfor kunde holde sig. — Senere udtalte Lukretius, den epikuræiske Naturfilosofis digteriske Fremstiller, endnu tydeligere Darwins Grundtanke i 5te Bog af sit berømte Læredigt:

Mange har da maattet gaae til Grunde af Dyrenes Slægter
Uden at kunne sin Art forplante ved lignende Afkom.
Thi saa mange du seer end Livet og Luften at nyde,
Dem har enten List eller Kraft eller hurtige Lemmer
Alt fra Begyndelsen skærmet og for en Fremtid bevaret.
Men hvem Naturen har Intet af dette forundt, saa de kunde
Hverken leve paa egen Haand, og heller ei yde
Os noget Gavn, hvorfor vi villigen skulde dem lade

Sokrates kan ifølge Forfatteren ikke egenlig betragtes som et filosofisk Fænomen. Ved skarpsindig Kombination af de overleverede Beretninger om denne forunderlige Skikkelse, der paa eengang synes saa forskjellig fra og dog saa nøie sammenhængende med den græske Aandsretning, viser Forfatteren, at Modsigelserne i dem kun kunne løses ved at betragte ham som ethisk-religiøs Personlighed, for hvem de logiske Undersøgelser kun var Middel, ikke Formaal. I selve den antike Grundanskuelse laae der Muligheden af et Standpunkt som det sokratiske, der brugte Tanken som negativ Kraft til at hævde den væsenlige Uvidenhed og indirekte indskærpe det Ethisk-Religiøse: naar Verden sees som Kunstværk, som Enhed af Stof og Form, bliver det Spørgsmaal stedse uløst, hvori Stoffet har sin Grund, da Formen jo er lige saa uselvstændig overfor Stoffet, som dette overfor hiin. — Men Tankens Stræben kunde ikke holdes tilbage i Længden; det var kun muligt som Askese, men selv hos Sokrates har Hævdelsen af Uvidenheden ikke noget asketisk Præg. Sokrates's egne dialektiske Undersøgelser banede Vei for en ny filosofisk Retning, som i Tankens Væsen, i dens ideelle Indhold, i det til Idee udformede og som real Substants anskuede Begreb saae det sande Værende, som de ældre Filosofer forgjæves havde søgt i den ydre Verdens Former. Man har kaldt Thales, Stifteren af den joniske Skole, Filosofiens Fader; Sokrates og Platon grundlægge den anden Gang ved at føre den tilbage til Tanken som dens Princip og til Begrebsudviklingen som dens Methode. Men om en kritisk Analyse af Bevidstheden kunde der endnu ikke være Tale; Dogmet fæstnede sig snart og standsede den kritiske Reflexion. For Platon stod Ideerne som evige reale Virkeligheder, medens alt Endeligt og Fænomenelt kun blev et væsenløst Skin. Den græske Filosofi naaede sit Høidepunkt i Platons Lære om Ideen, det plastiske Verdensbillede, som den sande Virkelighed; men her

---

Finde sin Føde hos os, ved vor Beskyttelse trygge,
De laae naturligvis hen til Bytte og Fordel for Andre,
Viklede fast i sine af Skæbnen smeddede Lænker,
Indtil Naturen den hele Slægt til Undergang bragte.

(Oversat af Prof. Monrad i hans Bog „Tankeretninger i nyere Tid" P. 406 f.)

traadte da strax tillige en uforsonet og uforsonelig Modsætning for Dagen, idet Materien, den sidste Grund til det mod Ideen Stridende i de endelige Ting, ikke kunde begrundes.

Ifølge Sextus Empiricus vare de Gamle uenige, om Platon var Dogmatiker eller Skeptiker. Mange af Platons Dialoger behandle nemlig kun det opkastede Spørgsmaal fra forskjellige Sider uden at give nogen ligefrem Besvarelse. I nyere Tid kan man sige, at Platons tydske og engelske Fortolkere have udtalt hver sin af de to Opfattelser. Medens man i Tydskland har været for tilbøielig til at ordne Dialogerne systematisk og søge at paavise, hvorledes den ene løser det Problem, der forblev uløst i den anden, saa have Englænderne (Grote og Lewes, til hvem Stuart Mill har sluttet sig) væsenlig opfattet Dialogerne som forskjellige Forsøg paa at behandle Problemerne, uden at der skulde kunne være Tale om noget egenligt, bestemt System. Hvad der seer ud som Dogme og Læresætning, antager man saa, at Platon ikke har meent for Alvor; man betragter dem som de egenlige Platonikere, der tilegne sig Platons søgende Dialektik, og ikke dem, der antage hans dogmatiske Læresætninger.

Denne Opfattelse har ikke blot sin Berettigelse overfor de tydske Fortolkeres overdrevne Tendens til at systematisere Platon, men ogsaa i den Omstændighed, at Platon først i sine senere Aar blev overveiende dogmatisk og mystisk i sin Aandsretning. Dog vil man vanskelig kunne gjennemføre Benægtelsen af en virkelig platonisk Lære, et platonisk System. De engelske Forskeres egne filosofiske Forudsætninger have aabenbart gjort det vanskeligt for dem at opfatte den platoniske Idelære. Hvad den anførte Eiendommelighed ved Dialogerne angaaer, da maa man for det Første skjelne mellem dem, der høre til Platons sokratiske Periode, hvor han endnu anvender sin Mesters negative Dialektik, og de senere, konstruktive Dialoger. Og dernæst maa det fremhæves, at Platon lagde saa stor Vægt paa den selvstændige Tilegnelse, at han ikke vilde give sine Læsere Resultaterne umiddelbart. „For at Læseren skal kunne forstaae Dialogerne, fordres der af ham, at han selvstændig skal samle de spredte Vink, at han skal gribe det egenlige Centrum i Undersøgelsen, sætte alt det Episodiske i det rette Forhold dertil, og saa selvstændig dømme. Der bliver

Intet umiddelbart givet, Alt maa vindes ved en Selvvirksomhed." (Bröchner I p. 104.)

Aristoteles søgte at overvinde Vanskelighederne ved Platons Idelære ved at indføre Energiens, Virksomhedens Bestemmelse i Stedet for den platoniske Idees hvilende Væren. Stoffet er Formens Mulighed, og Formen er aktiv Virkelighed. Vi see her Udviklingens Ide bryde frem indenfor den græske Tænkning, hvis karakteristiske Egenskab det ellers er at lade Alt krystallisere i faste, harmoniske Former. Hos Aristoteles er Livets Idee ifærd med at afløse Skjønhedens Idee som den for den reale Tilværelse altbestemmende. Hermed staaer i Forbindelse, at Aristoteles tillægger Erfaringen en stærkere Betydning end nogen anden græsk Tænker, hvorfor man ogsaa har kaldt ham den experimentale Methodes Grundlægger. Men de Muligheder, der her synes at aabne sig, trænges tilbage; Aristoteles formaaer ikke at gjennemføre Bevægelsens Begreb, idet han lader det høieste Princip, Guddommen, være ophøiet over al Bevægelse. Den græske Tænknings Grund mangel er „Manglen paa Evne til at gjøre det Værende levende og bevæget ved Negationen". Skjønhedens umiddelbare Positivitet fængsler den metafysiske Tanke og hindrer dens Fuldendelse. Det seer ud, som en dybere Følelse af Tilværelsens Smerte end den græske Livsharmoni tilstedte, som om det Kursus i Lidelser og Kampe, Menneskeheden maatte gjennemgaae i Oldtidens Opløsningsperiode og under det middelalderlige Barbari, som om det religiøse Ideal af en lidende Gud, — som om alt Dette var nødvendige Betingelser for, at Tanken skulde kunne tilegne sig og gjennemføre Bevægelsens og Udviklingens Idee i dens Væsens hele Omfang og opgive den Forudsætning, at det Høieste bestod i at være hævet over Arbeidet og Striden. Saaledes have Aarhundreders Kampe været nødvendige Betingelser for, at den abstrakte Metafysik kunde gjøre eet Skridt fremad.

Efter Aristoteles's Tid tabte den theoretiske Interesse sig. De herskende Skoler, Stoikere og Epikuræere, søgte vel at uddanne en Verdensanskuelse, men deres egenlige Motiver ere praktiske, og Theorien skal kun danne det nødvendige Støttepunkt for Ethiken. De ydre politiske Forhold begunstigede denne Forandring. „Idet nemlig Individet ikke længer bares af en

kraftig, fri Almeenaand, og i et frit Statsliv havde en Skueplads for sin Virksomhed, var ligesom den klassiske Grund dragen bort under det, Udviklingen af en fri og alsidig theoretisk Verdensanskuelse, der svarede til hint frie og fyldige Samfundsliv, blev gjort umulig, og Subjektet kastedes ligesom tilbage i sig selv og begrændsedes til sig selv som det sidste faste Holdepunkt." (Bröchner I., p. 199).

Men den theoretiske Fortvivlelse maatte snart føre den praktiske efter sig. Der maatte opstaae en Længsel efter ad en anden Vei at naae den Tilfredsstillelse, som Tankens og Handlingens Liv ikke længer bragte. Og denne Længsel kunde kun beroliges ved det Overnaturlige, da de naturlige Muligheder syntes udtømte eller lukkede. Det er tillige paa denne Tid, at de orientalske Religioner med deres Dualisme begynde at udbrede sig i den græsk-romerske Verden, hvor Jordbunden var saa modtagelig for dem. Allerede Platon, denne Tankens og Verdensharmoniens begeistrede Profet, havde jo i sit Oldingsskrift „Lovene" ikke kunnet finde Forklaring af det Onde i Verden uden ved at føre det tilbage til en ond Verdenssjæl, der delte Herredømmet med den gode! Stoffets, Materiens Begreb, som den klassiske Tænkning havde maattet lade staae uforklaret i dets Modsætning til Ideen, det Absolute, blev nu opfattet i ethisk Belysning som det Ondes Kilde, medens det Absolute fjernedes til et Hinsides, hvorfra det kun gjennem en Række af Mellemled (Emanationer) kunde virke paa Endelighedens og Forkrænkelighedens Verden. Nypythagoræerne og Philon ere denne Dualismes Repræsentanter.

Endelig gjøre Nyplatonikerne det sidste storartede Forsøg paa at hævde Harmonien og Monismen. Tankens og Ideens Princip havde de ikke mere Tillid til; de søgte derfor ud over det til et over Fornuften liggende Væsen, som ogsaa er Materiens Kilde, og som gjennem Extasen meddeler Mennesket den Viden, han mistvivlede om at naae ved egne Kræfter. Men det er klart, at vi her staae ved Filosofiens Grændser. I Extasen virker et Princip, som maa ophæve al Viden, og som dog netop skal skjænke Viden! De senere Nyplatonikere gaae stedse videre i det Fantastiske ved at optage alle Folketroens, Magiens og Theurgiens vilde Forestillinger og danne dem til et skolastisk System.

Vel holdt der sig bag alt dette endnu en stærk Kjerne af den gamle Skjønhedsanskuelse; men den nye Aandsmagt, der nu traadte frem paa Skuepladsen, hvilede dog paa en langt konsekventere og dybere gaaende Appel til det overnaturlige Princip, den antike Tanke i sin Dødskamp klamrede sig til, og Stridens Udfald kunde ikke blive tvivlsomt. I sit tidligere Skrift har Forfatteren anstillet en interessant Sammenligning mellem Kristendommen og Nyplatonismen. De have det praktiske Maal tilfælles: „det med sig selv og med Gud splidagtige Menneskes Forening med det Guddommelige, betinget ved Befrielsen fra Sandseligheden og dens Besmittelse, ved Livets Fremme gjennem den høiere Indvirkning". Men Modsætningen er stærk. „Nyplatonismen stræber at naae Forsoningen gjennem Erkjendelsen, gjennem en, om end ved en guddommelig Virkning fremmet og ligesom op over sig selv løftet filosofisk Spekulation, og at hæve Mennesket, der glemmer sin Elendighed, til en overmenneskelig Enhed med Guddommen, til en den skjulte Egoisme tilfredsstillende, guddommelig Lyksalighed; Kristendommen vil naae den gjennem Troen og ved at lade Gud stige ned i den menneskelige Svagheds Dybder for at overtage den Skyld, fra hvilken Mennesket ikke kan flygte." (Bidrag til Opfattelsen af Philosophiens historiske Udvikling. p. 130—131.)

Da Kristendommen opfatter Menneskenaturen som syndig, kan den heller ikke tillægge den menneskelige Tanke nogen Gyldighed. Hvad man har kaldt kristelig Filosofi, er derfor — baade hvad Kirkefædrenes Tid, „Dogmeudprægningens Tid", og Skolastikernes Tid, „Dogmebearbeidelsens Tid", angaaer — kun et Laan fra den klassiske Oldtid, indvævet i en kristelig Sammenhæng og derved paa mange Maader modificeret.

Renaissancen, Overgangsperioden fra Middelalderen til den nyere Tid, frembragte en Række eiendommelige og begeistrede Tænkere. Skjøndt de endnu paa mange Maader ere paavirkede af den middelalderlige Verdensanskuelse, vise deres to Hovedideer: det guddommelige Univers og det guddommelige Menneskevæsen, henimod den nyere Filosofis to Grundtanker: Naturen og Selvbevidstheden, medens der paa den anden Side dannes en Mod-

sætning til Middelalderens Tro paa en fra Verden absolut adskilt Gud og et historisk Gudmenneske.

Den nyere Filosofis Opgave var at overvinde Dualismen; men da den endnu paavirkes af den middelalderlige Grundtanke, trænger Dualismen sig frem paany og lægger sig for Dagen i de eensidige Resultater. Den spalter sig som Følge heraf i to Udviklingsrækker, af hvilke enhver svarer til sin af Erkjendelsens to Poster. Den nyere Filosofi har to Stiftere: Baco og Descartes, hiin Realismens, denne Idealismens Grundlægger*). Begge begynde med Tvivlen og antyde derved den nyere Tids Trang til en fri, af al Autoritet uafhængig Erkjendelse. Men hos Baco opfattes Tvivlen „som Aandens Befrielse fra Fordomme for reent og uden Forvanskning at kunne optage Erfaringsgjenstanden"; hos Descartes „som Tankens Udsondring af Alt, hvad der ikke er Tanke, for gjennem denne Udsondring at finde sig selv". Den af Baco grundlagte Retning betoner derfor Receptiviteten, det passive Forhold til Omverdenen, Erkjendelsens reale Grundlag, medens Descartes og hans Efterfølgere lægger Hovedvægten paa Erkjendelsens Aktivitet og Idealitet, paa Tankens indre Uendelighed. De to Retninger have flere Berøringspunkter og paavirke paa mange Maader gjensidig hinanden. Realismen nødes til at søge en Forklaring af de ideelle og aktive Elementer i Tilværelsen; og Idealismen maa ikke blot begrunde den reale Virkelighed, men opfatter endog det Absolute under Naturideens Former (kfr. især Spinozas Substans, „hint evige og uendelige Væsen, som vi kalde Gud eller Naturen").

Baco beskæftigede sig især med Methoden. Han fører al Erkjendelse tilbage til Erfaringen, opfattet som væsenlig passiv og modtagende. John Locke udviklede Erfaringsfilosofien til Empirisme ved at nægte alle aprioriske Begreber og opfatte Aanden som en ubeskreven Tavle. Fra Locke af deler Realismen sig

*) Erdmann regner Baco med til Middelalderen, fordi hans hele naturvidenskabelige Standpunkt ligger bag Kopernikus's og Galilæis. Men som Filosof hører Baco alligevel den nyere Tid til, baade fordi han har Tvivlen som Udgangspunkt, og fordi han principielt hæver Naturvidenskabens store theoretiske og praktiske Betydning i Modsætning til Theologien.

i to Retninger. I Frankrig fører Condillac i Tilslutning til Locke al Erkjendelse tilbage til Sandsningen og gjør dermed Empirismen til Sensualisme; og Holbach (eller hvem der er Forfatter til Systême de la nature) forkynder den fuldstændige Materialisme, idet han udleder Sandsningen af den udvortes bevægede Materie, det eneste Virkelige. I England derimod standser man (Berkeley) ved Sandseförnemmelsens subjektive Karakter og reiser Tvivl om, hvorvidt den har en ydre, reel Aarsag; hvoraf der da igjen drages skeptiske Konsekvenser (Hume). Ifølge Forfatterens Anskuelse af Realismens Udviklingsgang ender den altsaa enten i Materialisme eller i Skepticisme. Men han indrømmer, at Sensualisme og Materialisme kun undgaae de skeptiske Konsekvenser ved „med Forsæt at lukke Øinene" og ved dogmatisk at slutte fra Sandsningen til en bevægende Substans som dens ydre Aarsag*). Forsaavidt vilde den konsekvente Udviklingsgang have været gjennem Materialismen (Sensualismen) til Skepticismen. Kun ved Postulater og illusoriske Forklaringer kan Materialismen forstaae Fornemmelse og Bevidsthed. Den realistiske Retning drives altsaa nødvendigvis over i en subjektiv Idealisme.

Nu see vi ogsaa Materialismen optræde allerede før Locke, hos Thomas Hobbes i det 17de Aarhundrede, en af den nyere Tids meest energiske og konsekvente Tænkere. Hobbes var en Discipel af Baco. Men ogsaa Baco er, som Forfatteren selv viser, egenlig Materialist, naar man tager det theologiske Hylster bort fra hans Lære; det er da intet Under, at vi see den konsekvente Materialisme optræde allerede hos hans nærmeste Efterfølger. Hobbes's Lære vandt megen Udbredelse hos de høiere Klasser i England efter Restaurationen. Men det vanskeligste Punkt i den, som i al Materialisme, Forklaringen af Fornemmelsen og Bevidstheden, maatte saa naturligt føre til en Undersøgelse af Erkjendelsens Væsen, som den, Locke anstillede. — Paa denne Maade vilde vi kunne anvise Hobbes en bestemt Plads indenfor Realismens Udvikling. Dersom Materialismens aandrige Historieskriver, Albert Lange, har Ret, er Systême de la nature

*) Bidrag til Opfattelse af Philosophiens historiske Udviklingsgang. Pag. 162. Philosophiens Historie i Grundsrids. II. Pag 67, 75.

derimod væsenlig at betragte som et praktisk Indlæg, som for at tale saa skarpt og forstaaeligt som muligt benyttede de materialistiske Konsekvenser*). — Dersom denne Opfattelse af Realismens Udviklingsgang holder Stik**), vil den historiske Bevægelse bekræfte den store Tanke, som Kant og den nyere Fysiologi og Psykologi indprente os, at vor Verdensanskuelse er rent ideel og betinget ved vor Organisation, at vi bestandig seer Tingene i vort eget Lys.

Den af Descartes grundlagte idealistiske Retning deler sig i to Afdelinger, den dogmatiske og den kritiske Idealisme. Descartes opstillede Tvivlen som Udgangspunkt; selve den tvivlende Tanke blev det eneste Sikkre. Men i Tankens Væsen, i den „klare og tydelige" Erkjendelse sees nu umiddelbart det Sande indeholdt; Tingenes Væsen, Substansen, kan derfor direkte bestemmes ad Definitionens Vei. Herved ledes man til den mathematiske Methode, som Descartes's store Efterfølger, den meest typiske Repræsentant for den dogmatiske Idealisme, Spinoza, har anvendt i sin Ethik.

---

*) I en Note til 2den Udgave af „Gesch. des Mat." (Pag. 416 f.) siger Lange: „I Frankrig er Overgangen fra Condillac til Holbach ganske simpelt at forklare deraf, at Materialismen som det mere populære Standpunkt afgav et virksommere Vaaben mod den religiøse Tro. Ikke fordi Filosofien gik over fra Sensualisme til Materialisme, blev Frankrig revolutionært, men fordi Frankrig (af dybere liggende Aarsager) blev revolutionært, greb de oppositionelle Filosofer til stedse simplere (mere primitive) Standpunkter, og Naigeon, der forkorter Holbachs og Diderots Skrifter, er tilsidst Dagens Helt. Naar den theoretiske Udvikling gaaer uforstyrret for sig, fører Empirismen (Baco) først til Materialisme (Hobbes), denne til Sensualisme, af hvilken saa Idealismen (Berkeley) og Skepticismen eller Kriticismen (Hume og Kant) udvikle sig. Dette vil for Fremtiden komme til at gjælde endnu bestemtere, siden selv Naturforskerne have vænnet sig til den Tanke, at Sandserne kun give os „Verden som Forestilling"." — Hos En af de klareste og konsekventeste af Materialismens Ordførere i vor Tid, Heinrich Czolbe, finde vi ligefrem udtalt, baade at Materialismen konsekvent gaaer over til Idealisme, og at dens egenlige Motiv ligger i Trangen til Anskuelighed i Tænkningen, ja, i dybeste Forstand endog er af ethisk og kulturhistorisk Art. Se min Bog: „Philosophien i Tydskland efter Hegel". Pag. 113—116.

**) Afgjørende synes navnlig det Faktum at være, at Materialismen allerede opstilles af La Mettrie 1745 — Aaret før Condillacs første Skrift udkom. (Lange anf. Skr. Pag. 328).

Substansens Begreb, den dogmatiske Idealismes Grundbegreb, gjennemføres her som Begrebet om det uendelige Væsen, hvis Aabenbaringsformer Aanden og Naturen ere, og hvis forsvindende (illusorisk reale) Modifikationer de enkelte og individuelle Væsener ere. Leibnitz søger at bringe Kraftens og Individualitetens Bestemmelse ind i Substansens Begreb og derved hæve dette over den hvilende Væren, og han lægger det Substantielle over i de individuelle, efter universelle Love sig udviklende Monader. Leibnitz viser derved ud over den dogmatiske Idealisme; Substansens Begreb brydes hos ham med Subjektivitetens Begreb, som bliver Grundbegrebet i den kritiske Idealisme.

Det Problem, som den dogmatiske Idealisme havde forbigaaet, Problemet om Erkjendelsens Mulighed, fremdrages af Kant, som søger at løse det ved kritisk Sondring mellem Erkjendelsens Elementer. Selve Erfaringen forudsætter Bevidsthedens Aktivitet, hvorved det i Fornemmelsen Givne kan sammenfattes til Eenhed for Anskuelsen og Tænkningen. Rum, Tid og de logiske Grundbegreber (navnlig Aarsagsbegrebet) ere Udtryk for de Former, hvorunder denne Sammenfatten skeer; i sidste Instans vise de alle tilbage til Selvbevidsthedens Enhed. Skjøndt heelt igjennem subjektivt betinget har Erkjendelsen dog objektiv Gyldighed, ɔ: Gyldighed for Erfaringens Omraade, da al Erfaring jo netop beroer paa, at det Givne omsættes og omdannes i vore Anskuelses- og Tankeformer. Hvad der ligger ud over Erfaringen, det i og for sig Existerende, kunne vi ikke erkjende. Dog antyder Kant, at „Tingen i og for sig" kunde være Et med det ideelle Princip, som virker gjennem vor Bevidstheds oprindelige Aktivitet. Her lægges allerede Grunden til den spekulative Idealismes Begreb om det Absolute. Med Rette stiller Forfatteren Schelling og Hegel i en nøiere Forbindelse med Kant og Fichte, end det en Tid lang var almindeligt, og sætter den kritiske Idealisme som Fællesnavn for alle disse Tænkere. Kant og Fichte repræsentere da den kritiske Idealisme i snevrere Forstand, hvor det subjektive, erkjendelsestheoretiske Udgangspunkt endnu fastholdes. Schelling og Hegel skyde dette Udgangspunkt tilside og udvikle en spekulativ Idealisme, hvor det Absolutes Idee, som Eenhed af det Subjektive og det Objektive, af Aand og Natur, skal omfatte alle Modsætninger og i sin evige logiske Selvudfoldelse være den sande Virkelighed, hvis forsvindende Momenter alle individuelle og naturlige Existenser ere. Det kritiske Udgangspunkt hævder sig i denne Spekulation derved, at det Absolutes Udvikling bestemmes som en logisk Proces. „Den absolute Idee bliver synonym med den absolute Aand, opfattet som naturløs Aand."

Ifølge Forfatterens Anskuelse staaer, som vi have seet, Hegels

Panlogisme og Holbachs Materialisme som de to filosofiske Retningers sidste Resultater. Han finder med Rette i disse Eensidigheder en Eftervirkning af den middelalderlige Dualisme og søger saa at vise, hvorledes Filosofien, naar den er bleven sig denne Eftervirkning og disse Eensidigheder bevidst, kan bryde sig en ny Bane Den nyere Filosofi fremstiller sig da som et Drama, fuldt af Brydninger og Modsætninger, der tilsidst fører til en Katastrofe, som dog saa atter afgiver Motiv til et nyt Drama, ligesom hos de græske Tragikere det ene Led i Trilogien slutter sig til det andet.

Men hvis den Opfattelse, jeg ovenfor har antydet efter Alb. Lange, er rigtig, vil Sagen stille sig noget anderledes. Materialismen er da ikke et sidste Led, en afsluttende Konsekvens, men viser ud over sig selv, omtrent som den dogmatiske Idealisme viser fremad til den kritiske Idealisme. Indenfor begge de filosofiske Hovedretninger gaaer Bevægelsen da henimod Erkjendelsesproblemet, og den Tænker, som dybest har opfattet og behandlet dette Problem, og som tillige, baade hvad hans Udviklingsgang, hans Princip og hans Methode angaaer, betegner et Knudepunkt, hvor den idealistiske og den realistiske Udviklingsrække skjærer hinanden og gaaer i Eet paa Basis af et dybere liggende Princip, — denne Tænker, Immanuel Kant, maa betragtes som den nyere Tids centrale Tænker, hos hvem ogsaa Spirerne til „Fremtidens Filosofi" allerede antydes. Den spekulative Idealisme (Schelling og Hegel) bliver da kun at betragte som en eensidig Udvikling af et enkelt Element eller en enkelt Retning indenfor Kants Lære*), hvilket Forf. selv forsaavidt indrømmer, som han betragter den som en Underafdeling af den kritiske Idealisme. Det er derfor ingen Tilfældighed, at Kants Filosofi i vore Dage har vundet fornyet Anseelse og Betydning, og det baade hos den realistiske og den idealistiske Retnings Repræsentanter. Subjektivitetens Princip, Kants store Grundtanke, betegner den fælles Basis, hvorpaa de forskjellige Retninger, hver ad sin Vei, mødes.

Den filosofiske Tænkning bevæger sig saaledes kontinueerlig fremad, og der synes ikke at være Grund til saa skarpt, som Forfatteren gjør det, at skjelne mellem „den nyere Tids Filosofi" og „Fremtidens Filosofi". Efter min Overbevisning er den Katastrofe og det Vendepunkt, hvorom der i Nutiden kan være Tale indenfor Filosofiens Historie, kun af relativ Betydning, er som en Bølgedal mellem to Bølgebjerge, en nødvendig Følge af det

*) Kfr. „Philosophien i Tydskland efter Hegel". Pag. 2—7, 118, 186—188 og 320.

Rythmiske i det aandelige Livs Udviklingsgang, men ikke Tegn paa en heel stor Hovedepokes Opløsning*).

Det almindelige Program eller Horoskop, Forf. stiller for Fremtidens Filosofi, viser, med hvilken Energi han, der dog har modtaget sin filosofiske Indvielse og Uddannelse under den spekulative Idealismes Banner, forstaaer at anerkjende og tilegne sig de nyere Bestræbelser. Han lægger Vægten paa, at Filosofien maa bestemme Subjektivitetens Princip saaledes, „at det Reale og det Ideale, Naturen og Aanden, medens de hævde sig i deres Eiendommelighed som Modsætninger, sammensluttes til konkret, levende Eenhed", hvorved „det Reales Væsenlighed hævdes, og Erkjendelsen af det i dets uendelige Rigdom gjøres til Filosofiens Opgave". I en Anmeldelse af det af Forfatterens Skrifter, hvor han udførligst har fremstillet sin Verdensanskuelse („Om det Religiøse i Eenhed med det Humane". 1869)**), har jeg søgt at vise, at der gaaer en dobbelt Strømning gjennem hans Lære, en Hævden af det Ideelle og Uendelige og en Interesse for det Konkrete og Reale, men at hiin, der fra Begyndelsen af er den stærkeste, paa mange Maader hindrer denne fra fuldt at udvikle sig. Forfatterens Standpunkt er med andre Ord spekulativt i en Udstrækning, i hvilken det sikkert vil være vanskeligt for de fleste yngre Filosoferende at følge ham; dertil ere de for meget Positivister fra Fødselen af og ved selve den Luft, de indaande. Men den stille og inderlige Begeistring for Tænkning og Videnskabelighed, den klare og grundige Belæring i psykologisk, ethisk og historisk Retning, som er det Udbytte, Prof. Brøchner ved sine Skrifter, sin Undervisning og sin Personlighed yder de Studerende, — alt dette berøres ikke af den Forskjel, der indenfor Filosofien som indenfor ethvert andet Omraade af menneskelig Stræben og Virken altid maa opstaae mellem to efter hinanden følgende Generationer. Og saa meget Forfatteren end ved sin ivrige Beskæftigelse med Filosofiens Historie har knyttet sin Interesse til Fortiden og dens Storhed, saa tilhører han dog med sin bedste Kraft og sin meest energiske Sympathi Nutid og Fremtid og deres Kamp for Sandhed og Frihed, deres Stræben efter at omstyrte udvortes Autoritet og dogmatiske Fordomme.

---

*) Ifølge Forfatteren (Bidrag til Opf. o. s. v. Pag. 282 f.) opfattes de filosofiske Forsøg efter Hegel og Holbach rettest i Analogi med de sidste Forsøg, der gjordes indenfor den græske Filosofi, efterat dennes Opløsning var begyndt.

**) I Tidsskriftet „Theori og Praxis". 2den Aargang (1870). Pag. 503—533.

Harald Høffding.

Magasin

05.6 Nyt Dansk Maaneds-
skrift

ex.1 bind 6
M